

Kocsis-Buruzs Gábor

ELŐZETES JELENTÉS BERETTYÓÚJFALU-SOMOTA-DŰLŐ, 2. LELŐHELY ÉSZAKI RÉSZÉNEK RÉGÉSZETI FELTÁRÁSÁRÓL

2015. március 20. és 2015. július 1. között a debreceni Déri Múzeum megbízásából végeztek a Salisbury Kft. munkatársai feltárást Berettyóújfalu határában.¹ A lelőhely közel félúton fekszik a modernkori Berettyóújfalu települése és Szentpéterszeg között, közvetlenül a jelenlegi műúttól északra egy lankásan emelkedő domboldalon. (1. ábra) A jelentés témáját adó feltárást az M4-es autópálya M35–M4 csomópontja és az új tervezett határátkelő közötti szakaszának építése indokolta. Az előzetes kutatások alapján feltételezhető volt, hogy a jelenlegi műútnak mind a déli, mind az északi oldalán előkerülhetnek régészeti jelenségek. A tervezett nyomvonal itt északnyugat-délkelet irányban éri el a modern közutat. A feltárást több mint 17 000 négyzetméteren történt, melynek során újkőkori (AVK), késő rézkori (Baden), szarmata és gepida jelenségek kerültek elő. Jelen tanulmányban csak az újkőkori (Alföldi Vonaldíszes Kerámia) jelenségekkel foglalkozom.

Újkőkori, Alföldi Vonaldíszes Kerámia (AVK)

A lelőhely észak-dél irányú kiterjedésének közel felétől kerültek elő az első neolitikumhoz sorolható objektumok, majd észak felé haladva szinte egyeduralkodóvá váltak a korszak jelenségei. Egy kút (OBNR 352 SNR 386), két nagyméretű anyag-gödör (OBNR 192 és OBNR 300), tíz darab északnyugat-délkelet irányú, hosszúkás, ellipszis alakú gödör (OBNR 100, OBNR 310, OBNR 348, OBNR 350, OBNR 364, OBNR 382, OBNR 383, OBNR 384, OBNR 388, OBNR 386), két temetkezés (OBNR 294; OBNR 100, SNR455; OBNR 402) és kettő – a hosszanti gödrökhöz kapcsolódó – kerítő árok (OBNR 381, OBNR 385) került feltáráásra. (2. ábra)

Az előkerült jelenségek alapján arra lehet következtetni, hogy a feltárt területen egy középső neolitikus, falusias település állhatott. A település szerkezetének alapját két, egymással közel párhuzamos, északkelet-délnyugat irányú házsor alkothatta. A házsorok jelenlétére és szerkezetére az előbb említett 10 db hosszanti gödör utalt.

¹ Az ásást Farkas Zoltán vezette, ezúton is köszönöm neki, hogy az őskori telep publikálásához hozzájárult.

Házsorok

A déli házsor (3. ábra)

Ezt a településszerkezeti egységet az OBNR 100-as, OBNR 300-as, OBNR 310-es, OBNR 348-as és az OBNR 350-es számú jelenségek alkotják. A két házsor közül ennek a felismerése terepi körülmények között nehezebb volt, mert az OBNR 300-as jelenséget a vele közel egykorú neolitikus, az OBNR 310-es, OBNR 348-as, OBNR 350-es gödröket pedig népvándorlás kori beásások bolygatták. Az említett jelenségek északkelet-délnyugat irányban megnyújtott, szabálytalan ellipszis alakú gödrök, aljuk egyenetlen, és betöltésük alapján hosszabb ideig is nyitva állhattak. Betöltésük nagy mennyiségű kerámiát, állatcsontot és növénylenyomatos paticsot tartalmazott. Elhelyezkedésük és leletanyaguk alapján a lelőhely feldolgozásának térképészeti szakaszában, valamint a feltárás során készített drónfelvételek segítségével azonban jól azonosíthatóvá váltak. A korszak hosszúházaira jellemző nagy mennyiségű cölöplyuk² beásása nem volt megfigyelhető az ásás során. A gödrök párhuzamos elhelyezkedése és a köztük lévő üres tér ugyancsak alátámasztja a házsor jelenlétét. Ezek alapján a déli házisorban négy, illetve öt épület helyzete valószínűsíthető. Az I. számú épület az OBNR 100-as és OBNR 300-as objektumoktól délnyugati irányba helyezkedhetett el. A II. számú az OBNR 100-as és OBNR 310-es gödrök között található, (A) a III. és IV. számú az OBNR 310-as és az OBNR 348-as közötti nagyobb üres térben, az utolsó, V. épület pedig a 348-as gödörtől északkeletre, részben az ásás határán túlnyúló területen.

Az északi házsor (4. és 5. ábra)

Ezt a házsort az OBNR 383-as, OBNR 384-es, OBNR 385-ös és OBNR 388-as jelenségek alkotják. Tájéolásukban a gödrök és az általuk alkotott házsor is megegyezik a déli házsor északkelet-délnyugati irányával. Ezek a gödrök is északnyugat-délkelet irányúak voltak, alakjuk azonban jóval közelebb állt a szabályos, elnyújtott ellipszishez, mint a déli házsor esetében, és bolygatás sem érte őket a feltárást megelőző időszakokban. A házak jelenlétére itt sem a cölöpök alapozásaként szolgáló kisméretű gödrök, hanem a hosszanti gödrökből előkerülő, nagy mennyiségű patics, kerámia, állatcsont és kő utaltak. A gödrök közötti üres terek alapján itt is feltételezhetően hosszúházak álltak. A házsor elemeinek elhelyezkedése alapján és betöltésükben megfigyelhető szuperpozíciók segítségével egy relatív idősor is felállítható.

² Domboróczki: 2001. 71–72.

Erre a házsorot déli és délkeleti irányból határoló keskeny és sekély árok (OBNR 381) feltárása közbeni megfigyelések adnak lehetőséget. Ez az árok párhuzamosan indul az OBNR 383-as és OBNR 382-es gödrökkel és északnyugat-délkelet irányú szakaszán metszi az OBNR 382-es gödröt. A két jelenség betöltése alapján az árok bizonyult fiatalabbnak. Miután metszi az említett gödröt, kb. 5 méter után északkeleti irányba fordul, és elhalad az OBNR 383-as és az OBNR 384-es gödrök keleti végénél. Az OBNR 384-es gödör keleti végétől északabbra fut tovább, ahol OBNR 385-ös számon dokumentáltuk. Az időrend, mely egyelőre két fázisra osztható, a következőképpen írható le.

Amennyiben feltételezzük, hogy a házak közel megegyező alapterületet foglalnak el a hosszanti gödrök között, akkor az első fázisban egy három épületből álló sor épülhetett fel, melyek közül az első (I.) az OBNR 382-es és OBNR 383-as gödrök között, a második (II.) az OBNR 383 és OBNR 384 között, a harmadik (III.) pedig az OBNR 384-től északkeletre állhatott. A következő fázisban lecsökkenhetett a házsor mérete, esetleg északkeleti irányba eltolódhatott a helyzete. Erre az alapján lehet következtetni, hogy az előző fázisban felépült I. számú ház helyén kiásásra került az OBNR 381-es árok, ez csak akkor történhetett meg, ha itt már nem állt épület. Ezt alátámasztja, hogy az OBNR 382-es gödör már feltöltődött, mire az árkot beleásták, mert annak betöltése tisztán követhető a gödör felső rétegében. Az első fázis II. számú háza megérhette a második fázist is, mert az alapjául szolgáló terület érintetlen maradt, továbbá a kiásott árok igazodik a ház területét határoló objektumokhoz. A III. számú épület is lebontásra kerülhetett a második fázisra, mert területén kiásásra kerültek az OBNR 385-ös árok, az OBNR 386-os és az OBNR 388-as gödrök is. Ezek alapján a házsor folytatása csak ezektől az objektumoktól északkeletre képzelhető el, erre a területre azonban már nem terjedt ki a feltárás.

A házsorok esetében a cölöplyukak hiányát indokolhatja azoknak a többi jelenséghez képest sekély kiképzése. Lehetséges, hogy a cölöplyukak nem érték el a jelenlegi altalaj határát, és az évezredek óta lezajló eróziós folyamatok elpusztíthatták a cölöplyukakat tartalmazó humuszrétegeket, hiszen a lelőhely e része egy lankás domboldalon fekszik. Ezekhez hasonló szerkezetű településeket figyeltek meg Domboróczki Lászlóék is Füzesabony-Gubakút, Mezőszemere-Kismari-fenék, Füzesabony-Szikszóberek és Ludas-Varjú-dűlő településeken is.³

³ Domboróczki: 2009. 79–80.

Temetkezések

A telepen megfigyelt házsorok közelében három zsugorított temetkezés is előkerült, ami jellemző a korszakra, hiszen ekkor még a temető és a telep nem különül el határozottan.⁴

OBNR 294 SNR 309

Délkelet-északnyugat tájolású, bal vállára fektetett, erősen zsugorított fiatal személy váza. Arca déli irányba néz, lábait térdben behajlították és a medence irányában felhúzták, kezeit a törzse előtt könyökben behajlították és az arca elé húzták. Kézfejének csontjai a koponya alól kerültek elő. A váz viszonylag jó megtartású, fiatal kora miatt csontjai részben felszívódtak. Melléklete nem volt. A déli házsor délnyugati végénél helyezkedik el.

OBNR 100 SNR 455

Közel nyugat-kelet tájolású, bal vállára fektetett, erősen zsugorított személy váza. Arca déli irányba néz. Váza erősen töredékes állapotú, de a fektetés póza jól megfigyelhető. Karjait könyökben behajlították, és erősen a törzs és az arc elé húzhatták. Lábait is térdben meghajlították és olyan erősen húzták a medence irányába, hogy sarokcsontjai szinte érintik a medencéjét. A temetkezést magába foglaló gödör betöltésének két jellegzetesen eltérő rétege közül került elő, az OBNR 100-as számú gödör felső omladékos rétege (SNR 100) alól és a paticsos kerámiában és állatcsontban gazdag (SNR 450) rétege felől. Ez alapján feltételezhető, hogy a temetkezés még az OBNR 100-as számú gödör melletti háztartás élete során, az épület elbontását vagy megújítását követő planírozás előtt került elhelyezésre, az addigra már részlegesen feltöltődött gödörbe. Pontosán emiatt az elhelyezési mód miatt nem volt megállapítható, hogy a váz környezetéből előkerülő tárgy töredékek a sír kiásásakor, vagy azt megelőzően kerültek a gödör betöltésébe.

OBNR 402 SNR 470

A házakkal megegyező irányú északkelet-délnyugat tájolású, kisméretű sír. A feltárásakor egy fiatal személy, erősen töredékes, rossz megtartású váza került elő. A váz töredékessége ellenére is jól megállapítható volt, hogy a temetkezés rítusa zsugorított, a

⁴ Kalicz–Makkay: 1977. 64–83.

testet a bal oldalára fektették. A karjait könyökben behajlították és a kézfejeit az arca elé helyezték. Lábait is behajlították és a medencéhez közel felhúzták. Melléklete nem volt.

A temetkezések közös jellemzője a korszakban általános zsugorítás, mely mindhárom váz esetében elég erősen történt. Egy esetben (OBNR 294) biztosan nem volt az elhunyt mellett melléklet, két esetben csak feltételezhetjük ugyanezt. Az SNR 455-ös számú sír esetében a temetkezést befoglaló objektum betöltésében található több tárgy-töredék, az SNR 470-es számú sír esetében pedig a sír sekély és töredékes mivolta miatt nem volt megállapítható, hogy helyeztek-e bármilyen mellékletet a vázak mellé.

Az, hogy a két különálló házsor egymáshoz időben hogy viszonyult, egyelőre nem állapítható meg. Jól megfigyelhető azonban, hogy szerkezetük közel azonos és mindkét esetben a házak helyéhez igazodnak a zsugorított temetkezések is. Továbbá megfigyelhető az is, hogy a két házsortól közel azonos távolságra található egy kút (OBNR 352) is.

A két ásatáson megfigyelt házsor jól kivehetően látszik a feltárások előtt végzett magnetométeres felméréseken is. Mindkét esetben jól látható anomália-sor jelezte előre az objektumok jelenlétét. Mindkettő házsor esetében megfigyelhető, hogy a sorok túlnyúlnak a jelenleg régészetileg megkutatott területeken. Ami ennél is figyelemre méltóbb a további kutatások szempontjából, az az, hogy a jelenleg feltárt területektől északnyugati irányban a magnetométeres mérések eredményein egy hasonló anomália-sor figyelhető meg a tervezett autópálya nyomvonalán belül. (6. és 7. ábra)⁵

A házsorok objektumai közül kiemelendő az OBNR 364 SNR 418-as jelenség. Egy 700 cm hosszú, 260 cm széles átlagosan 100 cm mély gödör felületén nagy mennyiségű paticsot és kerámiatöredéket figyeltünk meg. A leletekben gazdag hamus rétegek kibontásakor egy kisméretű agyagszobor töredéke került elő.

Agyagszobor (8. és 9. ábra)

12,8 cm magas, 3,7 cm vastag, homokos, pelyvás, kerámiázúzalékos soványítású, külső felületén világosbarna, törésén feketére égett plasztika. A tárgy egy jól kidolgozott férfiábrázolás. Arcának főbb jegyei, mint az orr, a fül, a pofadomborulatok és az áll jól felismerhetően plasztikusan kidolgozottak. A szemek és a száj valamilyen vékony, lapos szerszám által erőteljesen benyomkodottak (a száj 4 mm mély), az orlyukak beszürkáltak. A hajas fejbőrt az arctól elválasztó részen egy külön anyagból

⁵ A magnetométeres felmérést az Archeodata 1998 Bt. munkatársai végezték, Márkus Gábor vezetésével, ezúton is köszönöm neki, hogy engedélyezte a felmérési eredmények részbeni publikálását.

felvitt elem töredéke látható, mely nagyrészt letörött, itt szabadon megfigyelhető a szobrocscsa alapjául szolgáló agyaghenger anyaga.

Karjai csak töredékesen megfigyelhetők, jobb karja teljesen hiányzik, bal karjának csak a törzshöz legközelebbi szakasza maradt meg. Ezen a szakaszon a kar lefele tart. Hasának domború mivolta plasztikusan kiemelt, jó karban lévő személyre utal. A has ábrázolását erősíti, az anatómiailag pontosan elhelyezett, beszúrt köldök. A köldök alól 1 cm-re indul, a test egyéb méreteihez képest túlméretezett, férfi nemi szerv és a plasztikusan kidolgozott herék. A pénisz töben letörött. A törzs alsó szakaszából indulnak a vastag hengeres lábak, melyek töből hiányoznak. Az idol ábrázolás szerinti hátoldalán a nemi szervekkel átellenesen a fenék töredékes plasztikus ábrázolása látható, amin jól megfigyelhető a farpofa kiképzése. A farpofák között egy kerek lyuk is megfigyelhető. Hátán továbbá, másodlagos égésből származó, szürkés elszíneződés figyelhető meg.

Az idol készítése technológiájának rekonstruálásához jó alapot adnak a töredékes részek körül megfigyelhető, nagy kiterjedésű foltszerű kitérések és repedések. Ezek alapján az idol készítése során először a törzs alapját adó, tömör agyaghengert készítették el, majd a különböző plasztikus elemek kerültek ráillesztésre, mint a fej arci és hátsó része, a karok, a lábak, a nemi szervek és a fenék. Ezek után kerültek elhelyezésre a beszürkált, benyomkodott elemek. Mindezek után, de még az égetés előtt, valamilyen dísz kerülhetett a szobor nyakába, ami a bal vállától a mellkas közepéig fedte a tárgy felületét annak kiégetése során, fekete elszíneződést okozva annak felületén. Az, hogy ez a dísz a jobb vállon is elhelyezésre került-e, nem állapítható meg a váll töredékessége miatt, de valószínűsíthető a szimmetrikus díszítés. Végül a kiégetés után az idolt teljes felületén vörös pasztózus festéssel látták el.

Az, hogy az idol álló vagy ülő pozícióban volt, nem egyértelműen eldönthető, de a lábak indítása alapján, melyek függőlegesen nyúlnak ki a törzsből, inkább egy álló alakra utalnak. Az ülő szobrok esetében a medence és a lábak vízszintesen kerülnek kialakításra, és gyakran egybeépítik őket az ülőalkalmatossággal.⁶ Ennek nyomai esetünkben abszolút nem figyelhetők meg.

A szobrocscsa ábrázolási stílusa elég realisztikus, a jól kidolgozott kerek arc, a végtagok, a kidomborított pofák, az anatómiai helyzetben lévő részletek, mind-mind arra utalnak, hogy nem egy elvont, stilizált alakról van jelen esetben szó. Az egyetlen részlet, ami a szobrocscsa nem átlagos mivoltára utalhat, az a túlhangsúlyozott férfi nemi jelleg. Ezek alapján a tárgy jól illeszkedik a korszakból már megismert férfiábrázolások közé.⁷

⁶ Hansen: 2007 .Taf. 92,4; Taf. 119–120.

⁷ Hansen: i. m. Taf. 19, 2; Taf 112, 1–2.

Kerámia

A lelőhelyen előkerült leletanyag általános jellemzője a homokos, pelyvás, kerámiazúzalékos soványítás és a barnássárga-fekete-barnássárga szendvicsszerkezet.

Jellemző edényformák

Tálak (10. ábra 1. kép; 11. ábra; 13. ábra)

Darabszámát tekintve a tálak töredékei a legjellemzőbb részei a leletanyagnak. Előfordulnak gömbös testű, kisméretű formák, valamint széles, nagyméretű egyenes falú formák is. Jellemző még az elliptikus alakú alacsony falú, vastag falvastagágú halsütő tál forma is.

Csőtálpas formák

A lelőhelyen előforduló csőtálpas edények szinte minden alkalmazott edényformával együttesen előfordulnak. Az általános, széles, egyenes falú tálak a leggyakoribbak, de a bikónikus fazékformák is megjelennek csőtálpára emelve. Méretükben is változatosak, előfordulnak az egészen alacsony talpcsőszerű kiképzések, a magas, hengeres, alig kiszélesedő, az erősen széttartó kiszélesedő és a harangszerű edények is. Különleges példánya ezeknek az a töredék, melyen a karcolt díszítés mellett jól megfigyelhető, hogy az ívesen kialakított csőtálp falát több ízben négyszögletes mezőkkel áttörték.

Fazékek (10. ábra 2. kép; 12. ábra 2. kép)

Talpcsöves, csőtálpas és talp nélküli változatok egyaránt megtalálhatóak a lelőhely anyagában. Jellemző formája a magasra emelkedő, váll vonalban ívesen megtörő, behúzott vállú forma. Ezt a típust gyakran látják el hengeresen felemelkedő, alacsony peremmel vagy felhúzott nyakkal.

Szűrők, kiöntő edények

Kévs töredéken fordul elő, de megtalálhatóak a leletanyagban a szűrőedényekre jellemző kiszürkálással rendelkező darabok. Egy ívelten felhúzott fazéktöredéken a válltörésen egy hengeres, enyhén felfelé húzott kiöntőcső végén került kialakításra a szűrő rész. A szűrő belső felületén látható anyagfelesleg alapján az edény külső felülete felől a belső felület irányába szürkálták ki a lyukakat.

Kiöntőcső önmagában is elfordul, aszimmetrikus, felülről teljesen nyitott hengeres képletként helyezték egy ívesen felhúzott falú fazék oldalára a perem alá.

Hombárok (14. ábra)

A lakóépületekhez kapcsolódó objektumokban nagy mennyiségű, vastag falú, magasra felhúzott, nagy űrtartalmú élelemtároló edény töredéke került elő. Falvastagságuk több ízben meghaladta a 4-5 cm-t is.

Díszítések

Plasztikus díszítések

A plasztikus díszítő motívumok közül a bütyökdíszek alacsony arányban fordulnak elő a leletanyagban, ezek főként kismértékben kiemelkedő, hengeres testű bütykök, melyeket az edényfal kinyomásával hoztak létre, vagy olyan rátett gömbölyű bütykök, amiket vízszintesen átfúrtak.

Jellemző a plasztikus díszek között a barbotin díszítés is, ami a nagyméretű edények sajátja a lelőhely anyagában. Előfordul teljes felületen elsimított *schlickwurf*-ként felvitt agyagréteg és a szalagszerűen rátett, benyomkodással díszített borda is. Ezek a bordák főként az edény nyakának és vállának határvonalán kerültek elhelyezésre, benyomkodásuk pedig ujjheggyel, illetve körömmel történhetett. Ritkább esetekben a vízszintes bordákból enyhe ívben meghajló, az edény hasának irányába induló, további bordákat is illesztettek.

Karcolt minták (10. ábra; 11. ábra; 12. ábra 1. kép)

Az edények felületén nagyon gyakori a karcolt minták jelenléte, önállóan csak közepes méretű, bomba alakú edényeken fordulnak elő, rövid szakaszokból álló „esőminta”-szerű elrendezésben. A többi edénytípuson a karcolt minták a festéssel együttesen fordulnak elő, a festett mezőket határolva. Hullámos, vagy egyenes párhuzamos vonalaként a perem alatt vízszintesen, vagy a díszített csótalpak esetén függőlegesen.

Festett díszek (10. ábra 1. kép; 13. ábra)

A festett minták alapját vékonyan megrajzolt, párhuzamos vonalak adják, melyek a karcolt vagy a festett keretek által határolt mezők, vagy szalagok tereit töltik ki. Az

alapszínek a vörös, a fehér, de uralkodó a fekete vonalak jelenléte is a díszítő motívumokban. A vörös és a fehér színek inkább a minták alapjait adják. A vonalminták fésűszerű elrendezésben az edények teljes felületét is díszíthetik.

A fekete festett vonaldíszek hasonló formában megjelennek az Esztár-csoport több településén is, mint a Berettyószentmárton-Morotva⁸, Debrecen-Tóció-part⁹ és Tiszavasvári-Keresztfal¹⁰. Ez alapján a lelőhely az Esztár-csoport fejlődésével egy időben már létezhetett. A geometrikusan berajzolt, fekete festés megjelenése alapján a lelőhely leletanyaga párhuzamosítható a Berettyóújfalú-Herpályon¹¹ feltárt leletanyag tárgyaival is. Számos olyan edényforma azonban nem található meg a Somota-dűlői anyagában, ami a tell település esetében jellemző volt.¹² Ez alapján a kettősség alapján a lelőhely anyag nem értékelhető egy-egy kultúra tisztán történő megjelenéseként, inkább olyan közösség anyagi hagyatékaként, melyre mindkét anyagi kultúra hatással volt.

Irodalom

DOMBORÓCZKI László

2001 Településszerkezeti sajátosságok a középső neolitikum időszakából, Heves megye területéről. In: Dani János–Hajdú Zsigmond–Nagy Emese Gyöngyvér (szerk.): *MÓMOSZI*. Debrecen, 64–83.

2009 Settlement structures of the Alföld Linear Pottery Culture (ALPC) in Heves County (North-Eastern Hungary): development models and historical reconstructions on micro, mezo and macro levels. In: Kozłowski, Janusz Krzysztof (ed.): *Interactions between different models of Neolithization North of the Central European agro-ecological barrier*. (Prace Komisji Prehistorii Karpat 5.) Kraków, 75–127.

HANSEN, Svend

2007 *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*. Teil I: Text. Teil II: Tafeln 1–532. Archäologie in Eurasien, 20. Mainz.

KALICZ, Nándor–MAKKAY, János

1977 *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*. Budapest

⁸ Sz. Máthé: 1979. III. tábla, V. és VI. tábla

⁹ Kalicz–Makkay: i. m. Taf. 182, 12, 22, 23, 24

¹⁰ Kalicz–Makkay: i. m. Taf. 181, 1;

¹¹ Kalicz–Raczky :1986. 105.

¹² Kalicz–Raczky 1986. 37.kép 10–11.

KALICZ, Nándor–RACZKY, Pál

1986 Ásatások Berettyóújfalu-Herpály neolitikus és bronzkori tell-településén
1977 és 1982 között. I. Újkőkor (Neolitikum). In: Módy György (szerk.):
A Bihari Múzeum Évkönyve IV–V. Berettyóújfalu, 63–128.

SZ. MÁTHÉ Márta

1978 Újkőkori település Berettyószentmárton-Morotva lelőhelyen
(Neusteinzeitliche Siedlung Im Fundgebiet Berettyószentmárton—Morotva).
Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978 (1979)*,
Debrecen, 35–56.

Gábor Kocsis-Buruzs

***Preliminary report of the archaeological excavations
on northern part of Berettyóújfalu-Somota-dűlő 2. site***

The archaeologist of the Salisbury Archeological Ltd. on the behalf of Déri Múzeum, Debrecen, carried out an excavation on the site of Berettyóújfalu-Somota-dűlő. These archaeological works linked to the building process of the M4 motorway. During the archaeological excavations 470 phenomenon was revealed 42 of them contained Linear Pottery finds what defined the development of the Berettyó region during the middle neolithic. Based on the phenomena in the northern part of the site two distinct rows of houses have been identified. North from the excavation area and additional row of houses have been revealed by geomagnetic survey. During the examinations of the phenomena associated with the houses a short chronological frame could be set. In one of these pits an exceptionally realistic idol was found. According our examinations people of the Esztár-group and the nearby Herpály-tell had a great impact on the development of this neolithic settlement.

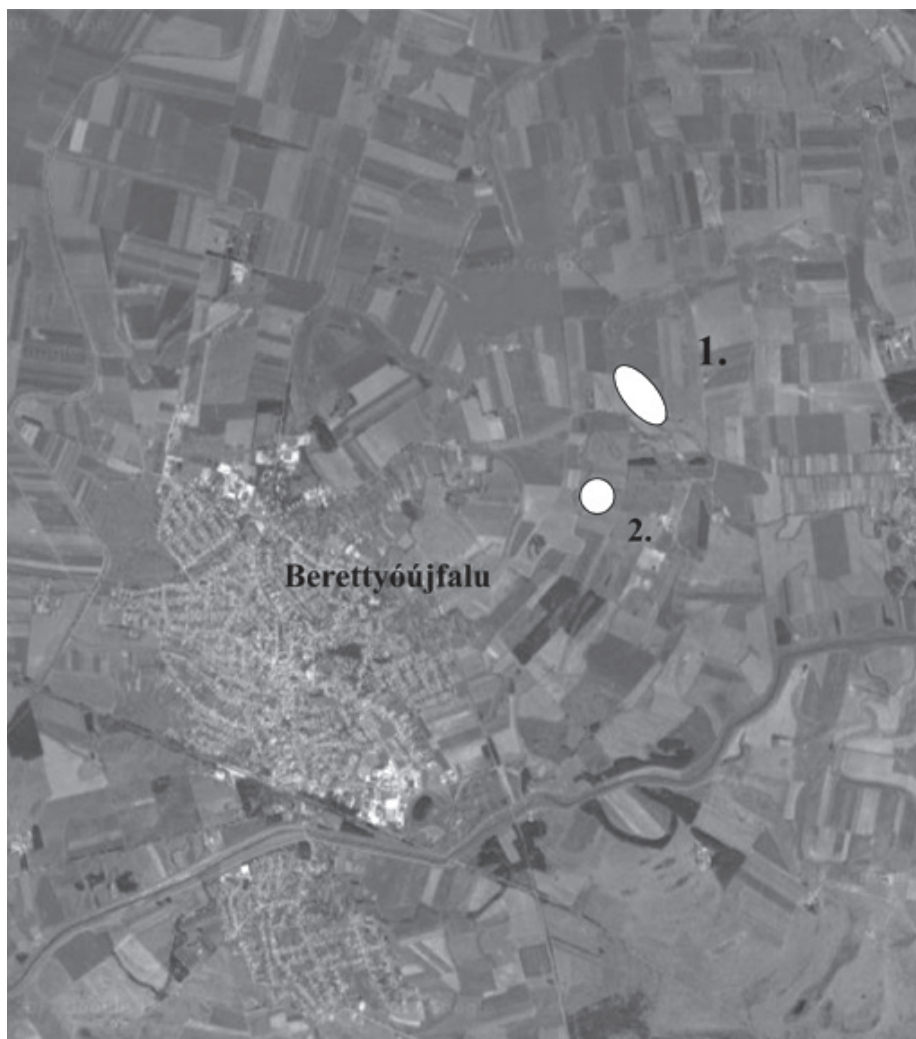
Gábor Kocsis-Buruzs

***Vorläufiger Bericht über archäologische Ausgrabung des nördlichen Teils vom
Fundort 2 in Berettyóújfalu-Somota-Flur***

Zwischen 26. März und 01. Juli 2015 führten die Mitarbeiter von Salisbury Régészeti Kft. im Auftrag des Museums Déri in Debrecen vorläufige Freilegung in den Gebieten, die durch Investitionen in Verbindung mit dem Erbau der Autobahn M4 gefährdet sind. Bei der Ausgrabung erschlossen wir 470 archäologische Befunde, davon 42 Stück enthielten den typischen Fundstoff der Linienbandkeramik der Tiefebene, welche die mittelneolithische Entwicklung der Region von Berettyóújfalu determinierte. Aufgrund der Befunde ließen sich zwei differenzierbare Häuserreihen in dem nördlichen Teil des Fundortes wohl identifizieren. Außer den freigelegten Hausreihen wurde eine weitere Hausreihe weiter nach Norden vom Ausgrabungsgebiet. Bei der Untersuchung der Hausreihen konnte die innere kurze Datierung der Siedlung skiz-

ziert werden. Aus einem Objekt an den Hausreihen kam auch ein einzigartiges Menschenbildnis ans Licht. Auf die Sachentwicklung der Siedlung übten die Esztár-Gruppe, die bestimmend für die neolithische Entwicklung des nordöstlichen Teils vom Karpatenbecken war, sowie die Bevölkerung vom Tell in Herpály in in unmittelbarer Nachbarschaft eine starke Wirkung aus.

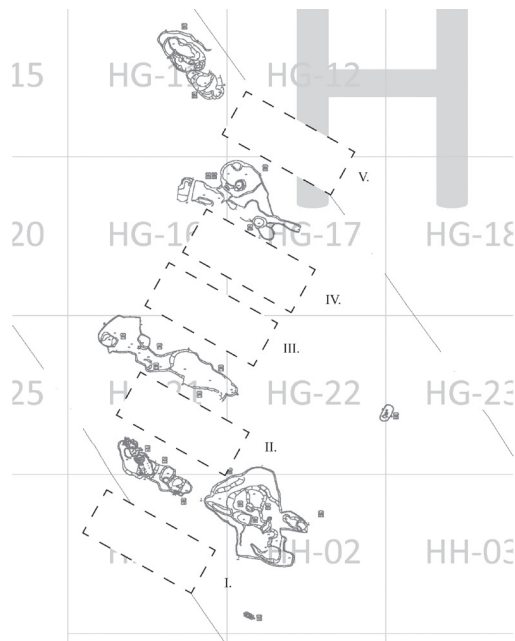
KÉPMELLÉKLET



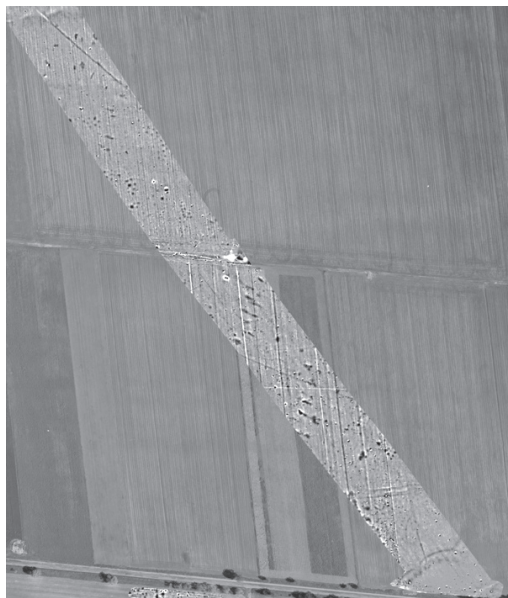
1. ábra 1. Berettyóújfalú-Somota-dülő 2. észak; 2. Berettyóújfalú-Herpály



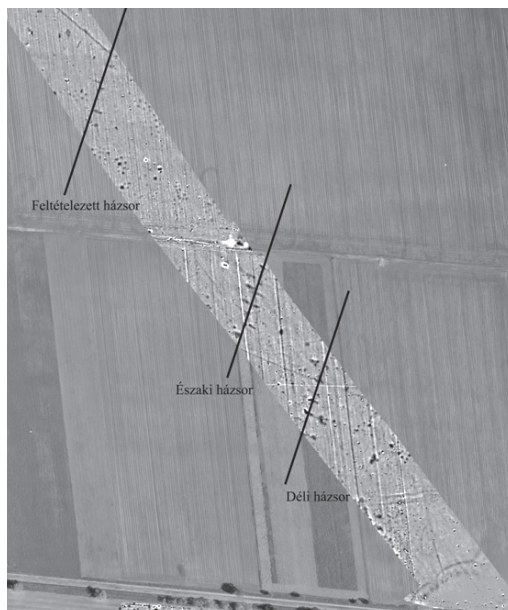
2. ábra A szövegben említett objektumok elhelyezkedése a feltárt területen.



3. ábra. Déli házsor



6. ábra. A lelőhely magnetométeres vizsgálatának eredménye



7. ábra. A lelőhely magnetométeres vizsgálatának eredménye, kiegészítve a feltárt és a feltételezett házsorok helyzetével.



8. ábra



9. ábra



1.



2.

10. ábra



11. ábra

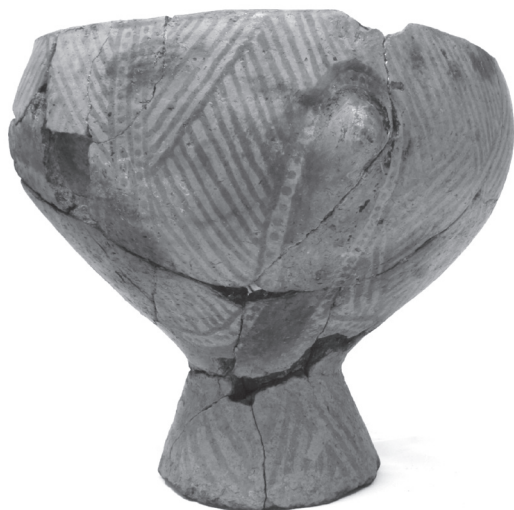


1.



2.

12. ábra



13. ábra



14. ábra

Nyakas Miklós

MIKEPÉRC S HAJDÚVÁROS

Mikepércs, ez a Debrecen közeli falu látszatra nem emelkedik ki az ország hasonló nagyságrendű, s több százával létező településéből. Pedig a falu, akárcsak a többiek, egyedi vonásokat is mutat. Minden településtörténet kiemelkedő feladata az adott hely különleges vonásainak bemutatása. Mikepércs esetében azt találhatjuk, hogy egyik kivételes vonása hajdú mivolta, s mint ilyen, magán hordozza a magyar történelem zivatáros, vészes időszakokkal teljes, de embert próbáló, s felemelő mivoltát. Egészen 1876-ig Biharhoz tartozott, s akárcsak Debrecen, elszakíthatatlan szálak fűzték Bihar síkvidéki részéhez. 1876-ban került az akkor Debrecen székhellyel megszervezett Hajdú megyéhez, amelynek történelmi jogelődje a böszörményi székhelyű Hajdúkerület volt.

Korai okleveles említése figyelmet érdemel. Forrásainkban 1270-ben bukkan elő (Peerch), 1347-ben pedig Egyházatlan Pércs (Eghazatlan Perch) és Egyházas Pércs (Eghazas Perch) formában említik, amely szóhasználat a falu megkettőződésére utal, s biztosan összefüggésben áll a falu birtoklástörténetével. A névhasználat az egyház (plébánia) meglétére, illetve hiányára utal. 1415-ben bukkan fel Mikepércs (Mykeperch) először mai formájában. 1423-ban Bodópércset, 1435-ben pedig Kispércset és Nagypércset említik (Kysperch, Nagperch), amely alátámasztja a birtoklástörténetből feltehető falukettőződést. A Mikepércs szó tulajdonképpen összetétel, amely forrásainkban is jól adathatóan Mike és Pércs formájában bukkan fel, s mindkét szó eredetileg személynév, amely a falu egykori birtokosaira utal.¹

A falu sorsa, akárcsak a nagyobb tájegységé, közvetetten a nagypolitika tükrében alakult. A mohácsi csatában (1526) szétesett a középkori magyar állam, s ez a térségünkben Szolnok török kézre (1552) kerültét követően, de különösen Gyula elfoglalása után (1566) nagyon is érzékelhető változásokat eredményezett. Középkori birtoklástörténetében kiemelkedő szerepet játszott a mikepércsi Péchy család², illetve a Szepessiek, akik 1552-ben a köznemesi tulajdonban lévő falu egyik birtokos családja. Sőt, 1552-ben nemcsak Mikepércset, de Bodóházát is birtokolták.³ A ránk maradt középkori határnevek szemléletesen világítják meg az 1526 előtti falu életét. A községet erdő vette körül, amely közvetlenül a falu határában kezdődött. Határa nagy részét

¹ Jakó: 1940. 322–323.

² Makay: 1887.

³ Lukinich: 1918. 146.

is erdő alkotta, szántóföldek valószínűleg csak irtott részeken, „kerteken” lehettek. A művelés alá vett területek nagysága, a helynevek tanulsága szerint is a 16. századra jelentősen emelkedett. Fényes Elek szerint „folyóere” három van, a Tekeres, Kondoros és Veker, melyek azonban csaknem minden évben kiszáradnak. Említést tesz 17 salétromfőző „kazán”-ról, azaz salétromfőző üstről, amelynek meglete hadászati fontossága mellett földrajzi adottságokra is utal.⁴

Összességében szép példája az idáig nyúló nyírségi részek erdővel borított, homokbuckákkal tarka településeinek. Településének középkori templomát Szent Péter tiszteletére emelték (1347).⁵

Mint említettük, 1552-ben köznemesi családok kezében volt, s a falunak birtokjogi kapcsolata volt az egri hős, Dobó István családjával is. Ugyanis 1552-ben Pércsy Györgynek 16, Szepe Györgynek 15, Dobó Ferencnek 6 jobbágytelke volt. Bodóházán Szepesi Györgynek pedig 6 portája. 1566 után fizeti a töröknek az adót. A szolnoki szandzsák debreceni náhie 1572. évi adóösszeírásában 21 házat (családfőt) és 1 templomot találunk.⁶

Református temploma karcsú, zsindeyes, négy fiatornyos tornyával messziről hívogató látványosság. Valószínűleg korábbi előzményeket felhasználva 1793/95-ben épült. Az Alföldön jellegzetes egyhajós, síkmennyezetű, oldalbejárós toldalékkal épült templom előtt kétemeletes, négyszögű torony áll. A négy fiatornyon készült toronysisak az erdélyi református fatemplomok hatását tükrözi. Tulajdonképpen egyidős a körösfői református templommal. 1968-ban a templomtornyot átépítették és újzsindeleyezték. A későbbi műemléki helyreállítás során visszaállították az eredeti tűzörfigyelő körüljárót. A templom ékes bizonyítéka – a nyírbátori haranglábhoz hasonlóan – Erdély szellemi és építészeti hatásának.

Mikepércs hajdújogával kapcsolatban elkerülhetetlen a nagytáj, Bihar és a Partium sorsának 16. s 17. századi áttekintése. Fel kell vetnünk, hogy véletlen műve-e, hogy Bocskai és a hajdúság, itt, e tájon talált egymásra?

Az utóbbi évtizedek, egy évszázad kutatásai a Bocskai-kori hajdúság történetének számos, korábban homályos kérdését tisztázták.

Így mindenekelőtt azt, hogy a Bocskai-kori hajdúság etnikai összetételét illetően ma már tisztán látunk, a kérdéskört megoldottnak mondhatjuk. Míg Takács Sándor még többségükben délszlávoknak⁷ vélte őket, ma már tudjuk, hogy csekély kivételtől

⁴ Fényes:1851.

⁵ Jakó: i. m. 322–323. Ráczy A.: 2007.

⁶ Nyakas: 2000. 67–75.

⁷ Takács:1900; Takács: 1908a; Takács:1908b; Takács: 1915.

eltekintve magyarok és református vallásúak voltak. Ugyanakkor biztos tény, hogy a hajdúság soraiban mindvégig kimutatható egy „rácz”-nak mondott réteg, amelynek eredete kétségtelenül a Balkán fele mutat. Számos jel utal ugyanakkor arra, hogy ez a csoport már a 17. század elejére jórészt megmagyarosodott, s a „rácz” jelzőnek hovatovább nem nyelvi, hanem vallási hovatartozást jelző szerepe lesz. Ráadásul maga az elnevezés (rácz) bizonyos esetekben egyszerűen katonát is jelölhet.

Társadalmi összetételük esetében azonban még mindig több tisztáznivaló van. Egyrészt korábban nemegyszer hangzottak el olyan nézetek, hogy a hajdúk, közelebbről a Bocskai által letelepített hajdúk „nagy része” nem is paraszt, hanem a törökidulások miatt hajléktalanná vált nemes ember volt, míg ellenkező oldalról feltételezték, hogy óriási többségükben a jobbágy-paraszság soraiból kerültek ki.⁸

A kérdéskör annyiban bonyolultabb a fentieknél, amennyivel bonyolultabb volt maga az a társadalom is, amelyben a hajdúság keletkezett. Az egyszerűsítő, eminensen marxista ideológiai befolyás alatt álló történetírás hajlamos volt arra, hogy a feudális társadalmat csak a jobbágy–nemes ellentétpár viszonyában, osztályharcos alapon szemlélje. Kétségtelen ugyan, hogy a feudális társadalom alapvetően a személyi függések társadalma, mégis a servitus–libertas ellentétpárra alapozott megközelítés számos buktatót rejt magában. Először is többféle „libertas” van (*szabad királyi városi, mezővárosi, paraszti, sőt ennek is többféle változata*), amelynek ellentéte, a „servilis conditio”, a „szolgai állapot”, amelyet a jobbágyságra szoktak alkalmazni, de ennek is többféle változata létezik. A magyar középkor egésze folyamán végighúzódtott az az állapot, amely a két sarokpont közötti nagy törések mentén a társadalom széles tömegeit takarta, a félszabadokat, amelyek be sem épültek ebbe a függési rendszerbe, mint például a székelyek, s ezek számát az újonnan beköltöző keleti elemek (kunok, jászok) jócskán tágitották. Az Árpád-kori társadalmunk átalakulásából, a királyi vármegye bomlásából pedig szép számmal kerültek ki olyan kishemesi tömegek, amelyek a nemesi „libertas” valamely szintjén állottak, életmódjukat, gazdaságukat és gazdagságukat, vagyonukat, sőt földbirtokaikat tekintve viszont nem biztos, hogy lényegesen a jobbágyság fölött állottak, ha egyáltalán fölötté voltak.

⁸ Nemesi eredetüket hangsúlyozza a kor történetének kiváló kutatója, Komáromy: 1894, Komáromy: 1898. „a szabad hajdúság tulajdonképpen magvát ... a török hódítás terjedése miatt földönfutóvá lett és koldusbotra jutott nemesek képezték”. Császár Edit nincstelen nemesekből és parasztokból állóknak tartja a hajdúságot [Császár:1932. 67.], Rácz István hajlott arra, hogy döntően jobbágy származásúnak mondja őket (Rácz I.:1960.) Nagy László nem tulajdonképpen nemesi, de nem is paraszt, hanem különböző, fegyverforgatáshoz is értő szabadalmas rétegből származónak tartja. (Nagy:1985. 82–83.) A legújabb kutatások ezt a nézetet erősítik. Czigány: 2004.

S ilyen terület Biharban is szép számmal volt!

Ami konkrétan a bihari kisenemességet és a hajdúság kialakulásának összefüggését illeti, több szempont is megfontolandó. Amint fentebb említettük, történeti forrásainkban a hajdúság első említése – korábbi személyneves előfordulásokat nem számítva – 1514-ben, a Dózsa-féle parasztfelkeléssel összefüggésben következett be. S bár Bihar területe a parasztfelkelésben nem játszott központi szerepet, területe mégis kiemelkedően fontos volt, sőt pontosan az a vidék, amelyről a fentiekben szoltunk. Történetírásunk régen túl van azon a nagyon leegyszerűsítő nézeten, hogy a felkelést egyfajta éhséglázadásként kezelje, s abban ma már meglehetősen egységes a vélemény, hogy *az szoros összefüggésben állott mezővárosi parasztpolgárságunk feltörekvő rétegével, de valamilyen formában a magát veszélyeztetettnek érző kisenemességgel és más kiváltó csoportokkal is.*⁹

1514 után hamarosan bekövetkezett Nándorfehérvár eleste, majd a gyászos kimenetelű mohácsi csata, s innen számítva történelmileg mérve, de még egy ember életében sem hosszú idő múlva az ország három részre szakadása (1541). Buda török kézre került eleinte csak a Nándorfehérvár Buda közötti Dunamenti vékony csík megszállását jelentette, a Török Birodalom, részben az országban dúló belháborút felhasználva, s az ország egyesítésére tett kísérletekre is válaszul, szüntelen háborúk sorozatával szélesítette ezt a megszállási övezetet, s tette azt folyamatosan olyan táguló ékké, amely az ország testébe fűrődva egyre halálosabb veszedelmet jelentett. Téréségünkben az alapvető fordulatot az 1551/52-es várháborúk jelentették, amikor Temesvár és Szolnok török kézre került, s amelyet Gyula 1566-os eleste tett teljessé.

Számunkra mindenesetre *több mint feltűnő*, hogy a török okozta nagy történeti mozgások előtt Bihar és Debrecen térségében (ez utóbbit mindig Biharhoz számították) nagyszámú hajdúság volt. Takáts Sándor is hangsúlyozza, noha ő a hajdúság eredetét a Balkánon keresi, hogy „tudjuk, hogy Debrecen körül mindig sok elegy-belegy, csavargó hajdú lézengett”. S valóban, ha a 16. század derekának fordulatait számba vesszük, úgy azt látjuk, hogy e területről mindig lehetett katonai utánpótláshoz jutni. *Ez lehetett a helyzet már közvetlenül Mohács után is, azaz voltaképpen a magyar hajdúság kialakulásának korai szakaszától kezdve.* A kettős királyválasztás után Ferdinánddal vívott harcai közben nem csupán azért vonult vissza Szapolyai János Debrecenbe, mert 1526-ig földesura volt a városnak, de legalább ily okkal azért is, mert ezen a területen talált legbiztosabb támaszra, ahonnan minden jel szerint leghűségesebb, legmegbízhatóbb, s

⁹ Barta–Fekete Nagy: 1973.

egyben legvakmerőbb katonái, a hajdúk toborzódtak, akiket Szerémi György előszere-
tettel kapcsol össze a nagyállattartással is. Úgy látjuk, hogy a fent leírt társadalomszer-
kezeti és történeti okok miatt ez nagyon is érthető fejlemény volt.¹⁰

A hajdúk egyébként Szapolyai pártján állottak. Maga Ferdinánd király írja, hogy
jó lenne mellőle a hajdúságot eltántorítani.¹¹ Fráter György – a magyar katonaságnak e
lelkes barátja és védője – 1542-ben a magyar gyalogosok toborzásáról a király követei
előtt azt nyilatkozta: „*csak a Tiszán túl 25 ezer jó magyar gyalogost lehet szerezni*, még
pedig jól ruházottakat, akiknek jó kardjuk, puskájuk, pajzsuk, baltájuk vagy kopjájuk
vagyon. Ezek csodadolgokat fognak művelni...”¹²

A hajdúvezérré lett egykori szegedi főbíró, a Szegedről Debrecenbe menekült
Tóth Mihályt, mint szabad hajdút „a debreceni és nyírségi hajdúk hadnagyukká válasz-
tották”. Amidőn Tóth Mihály akciót szervezett Szeged felszabadítására „*a Debrecen
vidéki és nyírségi hajdúk*” közül 5000 fő sorakozott mögé. Tóth Mihály és társa Nagy
Ambrus szegedi vállalkozásáról, s benne a hajdúk szerepéről az elfogulatlan, vagy
egyébként nagyon is elfogult Aldana spanyol zsoldosvezér, az 1551/52-es várháborúk
fontos szereplője is megemlékezett. Leírása egyértelműen kiemeli a hajdúk hadrafog-
hatóságát, katonai erényeit, s azt, hogy halálmegvető bátorsággal törtek rá a törökre,
akiket meg is futamítottak. A tudósítás így folytatódik: „Bakics Péter a hajdúival ez-
alatt meg a pontosan szemközt lévő, két török svadronra támadt rá, s szétzilálván a
soraikat, megfutamította őket. Aldana ugyanakkor a vértések élén a pasa osztaga ellen
indult rohamra, s mindent elsöpört; amit nem fedeztek a szekerek. Megkaparintották
a török legfőbb zászlaját is, s ezzel a fogással menekülésre kényszerítették valami-
nyiüket, mindössze négyszáz lándzsás maradhatott ott, kik mind a pasa köré gyűltek.
S minthogy „minden szárnyon a mieink diadalmaskodtak, egyszeriben elvesztette a
fejét a hadnép, s a magyarok kapzsisága és fegyelmezetlensége miatt akkora zűrzavar
támadt, amekkorát még nem látott a világ...”¹³

Az igazsághoz tartozik, hogy a Szeged visszafoglalására indított hadi vállalkozás
valójában vakmerő tett volt, s hogy mégis meglepő részsikereket ért el, az jórészt a

¹⁰ Szendrey: 1980, Szendrey: 1981.

¹¹ Takáts: 1908b. 12.

¹² Uo. 20.

¹³ „... a török a legderekből és legtapasztaltabb katonáit szedte össze a váraiból abba a seregbe, azoknak
mind díszes szerszámmal ékített, pazar lovuk volt, nemkülönben pompás ruházatuk, s midőn az összecsapás-
nál és az üldözéskor jó hétszázuk elesett, szanaszét szaladtak a mezőn a lovaik, mire a huszáraink felbomlott
sorokban, egymás hegyén-hátán a paripák után iramodtak – tudniillik azt hitték, hogy az ellenség mind egy
szálig ott vészett vagy elmenekült –, úgyhogy egy-egy kósza ló nyomában tizenöt húsz huszár is nyargalt.
Másképp a hajdúk sem voltak restek: ők a holtakra vetették magukat, s kifosztván őket, elvágattak a zsák-
mámmal, nehogy elvegyék tőlük a huszárokat, kikkel is esküdtek ellenségeik.” Szakály: 1986.

hajdúknak köszönhető. A leírásból az is egyértelműen kiderül, hogy a veszedelmet a későbbben is gyakran előforduló baj, a zsákmányszerzés, és az ebből bekövetkező fegyelmetlenség okozta. Mindenesetre tény, hogy a Nagyvárad–Debrecen tájáról toborzott hajdúk már ekkor rendkívüli harci értékről tettek tanúbizonyságot.¹⁴

Mint ahogyan az sem lehet a véletlen műve, hogy Varkocs Tamás váradi főkapitánynak, bihari főispánnak ötezer hajdút sikerült zsoldba fogadni Lippa megvívására, s Losonczi István, Temesvár védője is a Debrecen vidéki hajdúkat szándékozott zsoldba fogadni, s erre az ostrom alatt nagy szükségében eredményre ugyan nem vezető kísérletet is tett, egy felmentő hajdúhadat ugyanis összegyűjtött, de azok a várba már nem tudtak bejutni.¹⁵ Ez viszont nem rajta, s nem is a hajdúkon múlt.

Nézzük, mit ír e korszakról az a hajdúkerületi emlékirat, amely az Origo et Status nevet viseli, s amelynek kiadási évét nemrégiben 1821-ben sikerült megállapítani.¹⁶ Maga az emlékirat latin nyelvű, alapvető célja a Hajdúkerület sérelmeinek az orvoslása az országos főhatóságok és a magyar rendek előtt. Ebben az értelemben tehát nem történeti, hanem jogászai munka, de a feudális kor jogtörténeti gyakorlata szerint fontos történeti forrásanyagra támaszkodik. Egyébként ez a munka a magyar hajtó szóból eredezteteti a magyar hajdú szavunkat, amely eredeztetés a magyar történetírásban, az általunk említett adatot nem ismerve, közel száz év után hosszas vitákat váltott ki.

Origo et Status című hajdúkerületi emlékirat sorra vévén a hajdúkra vonatkozó országgyűlési végzéseket, a következőket állapítja meg. „A hajdúk név alatt azokat a *fegyveres embereket értették, nemeseket és nemnemeseket, és különösen a gyalogoskatonákat*, akik nem sokkal az áldatlan Mohácsi vereség után az ország minden részéből, amely állva tudott maradni, azzal a céllal gyűltek össze és keltek fel, hogy ne csupán önmagukat és uraikat, de még szomszédaikat is megvédjék az ellennel szemben; így tehát önmagukat előbb fel akarták áldozni a közjóért, de amikor minden szabályzat, irányítás és fegyelem nélkül maradtak, az emberi romlottság mértéke szerint kihágások és különféle gyarlóságok bűnébe estek...”.

Ezért „az 1557. évi 23. cikkelyben a hajdúk ilyenféle tevékenysége ellen elrendeltetett, hogy a hallatlan gazzettek és méltatlanságok kiirtása érdekében amellet, ami az ilyen emberekről eddig elterjedt, derüljenek ki az azok által elkövetett gonoszságok, a bűnösök kapják meg megérdemelt büntetésüket, sőt, ha az urakról és nemesekről és más tisztokról kitudódik, hogy efféle martalócokat tartottak vagy tartanak, és az ilyen

¹⁴ Vö. Czimer: 1891. 262.

¹⁵ Uo. és Czimer: 1893.

¹⁶ Nyakas: 2003. 30–31. Első magyar fordítása uo.

gaztetteket büntetlenül hagyták, akkor, miután ez az információ (a hatóságok) tudomására jutott és igaznak bizonyult, ők is hosszú peres eljárás nélkül, törvényes módon ugyanazzal a büntetéssel lakoljanak, mint amit a gonosztevők kiérdemeltek.”¹⁷

Az emlékirat a hajdúk lakhelyére vonatkozóan közelebbi adatot nem említ ugyan, de azt állítja, hogy származásuk szerint nemesek és nem nemesek, valamint azt, hogy a szerencsétlen kimenetelű mohácsi csata után komoly részt vállaltak az ország védelmében, de nagyon sokféle emberi gyarlóság következtében az országgyűlésen megrendszabályozásukra intézkedéseket kellett hozni. Az 1557. évi törvénycikk az első, amely 1514 óta a hajdúkról emlékeztet tesz, méghozzá abban az értelemben, hogy a végvárakban szolgáló és egyéb helyeken lévő hajdúk kilengései szűnjenek meg, s egyben megtiltotta azt is, hogy egyesek hajdúkat tartsanak szolgálatukban. Ilyen és efféle törvénycikkek a későbbiekben is születni fognak, elsősorban a 15 éves háború dűlása alatt. Kérdés, miért került a hajdúság ügye országosan is kiemelt figyelem középpontjába?

Valószínűen azért, mert számuk lényegesen megszorodott, s immár nem tudtak rendes katonai szolgálatban elhelyezkedni. Temesvár, Lippa és Szolnok török kézre kerülése miatt a török hódoltság jelentősen kiterjeszkedett, s ez a térség életében, hatalmi viszonyaiban alapvető változásokat okozott. Hozzátehetjük, a helyzetet tovább rontotta Gyula török kézre került 1566-ban.

Fel kell vetnünk, hogy Mikepércs, mint köznemesi tulajdonban lévő hely valamilyen formában hajdúkibocsájtó helynek bizonyult. Valószínűsíti ezt a feltevést, hogy a bihari hajdútelepítések történetét vizsgálván nagy valószínűséggel mondható, hogy a kiváltságolt hajdúvitézek vagy maguk is korábban már helybeliek voltak, vagy pedig valamilyen formában környékbeli helyekről származtak.¹⁸ Feltűnő, hogy Mikepércsen érintett volt az a Csukat Lénárt, aki a jelek szerint Csukat Péter bajomi kapitány fia, s akit 17. századi forrásunk „nánási”-nak mond.¹⁹ A hajdúkkal való kapcsolata tehát tényleges, bár ennek mikéntjét nem tudjuk megmondani. Csukat Péter János Zsigmond táborában tűnik fel, amikor Szulejmán táborában, Nándorfehérváron 1566-ban megmenti a magyarok becsületét. Bethlen Farkas leírása szerint ugyanis birkózásban,

¹⁷ Az 1557/23. tc. A király vagy helytartója, azokat a hajdúkat, a kik a véghelyekből rablásokat követnek el, vagy a kik a rablásra okot szolgáltatnak megbüntesse. CJH

¹⁸ Vö. Nyakas: 2006.

¹⁹ MNL MOL F 1 – Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libri regii – 11. kötet – 140–141b. „quorum primarum Egregy Leonardus Csukath de Nanas, pro Sexcentis florenis hungaricalibus de praesenti currenti et ? monetarum totales et integras Portiones ipsorum possionarum in praenotata Possessione Mike Percz in Comitatu Bihariensi existenti litteras ipsos optimo juri concernenti...”; MNL HBML MUO. 103. A váradi káptalan okirata: „Egregy Leonardus Csiukat de Nanas ... pro Sexcentis florenibus hungaricalibus...”

vitézi fitogtatásban a törökök híres birkózóját földhöz csapta. Ezért „Pétert pedig a jól és vitézül elvégzett munkáért pompás adományokkal halmozta el, majd a Magyarországon nagy kiterjedésű és termékeny szántófölddel rendelkező Bajom várát és a szomszédos falvakat neki adta; hogy azok nemzedékek során át örökre és háborítatlanul az övéi legyenek. Ezenfelül egy címert is adományozott, amellyel őt és utódait megneemesítette: ez egy földre terített törököt ábrázolt, akin egy magyar ül és öklével fenyegeti.”²⁰

Arról a Csukat Péterről van szó, aki Báthory István lengyelországi seregében (1579), a polocki harcokban is kitüntette magát.²¹ Később fontos szerepet játszott az 1594-es kolozsvári kivégzésekben, amikor Báthory Zsigmond a hozzá hű katonai vezetők segítségével leszámolt a törökös párttal. Azonos a Szamosközy által említett Csükör Péterrel, aki a belényesi hegyekben elfogta a menekülő Gálffy Jánost. 1594-ben annak az őrségnek az egyik parancsnoka volt, amelyik lefogta az urakat.²² Hasonló sorsot futott be az a Barmos István, aki a közeli Derecskén kapott birtokot Báthori Istvántól, s ugyancsak az oroszországi hadjáratban való részvételért. E két bihari család szereplése Báthory István hadseregében, s az oroszországi harcokban való részvételében mélyebben el kell gondolkodtasson bennünket. Mindenképpen arról a jelenségről van szó, amely katonáskodó, fegyverforgató katonaság jelenlétét feltételezi a Partiumban, közelebről Biharban. Hiszen Derecske nemsokára ugyanolyan hajdúváros lett, mint Mikepércs.²³

A hajdúnánási Csuka családban ugyanis szájhagyomány élt arról, hogy ők a 16–17. században nagy szerepet játszó *Csukath Lénárt* bajomi és váradi kapitány leszármazottai volnának. A Csukathoknak a Tiszántúlon, Biharban, Szabolcsban és Szatmárban feküdtek a birtokaik. A családi legendárium szerint Csukath Lénárt és Péter ezeket a birtokokat Bethlen Gáborhoz való hűtlenségük következtében elvesztették, s azt Csukath Lénárt csak úgy kapta vissza, hogy halála után az erdélyi fejedelemre szálljanak a birtokok, s a családot magvaszakadtnak tekintik. Ez be is következett, a család Szatmár megyébe költözött és teljesen elszegényedett. Már Csuka Mihály, a Sámuel apja

²⁰ Bethlen: 2002. 288–289. Vö. Molnár: 1992. 121.

²¹ Vö. Veress: 1918.

²² Szamosközy: 1880. 26., 45. A másik helyen Szamosközy is Csukat Pétert említ, mint ahogyan Bethlen Farkas is a belényesi eseményekkel kapcsolatban.

²³ Báthori István közöletlen adománylevele magyar fordításban: „... *hűséges szolgánk és kiváló hívíünk, Barmos István, udvarunk familiarisának hűségét, amelyet felségünk felé mind erdélyi fejedelemségünkben, mind lengyel királyságunkban, leginkább pedig Polock, Zawolowce és Wewel ostromakor tanúsított, mely várakat a Moszkvai Nagyhercegségtől, ... az elmúlt napokban fegyvereinkkel hatalmukba visszaszereztünk, ... egy teljes, egész telkes birtokot Derecske nevű birtokon, ezzel együtt ugyanott nemesi házat azaz küriát, mely Bihar vármegyében fekszik, ... az említett Barmos Istvánnak ... adományoztuk, ajándékoztuk és juttattuk.*” Grodnó, 1580. dec. 4. MNL OL EL Rep. 33. F. D. No. 234.

nemességigazolási pert folytatott, hogy Nánáson biztosítsa a család részére a Szatmáron még élvezett nemesi kiváltságokat.²⁴

A mikepércsi hajdútelepítés valamilyen formában összefüggésben állott a második hajdúfelkeléssel. Bár a második hajdúfelkelés kirobbanásának igen összetett okai voltak, aligha tévedünk, ha a döntő mozzanatot a kiváltságolt hajdúk ellen indított általános támadásban jelöljük meg. A második hajdúfelkelés Debrecen térségében robbant ki 1607 októberében, s szervezői azok a hajdúkapitányok voltak, akik Debrecenbe húzódtak be, mindenekelőtt Nagy András, Számy (Zámy) György, Elek János, Kovács István és Sárközy Gergely.²⁵ Eleinte azok a hajdúvitézek csatlakoztak a mozgalomhoz, akiket adományos birtokaik elfoglalásában akadályoztak, mindenekelőtt azok, akik Kállóban és Hadházon szándékoztak letelepedni. A későbbiekben csatlakoztak azok is, akiknek nem voltak ilyen gondjaik, sőt a felkelés bázisát gyarapította az a mintegy húszezer főre tehető tömeg, amely a Bocskai-féle kiváltságolásból kimaradt.

A felkelés szervezője és katonai vezetője, egyben legnagyobb tekintélyű embere kétségtelenül az a *Miskolci Nagy András* volt, aki már a Bocskai-szabadságharcban is szerepet játszott, de akinek igazi fénykora ekkor kezdődött. Nemsokára ugyanis döntő szerepet játszott Báthory Gábor erdélyi fejedelmi trónra ültetésében, s aki ezért a fejedelem kedvelt embere, udvari tanácsosa, mezei hadainak főkapitánya lett, többek között „kőváras” úr, aki a fejedelem adományából a hatalmas bajomi uradalmat mondhatta magáénak. Tragikusan alakuló további sorsával e helyen nem áll módunkban foglalkozni.²⁶ A hajdúfelkelés sorsának alakulásába ekkortájt újabb hatalmi tényező kapcsolódott be; a mérhetetlen vagyonnal rendelkező, fiatal, életerőtől duzzadó, ambiciózus Báthory Gábor, a későbbi erdélyi fejedelem, aki Erdély trónjának megnyerését döntően a hajdúknak köszönhette. Báthory 1607 elején ugyan még csak tizennyolc éves fiatalember, de már maga mögött tudhatta a Bocskai-szabadságharc politikust érlelő időszakát. Előnyére vált, hogy a nagy múltú és nagyhírű főúri-fejedelmi dinasztia

²⁴ Varga A.: 1971. Az általa használt forrás: *Varga G.* 1882. 60-63.; MNL HBML Hajdúkerületi iratok 1822. évi fasc. 5. No. 2. sz. és ugyanott: Káptalani és magyar levéltárakból kikért oklevelek kivonatai: 63., 96., 134., 146. és 282. sz-ok. Ez oklevelek szerint Csukath Lénárt és Péter birtokai a következők voltak: Püspökladány, Nádudvar, Hegyes puszta, Bigács, Bajom, Tóthtelek, Nagykerémacs, Gáborján, Tóthfalu, Téglás, Hadház, Sámson, Szatmárnémeti, Kiszadány, Arany-Zaba, Hodos teljesen vagy részben. Zálogtulajdonos volt Csukath Lénárt Hortban (ma puszta a balmazújvárosi határban Nagyhort és Kishort néven) Kísszoboszlóban és Szigetben.

²⁵ Nagy András hajdúkapitány Rhédey Ferenchez. Közli: Komáromy: 1900. évf. 422–424.; Forgács és Dóczy Rákóczyanak a hajdúmozgalomról. Kassa, 1607. nov. 9. EOE .V. k. 554.

²⁶ Vö. Komáromy: 1894. A bajomi uradalom egyébként akkor a következő helyekből állott: Derecske, Zám, Szovát (részben), Bajom (részben), Rétszentmiklós (részben), Nagyrábé, Tetétlen, Szerep, Bagos, Ohat, Csege. Dancsháza. Püspökladány, Nádudvar, Csépany, Balkány, Kemény, Okány. Egyek. A vár történetére: Szűcs: 2008. Vö. Módy: 1973.

első számú képviselőjének számított, akihez 1607 elején ráadásul Bocskai személyes hívei közül olyanok is csatlakoztak, akik kiváló személyes adottságokkal rendelkeztek; így például Imreffy János és Bethlen Gábor, a későbbi nagy fejedelem. Báthory Gábor és hívei eleinte a kivárás taktikájához folyamodtak, s szemmel láthatólag arra törekedtek, hogy a politikai fejlemények ne ériék őket váratlanul. Nyilvánvaló céljuk azonban kezdettől fogva Erdély trónjának megszerzése volt.²⁷

A nagyra törő fiatal arisztokrata Debrecenben, 1608. február hatodikán kötötte meg formálisan is a szövetséget a hajdúvezérekkel.²⁸ Ezt megelőzően a főkapitányok február ötödikén Báthory Gábor elé olyan feltételeket szabtak, amelyek egyenrangú felek egyezkedésére utalnak.²⁹ Többek között megkivánták, hogy „Nagy András, urunk ő nagysága után” a második ember legyen a fejedelemségben, s mivel pedig, *atitulus jövedelem nélkül semmi*, méltóságához illendő; jószággal is akarjuk, hogy ő nagysága az mi megnevezett Generálisunkat megajándékozza”. Kikötötték azt is, hogy Nagy András székhelye Váradon legyen, amely közismerten a fejedelemség legerősebb határvára volt, és annak kapitányságát is, jövedelmével és igazságával” bírja. Nagy András helyettese, Elek János számára is hasonló juttatásokat követeltek, s ragaszkodtak hozzá, hogy a fejedelem „kövárás” úrrá tegye, s főgenerálisunk halála után a fő generálisság is ő kegyelmére szálljon”. Lényeges feltétel volt, hogy a hajdú főtiszteket, kik „kapitányságot viselnek”, a leendő fejedelem rangjukban továbbra is megtartsa, és „az végekben szép módgyával kit imide, kit amoda rendeltessen illendő fizetéssel”, s a közönséges hajdúvitézeknek is illendő fizetést adjon. Ugyancsak kellő jutalmat kötöttek ki a hadnagyoknak és a „tanács uraimnak”. Az egyik leglényegesebb feltételük azonban az volt, hogy „*az közönséges vitézek Váradtól fogva Ecsedig és Kállóig*” telepíttessenek le, mégpedig oly módon, hogy mindegyiknek „nemzetségről nemzetségre állandó és szabadságos hely adassék, hogy az mikor az szükség kívánja, az ország szükségére hamarsággal fel vétessenek”.

Ebbe a sorba illik a mikepércsi hajdútelepítés, hiszen közvetlenül a várkonyi egyezség és a hajdúfelkelés leszerelése után született, s eleget tett annak a követelménynek, amely szerint a hajdúvitézeket meg kell jutalmazni, s „Váradtól fogva Ecsedig” letelepíteni.

Báthory Gábor fejedelemsége legkezdetén juttatta birtokhoz a mikepércsi hajdúkat, s így mindenképpen beleillett abba az egyezségbe, amely a hajdúvitézek és Báthory Gábor között a második hajdúfelkelés leszerelése után kötöttetett.

²⁷ Máig kitűnő életrajza Szilágyi: 1867. Legújabb: Nagy: 1988.

²⁸ EOE. V. k. 570–574.

²⁹ A hajdúk Báthory Gábor elibe föltételeket szabnak. Debrecen, 1608. febr. 5. Komáromy: 1900. 438–440.

Tamásiba Báthory Gábor 1608. május 7-én Kolozsvárott kelt levelének erejével telepítette át „a nemzetes és nemes Bekeny István kapitány, valamint az ő vezetése alatt álló 100 hajdút, akik korábban „Kereztzeg”-en (Körösszeg) laktak.

Báthory Gábor erdélyi fejedelem tehát közvetlenül a Tamási telepítés után, immár Gyulafehérvárott erdélyi fejedelmi hatalmának birtokában, 1608. május huszonhatodikán kelt levelének erejénél fogva „egész és teljes hat elhagyott jobbágytelkünket, Mike perch nevű elhagyott birtokunkon, amelyek a néhai nemzetes Zekely Jakab magjának kipszultáival reánk (szálltak) és fejedelmi jogon adományunkká lettek”, a „nemzetes és vitézlő Rosa Pál helyettes kapitánynak, Kovacz Péter kapitánynak, Bako Gergelynek és Kozoros Miklósnak adományozta, összes hasznaikkal és bármely tartozékaikkal együtt. A nevezett hajdúvitézek Szilassy János kapitánysága alatt állottak. A korponai kiváltságlevélben is szereplő Szilassy [Zilasi] János itteni letelepüléséről a forrás nem tesz említést.³⁰ Mindenestre feltűnő, hogy Szilassy János kapitánysága alatti katonák, akiknek tulajdonképpen a nagyhajdú városok területén kellett volna letelepülni, immár visszatérően bukkannak fel a Biharban telepítettek között. Ilyen település volt például Régen, Ürögöd, de Szilassy maga egyéni adományként megkapta Hencidát is. További kutatási témaként jelölhető meg az a problémakör, hogy Biharban a hajdútelepítéseknél bizonyíthatóan a nagyhajdú adománylevélben szereplő, s 1605. december 12-én Korponán szabolcsi birtokokkal megjutalmazott hajdútisztok is kiemelt szerepet játszanak. Így nemcsak *Szilassy János*, de *Szénássy Mátyás*, *Chomaközy András*, *Elek János* hajdúival is rendszeresen találkozunk, s maguk a nevezett hajdútisztok is szép számmal nyertek egyéni nemesi jogon birtokokat Biharban, elsősorban Belényes környékén. Sőt, a hajdútelepítésekben szerepet játszott egy-egy szabolcsi hajdúváros hajdúsága is, mint pl. Tépe esetében a Hadházi szarmazóknál láthattuk.

Mikepércs esetében tehát arról van szó, hogy *Báthory Gábor* Székely Jakab (személyéről közelebbit nem tudunk) magvaszakadtával, tehát családja kihalásával, a fejedelmi trónra háramlott mikepércsi jobbágytelkeket adományozta a fenti hajdúvitézeknek, tehát Rózsa (Rosa) Pálnak, Bakó Gergelynek és Koszorús Miklósnak. Nemesítésről Mikepércs esetében megint csak nem esett szó, de a fentiekből egyértelmű, hogy a letelepítettek nemes személyeknek számítottak, s a jobbágytelkek nemesi természetű javakká, gyakorlatilag kuriális telkekké alakultak át. A nevezett telkeket minden szolgáltatás alól mentesnek nyilvánították. Az oklevél „nemes és nemzetesnek” nevezi Rózsa Pált, s figyelemre méltó, hogy a mikepércsi adománylevélben szereplő

³⁰ Szendrey: 1981; MNL OL F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libri regii 8. kötet - 205 –205b.

Kozoros Miklós néhány nappal korábban, 1608. május 23-án kapott egyéni nemesítést Báthory Gábortól, tehát az adománylevél keltének (május 26.) pillanatában már „tényleges” nemes embernek számított.³¹ A Mikepércsre telepített hajdúk Báthory Gábor szemében komoly tekintélynek számítottak. Amikor Báthory Gábor a hajdúmozgalom végleges megnyerésének reményében saját családi birtokát, Böszörményt elcserélte a kállói hajdúvitézekkel, a böszörményi birtokba iktatáson *Nagy András hajdúgenerálison, a fejedelem első tanácsosán és mezei hadainak főkapitányán kívül többek között ott volt Rózsa Pál és Koszorús Miklós is, mint ahogyan Szénássy János is, akinek kapitánysága alatt állottak.*³² *A mikepércsi hajdúvitézek tehát Báthory Gábor bizalmi embereinek számítottak.*

Bethlen Gábor fejedelemsége alatt újabb fejlemények következtek. A korábban feltételezett újabb telepítési hullám nagyon könnyen lehet, hogy csak az ott élők jogainak az elismerését s újabbak kiváltságolását jelentette. Bethlen Gábor oklevele ugyanis, amelyet a váradi káptalan adott ki, hivatkozik „a mi hűséges hívünk”-re, „nemes és nemzetes és vitézlő Bakos Gergely”-re, a mi mezei katonáink hadnagyára, Mikepércsen lakóra, és Szabó Mihályra, ugyanannak a Mikepércs városnak az esküdtjére.³³

Amennyiben Bakó (Bako) Gergely és Bakos Gergely ugyanaz a személy, ami könnyen elképzelhető, akkor a két telepítés, a két kiváltságolás között személyi kapcsolat is van. Amennyiben nem egy személyről van szó, akkor is a nevezett kiváltságolt helyben, tehát Mikepércsen lakó, és az ottani hajdúk hadnagya. Bethlen Gábor oklevele tulajdonképpen törvényesíti azt az állapotot, amely már kialakult. Az oklevelés anyagból kiténik a nem egyszerre érkező hajdúk közötti feszültség, s a birtokbaiktatás nehézsége. *Rác István* szerint ekkor hetvenöt hajdú települt Mikepércsre,³⁴ *Szendrey*

³¹ Nemeslevele: „A Legfényesebb fejedelemúr, Bathori Gábor, az előbb irt Kozoros Miklóst; valamint mindkét nembeli összes örökösüket és utódaikat megnesesítette. Ennek jeléül ezt a címert, vagy nemesi jelvényt; ti. kék színű katonai pajzsot, amelynek mezejében vagy síkjában teljes nagyságában egy zöld ruhába, sárga csizmába öltözött férfi látható, amint hüvelyéből kihúzott kardot suhogtat. A pajzs fölé zárt katonai sisak van helyezve, amelyet drágakövekkel és gyöngyökkel illően díszített királyi korona fed, ahonnan (kiemelkedő) emberi jobbkar rózsacsokrot látszik tartani. A sisak csúcsáról pedig különböző színű szalagok vagy pántok veszik nagyon szépen körül és ékesítik magának a pajzsnak peremeit vagy széleit, ahogy-mind Ezeket- (stb.) Megfontolt lélekkel és biztos tudásunkkal meg bőkezűségünkkel az előbb említett Kozoros Miklósnak, valamint mindkét nembeli összes örököseinek és utódainak kegyesen adtuk, adományoztuk és juttattuk. Kelt Gyulafehérvár városunkban, május hó 23. napján, az úr 1608. évében.” Szendrey: 1971.

³² Nyakas: 1984. 63–64.

³³ „Nos Gabriel etc. Memoriam commendamus tenore presentium etc. Quod fideles nostri Egregy Nobile sac Strenuý Gregorius Bakos Ductores militum nostrorum Campestrium in oppido Mike Percz commorantes Michæle Szabo Juratus eius di oppidi Mike Perch” MOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára - Libregii – 11. kötet. 140–141. Nagyvárad, 1615. máj. 31. (Datum feri proxima post dominica mepiphaniæ Anno Domini Millesimo Sexcentesimo decimoquinto.)

³⁴ Rác I.: i. m.124.

István mintegy nyolcvan vitézzel számol.³⁵ A korabeli oklevelekből kitérjük, hogy formálisan vásárlásról is szó van, azaz a hajdúvitézek földjüket pénzért veszik meg az ott érintett tulajdonosoktól. Így fizetnek például hatszáz magyar forintot folyó pénzben a fentebb említett Csukat Lénárdnak.³⁶ Ez a gyakorlat Bihar megyében, a hajdútelepítések esetében korántsem volt egyedi, ez történt például Sas esetében is, de a szabolcsi, némileg más jogállású hajdúvárosok esetében is felvetődött, mint például a böszörményi cserelevélnél 1609-ben. A tényleges fizetésről, ha egyáltalán történt ilyen, s annak részleteiről semmit sem tudunk. Mindenesetre tény, hogy Bethlen Gábor Mikepércsen lakóknak mondja a megjutalmazott hajdúvitézeit, s maga az oklevél káptalani átírásban ránk maradt változata is a címében viseli, hogy az tulajdonképpen megegyezése Mikepércsről a hajdúkkal.³⁷

Szendrey István közreadta a mikepércsi hajdúk névsorát. E szerint Bakos Gergely kapitánysága alatt a következő vitézek állottak: Szabó Mihály, Váradi Kérchy István, Szenasi János, Kazdagh Péter, Makai István, Olthomany András, Kis, másként Szenasi István, Deák Ferenc, Pak Mihály, Somogi Benedek, Nagy Lőrinc, Chyete Imre, Nagy Pál, Balogh György, Szilagy János, Kis István, Bakóczi Menyhért, Kis János, Kovach Balázs, Váradi Nagi Jakab, Katona Balázs, Nagi Ambruzs, Balogh Mátyás, Dobozi Bálint, Thuri János, Horvath Benedek, Nagy Imre, Parlaghy Ferenc, Végh Mihály, Reóth János, Haydu Antal, Sándor Antal, Oláh János, Harmathy János, Borbely Ambruzs, Almassi (így), Szűtz András, Nagi Péter, Haydu Gáspár, Bekesi László, Bachio Péter, Tiszaj István, Pazar Miklós, Szenasi Tamás, Gelei István, Heghedeős Gáspár, Thuri Máté, Kemechei Mihály, Kechkemethi Máté, Antal Gáspár, Doczi István, Szilagy István, Teők Mihály, Nagy Imre, Bachio András, Teők István, Meszaros György, Szatay István, Teöreök Mihály, Nagi, másként Chionka György, Payar Mihály, Szilagy Péter, Nagi Jakab, Váradi Mihály, Jeremias (?) István, Nagi Pál, Kis Márton, Kenyeres Gergely, Buza Marton, Meszaros György, Lovas Tamás, Szekelej András, Horvath István, Balogh András, Kozák Menyhért, Vas István, Nagi István, Herpaly Péter, Szenasi Péter, Zeghedi Ferenc. A rendkívül rossz állapotban lévő oklevél tartalmaz még kb. hat-nyolc olvashatatlan nevet. A névsor érdekessége, hogy a nevek alapján utalás történik Váradra, Herpályra, s más olyan helyekre is, amelyek kapcsolatban állottak a hajdúkkal. Ez a névsor a váradi káptalan által 1644-

³⁵ Szendrey: 1971. 104.

³⁶ MNL HBML MUO.103. A váradi káptalan okirata: „Egregy Leonardus Csiukat de Nanas ... pro Sexcentis florenibus hungaricalibus...”

³⁷ „Consensus super Mike perc, pro militibus Campestris” MOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libríregii – 11. kötet – 140–141.

ben kiállított oklevélben maradt ránk, így tehát a Mikepércsen akkor élő hajdúk névsorának is tekinthető, így mintegy összegzi az akkor és ott élő hajdúvitézeket. Sajnos a ránk maradt oklevelek nagyon rossz állapotban vannak, egyértelmű olvasatuk nem lehetséges. Annyi mindenestre bizonyos, hogy Bethlen Gábor Kolozsvárot, 1615-ben egyéni nemeslevelet is adott.

Tulajdonképpen ma rendelkezésünkre áll az eredeti, Báthory Gábor-féle telepítőlevél káptalani átírat, Bethlen Gábor telepítő levele és nemesítő levele, a váradi káptalan 1616. évi oklevele a fentiekéről, illetve a váradi káptalan már említett 1644. évi átírása.³⁸ Új információkat szolgáltat az 1616. évi káptalani irat hátoldali megjegyzése, amely szerint Rósa Pál ekkor debreceni lakos, Koszorús Miklós pedig Szoboszlón él. A fenti adatok tehát ténylegesen bizonyítják azt, hogy a letelepedett hajdúk első generációjában nagy volt a belső vándorlás, s hogy a bihari hajdúvárosok és a szabolcsiak között nem volt érdembeli jogállásbeli előny, s ezért az oda-vissza történő áttelepülés könnyen értelmezhető.

Akárhogyan is történt, Mikepércs hajdú kiváltsága megerősödött, s a várost mindig együttesen vették számba a többi bihari hajdúteleppel. Katonáskodásukat a bihari hajdúvárosok kötelékében teljesítették, s együttesen a váradi vár főkapitányának voltak alárendelve. Egy 17. század végi leírás szerint a váradi vár bástyájáról elhangzó három agyúlövés elhangzásakor kellett fegyverbe vonulniuk.

A nagy pusztulást számukra is a Szejdi járás, illetve Várad török kézre került jelentette. Teljes pusztulás azonban mégsem következett be, hiszen az 1692-es összeírás az Erdélyi Törvénytár által megnevezett húsz hajdúváros közül lakottan találja Bagamért 7, Bagost 12, Berettyóújfalu 50, Derecskét 32, Félegyházát 16, Kabát 26, Konyárt 15, *Mikepércset* 12, Sárándot (Bakó-) 8 családdal. *A török korban is őrzött autonómiát azonban a bécsi udvar politikája veszélyeztette.*

A kamarai összeírás a hajdú mezővárosoknál mindenütt közli, hogy a *keresztény időben*, vagyis Várad török kézre jutása előtt csupán fegyverrel szolgáltak az erdélyi fejedelemnek, viszont adót nem fizettek, és más terheket sem viseltek. A török ezt már nem vette figyelembe, hanem Várad elfoglalása után terméstized, különféle adományok beszolgáltatására kötelezte őket, s a helység népességének arányában készpénzben megállapított összegű évi taksa fizetésére. Földjüket „nemesi telek”-nek (nobilitarius sessio) mondják.

³⁸ MNL HBML MUO 103. 1–2., 105., 106., 152. A fenti oklevelek korábban kétségtelenül Mikepércs tulajdonában voltak, s a korábbi kutatók azokat még együtt láthatták. Az új levéltári rendszerben ez az iratok közötti kapcsolat megszakadt.

*Várad visszavétele nem jelentette a bihari kishajdú városok egykori jogainak helyreállítását.*³⁹ Általános elvként fogalmazták meg, hogy a visszafoglalt országrészeken mindazokat a jövedelmeket, amelyeket a török élvezett, a császár javára is szedjék be. Ezt az utasítást megkapta az újszerzeményi területekre kinevezett minden kamarai hivatalnok, amelyet a hajdúvárosokra is vonatkoztattak. Ezért kutatták nagy előszeretettel az összeírók, hogy török időben mekkora terhet viseltek az egyes városok. Ha abban reménykedtek, hogy a török kiűzése után adómentességüket visszanyerik, alaposan csalódnuk kellett. *A bécsi udvari kamara nem ismerte el érvényeseknek a hajdú kiváltságokat.* Az 1692-es összeírás tulajdonképpen célja is az adóalap felderítése volt.

A bihari hajdúvárosok önértékelését, igazuk keresését, fogékonyságukat privilegiumaik helyreállítása iránt jól tükrözi pecsétnyomóik címerképe, illetve azok következetes használata.⁴⁰ Bagamér még az úrbérrendezés idején is a hajdúvárosi, oroszlános címerét használta SIGILLUM BAGAMER körirattal. Derecske még 1749-ben is, az akkor készített pecsétnyomóján megismételte hajdúvárosi címerképét, egymással szembe forduló két oroszlán, közösen tartva a török fejjel ékesített kardot. Berettyóújfalu pecsétje minden jel szerint a 17. század végén készült, de az ágaskodó oroszlánt körbevevő felirat BERETTYO UJFALU PETSETJE 1607 köriratot visel. Azaz tudatosan utalnak vissza az általuk dicsőnek tartott korszakra, a hajdúvárosi kiváltságok korára.

Hajdúbagosnak a pecsétnyomója 1641-ből ismert, címerképe; egymással szembe forduló két oroszlán fecskefarkas hadilobogót tart. Az Eszterházyak hiába tiltották be, az 1848-ig használatban volt. Kaba címerképe a hajdú vitézséget tükröző elemeket mezőgazdaságiakkal egészített ki, köriratában viszont felvette a hajdú előtagot (HAI-DU KABA). Pecsétnyomója 1705-ben készült.

Rendkívül érdekes Komádi esete. Itt két pecsétnyomóról van tudomásunk. Az egyik 1641-ben készült, amikor a hajdúvárosi jog kérdéses nem lehetett. Ennek címerképe a közönséges katonai vitézséget mutató kardot tartó, jobb kar, a kard hegyén török fejjel. Amikor a 17. század végén jogaik kétségessé váltak, ugyanezt a címerképet (és évszámot) megismételték, a köriratot viszont kiegészítették a hajdú szócskával (SIGILLUM OPPIDI HAID KOMADI 1641)

Mikepércs 1700-ban készült pecsétnyomója a közönséges katonai erényeket hangsúlyozza. Első leírója, Gyalókay Lajos szerint körirata „1700. MIKE PÉRCSI PE-

³⁹ Berettyóújfalu hajdú lakosai pl. már az 1692-i összeírás szerint is, Várad visszavétele után tizedet adnak az uralkodónak, és kilencedet a váradi püspöknek. Mezösi 1943. 210.

⁴⁰ A címerekre lásd: Nyakas: 1991.

CSÉT””. A páncéllal fedett kar törökös szablyát tart, vésetét Gyalókay gyönyörűnek mondja.

Sáránd 1694-ben készült címeres pecsétnyomója támadó állásban lévő hajdúvitéz, Tépe város 1627-ben készült pecsétnyomója páncélos jobb kar török fejfel, és hadilobogóval. Ezt a későbbiekben is következetesen használták.

Szalonta a Bocskaitól kapott címerképet használta az Eszterházyak minden tiltakozása dacára, akik a városra egy megbékélést szimbolizáló új címerképet akartak erőltetni.⁴¹ Váradszentmárton címere vágatató lovas, Nagyürögd címerképe kucsmás magyar vitéz, a közönséges hadi elszántság jelenként. Mezősas címere kiterjesztett szárnyú sasmadár, jobb karmában egyenes kardot tart. Részint beszélő címer, részint a nemesség jelzése is. Gáborján címerképe jobbában kardot tartó magyar vitéz, baljában török fejfel tartva. Körirata NEMES GABRIANI PECSETI. Ennek legkorábbi, általunk ismert lenyomata 1697-ből való, ekkortájt készülhetett maga a pecsétnyomó is.

Sarkad város címerképe áttételesebb, fiókáit tápláló pelikánmadarat ábrázol, amely református egyházunk kedvelt szimbóluma is. Ebben az értelemben a hitbéli és tényleges áldozatkészség jelképe.

Mikepércs hajdúváros címerének elkészíttetése 1700-ban tehát jól beleillik abba a nagy folyamatba, amellyel a bihari hajdúvárosok az új társadalmi-katonai-politikai változások közepette védeni próbálták maradék kiváltságaikat.⁴² Sikertelenül. Valamennyien földesúri fennhatóság alá kerültek, nagy részük az Eszterházyak derecskei uradalmához, míg Mikepércs, Tépe és Bagamér a váradi káptalanhoz.

A települések a jogvesztésbe érhetően nehezen vagy egyáltalán nem törődtek bele. 1768-ig lényegében birtokper folyt az uradalom és a települései között. Ennek hajtóerejét a derecskei uradalomhoz került települések jelentették, *mindenekelőtt Nagyszalonta*. *Ekkortól* szélesedett ki a hajdúszabadság visszaszerzésére is, s ezzel ha úgy tetszik, országos kitekintést és jelentőséget kapott. A pereskedés célja elvben a hajdúnemesi jogok helyreállítása lett volna, de ebben maguk sem hittek, Abban viszont igen, hogy a Jászkunság példájára – tehervállalással – megszabadulhatnak földesuruktól. A nagy per célja végeredményben a jászkun redemptio mintájára egy öngazgató nemesi kerület létrehozása, amely földesurától magát megváltva, saját belső igazgatását megszervezve, s erre a nagyfokú autonómiára támaszkodva teljesíti az országgal szemben kötelezettségeit. Az 1790-es országgyűlés idején ehhez a mozgalomhoz csatlakozott

⁴¹ Rozvány: 1870. 62. 1762-ben „vették el Szalontától a Bocskay által adományozott címert s adták helyette a zöldfa fölött csőrében olajágot tartó galambot”.

⁴² Mikepércs hajdúvárosi címerét közli: Gyalókay: 1872.

a három, a váradi káptalan tulajdonába került helység, *Mikepércs*, *Tépe* és *Bagamér*.

Nem véletlen, hogy 1848 őszén, amikor a nemzet önvédelmi harcának megszervezése terítékre került, Silye Gábor, akkor Hajdúböszörmény város országgyűlési képviselője, hamarosan a hajdúvárosok kormánybiztosa, engedélyt kapott arra, hogy a tulajdonképpeni Hajdúkerületen kívül toborozhasson a bihari „követelő” kishajdúvárosokban is, valamint Kismarján.⁴³

A bihariak hajdú-tudata ekkor még olyan szinten és fokon volt, hogy a dicső hajdú múlt emlékeire érdemes volt hivatkozni, s nem is eredmény nélkül. Silye Gábor toborzótisztjeinek nagyszalontai látogatását, toborzásuk emlékét őrzi az akkor nagyszalontai nótárius *Arany János* egyik legszebb toborzóverse, a *Beállottam a Bocskai csapatba* kezdetű.⁴⁴ Arany, aki magát hajdú ivadéknak tartotta, kötelességének érezte a szabadságharcot a hajdú múlt tudatos ápolásával is felvállalni.

Mikepércs hajdújoga, a település egykori kiváltságolt helyzete tehát olyan tudati tényezőnek bizonyult, amely a magyar történelem nagy fordulópontjainak idején mindig előkerült mint a nemzethez való tartozás jelképe és saját helyzetük javításának eszköze.

Irodalom

BARTA Gábor – FEKETE NAGY Antal
1973 *Parasztháború 1514-ben*. Bp.

BETHLEN Farkas
2002 *Erdély története. II. k.* Budapest–Kolozsvár

CZIGÁNY István
2004 Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja. *Hadtörténeti Közlemények*. 127. évf. 4. sz. 1216–1217.

CZIMER Károly
1891 A szegedi veszedelem. *Hadtörténeti Közlemények*. 4. évf. 243–264.
1893 Temesvár megvétele. 1551–1552. *Hadtörténeti Közlemények*. 6. évf. 15–71.

CSÁSZÁR Edit
1932 *A hajdúság kialakulása és fejlődése*. Debrecen, 1932

⁴³ Nyakas: 1980. 73. Uő: 1980. 73.

⁴⁴ Nyakas: 1994. 80–91.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik.* Pest

GYALÓKAY Lajos (ifj.)

1872 Bihar vármegyei régi magyar községpecsétetek. *Századok* 1872. 278.

JAKÓ Zsigmond

1940 *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Bp.

KOMÁROMY András

1894 Rhédey Ferenc, váradi kapitány. *Hadtörténeti Közlemények*. 7. évf. 1–19., 170–190., 322–346., 424–468.

1900 A szabad hajdúkra vonatkozó levelek és okiratok. *Magyar Történelmi Tár.* Új folyam 1. 246–264.

1910 Nagy András hajdúgenerális halála. *Hadtörténeti Közlemények* 11. évf. 148–164.

LUKINICH Imre

1918 *Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541–1711.* Bp.

MAKAY Dezső

1887 Két régi család. II. A mike-pércsi Pércsy család. *Turul.* (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 5. évf. 3. sz. 125–130.

MEZŐSI Károly

1943 *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692).* Bp.

MOLNÁR Ambrus

1992 Bajom földesurai a XVI. század második felétől. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Biharnagybajom története és néprajza.* Debrecen. 121–137.

MÓDY György

1973 Adatok a bajomi vár tartozékainak történetéhez. In: Bencsik János (szerk.): *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve I.* Hajdúböszörmény. 49–60.

NAGY László

1985 „*Megint fölszánt magyar világ van ...*” *Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben.* Bp.

1988 *Tündérváros fejedelme, Báthory Gábor,* Bp.

NYAKAS Miklós

- 1980 Sillye Gábor – a szabadságharc kormánybiztosa, a Hajdúkerület utolsó főkapitánya. 1817–1894. *Hajdúsági Közlemények* 7., Hajdúböszörmény
- 1984 *A hajdúk letelepítése Böszörményben*. Hajdúböszörmény
- 1991 Hajdú-Bihar megye címerai. *Hajdúsági Közlemények* 16. Hajdúböszörmény
- 1994 Beállottam... Arany János toborzó verseinek történeti háttéréhez In: Nyakas Miklós (szerk.): *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VIII*. Hajdúböszörmény. VIII. 80–91.
- 2000 A mai Hajdú-Bihar megye és jogelődjeinek története a hajdúk letelepítésétől a közelmúltig In.: Angyal László András (szerk.): *Hajdú-Bihar évszázadai*. Debrecen 67–75.
- 2003 *Hajdúkerületi statútumok 1696/8 – 1844*. Studia Oppidorum Haidonicalium X. Hajdúböszörmény.
- 2006 *A bihari kishajdú városok története*. Debrecen

RÁCZ Anita

- 2007 *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen

RÁCZ István

- 1969 *A hajdúk a XVII. században*, Debrecen

ROZVÁNY György

- 1870 *Nagyszalonta mezőváros történelme. Tekintettel a derecskei uradalomhoz tartozó egykori hajdúközségek viszonyaira*. Nagyszalonta, 1870.

SZAMOSKÖZY István

- 1880 *Szamosközy István történeti maradványai*. Bp.

SZAKÁLY Ferenc (közread.)

- 1986 *Bernardo de Aldana Magyarországi hadjárata (1548 – 1552)* Fordította Scholz László. Bp.

SZENDREY István

- 1971 *Hajdúszabadságlevelek*. Debrecen
- 1980 A bihari-berettyóújfalui hajdúk. In: *Tanulmányok a magyar nép történetéből*. Debrecen. 61–72.
- 1981 A bihari-berettyóújfalui hajdúk. In: Varga Gyula (szerk.): *Berettyóújfalu története*. Berettyóújfalu. 221–227.

SZILÁGYI Sándor

- 1867 *Báthory Gábor fejedelem története*. Pest

SZÚCS Sándor

2008 A bajomi vár. In: Szűcs Sándor: *Alföldi históriák*. Túrkeve. Alföld 8. kötet

TAKÁTS Sándor

1900 Hajdú. *Nyelvtudományi Közlemények*, 30. kötet. 348–350.

1908a Hajdú, haramia és martalóc. *Akadémiai Értesítő* 19. kötet. 320–333.

1908b *A magyar gyalogság megalakulása*. Bp.

1915 Régi pásztornépünk élete. In: *Rajzok a török világból*. Bp. 1915. 259–354.

VARGA Antal

1971 Csuka Sámuel a „néplázasztó”. In: Módy György – Orosz István – Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*. Debrecen. 239–248.

VARGA Geiza

1882 *Hajdú megye leírása*. Debrecen, 1882

VERESS Endre (közread.)

1918 *Báthory István lengyel király udvari számadáskönyvének magyar és erdélyországi adalékai' (1576–1586)*. Bp.

Felhasznált források

CJH Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi Emlékiadás. 1000–1868

EOE Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699. I–XXI. Bp, 1875–1898.)

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára

EL Rep. 33. F. D. No. 234. Eszterházy család levéltára Repositum. 33. Fasciculus. D. Numero 234.

MNL HBML

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

MUO Mohács utáni oklevelek

Miklós Nyakas The Hajduk (“hajdú”) town Mikepércs

Mikepércs, a village nearby Debrecen doesn't seem to emerge from the hundreds of similar settlements in Hungary. However, this village – similarly to others – has unique characteristics. An exceptional feature of Mikepércs is being a Hajduk town, therefore its local history is a retrospection of the challenging bloodsheds and destructive periods of Hungarian history. We have to bring up that Mikepércs as a place owned by common nobility proved to be some sort of a source of Hajduks.

Settlement of Hajduks in Mikepércs was somehow connected to the second Hajduk uprising. Gábor Báthory granted lands to Hajduks of Mikepércs at the very beginning of his principality, so their settlement conformed to the agreement which was concluded between Hajduks and Gábor Báthory after the end of the second Hajduk uprising. When Várad became under the control of Ottoman forces, Hajduk towns had to face with a significantly changed situation.

After taking back Várad former rights of small Hajduk towns of Bihar weren't automatically resumed, what's more, Vienna awarded them to others. By the time of the national assembly of 1790 upon the proposal of Nagyszalonta three settlements newly owned by the Várad Chapter, Mikepércs, Tépe and Bagamér joined the lawsuit launched against the lord. The aim of the lawsuit was establishing a self-governing noble district similarly to the redemption of Jászkun, which redeems itself from the lord, organizes its own government, and fulfils its obligations towards to country supported by its high level of autonomy. Unfortunately, they didn't succeed.

Miklós Nyakas *Heiduckenstadt Mikepércs*

Mikepércs, dieses Dorf nah zu Debrecen, zeichnet sich dem Aussehen nach nicht von den mehrhundert Siedlungen vergleichbarer Größenordnung in Ungarn aus. Obwohl das Dorf, wie auch die anderen, trägt Einzelmerkmale. Ein der Ausnahmecharakterzüge von Mikepércs ist das Heiducken-Wesen, als solches ist es durch einen von der stürmischen, unheilvollen Zeiten der ungarischen Geschichte geprägten, aber herausforderungsvollen und erhebenden Charakter gekennzeichnet. Wir sollen annehmen, dass sich Mikepércs, als ein Ort im Besitz des niederen Adels in irgendwelcher Form als Stelle der Beistellung von Heiducken erwies.

Die Besiedlung mit Heiducken in Mikepércs stand auf irgendeine Art mit dem zweiten Heiduckenaufstand in Verbindung. Zu Beginn seines Fürstentums begüterte Gábor Báthory die Heiducken in Mikepércs, somit passte es zu der Einigung, die nach der Abrüstung des zweiten Heiduckenaufstandes und Gábor Báthory abgeschlossen wurde. Die Eroberung von Várad durch die Türken stellte eine ganz neue Situation im Leben der Heiduckenstädte in Bihar dar.

Die Zurückerobung von Várad bedeutete keine Wiederherstellung der einstigen Rechte für Heiduckenstädte in Bihar, sie wurden sogar vom Wiener Hof verspendet. Auf Antrag von Nagyszalonta zur Zeit des Landtags im Jahr 1790 schließen sich drei Orte dem Prozess gegen den Grundherrn, die in Besitz vom Stift Várad gelangten: Mikepércs, Tépe és Bagamér. Der Zweck des großen Prozesses bestand letztlich in der Erschaffung eines adligen Bezirks mit Selbstverwaltung nach dem Vorbild von redemptio, der sich von seinem Grundherrn abkauft, seine innere Verwaltung organisiert, und seine Verbindlichkeiten gegenüber das Land auf dieser hohen Autonomie gestützt leistet. All dies gelang jedoch nicht.

FÜGGELÉK

MIKEPÉRC S TELEPÍTŐLEVELE GYULAFEHÉRVÁR, 1608. MÁJUS 26.

Mi Báthori Gábor stb. emlékezetül hagyjuk stb. (részben némely híveink közben járására) részben pedig stb. A nemzetes és vitézlő Rosa Pál helyettes kapitány, Kovacs Péter kapitány Bako Gergely és Kozoros Miklós (hűségét és szolgálatait) amelyeket évek óta; a haza bármely ellenségeivel szemben, a haza közös üdvéért indított és vállalt minden alkalommal, továbbá egészen attól az időtől, – amikor isten kegyelméből a fejedelemség ezen fokára emelttünk, tanúsítottak. Egész és teljes hat elhagyott jobbágytelküinket, Mike perch nevű elhagyott birtokunkon, amelyek a néhai nemzetes Zekely Jakab magjának kipusztultával reánk (szálltak) és fejedelmi jogon adományunkká lettek, teljesen Bihar vármegyében vannak és bíratnak, összes hasznaikkal és bármely tartozékaikkal együtt, (amelyek hozzájuk jog szerint és régtől stb. (tartoznak), említett Rosa Pálnak, Bacho [itt így; de a bevezető sorokban és fentebb is Bakó szerepel] Gergelynek, Kozoros Miklósnak, valamint örököseiknek és összes utódaiknak kegyesen adtuk, adományoztuk és juttattuk. És hasonlóképp az előbb mondott hat jobbágytelket, Mike Percz nevű elhagyott birtokunkon, amelyek egészen Bihar vármegyében vannak és bíratnak, akár rendes, akár rendkívüli censusaink, taksáink, hadiadóink; valamint katonai hozzájárulásunk és kamarai hasznunk fizetése; bármely jobbágyi és polgári szolgáltatások teljesítése alól, ugyanúgy szőlőiket és összes szántóföldjeiket, amelyek a hat jobbágytelekhez tartoznak, mondott Mike Perez birtokon; előbb irt Bihar vármegyében vannak és bíratnak, az évenként nekünk és utódainknak járó tizedek; kilencedek, valamint ajándékok térítése alól megnemesítjük jelen oklevelünk érvényével.

Kelt Gyulafehérvár városunkban, az Úr 1608. évének május huszonhatodik napján.

(Forrás: Szendrey István: Hajdúszabadság levelek. Debrecen, 1971.)

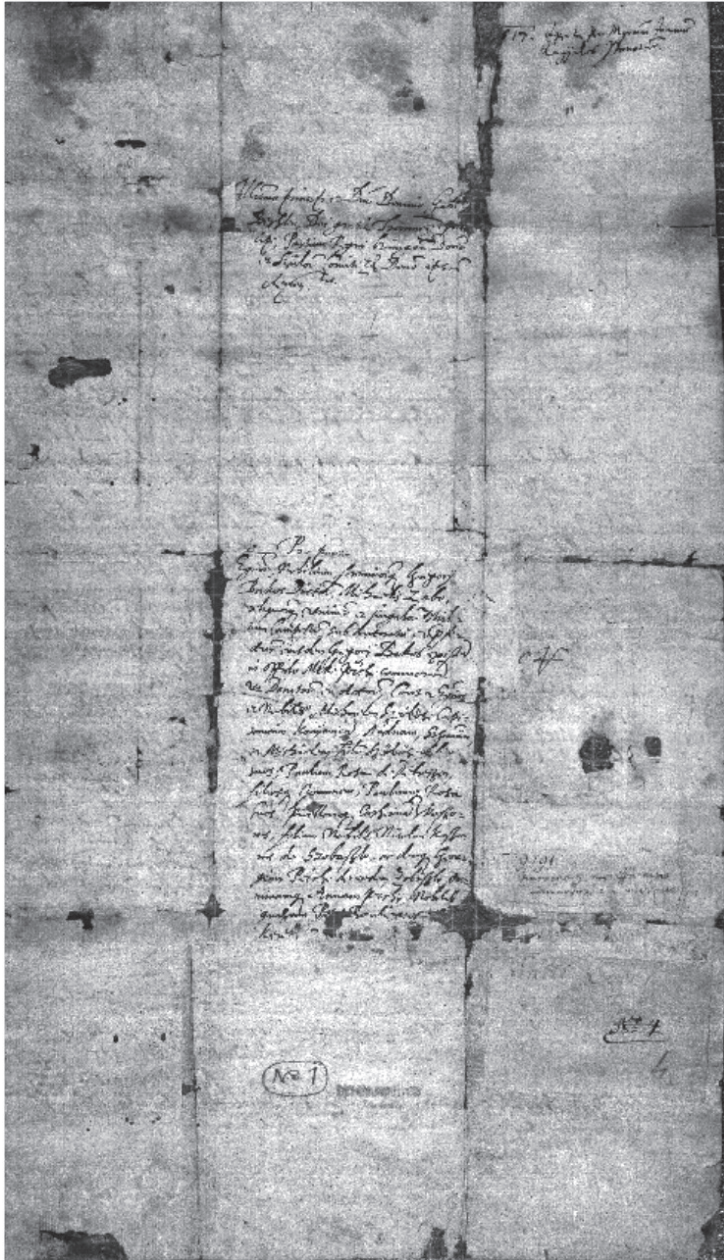
KÉPMELLÉKLETEK



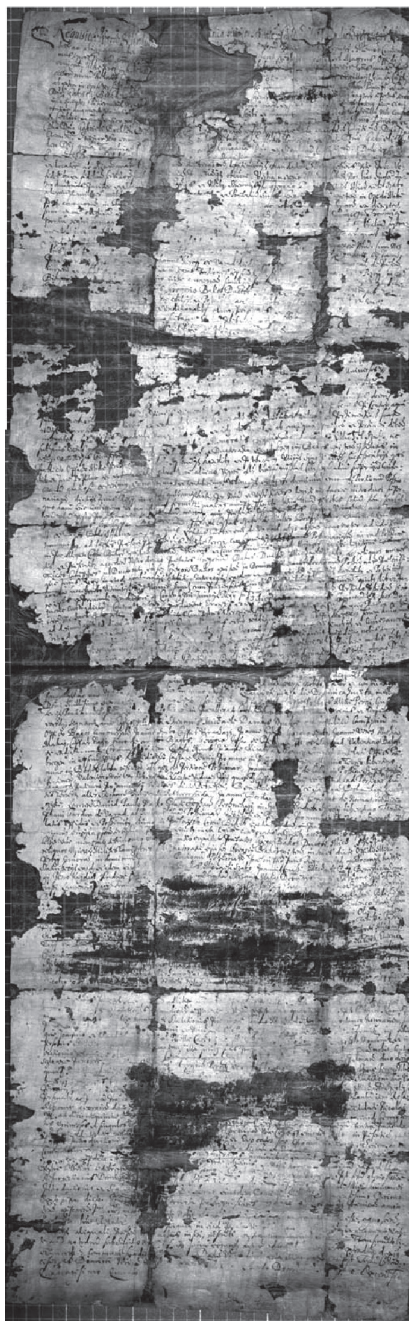
Báthory Gábor erdélyi fejedelem, a mikepércsi hajdúk letelepítője.
Mikepércs a fejedelem egyik első hajdútelepítése



Báthory Gábor oklevele Bácsi Gáspár és János részére. MNL HBML



Az előbbi okiratnak a hátoldala. A nevek a hajdúvitézek fokozott mozgását, költözését bizonyítják



A Váradi Káptalan okirata, 1644. jan. 2. MNL HBML

Csarkó Imre

Harcterek naplói

A 19. század közepétől a 20. század közepéig eltelt évszázadban több háború is sújtotta Európát. Magenta, Solferino, Königsgratz, majd pedig Galícia, Doberdó-fennsík, Isonzó és a Don-kanyar mind olyan véráztatta helyszínek, ahol magyar katonák harcoltak és adták életüket. Az I. és II. világháború történetei és emlékei elevenebben élnek a mai társadalmunkban, de nem szabad elfeledkeznünk a nemzetállamok létrejöttének korában (19. század második fele) vívott csatákról sem.

Őseink önfeláldozása, hazaszeretete, kötelességtudata és kitartása előtt tisztelgünk a következő oldalakon, ahol kéziratos naplókat teszünk közzé, melyek három harctéren íródtak. A leírásokból képet alkothatunk a háborúkról, belső nézőpontból, ahogy azt az „egyszerű” katona látta. A naplókban is rögzített események történelemmé váltak, a hazatérő katonák elbeszéléseiből pedig mesék és legendák szövődtek.

A szövegek közlésénél Sipos Péter ajánlásait¹ vettük figyelembe: a mai helyesírás szabályait követtük az átírásnál, a hiányzó központosítást pótoltuk, de igyekeztünk megőrizni a szöveg eredeti hangulatát. Az idegen szavak, a családnevek és a földrajzi nevek esetében megtartottuk a betűhív formát.

Az itt közölt szárd–francia–osztrák és az I. világháborús napló a Bihari Múzeum történeti gyűjteményében találhatóak meg, míg a harmadik naplóra Zsiga Sándor magángyűjteményében bukkantunk.²

Első harctér

A szárd–francia–osztrák háború (1859)

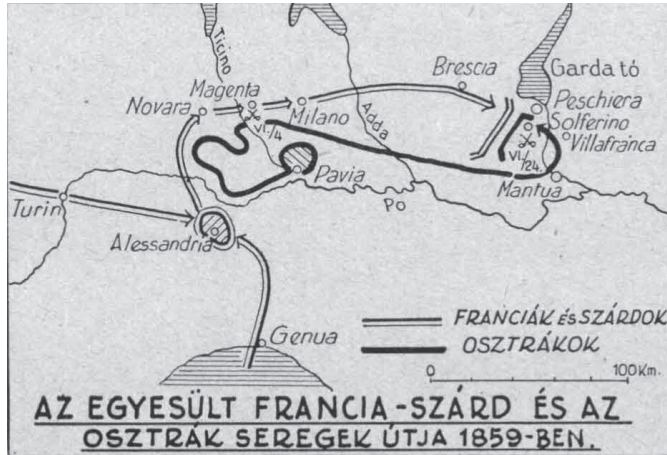
A szárd–francia–osztrák háború a „nagyhatalmi játszmák,” a nemzetállamok megteremtésének és az olasz egység létrejöttének fontos állomása volt, valamint az olasz egységért vívott harcok fontos eseménysora. Magyarországon ekkor még az 1848/49-es forradalom és szabadságharc megtorlása volt a bécsi politika fő célja, így sok ezer magyar katonát vittek el a háborúba, melynek főként a Birodalom nyugati felére volt hatása. A Bihari Múzeum történeti gyűjteményében megtalálható kéziratos naplóban³ egy magyar katona⁴ örökítette meg emlékeit az 1859-es eseményekről.

¹ Sipos: 2000.

² Ezúton is köszönetet mondunk a tulajdonosnak a dokumentum rendelkezésünkre bocsátásáért.

³ Általános Történeti Dokumentumok tára. Leltári szám: BM IV.2017.1.1. A kézirat múzeumba kerülésének körülményeiről sajnos nincsenek adataink.

⁴ A szerző pontos kiléte nem ismert.



I. kép⁵

Az olasz nacionalizmus erői felett Ausztria hazánkéhoz hasonló elnyomó abszolutista uralmat tartott fenn, amelyet a belső forradalmak és a Szárd Királyság, s benne Cavour (a Szárd-Piemonti Királyság miniszterelnöke) személye erőteljesen fenyegetett. Ausztria 1859-re teljesen elszigetelődik. A krími háború (1853–1856) miatt Oroszország idegenedik el tőle,⁶ a német egység ügye miatt Poroszország is rejtett ellenséggé válik, majd amikor Szardíniának sikerül maga mellé állítania III. Napóleont, a külpolitikai elszigeteltség teljessé vált.⁷ Ekkor Szardínia a cselekvés mezejére lépett, az addig csak lappangó irredenta mozgalmak helyett nyíltan fegyverkezni és tüntetni kezdett Ausztria ellen. Ezeket az eseményeket a bécsi kormány nem nézhette tétlenül, így 1859. április 29-én ultimátumot intézett a szárd kormányhoz a fegyverkezés megszüntetéséért. A válaszadás határidejét április 26-ra tűzték ki, azonban az angol kormánynak sikerült elérnie Bécsnél, hogy két nappal elhalassza ezt a határidőt. Ez óriási hiba volt, hiszen a meghosszabbított határidő miatt a franciák csapataikat a hadszíntérre szállíthatták, így az osztrák–magyar 2. hadseregnek az egyesült és túlerővel rendelkező szárd–francia seregekkel (kb. 240 000 fő) kellett megküzdenie, akiknek személyesen III. Napóleon császár lett a főparancsnoka. A harcot megkezdő 2. hadsereg (kb. 150 000 fő) parancsnoka marosnémeti gróf Gyulai Ferenc tábornagy volt,

⁵ Szurmay: 1939. 126.

⁶ 1849-ben a magyar szabadságharc leveréséhez nyújtott segítség miatt az osztrákok a cári Oroszország lekötelezettjévé váltak, azonban a krími válságban hatalmi érdekeik miatt semleges álláspontra helyezkedtek, kiváltva ezzel II. Miklós cár haragját.

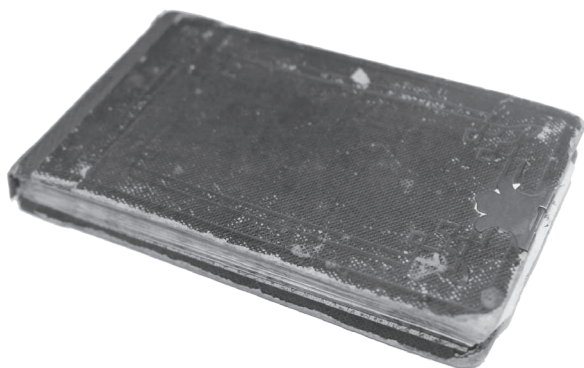
⁷ Hóman–Szekfű: 1936. 456.

aki június 4-én Magentánál vereséget szenvedett. A kudarc miatt Gyulai Ferencet leváltották, a fővezérséget Ferenc József vette át. Júniusban az osztrák–magyar haderőt kiegészítették, majd előrenyomulás közben a két haderő Solferino mellett találkozott ismét.⁸ A francia–szárd ezredek már a hajnali szürkület előtt teljes harcészültségben voltak, az osztrák–magyar csapatok azonban csak délelőtt 10 órakor tudtak harchoz fejlődni, ami azt eredményezte, hogy csak fokozatosan léptek be a csatába, így az előrenyomuló ellenség kíméletlenül felmorzsolta őket.⁹ 1859. június 24-én a csata reggeltől estig tartott, és Ausztria teljes vereségével végződött. Július 11-én fegyverszünetet kötöttek, amely alapját képezte a novemberi zürichi békének.

A csata helyszínén kápolnát, benne osszáriumot emeltek, amely az elesett, közel 40 000 katonának állít emléket. A csatában a hivatalos veszteséglisták szerint a Birodalom 21 737, a franciák 12 720, a piemontiak pedig 5521 ezer főt vesztek.¹⁰ Solferinót tekinthetjük a modern, tömegeket lemészároló és mindent felörlő háborúk bevezetőjeként, valamint a Nemzetközi Vöröskereszt megalapítása is az ebben a háborúban tapasztalt borzalmakhoz köthető.

A közölt napló fémcsattal zárható, fekete bőr kötésű, megkímélt állapotú, kis alakú notesz.¹¹ 60 lapból áll, amelyek közül 46 lap mindkét oldalán, 14 lap egyik oldalán sincs feljegyzés. Az íráskép szép, rendezett, a szöveg végig fekete tintával írt, vékonyan fogó tollhegygel.

A könnyebb olvashatóság végett a szövegben a dátum- és a helyszín-megjelölést kiemeltük.



2. kép. A napló kívülről

⁸ Pilch: é. n. 342–346. alapján

⁹ Bencze: 2001. 195.

¹⁰ Bencze: i. m. 220.

¹¹ Méretei: A napló csukott állapotban 11,5 cm*7 cm, nyitott állapotban 23*7 cm méretű

1849. március 26-án Bródon feleskettek és besoroztak a császári királyi hadseregbe, s útnak indítottam olasz hon fellé. Veronába beosztottak a Gróf Gyulai Ferenc nevét viselő 33 számú gyalogezredhez.¹² **1849. június 13-án** ezredemhez Florencbe jöttem, s e naptól fogva **1857. május 12-ig** folytonosan olasz honba ezredemnél voltam. **1857. május 12-én** mint 8 évet kiszolgált katona hazabocsátattam. **1857. június 28-án** Kolozsvárra érkeztem. **1857. augusztus 20-án** kézbesítették Reserv. Zettel-emet.¹³ **1859. május 16-án**¹⁴ megtudtam azon szomorú hírt, hogy minden szabadságos, és minden reselvás¹⁵ katonának be kell rukkolni saját ezredéhez.

1859. május 23-án a berukkolásra engem is felszólítottak, s így még ez nap délután 3 óraker jelentettem magamat a főherceg Károly Ferdinánd Werbezirks Commando irodájába.

1859. május 25-én búcsút vettem ösmerösimtől, rokonimtól, s barátimtól.

1859. május 26., csütörtök, Torda. Őrnök¹⁶ Asztalos Ferencsel szekéren Tordára jöttem. Ösmerőseim közül kereskedő Gáll János, Salai István, s Varga Dániel urak a város végéig, testvéröcsém és Dragán János pedig Tordáig kísérték el. Tordán kereskedő Zachariás Ferenc úrhoz szálltunk be, ki is a legjobb szível fogadott. Délután 4 óraker öcsém és Dragán visszatértek szekéren Kolozsvárra, s így tőlük is búcsút vettem. Szép idő volt.

Május 27., péntek, Felvinc. Reggeli 9 óraker Asztalossal együtt már Felvincen voltam a transzportszekéren. Szállásom jó és tiszta volt. Délután Asztalossal egy sétát tettünk a Marosújvárra vezető úton. Jó idő.

Május 28., szombat, Nagyenyed. Szállásom Asztalossal együtt egy úri háznál,¹⁷ de büdös lyukba volt. Fekete Gergelyt a Református Tanodába felkerestük, s vele időztünk.

Május 29., virágvasárnap, Tövis. Reggel 7 órára Asztalossal és Tordaival már Tövisen voltam. Szállás egy oláhnál meglehetősen. Tordai verébfogással töltötte az időt. Az oláh lányok nyakjaikba talárokat s húszasokat hordanak. Nagy hévség.

¹² gróf Gyulai Ferencet, 1845-ben az uralkodó, V. Ferdinánd nevezte ki a 33. gyalogezred tulajdonosává

¹³ Reserv. Zettel (Reservist Zettel): tartalékos katonai szolgálat igazolás

¹⁴ A fentebb említett határidő lejártát követően kezdtek el mozgósítani szerte a Birodalomban, melynek eredményeképpen a napló írója is elindult ezredéhez, a 33-as Aradi ezredhez, majd azzal tovább a front felé.

¹⁵ reselvás: tartalékos

¹⁶ A korszak katonaságában használt rang

¹⁷ A korszakban a katonák beszállásolásáról a polgári lakosságnak kellett gondoskodni

Május 30., hétfő, Fejérvár. *Transzportunk a Festungs Commandans¹⁸ által megvizsgáltatott. Azután Asztalos, Tordai, Szabó József s én a város végére egy piszkos oláhhoz elszállásoltattunk. A délutáni időt egy várba töltöttük el egy nagyon unalmas és fárasztó állingálással. Nagy hévség.*

1859. május 31., kedd, Fejérvár. *Egész napot a várban lévő állingálással töltöttük el. Transportunkat,¹⁹ mely június 1-jén indulandó volt, összeállították. Délre Tordai báránypaprikást készített.*

Június 1., szerda, Sibot. *Reggel 4 órakor a Transport összeállott s mégis csak 9 órakor vizsgáltattunk meg a várparancsnok által. 9 óra után útnak indultunk. A Transporttal egy olasz is jött, aki egy hosszú rúdra kendőkből és sáljából lobogót készítve ment elől. Cigányzenészek kísérték Marosportusig.²⁰ Ott, hol a fejérvári út a szászsebesi úttal összszakad. Fejérvárról Szászváros felé menve az ország út mellett van egy kis ház, s ez azon ház, melybe 1849. február 5. és 6-dika közti éjjet átkínlódtam többedmagammal. Itt megvirradva február 6 reggel elfogtak.²¹*

Szállásom Asztalossal együtt egy piszkos oláhnál volt, onnan másfél órai pihenés után Asztalossal együtt gyalog Szászváros felé indultam. 3 fertály órai gyaloglás után egy szekeret kaptunk, s így estélig órára Szászvárosra érkeztünk. Én testvéremhez mentem.

Június 2., áldozócsütörtök, Szászváros. *Egész nap testvéremnél voltam. Nagy hévség.*

Június 3., péntek, Déva. *Gábor neje és nővérem kíséretében reggel 8:30 órakor már Déván voltam. A Piski-hídon amikor keresztülmentünk, 8 óra volt. Asztalos előbb érkezén ide, jó szállást készített. Délután 13:30 órakor Gábortól, nejétől és nővéremtől elváltam. Estefelén hallám meg azon lesújtoló hírt, hogy az ezredhez kell menni.*

Június 4., szombat, Lapusnyák (Dobra mellett) *reggeli 4 órától 8:40 értünk ide. Reggel eső esett és hűvös idő volt. Szállás tiszta, egy oláh nemesnél. Délután fellepszakadás volt.*

Június 5., vasárnap, Kossoba. *Reggeli 4 órától 10:30 órára érkeztünk ide. Egész utunk alatt eső vert, s így egészen átáztunk. Szállás rossz. Vizes ruháinkat a kürtőbe kellett kiszáritani. Az oláh lányok e vidéken derektól bokáig erő tarka legyezőt hordanak.*

Június 6., hétfő. Facséten *alul egy oláh faluba. Szállás nagyon rossz, a szoba tele férgekkel, rossz levegővel. 4 és fél órai utazással érkeztünk e sáros faluba.*

¹⁸ erődparancsnokság

¹⁹ transport: elszállítandó/menetnek induló katonák csoportja

²⁰ Gyulafehérvárhoz tartozó telep Alsó-Fehér vármegyében

²¹ Úgy tűnik, a napló írója részt vett az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban.

Június 7. kedd, Bozsúr. Reggel 4 órakor útnak indultunk, de még az országútra kijöttünk, nagyon rossz utunk volt. 7 órára már Bozsurban voltunk. Ma szép erdős helyeken utaztunk. Szállás meglehetősen, étel piszkos, pedig Tordai is segített főzni. Az itt lévő postai hivatalnok még azt se tudta, hol és merre van Kolozsvár. Délután Asztalos, Kovács és én egy vendéglőben voltunk borozni.

Június 8., szerda, Lúgos. Reggel 5 órától 9 órára szép erdős helyeken értünk ide. Szállásunk egy fazekasnak piszokkal, mocsokkal, füsttel, bogarakkal és rekedt levegővel bőven ellátott szobájába. Ebédet már 10 órakor adtak, állott pedig az piszkos laskalevesből és savanyú, de bűdös káposztára rakott marhahúsból. Semmit se ettünk. A városba menve a toborzókat néztük, s késő este tértünk vissza a szállásunkra. Este annyira vittük a dolgot, hogy mi a gazda, a gazda pedig a mi szobánkba hált. Lúgost a Temes vize hasítja.

Június 9. Berincz. Szilhán és Lein kastélyon keresztül (ez utóbbinál veszi eredetét a Temes vizéből a Béga csatorna) reggeli 5 órától 8 órára értünk ide. E falu roppant nagy kiterjedésű, 300 ház van benne. Szállás középszerű.

Június 10., péntek, Békás. Szálláson Asztalos, Tordai s én egy tiszta svábnál volt. Innen Asztalos elment ebéd után mindjárt Temesvárra, s így csak Tordaival maradtam. Egy inget s gatyát akartam mosatni, de darabjéért 10 új krajcárt kértek, így nem mósattam. Olcsó bor lévén itt (egy jó nagy fertályos butélia óbor 8 új krajcár) Kovács, Tordai s én nagyot ittunk az utca szegletén, mert azon háznál, hol árulták, tilos volt a borital. Itt másodszer vágtam le a szakállamat.

Június 11., szombat, Temesvár. Reggeli 10 órára értünk ide, s ez utunk alatt két óra hosszan az eső vert. Szállásom egy asztalosnál volt. Ebéd után tüstént a várba mentünk, csak késő este szabadultunk innen. Állingáltunk eleget. A várparancsnok megvizsgált. A toborzás a nők és férfiak részéről nagyba folyt itten.

Június 12., pünkösdvasárnap, Orczidorf.²² Szállásainkról jókor reggel várba gyűltünk össze. A transport útnak indult Asztalos, Tordai, én, s még néhányan csak 9 órakor indultunk el Temesvárról. A transportot elérve délután egy órára Orczidorfra jöttünk. Szállásom egy tiszta svábnál volt. A szászvárosi kalács, s a kolozsvári két utolsó pogácsa itt fogyott el.

²² Orczyfalva

Június 13., Ó-Arad. (pütkösdehétfő)

Vignán keresztül, mely jó nagy területű város, de épületei aprók, 11 órára Új-Aradra, valamivel később a Festung²³ Aradra, s úgy délután 1 órára Ó-Aradra jöttük. Délután 13:30-kor a zászlóalj irodába mentünk, s míg itt bennünket átvettek, késő este lett. Szállásom Joannovits Miklós cipésznél, Asztalossal együtt. Gödör utca 2. szám. Délután találkoztam Hadnagy úr Nausával, ki nagyon jól fogadott, Draskotzy Ede és Bethlennel is. Ma délután a zászlóalj-irodába tudtam meg, hogy ezredünk Bolognába fekszik. Kolozsvárról azon reménnyel távoztam, hogy mint 10 évet kiszolgált katona, Aradon a depónál fogok maradni, azonban itt azt állítják, hogy vagy az ezredhez fogunk menni olasz honba, vagy pedig beosztanak idegen ezredekhez. Mikor Aradra jöttem, az 5-ik zászlóalj már formába volt, s beszéltek, hogy e hó 20-án olasz honba utaznak az ezredhez.

Június 14., kedd, Arad.

Egész délelőtt a zászlóalj-iroda előtt állingáltunk, hol is találkoztam Raksányi Dénessel. Este 8 órakor cseresznye nagyságú jegek hullottak, s oly sűrűen, hogy pár perc alatt fehér lett a föld. Ma már azt állítják, hogy 20-án mi is elutazunk az 5. zászlóaljjal az ezredhez.

Június 15., szerda, Arad

Salla beszélé, hogy Szabó Ádámot látták volna tegnap egy transporttal itten keresztül-menni. Délután találkoztam Hadnagy Úr Baumgartnerrel, ki nagyon jól fogadott. Ma délután a velem jött transport közembereit beosztották az 5-ik zászlóaljhoz, mi altisztek pedig a depónál maradtunk, mint zugetheillok²⁴ a további rendelethez. Ma újból az hírlik, hogy minket idegen ezredekhez osztanak szét.

Június 16., csütörtök, Arad

Ma kaptam a legelső fűherri fizetést,²⁵ mely ötnapi kenyérpénzzel együtt 1 forint 47,5 krajcár lett. Kevés eső.

Június 17., péntek, Arad

Egész délelőtt Raksányinál és Bethlennél voltam. Estefelé nagy eső.

Június 18., szombat, Arad

Délután hajamat levágattam. „Ugyan mikor látom én már Önt szakáll nélkül?” Ezt kérdezte tőlem egy úr, mely kérdésre: „mihelyt katonaruhába leszek” válaszoltam. Ma

²³ erőd

²⁴ zugeteilt: kiutal

²⁵ „vezetői fizetés”, a magasabb katonai beosztásért

délután az 5-ik zászlóalj szálláskészítői Pestre előrementek, a zászlóalj holnap, azaz 19-én vala őket követendő. Azt mondják, hogy Cillibe fognak menni. Minket érdeklőleg azt állítják, hogy 6-ik zászlóaljat fognak formálni, s oda osztnak be. Ezt hallva könnyebben lélegzeltem. Egész nap eső volt.

Június 19., vasárnap, Arad

Egy sürgönyi rendeletnél fogva az 5-ik zászlóaljunk Aradon maradt. Reggel 8 órakor az aradi önkéntes huszárosztály zászlóját a piacon ünnepélyesen felszentelték, s a huszárokat feleskették. Ma újból azt beszélük, hogy az ezredhez kell mennünk. Hűvös idő és nagy szél egész nap.

Június 20., hétfő, Arad

Délután az önkéntes huszárok gőzösön elutaztak. Délelőtt Raksányinál. Egész nap eső volt.

Június 21., kedd, Arad

Délután találkoztam Csikivel. Ki is átadta a Gábor levelét. Ma átadtak bennünket hadnagy úr Wendlnek, s mondják, hogy vele 26-án az ezredhez utazunk.

Június 22., szerda, Arad

Délután Asztalos Feri neje Aradra érkezett.

Június 23., csütörtök, úrnapja, Arad

Az 5-ik zászlóalj este 8:30 órakor Aradról elutazott Pest felé. A Dorog nevű mozdony vitte el őket. Ma legjobb barátaimtól váltam meg, s ez elválás bánatos érzéssel tölté be keblemet.

Június 24., péntek, Arad²⁶

Délelőtt montourt és rüstungot²⁷ kaptunk. Délután az ezredorvos előtt orvosi vizsgán. A Maros 23-a és 24-e közt nagy volt.

Június 25., szombat, Arad

Délután transportunkat századba alakították át. 6 óra után meglátogattam az aradi sétatért, s ezt nagyon csinosnak találtam, de az mégis nagy kár, hogy a várostól oly távol van. A Maros vize ma már apadásba ment át.

²⁶ A mindent eldöntő, solferinói csata ezen a napon zajlott le, de mint látni fogjuk, a katonák erről csak jóval később kapnak hírt, a felvonulás tovább folytatódik.

²⁷ szerelvény (ruházati felszerelés) és felszerelés

Június 26., vasárnap, Arad

Reggel a Comis Montour²⁸ igazgattam testemhez és szíjakat festettem. Délután 14:30–15:30-ig visitation voltunk. Hazatérvén át kellett öltöznöm, mivel topány,²⁹ nadrág, nyakkendő, s rokkor³⁰ testem ki nem állhatta.

Június 27., hétfő, Arad

Estefelé találkoztam Bodóval. 10:15 órakor este haza.

Június 28., kedd, Arad

Délelőtt főhadnagy úr Zorkoczinál voltam, ki nagyon jól fogadott. Ma egész nap katonaruhában voltam. Árvaleányhaját pakoltam délelőtt. Délután 2–7-ig parancsnál állingáltunk.

Június 29., szerda, Péter és Pál napja, Arad.

Délelőtt 9:30-kor öltözetem összepakolva Kolozsvárra küldtem. 10:30-kor Kováts Feri által megtudtam, hogy esteli 9 órakor elindulunk Aradról Pest felé, s úgy azután az ezredhez. Délután 13:15-kor leveleket tettem postára. Az elindulás előtt az Aradi népkertbe, hol zene volt, sétálgattam. 7 órakor este transportunk összeállott, s 8 órára az aradi indóházhoz jöttünk, hol major úr Zerbst megvizsgált, s azután mindjárt beültünk a kocsikba. Nagy hévség. 9 óra 15 perc este Pest felé indultunk. Éjjel mit se aludtunk.

Június 30., csütörtök, Pest.

Reggel 2:45-kor Szolnokra, és 7:30-kor Pestre jöttünk, hol egy transportházba szállásoltak el. Kevés idő múlva Zsarnai Pállal kijöttem, s meglátogattam Budapest nevezetesebb utcáit s épületeit. Hat órára visszatértem a transportházhoz. 7 órakor már rukkoltunk.³¹ 9 óra 15 perc elutaztunk Bécs felé. Nagy hévség volt egész nap. A mai nap beteltével a katonai szolgálati év számítás szerint is kitelt a 10 évi szolgálatom. **Mikor magyar hon határán átvitt a gőzös, én már Isten és ember előtt ki voltam szolgálva, s mégis, mégis mennem kell oda, hol a halált osztó golyót nem keresik, önként jöttem én ide?**³²

Július 1., péntek, Altmannsdorf

Reggel 9:30-ra Bécshez jöttünk. 11 órakor az indóháztól a városba indultunk, s 12 órára a transportházhoz érkeztünk, hol is délutáni 2 óráig állingáltunk. 2 órakor Bécs mellett Altmannsdorf nevű faluba indultunk szállásra, hová csak 4 órára értünk be. Itt

²⁸ katonai ruházat

²⁹ topány: bokáig érő cipő

³⁰ rokk: hosszú télikabát

³¹ rukkolni: elindulni

³² kiemelés: Cs.I.

egy úr minden embernek fél itze bort, s egy zsemlét adott ajándékba. Sok állingálás után estéli 6 órára szállásolhattuk el magunkat. Elfáradva és átizzadva voltunk mindnyájan. A 66. szám alatt nagyon jó szállásom volt. Nagy hévség egész nap.

Július 2., szombat, Altmannsdorf

Déli 11 óráig szállásomon voltam, hol is egy Kassai nevű magyar ügyvéddel sokat beszélgettem. 11 órakor Bécsbe a Stift kaszárnyába jöttünk, hol bornyút³³ és köpenyt adtak, innen az arsenálba,³⁴ hol fegyvert, s 60 töltest kaptunk, innen 8 órára este elfáradva, s átizzadva szállásomra. Este levelet írtam Kolozsvárra, s postára tevés végett ügyvéd Kassai Úrnak adtam át. Az 5-ik zászlóalj Bécsbe volt. Találkoztam Rilín Samuval is.

Július 3., vasárnap

Már 5:15-kor szállásunkról az indóház felé indultunk, hová csak 8 órára értünk el, 10 órakor pedig elutaztunk. Nagy hévség egész nap. **Semmering**nél az alagút alatt 7 percig tart a gőzös útja, ezen alagút gázzal van világítva. A mai utazásunk alatt sok sebesülttel és fogollyal találkoztunk. Egész nap s egész éjjel szüntelenül mentünk.

Július 4., hétfő

Utunkat folytattuk a gőzösön. Délután 5 órakor már **Laibach**nál voltunk, hol kaputjainkat³⁵ elszedték. Innen kevés pihenés után **Nabrezina** felé, mely falu Triesthez csak 3 mérföldre esik, haladtunk. Laibachtól Nabrezináig a gőzösnek 11 stativja³⁶ van. Egész nap nagy hévség volt. Tegnap úgy, mint ma, sokat kellett küzdenünk a szomjúsággal, s a hévség miatt is sokat szenvedtünk. Egész nap útba voltunk.

Július 5., kedd

Reggel 3 órakor **Nabrezinához** érkeztünk, hol a gőzösről leszálltunk. Reggeli 6 óráig állingálással töltöttük itt az időt. Bornyúinkat átadtuk. 6 órakor reggel bágyadtan, s a 42 órai szünet nélküli utazás által csaknem egészen elerőtlenedve gyalog **Guinon**, s **Monfalconén keresztül Romcincz**³⁷ mellé egy faluba.³⁸ Reggel 10 órakor Monfalconéba érkeztünk, hol is a nagy hévség miatt délután 4 óráig pihentünk. Innen d. u. 4 órakor **Romancz**³⁹ felé mentünk, hová 9 órára este értünk be. Romancztól még egy óra járásnyira előre mentünk szállásra. Fáradtak, átizzadtak voltunk mindnyájan. Szál-

³³ bornyú (borjú): katonai hátizsák

³⁴ hadi/fegyverraktár

³⁵ kaput: katonaköpeny

³⁶ stativ: állvány, jelen esetben értsd: megálló

³⁷ Ronchi, Település mai Olaszországban, Gorizia megyében

³⁸ Az Adria-tenger északkeleti csücske.

³⁹ Romans, Település mai Olaszországban, Gorizia megyében

lásom Asztalossal együtt egy pajtába volt. Pár ruhámat itt 30 új krajcárért adtam el. Nagy hévség volt egész nap, emellett az országutakon csaknem égis emelkedő porfelleg. Utunkba sok katonasággal találkoztunk, kik olasz honból jöttek, naptól barnultak voltak mindnyájan. A jövő és menő szekereknek vége hossza nem volt. Nabrezinától csaknem Monfalconéig utunk a Triesti-tengeröböl partján vezetett.

Július 6., szerda, Palmanova

Statióink 8 mila⁴⁰ volt. A pihenés alatt egy templom küszöbén jót aludtam. Nagy hévség volt. Palmanován innen egy faluba voltunk szálláson. Szállásunk szénapadláson volt, hol tükrömet és pár apróságot eldobáltam. Ma 2:45-kor keltünk fel, s mégis csak 4:15-kor indultunk el.

Július 7., csütörtök, Codroipo

Éjfél előtt, 10:30-kor felköltöztek, hogy elinduljunk, de a transport nagyon későre jött össze, s így csak 12 óra éjfélkor indulhattunk el. Pakkomat, mivel a kocsi még este előre indult, s én arról semmit se tudtam, e nagy stáció hátamon cipeltem Codroipóba. Az utat nem ismertük, s nem lévén kitől megtudakolni, utat tévesztettünk. Sok csavargás után találkoztunk Gr. Nugent⁴¹ ezredéből egy századdal, kik után csatlakozva utunkat folytattuk. Az országúton nagy, égis emelkedő porfelleg volt. Ma erősen kifáradtam, vállaim szinte összeroskadtak a teher alatt. A szomjúság kínzott, s mivel vizet nem kaptam, tiszta ecetet kellett innom. E napi utamba csak vízért 7 krajcárt adtam ki. A fél stációtól fogva Kováts Ferivel jöttem előre. Égető, s csaknem kibírhatatlan hévség uralkodott. Ma is sok sebesülten találkoztunk. Annyit, mint e nap, még egyszer sem szenvedtem. Nagy drágaság mindenbe. 12 uncia szalámi 48 krajcár. Egész utunkba csak egy falun jöttünk keresztül, s ez is Codroipóhoz csak 2 mila távolságra volt. Az országutak mellett több helyen sátrak voltak, hol csak pálinkát, de vizet találni nem lehetett. Fekete lajblim⁴² elajándékoztam, úgy egy pipát és egyéb apróságot.

Július 8., péntek, Pordenone

Este 11 órakor felkeltünk, 11:30-kor útnak indultunk Pordenone felé, hová 7:30-ra értünk be. 3 és 1/8-ad mérföldet utaztunk ma. Nem messze Codroipóhoz a Tagliamento vizén van egy fahíd, hossza 1332 lépés. Codroipótól Pordenonéig kétfelől az országúton szép nagy fák vannak. Égető hévség. Délután egy kevés eső volt.

⁴⁰ mila: A napi menet hossza. Pontosan nem deríthető ki, hogy a napló írója melyik típusú mérföldet használta (1 magyar postamérföld=7585 méter, 1 magyar mérföld=8335 méter, 1 bécsi mérföld=7585 méter), de egy mérföld távolság alatt kb. 7-8 kilométert kell érteni.

⁴¹ gróf Laval Nugent, tábornagy, a 30. gyalogezred tulajdonosa

⁴² lajblí: mellény



3. kép. A napló lapjai

Július 9., szombat, Padova

Reggel 6 órakor rukkoltunk, 7:30-kor a gőzkocsiban ültünk, 8:30-kor elindultunk, délután 12:30-ra Padovába jöttünk. Égető hévség. Őheti fegyverszünet van kötve.⁴³

Július 10., vasárnap, Arcone

Délután 2–5-ig Padovából Szt. Bonifacióba jöttünk gőzkocsin, hol lagerbe⁴⁴ voltunk 10:30-ig este, ekkor útnak indultunk gyalog, s éjjel után 1 órára Arconéba jöttünk, hol egy udvaron lagert ütve megálltunk. Már Viczenzától kezdve mindenütt katonaság fekszik jobbra és balra lagerbe. Pusztulás mindenütt, fák levagdalva, vetés legázolva, szőlőföldek összerombolva. Sok marhacsonk mindenfelé.

Július 11.,⁴⁵ Albaredo és Bevilagna

8 órakor reggel útnak indultunk, s 9:30 órára Albaredóba az Adige (Ets) folyó bal partján jöttünk. Utunk jó darabig egy Bonaparte által 1809-ben készített sáncon vezetett. E sánctól egy emlékkő jelöli. Albaredónál a vízparton sáncok és torlaszok vannak rögtönözve. Úgyszólván az egész falu üres, s egy leendő ostromra van elkészítve. Délután 4 órakor Alberadóból Bevilagna felé, hol ezredünk lágerezett,⁴⁶ indultunk. Estélti 9 órára értünk ide. Ez utunk alatt roppant nagy porral és égető melegséggel kellett küzdenünk.

⁴³ A napló írójához valószínűleg a tervezett villafrancai fegyverszüneti egyezmény (más néven villafrancai előzetes békemegállapodás) híre jutott el, melyet csak két nap múlva 1859. július 11-én kötnek meg hivatalosan. A felvonulást ez sem akasztotta meg, hiszen ekkor még nem lehetett tudni, hogy a törekeny fegyverszünetből mikor lesz valós békemegállapodás.

⁴⁴ lager (lágér): katonai tábor

⁴⁵ Ezen a napon Villafranca di Verona városában a győztes III. Napóleon, a Francia Császárság uralkodója és a legyőzött Ferenc József, a Habsburg Birodalom császára fegyverszünetet kötött. Az egyezmény a szárd-francia-osztrák háború harci cselekményeinek felfüggesztéséről, Lombardia átengedéséről és a Szárd-Piemonti Királyság bevonásával béketárgyalások megkezdéséről rendelkezett. A kétoldalú fegyverszüneti megállapodásban foglaltak nagy részét később, az 1859. november 10-én megkötött, végleges, háromoldalú zürichi békeszerződésben megerősítették.

⁴⁶ lágerezik: táborozik

Különösen Bevilagna felé közeledve oly porfelleg volt, hogy 4-5 lépésre alig lehetett látni. Ezredünk itt a lagerbe csákójába zöld tölgyfa bokrétával járt. Este 9 óra után transportunk is lagert ütött. Ősmerőseim közül csak Hugyetz Pállal találkoztam.

Július 12., kedd, Bevilagna

Reggel ezredes urunk megvizsgálta transportunkat, s azután beosztottak a századokhoz. Én a 3-ik századlój 18. századába jutottam.

Július 13., szerda, Este⁴⁷

*Éjjél után 12:30-kor felkeltünk, s 1:30 órakor egész brigádunk útnak indult Este felé, hová 8:30 órára értünk be. Mi hátul masíroztunk. Utunk nagyon fárasztó volt, mivel hol lassan, hol sebesen, hol pedig futva kellett mennünk. Talán 30 lépést sem tettünk meg egyforma gyorsaságban. E nap rozmaringbokrétával masíroztam. Égető hévség és nagy por volt. Estébe menve **Montagnán** keresztül mentünk, ez egy kis város, sáncal és régi divatú magas kőfallal kerítve, melyen több szép bástya van. Ma tanultam meg, hogy vízért kilépni, s gyümölcsből enni tilos.*

Július 14., csütörtök, Este

Államat megborotváltam. Ebéd után. Ma este hallám meg, hogy béke van kötve.⁴⁸

Július 15., péntek, Este

Reggel 4:30–8:30-ig feldübung.⁴⁹

Július 16., szombat, Este

4:15–7:45-ig feldübung. Főhadnagy Fürle s hadnagy úr Gladzinskyvel találkoztam, mindketten nagyon jól fogadtak. Este erősen rosszul éreztem magamat.

Július 17., vasárnap, Este

Egész éjjel s egész nap beteg voltam, ágyba feküdtem.

Július 18., hétfő, Este

Betegnek jelentettem magamat.

Július 19., kedd, Este

4:15–7:30-ig feldübungon voltam, a gyakorlat alatt annyira kifáradtam, hogy azt gondoltam, össze kell roskadnom. Balogh József állítása szerint az ezred számára naponta

⁴⁷ Település a mai Olaszország Padova megyéjében.

⁴⁸ A július 11-i fegyverszüneti megállapodásra utal, mely gyakorlatilag a végleges béke alapja volt.

⁴⁹ Feldübung: Harcászati gyakorlat

11 ökör, mely 45-46 mázsát nyom, fogy el. Századunk július 1–15-ig 2747 font húst fogyasztott el. Ma 3 új forint foglalót adtak.

Július 20., szerda, Este

4:30–7:15-ig zárt gyakorlat. A 16. századból egy ember magát agyonlőtte. A bornyúkat visszakapta a század.

Július 21., csütörtök, Este

Este 7 órakor zenére, s onnan Piszterhez mentem.

Július 22., péntek, Este

4:30–8:15-ig feldübung, gyakori rohammal. 8 sing golyócsot vettem két lábravalónak. Csinálása a kettőnek 26 új forint.

Július 23., péntek, Este

6–7-ig szuronnyal gyakorlat.

Július 24., vasárnap, Este

Őrnök Pisztiénnél ebéden, hol 12-en voltunk. Ebédünk állott: felvert galuskaleves, abba főtt paradicsomalma, pecsenye salátával, káposztastrudli⁵⁰ és gyümölcs.

Július 25., hétfő, Este

4–8-ig marschübung⁵¹ zack und pack.⁵² Az etapp⁵³ megszűnt. Századom július 1–24-ig 4643 font húst fogyasztott el, naponta 192-195 emberrel. 24-ről 25-re virradóra 4 ember az 1. zászlóaljítól erőszakos rablást és nőbecstelenítést követett el, a bűnösök ma délután kitudódtak, s az ezred börtönébe jöttek.

Július 26., kedd, Este

A fő őrhelyi őrnök, tizedes és szabados 6 óra rangjától megfosztattak.

Július 27., szerda, Este

3:30–8:30-ig marschübung Z. u. P. – a rukkokat kikapta a század s az egész ezred.

Július 28., csütörtök, Este

Égető forróság egész nap.

⁵⁰ strudli: a svábok egyik legismertebb süteménye. Tejfőlből, tojásból és lisztből készült tésztát töltenek meg szilvalekvárral – vagy bármilyen mással –, majd olajban kisütik.

⁵¹ menetgyakorlat

⁵² Zack und Pack (magyarosítva: cakompakk), teljes katonai felszerelés, minden szükséges holmi, kiegészítő, tartozék, amit a katonának magával kell vinnie, amikor állomáshelyet vált. A katonák szedték a cakompakkot és felsorakoztak a laktanya udvarán. A cakompakkból nem hiányozhatott semmi: se csajka, se kulacs, se pokróc.

⁵³ szakasz

Július 29., péntek, Este

Marschübung, de nem vettem részt benne.

Július 30., szombat, Este

Lipnitzky kórházba ment. Este óráam elromlott.

Július 31., vasárnap, Este

Őrnök Németz a vízbe ugrott.

Augusztus 1., hétfő, Este

Óráam igazításáért 50 p. frt-t fizettem. Szakállamat egészen le kellett vágnom.

Augusztus 2., kedd, Este

Reggel 4 óra után gyakorlatra rukkoltunk. Ma a nagy hévség miatt többen kidőltek a sorból. 8 óra után hazajöttünk. Raksányi kórházba ment.

Augusztus 3., szerda, Este

2:30–9-ig marschübung.

Augusztus 4., csütörtök, Este

E napokban a hévség délután 4–6 között is 25-26 grád⁵⁴ volt.

Augusztus 5., péntek, Este

3:15-8-15-ig marschübung.

Augusztus 6., szombat, Este

Kolozsvárról eljöttömtől fogva ma kaptam legelőbb leveleket, egyet Gáll János, Sallai István és Rösler uraktól, úgy Gáll Ödön és Teréztől, valamint nővéremtől is. E levelek július 29-én indultak Kolozsvárról és már augusztus 4-én este itt voltak, de én mégis csak ma este kaptam meg. Ezen levelek nekem kimondottan nagy örömet szereztek. Ma haditörvényt tartottak a négy rabló felett.

Augusztus 7., vasárnap, Este

A négy rabló 1 szabados, s 3 közember siralomházba kerültek.

Augusztus 8., hétfő, Este

Reggel 3:30-kor mind a négy rabot agyonlőtték. 4–8-ig marschübung. Délután átvettem a 4-ik szakaszt.

⁵⁴ grád: Celsius-fok

Augusztus 9., kedd, Este

2:45–8:15-ig marschübung.

Augusztus 10., szerda, Este

Én beteg voltam. Az ezred marschübungon volt, reggel 3 órától 7:30-ig tartott ezen übung.

Augusztus 14., csütörtök, Este

Ma egy pár talpat vettem 35 új áron topányom alá.

Augusztus 12., péntek, Este

Reggel 4–7:30-ig marschübung, a pihenés alatt Zack und Pack oskolánk volt. A száznadnál napot kaptam.⁵⁵

Augusztus 13., szombat, Este

A napot 10 órakor átadtam. A marsra bornyúmtól és kabátomtól megmenekedtem, s így Zack und pack nélkül valék utazandó. Délután 16:15 órakor már kirukkoltunk az elutazásra. 14:30 órakor századosunk szállása előtt állítottuk fel magunkat a halpiacon, hol kiállhatatlan rossz levegő volt. Századunktól a 4. szakasz, melybe én is valék, ariergárdának⁵⁶ rendeltetett, s így a századtól nemsokára külön váltunk. Később a maradékokat vivő kocsik után állítottuk fel magunkat, s itt vártuk az elindulást.

Ezredünknek I., II., és III., úgy gránátos zászlóalja is július 13-tól augusztus 13-ig Estébe (Velencei királyság, Padovai provincia) feküdt. IV. zászlóaljunk Legnagóba (Este mellett) volt egy darabig, honnan később beutazott Aradra. V. zászlóaljunk előbb Bécsbe, később Triestbe feküdt, innen azután lement Aradra, hol fel is oszlott. Estébe több nagy épületbe voltunk elszállásolva, hol folytonosan szalmán aludtunk éjjelenként. Századom egymástól távol eső három épületben feküdt. Egész Estébe létünk alatt égető forróság uralkodott, s e forróság többször oly nagy volt, hogy délután 5 és 6 óra között a 25, 26 gradot meghaladta. E nagy forróságtól mindkét kezem szárai kipattogzottak, mi rajtam soha ez ideig nem történt, s emiatt mivel erősen viszkedett nagyon sokat szenvedtem, több éjjel aludni se tudtam a nagy fájdalom miatt. Künn a szabadba, vagy benn a szobába a hévség egyforma nagy volt.

Szobámba rendesen egy ingbe voltam, s mégis nem győztem törölni magamról a verejtéket. Talán életembe se ittam meg annyi vizet, mint Estében létem alatt. A hévség oly nagy volt éjjel is, hogy emiatt nagyon keveset alhattunk. Hajnalba, mikor az idő egy

⁵⁵ Pihenő (kimenő) nap, a laktanyába vagy szálláshelyre még éjjel előtt vissza kell térni.

⁵⁶ hátvéd

keveset hűvösödni kezdett, s nyugodhattunk volna, többnyire fel kellett kelni, marscübungra készülni. Naponta vagy feldübung, vagy marschübung, vagy pedig zártrendekbeni gyakorlat volt. E gyakorlatok mindig Zack und Pack történtek s hajnaltól 7:30 néha 8:30-ig tartottak, ez idő alatt többször annyira kifáradtam, hogy azt hittem, nem leszek képes visszatérni szállásomra, s egyszer, mint máskor annyira átizzadtam, hogy visszatérve át kellett öltöznöm. Többször a nadrágom is facsaró víz lett az izzadságtól. Gyakran sok port is kellett elnyelni e gyakorlatokon.

Menagénk, azaz délebédünk volt elég! De ez jöllehet friss hússal volt főzve, mégis oly szagos volt, hogy két nap is orromba volt a szaga. Soha egy kanállal se ettem belőle jóízűen. Utáltam! Balogh Józseftől, az ezred mézárásától több alkalommal kaptam egy kis peccsenyének való húst, s ezt fokhagymával megkészítve ettem jóízű falatot, de a menagéből soha, soha egy falatot is. A nap heve főzte azt mindig!

Estébe létem alatt többször voltam gyengélkedő, rendszeren gyomrommal szenvedtem. Reggelim és estélím rendszeren gyümölcsből állott, fűgét, barackot, körtét, később szőlőt is nagyon sokat ettem meg. A főtt ételeket utáltam, mivel azoknak tisztatlanságáról meg voltam győződve, s csak akkor ettem jóízűt, ha gyümölcsöt ettem. Estébe nagyon magányos életet éltem. Társaságba csakis akkor voltam, ha barátaim közül egyik vagy másik meglátogatott. Többen voltak, kik engemet gyakorta meglátogattak, s ilyenkor fájdalomainkat közösen beszélve el egymásnak, könnyebben éreztem magamat, de ha magamra maradtam, s nagy előszobámba le, s fel sétálgatva gondolataim szabad tért nyertek, a fájdalom minden kínjait éreztem. Nem volt nap, melyen valami hírt ne hallottam volna, ha a hír kedvező volt, éledni kezdtem, ha pedig nem kedvező híreket kellett hallanom, ilyenkor se éjjel, se nappal nem volt nyugtom. Gyakran kérdeztem s kértem most is Önmagamtól: „nem legjobb-e sohsem élni?” Sétálni sohase mentem, hanem esténként, mikor a nagy forróság már megkínzott, rendszeren a kávéházba, mely előtt katonai zene szokott lenni, jelentem meg. Estébe létünk alatt úgyszólván semmi eső se volt. A törökbúza már július végével meg volt érve, s tövétől tetejéig csont szárazságú volt. Általánosan mondva Estében drágaság volt mindenben, kenyér és bor különösen drága volt.

Augusztus 14.,⁵⁷ vasárnap, Ponte di Brenta

Tegnap este 7 órakor indultunk útnak Estéből. Úgyszólván századunk még sorakozva se volt tegnap este az elindulásra, s én jöllehet bornyú és rokk⁵⁸ nélkül valék, mégis egé-

⁵⁷ Egy hónapot (július 13 –augusztus 13.) töltenek el olasz földön, csak ezt követően kezdik meg a vissza-indulást.

⁵⁸ Bornyú és rokk: táska és ruha

szen át voltam izzadva, mikorra a városból kiértünk, már ingem, gatyám, s nadrágom is facsaró víz lett az izzadságtól, mi kitlimen⁵⁹ is minden oldalról átvert. Terhem jóllehet nem volt sok, de vállaimat mégis szinte leszakasztotta. Később, mivel a kocsik után jöttünk tarisznyámat egyre azok közé fektettem, s így azután könnyebben masíroztam. Monselicén keresztül 10:15 órára Battagliába jöttünk, hol 3 óra hosszat tartó nyugvást kaptunk. A Brenta nevű csatorna mellett jól aludtam, de mikor az elindulásra fel kellett kelnem, annyira megfáztam, hogy a fogaim kocogtak, azt gondoltam, hogy megfagyok. 7 és 8 óra között reggel keresztülmentünk Padován, s utunkat Ponte di Brenta felé vet-tük. Égető forróság volt. A sorból sokan kidőltek. A 17. századból egy 7 gyermekes csak összerogyott és meghalt. 7:30-kor Ponte di Brentába jöttünk, hol egy nagy kert lugasai közt tábort ütött zászlóaljunk. Raksányi Dénes itt volt kórházban, s meglátogattam. Utazásunk nagyon fárasztó volt, mert hátul jövén hol futva, hol szaladva, hol rendesen kellett menni. Estéből 3 új kr. és egy fél komiszkenyérrel⁶⁰ indultam útnak.

Augusztus 15., hétfő, Boldogasszony napja, Casarsa

8:30 órakor reggel a vasútállomáshoz mentünk, 11 óra 35 perckor vasúton Casarsa felé indultunk, hová délutáni 6 óra 35 perc értünk be. Égető hévség volt. Századunk Casarsa mellett egy kis faluba szállásra.

Augusztus 16., kedd, Bertiole

Éjjeli 11:45 órakor felkelő és 12:15 órakor gyűlő volt, s mi Casarsán, Cadraipón és Passerianón keresztül 8 órára Bertiolóba jöttünk. Hűvös északi szél fújtt egész utunk alatt. A legnagyobb porfelleget közt haladtunk úgy, hogy 30–40 lépésre látni se lehetett. Ma nagyon könnyen tettem meg az utat, át se izzadtam. Bertiolóban 9–10 óra között nagy dörgés és villámlás között jó kis eső esett, s így a levegő megfrissült.

Augusztus 17., szerda, Gorancs

Reggel 1 órakor felkelő és 2 órakor útnak indultunk. Alig tettünk egy félórát, az eső elkezdett ömleni, s áztunk reggeli 6 óráig, míg stacionkra nem jöttünk, később kitisztult, s ruháinkat kiszárítottuk. Ma is könnyen utaztam.

Augusztus 18., csütörtök, Ronchi

Tegnap késő este komiszbort⁶¹ osztottak. Reggel 2 órakor felkelő, 3 órakor elindultunk. 6:15 órakor Romansba jöttünk, hol egyórát pihenésünk volt. Romansból kijöve bal tér-

⁵⁹ kitli: zubbony

⁶⁰ komiszkenyér: katonakenyér

⁶¹ gyengébb minőségű „katonai bor”

dem és jobb lábam feje iszonyatosan fájni kezdett, alig tudtam lépni a nagy fájdalomtól, mégis mennem kellett. Vállaim is iszonyatosan fájtak, különösen a jobb vállam oly erősen, hogy jobb karomat nem tudtam felemelni. Átizzadva, s elszomjúhozva voltam, de elfáradva oly erősen valék, hogy szerettem volna életemtől megválni. Ha ezen statiót bornyúval kellett volna megtennem, úgy bizonyosan felfordultam volna az országút mellett. 11 órára már elszállásolva Ronchiba voltunk. A nagy fáradság, s fájdalom miatt még csak enni se tudék ma. Lefeküdtem, s úgy hevertem, mint egy darab fa. A levegő itt már nem oly meleg többé, mint olasz honba.

Augusztus 19., péntek, Nabrezina

Egész éjjel keveset és rosszul aludtam a fájdalom miatt. Betegnek jelentettem magamat, s szekéren utaztam. 5 órakor indultunk útnak. Hűvös idő volt, s később eső is meglehetősen. Ma már meg is fáztam a szekéren. Duinón keresztül 9:30 órára Nabrezinába jöttünk, hol a kösziklák tetején közel az indóházhoz táborot ütöttünk. G. J.⁶² által ajándékozott pipám ma összetörött. Délután 4 óra 30 perckor vasúton Nabrezinából Laibach felé folytattuk utunkat.

Augusztus 20., szombat, Szent István király napja

Laibachon keresztül St. Marein mellé. Egész éjjel útba voltunk, s csak is reggel 5 óra 30 perckor érkeztünk Laibachhoz. Egy nagyon kínos éjet tölték el a gőzkocsin, fájt egész testem, fáztam, mintha jégverembe lettem volna. Dittmár-féle peneczilusom is elveszett itt. 5:30 órakor az indóháztól elindultunk, s Laibachon keresztül. St. Marein felé folytattuk utunkat gyalog. 9:30 órára St. Marein mellett valami szétszórt házakba szállásoltak el. Ma 2 mérföldet utaztunk, mégpedig mindig nagy hegyek között. 9 órakor az eső is megeredt, s jól megáztatott. A levegő itt e hegyek közt nagyon hűs volt. A mai utat is nagyon kínosan tettem meg, lábaim, mellem is, vállaim iszonyatosan fájtak, rossz utazásunk volt, mert hátul jövén többnyire mindig szaladnunk kellett. Stativra érve szállás és ... nélkül maradtam, de hagyjuk e napot, s menjünk tovább.

Augusztus 21., vasárnap, Petrusnavas

2:30 órakor felkelő, 4 órakor gyűlő, s 3:30–6 óráig telt el az idő, míg a szerteszt elszállásolt zászlóalj egybegyűlt, s elindulhatott. Weiselbergen keresztül déli 11 órára érkeztünk a nevezett faluba. Ma nagy hegyeket másztunk. Az eső egész utunk alatt vert, s egészen átáztunk. Ma 2,5 mérföldet utaztunk. Ma is szekéren utaztam. Egész nap hűvös idő volt.

⁶² Minden bizonnyal az előzőekben említett Gáll János.

Augusztus 22., hétfő, Petrusnavas

Pihenőnapunk volt.

Augusztus 23., kedd, Neustadt mellett

Reggel 1:30 órakor felkelő, 3 órakor gyűlő, s ekkor bejöttünk századosunk szállásához egy szomszéd faluba, hol mivel nagyon jókor rukkoltunk, egész 5 óráig állingáltunk Zack und pack. 5 órakor innen útnak indultunk. Treffenen keresztül Neustadt mellett egy kis faluba szállásoltuk be magunkat délután 3 órára. E nap 5 mérföldet utaztunk. Utunk nagyon fárasztó volt, mivel reggeltől fogva délutáni 3 óráig szüntelenül nagy és meredek hegyekre felmászás, s viszont azokról lemászással volt egybekötve, ezenkívül hátul masírozván szünet nélkül szaladnunk kellett. Erősen el valék fáradva, vállaim annyira fájtak, hogy jobb karomat emelni nem tudtam. Szállásomra jöve a krumplice-vest mint éhfarkas ettem meg, melyre 3 meszely bort 11 p.-ért megittam, s azután egy szilvafa alatt a gyepen 4 órától 7-ig nagyon jóízűen aludtam. E nyugalom új életet adott nekem. Neustadtba bejöve az ott lévő polgári zenekar díszöltönybe jött tisztelietűnkre, s minket zene mellett a városba kísért. Neustadt Laibach-hoz 9 mérföld. E mai egész utazásunk alatt bármerre fordultak szemeink nem láttak egyebet, mint nagy hegyeket, s erdőket. Zsebóráim ma elromlott. Lábam nem fájtak, így meglehetősen utaztam. Egész nap szép tiszta napfény volt, de azért a levegő a nagy hegyek közt jó hűvös volt. Úgyszólván átizzadva sem voltam, mikor a statióra értem.

Augusztus 24., szerda, Zselebi⁶³

E falu Mösslingtől egy jó óra járásnyira van az illír határszélen, Horvátország felől. A határt Illiria és Horvátország között a Kopa vize képezi itten. Reggel 2:30 órakor felkelő, 5 órakor már útba voltunk. Möttingbe jövén jó két óra hosszat az út közepén pihentünk, míg végre délután 3 órára Zselebibe jöttünk. Századunk két faluba Zselebi és Bosakovába szállásoltatott el, én az elsőbbe. Mai utunk alatt borongós és hűvös idő volt. Lábam nem fájtak, s így tűrhetőleg masíroztam, annyival is inkább, mivel a zászlóalj elején jövén mindig szép csendesesen lépegettünk. Mellem és jobb vállam most is fájt, mégpedig erősen, jobb vállam különösen annyira, hogy jobb karom egy cseppet se tudtam emelni vagy mozdítani. Jóllehet eddig is sok hegyet másztunk, de annyi és oly nagy hegyeket még egy nap se másztunk. A mai utunk alatt szünet nélkül nagy hegyekre másztunk fel, s azokról újból le, ez így ment egész stación. Két ló után való terhet nyolc, tíz ökörrrel vontattuk fel e nagy hegyekre.

⁶³ Želebej: település a mai Szlovéniában, a szlovén–horvát határ mellett.

E mai utamban paraszt női viseletet láttam, melyet feljegyezni szintén érdekesnek tartok. Ez öltözet állott: bokán felül érő hosszú ing a mellénél egy hosszú hasitékkal, ezen ing tenyérszéles tarka szőrből szőtt tekerővel volt a derékhoz szorítva. Az ingujj hosszú és szűk, az ing a legdurvább vászonból volt. Lábszáraikon vérvörös strinfli⁶⁴ és nagyon hegyes sarkú cipő a lábaikon. Hajaik hátul hosszúra fonva, s hajok végébe gyöngyök, csigák, gyűszűk és csörgők voltak egész tarka vegyületbe befonva. Fejeiken vérvörös gömbölyű tetejű sapka lelógó tarka bojtjal. E viseleten nagyon sokat nevtünk.

Augusztus 25., csütörtök, Zselebi

Ha visszagondolok azon terhes és fárasztó utazásra, mit Estétől Zselebiig tettem, Isten különös gondviselését látom abba, hogy e nagy és fárasztó utat zack és pack nélkül kellett megtennem. Légyen is áldott az Ő Szent neve, hogy minden szerencsétlenségtől megoltalmazott.

Augusztus 26., péntek, Zselebi

Délután Möttlingbe mentem holmi apróságok bevásárlása végett, de itt semmit, semmit se lehet kapni, s ha talál is az ember valamit, mire szüksége lenne, az oly drága, katonának oly drágáért akarják adni, hogy lehetetlen megvenni. Derék illír emberek ezek itten! Az inget lehúznák rólunk! Ma hallám azon hírt, hogy hadilábon maradunk s visszatérünk olasz honba egy leendő háború folytatására.⁶⁵

Augusztus 27., szombat, Zselebi

Zselebibe szálláson vagyunk, de azért embereink főznek. Szállásunk csűrbe, pajtába sok van. A szobák itten nagyon bűdösek, s már reggelenként, s esténként fűtik a szobát, mi csak növeli az egészségtelen levegőt benn. E faluba szilván kívül semmit se lehet kapni, s ez olcsó.

Augusztus 28., vasárnap, Zselebi

Napot kaptam, s egész nap Bosakovóba voltam. Ma tudtam meg, hogy az 5-ik depo zászlóaljak feloszoltak.

Augusztus 29., hétfő, Zselebi

Reggel Möttlingenbe voltam.

Augusztus 30., kedd, Zselebi

Ezredes urunk vizsgálta meg szállásainkat.

⁶⁴ Valószínűleg istirinfi, vagyis harisnya.

⁶⁵ A békét 1859. november 10-én, Zürichben kötötték meg, így augusztusban még terjedhettek olyan hírek a katonák között, mely szerint további harcok várhatóak.

Augusztus 31., szerda, Zselebi

Az hírlík, hogy szeptember 15-én hazabocsátanak.

Szeptember 1., csütörtök

Dél előtt gyakorlatok. A szilva már megdrágult. Ma már azt mondják, hogy szeptember 16-án megyünk haza.

Szeptember 2., Zselebi

Az éjjel hűvös őszi idő volt, s künn aludva megfáztam erősen. Reggel nagy köd volt. Ma már azt beszélik, hogy 16-án egész ezredünk Csehországba megy. Dél előtt gyakorlat volt. A menage rossz. Tejet és kenyeret ebédeltem.

Szeptember 3., szombat Zselebi

Reggel Möttling alatt Zack und Pack gyakorlat. Hajkefémét és fésűmet ellopták. Ebédem tej volt. Ma az hírlík, hogy 17-én megyünk haza.

Szeptember 4., vasárnap, Zselebi

Ebédem tej volt. Délután egynéhányan átmentünk Horvátországba.

Szeptember 5., hétfő Zselebi

Betegnek jelentettem magam. Ma is gyakorlat volt, mint szept. 3-án, ebédem tej volt.

Szeptember 6., kedd, Zselebi

Ebédem tej volt. Pipaszáram, mit G. J.-től kaptam ajándékba, ellopták.

Szeptember 7., szerda, Zselebi

A reservások⁶⁶ megkérdezték, hogy akarják-e a rezervájuk hátralévő idejét ezredük-nél kiszolgálni?

Ebédem tej volt. Gyakorlat volt.

Szeptember 8., csütörtök, Kisasszony napja

Tejet ebédeltem. Unalmas napom volt erősen.

Szeptember 9., péntek Zselebi

Tirallirozni⁶⁷ voltunk. Ebédem szilva volt.

Szeptember 10., szombat, Zselebi

Reggel feldübung volt. Tejet ebédeltem.

⁶⁶ tartalékosok

⁶⁷ Talán a német tilirielén, dalol szóból elferdített alak.

Szeptember 11., vasárnap, Zselebi

Délután bornyút és rukkot kaptam. Tejet ebédeltem, délután eső.

Szeptember 12., hétfő, Zselebi

Egész éjjel eső volt. Napot kaptam. Este 10:30 óráig vártam a parancsot Mösslingből. Tejet ebédeltem.

Szeptember 13., kedd, Zselebi

Az éjjel nagy hideg volt. A napot átaludtam. Délután Horvátországba voltam. Tejet ebédeltem.

Szeptember 14., szerda, Zselebi

Reggel Möttling alá jöttem Zack és Pack célba löni, de elmaradt. Tejet ebédeltem. Este, mivel pénzemért se tudtam enivalót kapni, száraz komiszkenyeret és sót vacsoráltam. Ma hallám azon hírt, hogy a Piemont által Lombardiára kirótt adó oly sok, hogy ők nem képesek azt fizetni, s ezért a lombardiai olaszok újból ausztriai kormány alá akarnak visszatérni, s követséget küldtek, hogy Lombardiát erővel is foglalja el Piemonttól. Azt is állítják, hogy mi hadilábon maradunk, s visszatérünk olasz honba a háborút megkezdeni. Azt is beszélnek, hogy a már hazabocsátott rezervásokat minden ezredekhez újból behívták volna.

Szeptember 15., csütörtök, Zselebi

Egész éjjel, s ma is egész nap esett az eső. Egész nap itthon voltam, s egy nagyon unalmas napot tölték el. Ebédem tej volt. Reggelim és estélím száraz komiszkenyér. A szilva már elfogyott, s így ezután csak száraz kenyér lesz reggelim és estélím. Ma s e hónapban már többször hozzákezdtam a levél írásához, de soraimat mindég szétéptem. Ugyan mit is írjak? Talán ismételjem azt, hogy nincs reményem szabadulni innen? Nem! Nem írok! Ne lássa, ne tudja senki fájdalmit!

Szeptember 16., péntek, Zselebi

Reggel gyakorlat volt. Tejet ebédeltem. Délután a lövöldébe mentem célba löni, hol is nyolcat kellett lőnöm. Én nagyon jól lőttem, s nagyon örvendtek, hogy lövésem bizonyos. Estefelé Zsarnai, Balogh meglátogattak.

Szeptember 17., szombat, Zselebi

Századoskola volt. Ma rapportra⁶⁸ mentem hazabocsátásom végett. Mit válaszoltak? Azt hogy

Isten, vedd el életemet!

⁶⁸ jelentést tenni (megbeszélés)

Zselebi

Szállásom a többi házakhoz képest külsejére nézve a legszebb háznál volt, de belseje éppen oly ronda, mint a többi házaké. A nagy kemencén, 2 ágyon és 2 lócán kívül semmi sincs a szobába. A szobába lévő kemencék itten szerfelett nagyok, s azokat kívülről, a konyhából fűtik. A konyhákba sehol sincs tűzhely készítve. A szoba télen és nyáron egyformán meleg, mivel a szobákba lévő kemencékben sütnek és főznek. Télen-nyáron ajtó és ablak zárva van, a szobák bűdösek, telvék rossz és rekedt levegővel. A szobák tele vannak férgekkel, léggel és bolhák millióival. A kemencék teteje lapos és oly terjedelmes, hogy öten s hatan is rajta alusznak augusztus végétől fogva mindaddig, míg csak újból el nem jön a forró nyár. Ha a kemence meleg, nappal is a tetején játszanak és hevernek a gyermekek. Hétköznap férfi és nő egyformán ronda öltözetbe jár. A nők ünnepnap tiszta fehérbe, vérvörös strinflivel lábaikon járnak. Mi szálláson voltunk itt, s a parancs szerint a szobákba kellett volna hálunk, de rondaságok miatt irtóztunk bent hálni, s így csűrökbe és pajtákba aludtunk, de a bolha itt is oly sok volt, hogy éjeken keresztül nem lehetett nyugodni. Ingeinkre irtóztunk reánézni a hét végével, a bolhától annyira el volt gazolva. Reggelenként ha felkeltem, s bémentem a szobába, ajtót, ablakot nyitottam mindig, s ezért a gazdám görbén is nézett reám, de semmit se gondoltam vele. Szeptemberben többször friss levegő volt reggelenként, s ők szobát fűtöttek, de ha én, s embereim felkelve a szobába bementünk, ablakot, s ajtót nyitottunk. Szobát szelöltettünk. Népét e vidéknek rondaságukért megutáltam. E faluba csak szilvát, kenyeret és pálinkát kaphattunk, egyebet semmit, de semmit. Az első napokba a szilva olcsó volt, de pár nap múlva mikor észrevették, hogy sokat elfogyaszt a katona, úgy felcsapták az árát, hogy ugyanannyi pénzért alig adtak néhányat. A kenyér is oly drága volt. Többször tapasztaltam, hogy ők egymásnak holmit sokkal olcsóbban adtak, mint nekünk. Az inget lehúzta volna e nép rólunk, ha lehetett volna. Talán két szegény gazda sincs e faluba, s mégis a gazdák nemhogy megkínálták volna a katonát egyszer vagy másszor valamivel, mint azt a magyar ember teszi, hanem ha látták, hogy a katona kenyerét vagy ebédjét eszi, azt körülvették, s szájából majd kihúzták az ételt. Az új pénzt e nép egy cseppet se ösmeri. A menagét – déli ebéd – saját embereink főzték, mi naponta krumpli és tészta volt hússal megfőzve, s ez gyakran oly rossz volt, hogy enni lehetetlen volt, azt meg is utáltam, úgyhogy enni nem tudtam, s így szeptember másodikától fogva egyszer mint máskor tejet ebédeltem. Ez legalább jólesett. Augusztus végétől fogva naponta kétszer voltunk gyakorlaton – többször Zack és Pack – e gyakorlatok ha távol voltak a falunktól, nagyon fárasztóak voltak, mert mindenféle hegyre és dombra kellett mászni, azokon kel-

lett szaladni. Parancsra naponta Bosakovóba kellett mennünk, s ide is hegyeken kellett ¼-ed óráig menni. Már szeptember elejével nagy ködök voltak reggelenként, mi csak 7–9 óra közt oszlott szét, s így föld és fű nedves lévén a gyakorlatoknál topányaink mindig átáztak. Szeptember 11-től fogva csaknem folytonos esőzés van. A Kulpa vize megáradt. Innepnapokon, s hétköznap is azon szünidőkbe, mikor semmi gyakorlat nem volt, a legunalmasabb időt kellett töltenünk, mivel itt sehova nem lehetett menni. Voltak napjaim mikor azt gondoltam, hogy soha nem telik már el. Esténként, egyszer úgy mind máskor szállásom előtti szűk egyenes téren gondolataimnak szabad teret engedve sétálgattam le s fel. E sétáim alatt, ha gondolataimmal körébe varázsolhattam magamnak azoknak, kiket szeretek, tisztetek, oly jól találtam magamat, hogy pár percre képes valék keserű helyzetemet feledni, de ha merengéseimből felébredtem, s látnom kellett a rideg valót, azon test és lélekölő gépies életet, melyet élni kéntelenítettem, ilyenkor szeretnék meghalni. Nincs nap, nincs óra, melyben gondolataimmal fel ne keresném azokat, kiktől oly nehezen váltam meg.

Szeptember 18., vasárnap, Zselebi

Egész éjjel s ma egész nap eső esett. Tejet ebédeltem.

Szeptember 19-től kezdve is mindig Zselebiben voltam.

Nevezetesebb események:

Szeptember 24.: A gyakorlat alatt a gyakorlatba tett hibámért 24 órai rövid vasra ítélt el századosom.

Szeptember 26.: Gyakorlat volt zászlóaljba ezredesünk előtt. Ezredesem előtt voltam hazabocsátásomat kérni.

Szeptember 28.: Gyakorlat alatt oly rosszul lettem, hogy szinte lerogytam lábaimról.

Október 1.: Zselebiből Möiling mellé, Kreuzdorf nevű faluba jöttünk szállásra.

Október 6–15-ig: A Neustadti kórházban feküdtem betegen.

Október 20.: Kreuzdorfba visszautaztam századomhoz.

Október 23.: D. u. 4 órakor Möittingből hazánk felé indultam.

November 1.: A Száva jobb partján Racsah nevű faluba jöttünk.

November 2-án a Száva vizén kompon hordtak át, s gőzkocsira ültünk. 9 óra 45 perc reggel.

November 3.: 9:45-órákor reggel Bécsnél állottunk meg.

November 5-én Bécsből Pozsonyba

November 7-én: este Pozsonyból elindultunk és **november 8-án** Pestre érkeztünk.

November 10-én Pestről Nagyváradra.

November 12-én Nagyváradról Mezőtelegre, honnan november 13-án Élesdre, innen november 14-én Nagybarótra – innen még ez nap tovább mentem Csikyvel, s Csucsán háltunk.

November 15-én Hunyadra d. u. 2 órára

November 16-án Hunyadon időztem

November 17-én Kapusra jöttünk

November 18-án: Kolozsváron

A naplónak itt vége szakad, az író közel fél év után hazatért Kolozsvárra. Az Este városáig tartó út közel két hónapot vett igénybe, közben a háború már eldőlt, a hazafelé tartó út pedig több mint két hónapig tartott. Mint kiderül, az író nem vett részt a harcokban, hiszen mire „olasz földre” értek addigra már megkötötték a fegyverszünetet is. Az Este városában való tartózkodás, valamint a folyamatos harckészültségben tartás a bizonytalan állapotoknak tudható be. A napló mégis jól szemlélteti azt a nehézségekkel és sokszor reménytelenséggel teli, több ezer kilométeres utazást, amelyet a neoabszolutizmus diktatórikus éveiben a magyar katonáknak is el kellett viselniük. Rossz szállás és étel, szóbeszéd, reménytelenség, embertelen körülmények, melyek a harci morált is jelentősen csökkentették. Mindezeket fokozta a kényszerúsúgból, idegen érdekekért vívott háborúkból fakadó motivátlanság. A naplóból sok nevet és eseményt megtudunk, írónk rangjáról és egységeinek számáról is kapunk információkat, de az író pontos személye sajnos nem derül ki.

Solferino világossá tette az abszolutizmus belső gyöngeségeit, a hadsereg korszerűtlen voltát, valamint a belső problémákat, panamákat, szakértelem- és pénzhiányt.⁶⁹ Mindezek miatt a Habsburg Birodalom tehát az 1859. évi harcokból vesztesként távozott, majd 1866-ban Königsgrätznél a poroszoktól szenvedtek megsemmisítő vereséget. A Habsburgok évszázados álmát, az általuk vezetett nagynémet egységet zúzta itt porrá a porosz hadsereg. E két esemény döntően befolyásolta az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezést. A birodalom Osztrák–Magyar Monarchiává alakult át, amely minden „betegsége” ellenére, még bő fél évszázadra európai hatalom tudott maradni. Az 1871-es porosz–francia háborúban a Monarchia semleges maradt, majd 1879-ben létrejött a német–osztrák kettős szövetség, amely a kezdeti lépése volt az első világháború majdani szövetségi rendszerei felé. A boldog békeidőknek nevezett időszakban a felnövekvő generációk kezdték elfelejteni a háborús korszakokat, for-

⁶⁹ Hóman–Szekfü: 1936. 457.

málódott és átalakult a társadalmi élet és a politika világa. A nagyhatalmak közötti feszültség azonban a XX. század elején már a háború előszobájába sodorta Európát, amely elvezetett 1914 nyarához, a trónörökös, Ferenc Ferdinánd meggyilkolásához. A merényletet követő egy hónap múlva a háborús gépezet beindult, a szövetségi rendszerek és nagyhatalmi érdekek pedig belesodorták Európát és a világot egy sosem látott „Nagy Háborúba”.

Második harctér

I. világháború (1914–1918)

Az I. világháború egy 19. századi észjárással megvívott, de addig nem látott modern fegyvereket és új harci tevékenységeket felvonultató háborúvá vált, amelyet bátran nevezhetünk 20. századi történelmünk gyökereinek, amely látható kihatással van jelenünkre is. Niall Ferguson brit történész a 20. századot egyenesen a gyűlölet évszázadának aposztrofálja, valamint megemlíti, hogy az elmúlt század nagy háborúi bizonyos értelemben máig nem értek véget, nem záródtak le.⁷⁰ Alexander Watson, brit történész szavaival élve: az antant egy *acélgyűrűt* vont a központi hatalmak köré,⁷¹ amely a háború alatt egyre szorosabbá vált, végül pedig megfojtotta a közte lévő államokat. Erre kiváló bizonyítékok a következő adatok: a háború végére az antant-államok birtokolták a Föld összterületének 61, a háború előtti nemzeti össztermék 64 és az emberiség teljes lélekszámának 70%-át! Közép-Európa egy mindenfelől ostromlott erőddé vált, ahonnét milliókat kell távol tartani,⁷² valamint a hátsorzágok életére is jelentős hatással volt az ostromállapot.

Ennek a háborúnak máig vannak korabeli, írásos nyomai, olyan naplók, amelyek a harctereken születtek, az „egyszerű” katona gondolatai találhatóak benne. A Bihari Múzeum legutóbbi évkönyvében már szerepel első világháborús forrásközlés,⁷³ a következőkben egy újabb, ebben a történelmi időszakban íródott naplót közlünk a Bihari Múzeum gyűjteményéből.⁷⁴

A napló 10x14,5 cm méretű, korának megfelelő állapotú füzet. Ceruzával íródott, az írás jól olvasható, de a naplóban a különböző típusú feljegyzések esetlegesen követik egymást. Oldalszámokkal nem jelölt, 112 lapot tartalmaz, amelyek minden oldalán rajz vagy szöveg található.

⁷⁰ Ferguson: 2012. LXXI.

⁷¹ Watson: 2016.

⁷² Watson: i. m. 10.

⁷³ Csarkó: 2014.

⁷⁴ Leltári szám: BM IV.93.23.8. A szöveg digitalizását végezte: Bagdi László, munkájáért ezúton is köszönetet mondok.

A naplót Horváth Lajos vezette, aki 1885. augusztus 24-én született Dancsházán, majd 83 éves korában, 1968. október 16-án halt meg ugyanott. Napszámos sorban élt, nyolc gyermeket nevelt fel. Az elemi iskola elvégzését követően kétkezi munkát vállalt, Pesten pályajavításoknál is dolgozott, ahol munka után, esténként napilapokat és szépirodalmat olvasott. 1914-ben elragadta a Nagy Háború, melynek során végigharcolta a 4 évet, minden nap a halállal találta szembe magát. Ennek az élménynek a hatására vált „*gondolkodó emberré és íróvá.*” A Magyar Falu c. budapesti lap közölte verset, amíg az meg nem szűnt. Ezt követően Bihartordán, Nagyrábén és Dancsházán tart felolvasó esteket. Költő Nagy Imréhez és Sinka Istvánhoz is baráti szálak fűzték.⁷⁵ Önmagáról ezt vallotta: „*Harmincöt éves voltam, amikor az első rendezett versemet megírtam. Kötethez nem jutottam. (...) Sokat szenvedtem. Nem értettek meg. Rettenetes sors az enyém, vallanék, de nincs kinek.*”⁷⁶

Horváth Lajos a 37. közös gyalogezredben teljesített szolgálatot. Az ezred tulajdonosa József főherceg lovassági tábornok volt. 1741-ben állították fel az ezredet, 4 zászlóaljjal, nagyváradai és bécsi állomáshellyel, melyeket a nagyváradai kiegészítő területről egészítették ki. A világháborúban az ezred zömét az 5. hadsereghez osztották be, amely délen (balkáni és olasz harctér) teljesített szolgálatot.⁷⁷ A napló érdekessége, hogy írója utásként szolgált, feljegyzései között rajzok is találhatóak, valamint a hadikórházi körülményekről is képet kaphatunk. A hadseregnél a műszaki szolgálatot a gyalog- és lovasezredek utászai (pionier) és árkászai látták el. Az osztrák–magyar hadsereg műszaki csapatokkal gyengén volt ellátva, minden hadosztályra (kb. 16 000 fő) egy műszaki század (100-120 fő) jutott. A műszakiak feladata sokrétű volt. Hidvezetés, drótkötélpálya-építés, vízvezeték-építés, villanyáram-termelés, sziklakitermelés, erődítési munkálatok stb., csak néhány olyan fontos tevékenység, amelyet műszaki, így utász csapatok is végeztek. Ezen felül a fegyverhasználathoz is érteniük kellett,⁷⁸ hiszen sokszor ellenséges tűz közepette végezték munkájukat.⁷⁹ Horváth Lajos a napló tanúsága szerint 1914–1915-ben végezte a „pioníriskolát,” hetente kétszer voltak gyakorlati és elméleti foglalkozásaik.

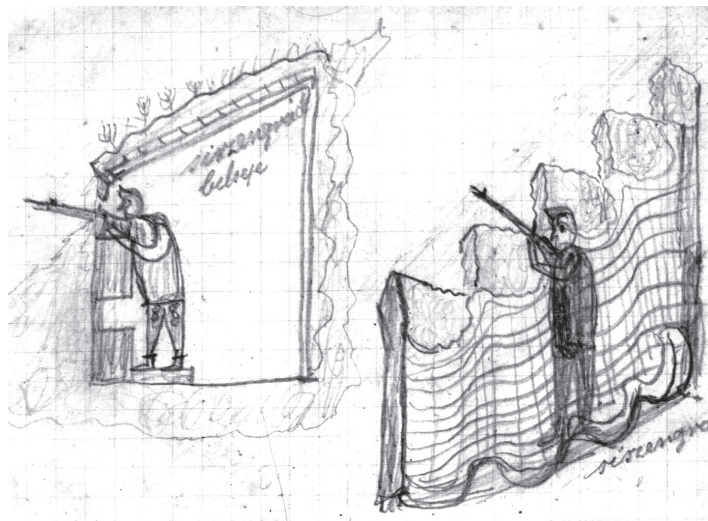
⁷⁵ Kocsis: 2005. 5–7. alapján

⁷⁶ Kocsis i. m 7.

⁷⁷ Szurmay: i. m. 424. és 433.

⁷⁸ A fegyverhasználat a katonai alapkiképzés része.

⁷⁹ Magyar Műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban. 35.



4. kép. Horváth Lajos rajza a mattorellói hegyi gyakorlati iskolából, 1914 decemberéből⁸⁰

A naplót nem teljes terjedelmében, csak részleteiben közöljük, melynek oka, hogy sok, a jelen tanulmány keretei közé nem illeszkedő részt is tartalmaz.

A naplóban található bejegyzéseket időrendbe szerkesztve tesszük közé. A kihagyott szövegrészeket (...) jellel jelöljük. A „cz” betűírási módot a kor- és hangulatidézés miatt hagytuk meg.

Horváth Lajos önéletrajza (részlet)⁸¹

Azután jött 1914 nyara és megindult a nagy világháború. Júl. 27-én bevonultam a 37 közös gyalogezredbe Nagyváradra a rezerve 3 zászlóalj 11. századba. Aug. 21-én pedig elmentünk az olaszországi határszélére, 4 napi vonatutazás után Trentó határszéli városba vonultunk be a Madrúzzó Kaszárnyába. Ez a város tele volt kaszárnyával mindenütt. Aztán jártunk gyakorlatokra és tanfolyamokra, nehéz volt a hegymászás, sokszor megizzadtunk a hátizsák alatt. Jártunk lövészárkot csinálni és a hegyeken utat csinálni, sok szerpentin gyalogutat megcsináltunk. Majd eljött 1915. május 20., az olaszok is megizenték a hadat és kivonultunk mi is a havas hegyek tetejére, (...) Ott vótunk egész nyáron és télen, majd 1916 februárjába elmentem a kórházba, Trentóba,

⁸⁰ A kép Horváth Lajos naplójában található.

⁸¹ BM IV.93.23.4

innét Insbruckba⁸² vittek, majd egy pár hétre rá újra tovább mentem, Szalzburgba,⁸³ ott voltam vagy 3-4 napig. Aztán a kórházi vonattal 2 napi utazással Csehországba értünk, ott Prága körül egy kisebb városba Pribrámba egy iskolából alakított kórházba kerültem, és ott voltam vagy 4 hétig, ahol nagyon jó helyem volt, még ott ellehettem volna, de elkéredkeztem a nagyváradi kórházhoz, és Prágába küldtek. Ott találkoztam K. Horváth Lajos bácsival és még vagy 3-4 magyar katonával, akiket szintén Horváth Lajosnak hívtak, és akkor tudtam meg, hogy milyen sok Horváth nevű katona volt a magyarok között. Itt töltöttem vagy 10 napot, amíg a létszám kilett. Innét Bécsbe mentünk, ott a gyűjtőbe elosztottak bennünket. Engemet már nem Váradra, hanem Óbecsére irányítottak, de mire én odaértem, már onnét az ezred Belgrádba ment, és úgy mentem Becséről Zomborba és onnét egy transzporttal Belgrádba értem. Ott találtam Balku Imrét is és ott Bagosi Gerzsont is. Ott voltam vagy 4-5 hétig, aztán aratási és cséplési szabadságot osztottak. Én is kaptam 2 heti szabadságot, és akkor csináltam azt a régi nagy kaput, amely 42 esztendeig bírta a szolgálatot.

Mikor visszamentem Belgrádba, utána 2-3 hét múlva már menetszázadba tettek, és indultam kifelé a harctérre. Ez a menet odament, ahonnét én elmentem a kórházba. Ezt megtudtam (...) és így nyugodt voltam a helyzetem felől, hogy ösmerősök közzé megyek.

Bagosi Gerzson is akkor ment, egy nap mentünk, de ők észak felé mentek, mi meg dél-nyugat felé. Én hívtam magamhoz, Ő is azt akarta, hogy menjek őkhozzájok. Én nem akartam északra menni, Ő sem jött hozzám, és majd Ő egy pár hétre meghalt valami kárpáti kórházba. Engem nem ért semmi baj. Megérkeztünk újra Tiroloba, de már egy másik helyre, a régi helytől 50 km távolságra, egy nagy magas sziklás, zord kinézetű hegyre. Azon a hegyen fogták el Harmati Károlyt és Szőke Károlyt, aki akkor ott volt, mind fogságba került, de azért a három századból kettő megmaradt és azért kellett a pótlás. 1 század a Móra nevű hegycsúcson volt, és csak azokat fogták el, akik az árkokba és őrhelyen voltak. A kavernabeliek elmenekültek, a másik század egy másik hegycsúcson volt, de azt nem tudták elfoglalni, és a harmadik század pedig rezervába volt mindig, úgy, hogy 2 század a két csúcson és 1 század pedig rezerva és minden hónapban váltotta egymást. Itt lőtték meg Szőke Áront menekülés közbe. Mikor mi kimentünk, a hegycsúcsot akkor foglaltuk vissza egy éjszaka, de az olaszok nem is nagyon lőttek, mert támadásra nem számítva, levetkezve aludtak és legtöbben csak elmenekültek. Egy telet ott töltöttem, sok hó volt 1917 telén, onnét voltam szabadságra.

⁸² Innsbruck

⁸³ Salzburg

(...) Új helyre mentünk egy nagy magas hegyre a Monte Baldó volt a neve (...) Majd február hónapba leváltottak bennünket és aztán egy erdőből sodronypályán elszállítottak bennünket újra egy hosszú völgybe, ahol már nem voltunk sokáig, itt rossz hely is volt. Mikor felváltották a zászlóaljkat, már új beosztást csináltak és 105 gyalogezred lett a neve. Akkor elmentünk Trentóba 3 napi pihenő után Primolano, Arsie, Feltre nevű kisebb városok elhagyása után, egy szűk völgybe érve, egy szerpentin úton felfelé mentünk, de csak 1 ember mehetett az úton, és utána 50 lépés távolságra mehetett a másik ember. Így is mindig lőtte az ágyú a völgyet és az utat, ezt a hegyet nevezték Montegrappának. Mikor felértünk a tetejére erdős volt a teteje, a közepén volt egy deszkabarakk és aludni is csak ruhástól lehetett, ha ugyan tudott aludni valaki, mikor a barakk ablakát mindennap kitörte a nagy dőrejjel járó rezgés, és éjjel-nappal mindig ki a lövészárkba és vissza a barakkba. Itt nagyon rossz hely volt, úgyhogy beteg lettem és elmentem az orvosi vizitre. Ekkor találkoztam a rábéi Mahon, illetve Svarcz zsidó fiával, aki már segédorvos volt és elküldött a kórházba. Így otthagytam végleg a harcteret, de nem is volt már az én bandámból ott egy ösmerősöm sem. Már akkor bort sem adtak és egy kenyeret 4 ember kapott. De ez már 1918 április végével vagy májusba volt. Aztán megjártam még néhány kórházat, míg hazajöttem és újra Belgrádba kerültem és ott voltam a rezerva századnál. Ekkor már 1918 augusztus eleje volt, és mentek a menetszázadok a harctérre Albániába, minden héten 2-3 menet század is indult. Szerencsére én még elkerültem valahogy a menetszázadot, de már egy pár nap múlva beleestem volna, de ekkor kellett a szegedi hidász zászlóaljhoz vagy 100 ember, és oda jelentkeztem, és a toborzással megbízott százados fel is vett. Ez nagyon nehezen sikerült, mert az őrmester az oláhokat szerette volna odaadni, de az oláhok megbuktak a vizsgán, és így miután becsapták, a százados maga vizsgáztatta meg, akiket felvett. Olvasni, írni és számolni kellett. Így a vizsga után otthagytuk Belgrádot örökre. Még aznap este felültünk a vonatra és hajnalra Szegedébe értünk. Aztán kijártunk a Tisza folyóra csolnakázni és hidat verni, minden nap csináltunk 1 hidat és el is bontottuk. Aztán később elmentem Máriaradnára robbantótanfolyamra, de már október volt és 31-én kitört a forradalom. Tisza Istvánt meggyilkolták, és a rend és fegyelem felbomlott. Már én nem is mentem Szegedre többet, hanem csak Aradig jöttem Radnától, onnét a Békéscsaba felé induló vonatra szálltam és még a fegyvert is ott hagytam az aradi állomáson. November 2-án már itthon voltam. Áldatlan idők következtek ezután. Megalakították a Nemzetőrséget, Elöljáróságot is választottunk, én esküdt lettem, de az ország gazdátlaná lett, és már 1919. április 4–5-én itt voltak a románok, és nem is

mentek el, majd csak 1920-ba tavasszal, és kirabolták az országot. Aztán 1920 őszén jöttek Horthyék, és újra előjáró-választás volt és lassan lecsendesedtek az emberek. Az ország pedig szépen elveszett. Elvették a románok, szerbek, és a csehek. Csak az ország kis közepe lett újra Magyarország.

A fenti önéletrajz kiváló összhangban áll a következő naplóbejegyzésekkel. Míg az önéletrajz később született, addig a napló közvetlenül a háborús időszak alatt íródott.

Részletek Horváth Lajos harctéri naplójából

Imák, elmélkedések⁸⁴

Reggeli ima

*Hálát adok néked, mennyei Atyám
e reggeli órában, hogy az elmúlt éjjel
is megőriztél minden veszedelemtől
és e reggelre épségbe felvirrasztottál.
Továbbá is téged kérlek, jó Istenem
Viselj gondot reám e mai napon is.
Őrizz meg a veszedelmektől és légy
mellettem védő paizsoddal
Adj erőt ellent állani a kísértő bűnöknek és
terjeszd kivédő Szárnyaidat a tőlem
távol levő kis családomra is
És adjál végét ennek a borzalmas
háborúnak, hogy így megszabadulva
Áldhassuk és dicsőíthessük szent
nevedet. Szent Fiadért a Jézus Krisztus érdeméért
Ámen*

Estvéli ima

*Áldott légy, Felséges Isten, hogy e mai
napon is vezérlőm és oltalmazóm voltál
Esdve kérlek ó végtelen kegyelmű
mennyei Atyám, viselj gondot reám a
nemsokára békövetkező éjszakába is*

⁸⁴ Az imák és elmélkedések a naplóban a szöveges részek között, rendszertelenül vannak feljegyezve.

*Én is együtt fohászok hozzád a
Dicséret fennkölt lelkű írójával hogy
„A ránk jövő éjszakába
Fogadj szárnyad árnyékába
A gonosz hozzánk ne férjen
Kár, romlás, bánat ne érjen
Isteni hatalmad szent karja
Amit bírunk, mind bétakarja”
Légy velem az éjszaka sötétségébe
a veszedelmek között,
és adj erőt leküzdeni a fáradalmakat és nélkülözéseket.
Adj, ha időm van rá, csendes nyugodalmat.
Oltalmazd meg a tőlem messze távol lévő családomat
és véd meg az éjjel is minden szerencsétlenségtől,
és hozd fel reánk egészségbe a holnapi napod,
hogy reggel újra dicsőíthessem nagy nevedet.
Most pedig adj jó éjszakát az otthon lévő családomnak,
és az egész emberiségnek.
Énnékem is adj jó éjszakát, a holnapi napra boldog felvirradást
és adj közeli békét a földön.
Hallgass meg, jó Istenem, ezen estéli imámat.
Az úr Jézus érdeméért. Ámen*

Ima

Mindenható és mindent tudó Isten, mennynek és földnek, életnek és halálnak egyedüli ura, hozzád fohászok igaz szívből és alázatosan kérlek, hallgass meg kegyelmesen és adj tehetséget, hogy ezen imámat szívem szándéka szerint színed előtt elmondhassam.

Ezen órában azokról akarok, és azokért imádkozok hozzád, jó Atyám, akik a földi életben hozzám legközelebb állanak, és akiknek együtt létevel boldog családi életet éltem mindaddig, amíg rendelésed el nem szólított, és Királyom, hazám iránti kötelességem, szülőföldemtől távol a harc mezejére rendelt. De azért szívem, ez a különleges kis húsdarab, soha nem szűnt meg a messze távolba sem értök dobogni és aggódni. Téged kérlek tehát, véghetetlen kegyelmű jó Istenem, viselj gondot szeretteimről és terjeszd

ki felettük védőszárnyaidat. Oltalmazd minden veszélytől forrón szeretett hitvesemet, akivel a legtisztább szívbeli szeretet és ragaszkodás egyesített és a hűségeskü örökre megpecsételt. Védjed a kísértések ellen. Erősítsd benne a reményt és önts szívébe bizalmat, egy jobb jövő felől. Hogy legyen hozzá elég ereje elvárni, amit bölcs rendelésed a háborúban osztályrészemül juttatott. Ha pedig akarod, úgy határozol, hogy többé nem találkozok avval, akit e világon a legjobban és önzetlenül szeretek és utoljára szívemben és ajkamon az ő nevével halok meg. Akkor, ó örök Isten, vigasztald meg árván maradt, és özvegyi gyászba borult szívét. És adj erőt neki a hitvesi párját vesztett mérhetetlen fájdalma elviselésére. De azért leborulva járulok trónod zsámolya elé és buzgón esedezem hozzád, ó engedd még egyszer meglátnom kicsi családomat, és hozd el reám a viszontlátás kimondhatatlan és boldog örömperceit. Őrizd meg életemet a háború száz és ezer veszélyétől, hogy majd hazatérve újra a te félelmedbe és tiszteletedre nevelhessem fel árván apátlan kisfiamat. Amelyet kérlek, véd meg az árvaság keserű kenyerétől, mert lehetnek és vannak az életbe jószívű emberek. Hisz a Biblia mondása szerint Isten a kövekből is teremt Ábrahámnak fiaikat. De azért a szülőt, az Apát nem képesek pótolni. Adjad, jó Istenem, hogy ez a kis ártatlan gyermek még ismerje az apját, amelyről eddig nem tud, és amelyet nem ismer. És vidítsd meg a szívét egy öreg asszonynak, amely nekem nagymamám, és a sors folytán, második anyám. Aki már túléli egész családja halálát. És mint akinek az élet csak bánatot és töviseket termelt, talán egyedül és résztvevő családi szívek nélkül száll sírjába. Kérlek, ne hozd reá ezen rettenetes bánatot, és ne add, hogy még életébe megérje, és meglássa családja pusztulását, amelynek én már az utolsó sarja vagyok, és derítsd fel ennek az öregasszonynak bánatos élete alkonyát, avval hogy add meglátni neki még egyszer az egyetlen unokáját, mint élete beborult egén az egyedüli reménycsillagot. Hallgasd meg ezen könyörgésemet, Ó Nagy Isten. Szent fiadért, az úr Jézusért. Ámen.

Ének

Az Isten a mi reménységünk
Midőn reánk tör ellenségünk.
Minden háborúságunkban
Megtart erő hatalmában
Azért a mi szívünk nem félne
Ha az egész föld megrendülne
És a hegyek a tengernek
Közepébe bédülnének

*A mennyei magas égben
Istennek dicsőség légyen
Ki szent fiát küldé értünk
Hogy megváltónk lenne nekünk*

Ima a lövészárokból, írtam 1915. november

(...) Az ég a te trónod, a föld a te zsámolyod, ez a lövészárók a te lábodnak nyoma. Ó de itt a halál tanyáz. Golyó, golyó után süvít, keresve, hogy kit ejtsen el, de jólesik hinnem, hogy nekem egyik sem árthat, mert te itt állasz mellettem, rajtam az oltalmad, hogy engemet befedjen. Istenem, tedd erőssé bennem a hitet, hogy akik benned nem csalatkoznak, nem lehet annak bántalma, kinek te vagy az oltalma. Hogy így, mint az égi haza gyermeke teljesíthessem kötelességemet földi hazám iránt is, hogy veszély és halál vissza ne tartson kötelességem teljesítésétől és legyenek mindkét hazámnak hű és engedelmes fia. Ámen

Karácson estéje van most, esik az eső most künn. Én most kavernában⁸⁵ vagyok, de kint rossz az idő, fönt a hegyen hideg van már és hó. Három hete hogy itt vagyok, olyan sötét van, mint a korom, sokat gondolok haza azokra, akik hozzám tartoznak és ezek egy öreg Nagymama, a Nőm és egy kisfiú, Imre. Féléves kisfiú volt, mikor otthon hagytam, de már nemsoká másfél éve hogy nem láttam. Azt írja Vilma, hogy Imre már beszél sokat, de én már magam szeretném hallani. De Isten tudja csak, hogy meglátom-e valaha vagy örökre elváltam tőlök, ki tudja. El van rejtve erre a felelet a jövődő titkos fátyolába. Hej, de sok mondanivalóm is volna nekik valaha, vagy elviszem magammal az örök enyészet házájába, mert tépelődök tovább. Hiába megyek aludni, de éjjel is haza álmodozok, nyughatatlan vagyok, unom már ezt a rossz világot. Isten veled, kis családom. Jó éjszakát.

Egy merengés

Írtam '915. december

*Csillaghímes égből boldog angyalsereg
Sugárzó lelket napfényből szőtte meg
Szépség csókoltatta jószág ölelgette
Szívárvány ösvényen vezette a földre
Azért bármerre jársz, édes derű árad
Szíved melegétől minden könny felszárad*

⁸⁵ barlang, fedezékként használt üreg

*Csillagtalán égben sápadt üdvözültek
Akik lenn a földön mindig csak szenvedtek
Gyászos selymet téptek végzet rokkájáról
Sírva szőtték lelkem éjszínű homályból
Hangomra könny perdül jártamban-keltemben
Utánam sóhajok kis fuvalma lebben*

*Mégis kettőnk szívét – végzet titkos keze
Téphetetlen fonallal egymáshoz kötötte
Szent cél felé tör fel mindkettőnk szárnya
Napfényes lelkednek vagyok rezgő árnya
Fénysugárt harmatcsepp virágkehely issza
Érzésed árnyát veri szívem vissza*

*Követlek, kísérlek magasságba, mélybe
Suhanva sötétben megtaposva, félve
Imbolygok előtted – bujkálok utánad
Csupa tied vagyok, mégsem vagyok nálad
Árnyék vagyok. Eggyé veled nem olvadok
De hűnyó fényeddel egyszerre elhalok*

Vasárnap

Írtam '915 karácson előtt, vasárnap

I.

*Nem ígérted, hogy jössz, várlak, mégis várlak
Felveszem a legszebbik ruhámat
Tündérkezek szőtték lágyan omló lengé
Habos fehér, mintha bárányszőnyeg lenne, mit az égről téptek*

II.

*Remegő ujjaim virággal babrálnak
Hely sincs a tenger harmatos virágnak
Itt rózsabokornyai, amott szegfű mályva...
Hamar egy hasábot a hűnyó zsarátra
Várlak téged, várlak*

III.

*Duruzsol a kályha karszéket elébe
Ketten is elférünk párnázott ölébe
Kioltom a lámpát, ugyan minek égne
Elég lesz a zsarát rózsza, ködös fénye
Jaj csak már itt volnál*

IV.

*Meggörnyed a vállam, megrogyik a térdem
Összekulcsolt kézzel könnyes arccal kérdem
És ez mindig így lesz? Nem válaszol senki
Indulok, imbolygok aludni, pihenni
Jó lenne nem lenni*

Izenet

Írtam '916. január

*Szép hazámba ismerősök mennek
Kedvesemnek tőlök, mit izenjek
Szóljatok be földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében
Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse
Hű párjának kedvez a szerencse
Hej, ha tudná, mily nyomorba élek
Meghasadna a szíve szegénynek
Elváltunk, egyikönk sem mondta, hogy
Egymáshoz többé lesz szavunk
De éreztem, szívem dobogta
Hogy többé nem találkozunk
Sohasem*

Harctéri események leírása (részletek)

Trentóból eljöttünk ide, Roveretóba, 1915. márczius 30-án. Roveretó elég szép kis város. Voltunk rukkolni ápr. 8-án, Riva felé, 5 falun keresztül, láttuk a Gerda tó szélét. Nagy rukkolásunk volt április 16-án, voltunk a hegyen 1900 méter magasan, a lehető legmeredekebb utakon.

Ápril 24. ma van Szent György napja, szép idő volt ma, munkára voltunk. 29–30-án a hegyen fűrtünk a kősziklákba.

Ma van május 2-ika, szép idő van.

Május 3., 4., 5., 6., 8. a piánérok, mink, csináltunk egy sitzplatzot.⁸⁶

Május 11. Most voltunk egy úton a pionér főhadnagy úrral. Sziklák és források, szakadékok, patakok között vitt az utunk, és láttunk sok furcsa természetes szépséget, amelyet csak a hegyes vidéken lehet látni, de amelyet talán elhinni sem lehet, amíg az ember valóban meg nem látja. És a természetnek ez a csudálatos sokoldalúsága félni, és csodálni tanítják az embert. Eszembe jut, hogy „Oh természet, te dicső természet, Mely nyelv merne versenyezni veled.” Egyike volt ez a legtanulmányosabb utunknak, idáig itt Roveretóba.

Május 12–13. Arbajton voltunk, vagyis dolgoztunk. Az egész völgyén drótsövény akadálykerítést csináltunk, vaskarókat alítottunk és szúródróttal befontuk.

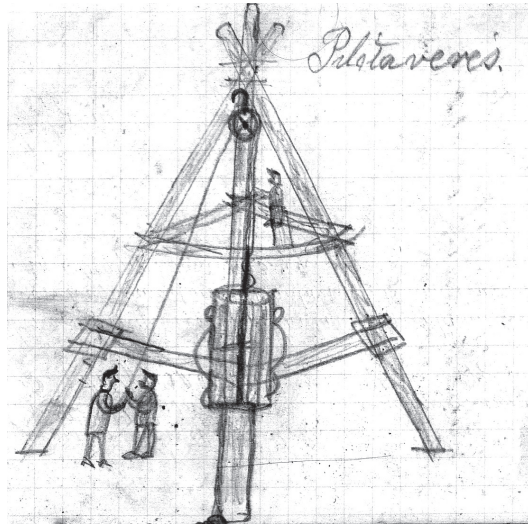
Május 14. Arbajton voltunk délelőtt, szintén kerítést fontunk, délután tűzoltó iskola volt.

Május 15. Újra arbajt. Drótakadály, délután fürdés.

Május 16. van ma, vasárnap, most idáig pihentem. 10 óra délelőtt olvasom az „Estet” és nehezen várom, hogy mi is lesz hát az olaszokkal. Talán 20-án dől valamire, írja a lap.

Május 23. Eljött az a nap, amelytől féltünk, és a legrosszabbra fordult, minket pedig itt talál legelő a fronton. Ez a pionércsapat áll 24 emberből. Egy kis vándor csapat ez, amely hol nagyon jó és ellenkezőleg, hol nagyon rossz hely van, valódi csavargó banda. Újra felelevenedik előttem a Petőfi költeménye a „Csavargóhoz,” amelyben találón és igazán hűen festi le a csavargó életet. Mintha csak 70 évvel ezelőtt, rólunk énekelne. Ez a banda robbantotta fel május 21-én a Rovertói Lénó menti épületeket, közte a Lénó kaszárnyát, egy remek, új, modern állami épületet. Aztán egy tüzerkaszárnya, amely még épülőben volt, de ennek dacára óriási magas és nagyszabású épület volt és ugyanott egy istálló, amely szintén igen szép volt, és még több szép épület pusztult el. Továbbá egy papnevelde, vagy kollégium. Fölrobbantottuk. Még utána elpusztítottunk egy bőrgyárat, és több Lénó menti civil házat. Aknáztunk utakat, alagutat, aknamezőt, kézi gránátot készítettünk. De ellenkezőleg újraépítettünk utakat, barakkokat, kavernákat, lövészárkokat, tüzerállást, és dolgoztunk hol jó, hol rossz helyt, ahogy a nóta mondja, hol kerék, hol talp.

⁸⁶ sitzplatz: ülőhely



5. kép. Horváth Lajos rajza a cölöpverésről⁸⁷

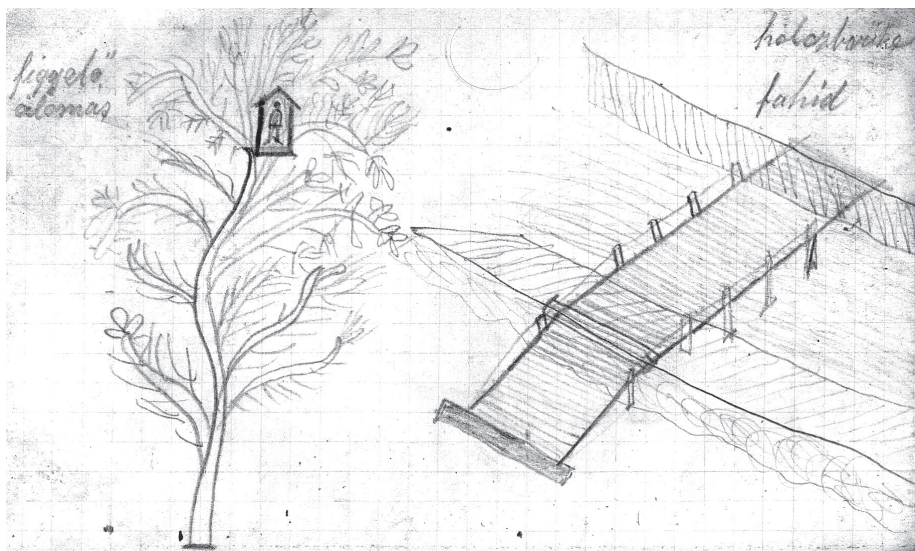
A Pionír szakmából

A Rovere-tói⁸⁸ nagy új épülőben levő tüzérkaszárnyát felrobbantottuk '915. május 21-én. Ez egy óriási méretű kaszárnya volt, és a technika minden új találmányával felszerelt 5 emeletes kaszárnyát. Az első robbantás kevés robbanóanyag miatt csak megremegtette, de nem döntötte össze, hanem a második, amely 30 mázsa puskapor és 8 láda dinamit felszerelés után, azt a föld színéről, valóságosan majdnem eltüntette, és a rettenetes levegő nyomás meg a borzasztó dőrej hangja alatt a városba az épületek megrepedeztek és az ablakkarikák kihullottak. Az óriásrobbanás a határon is áthallatszott az olaszokhoz, és mintegy tudatta velek, hogy várjuk őket, és még egy szép kaszárnyát robbantottunk fel, a neve a Zénó kaszárnya. Onnét való a cigarettatöltő és az evőeszközöm, egy villa és kanál a tisztí étkeszdőből. Ezek után még egy sereg kisebb épületeket robbantottunk fel és csak most tudtam meg valóba, mi a foglalkozásom. Most már sokért nem adtam volna, ha a pionír szót csak hírből hallottam volna, mert ez iszonyú vigyázattal jár és az ember a legkisebb hibáért, vagy vigyázatlanságért az élettel fizet, ami a legrosszabb, hogy a másik hibája folytán is szintén

⁸⁷ A kép Horváth Lajos naplójában található. (der Pilote-cölöp)

⁸⁸ Város a Garda-tó északi csücskétől keletre.

úgy áll a dolog. De hála Istennek én idáig megmenekültem, de láttam, hogy egy dinamitpatron elsülése egy kollegánknak, név szerint Harsányi Ferencnek a fél szemét egész kivitte és még másik kettő pedig az aknával együtt felrobbant, és úgy hullottak a levegőből vissza. Így aztán most keservesen kell fizetni a tudni vágyásért és még az olaszon kívül a dinamit is ellenség, amely azonnal megbosszulja magát, mihelyt a szabályát egy kicsit megsértjük. Jegyeztem '915. június 11.



6. kép. Horváth Lajos rajza: Figyelőállomás és falóhíd

Napiparancsa 1915. július 30.

Ötödik hadsereg katonái Vezeteteknek ez a legmagasabb kitüntetése elsősorban nektek szól. A ti hűségeteknek, a ti hasonlítathatlan hősiességeteknek, a ti sziklaszilárd eltökéltségeteknek, szól, hogy a hazai földből egy talpatnyit sem adtok fel parancs nélkül. Még gyermekeitek és unokáitok is büszkeséggel fogják mondogatni, hogy ti harcoltatok az Isonzónál. Ötödik hadsereg katonái, Vezetetek büszke reátok.⁸⁹

⁸⁹ A „vezér” személye József főherceg lovassági tábornok, az ezred tulajdonosa. Eredményeiért számos dicséretet és kitüntetést kapott: 1915-ben megkapta a Vörös Kereszt I. osztályú hadiékítményes Díszjelvényét, a Lipót-rend hadiékítményes nagykeresztjét, a bronz és ezüst Katonai Érdemérmét (Signum Laudis) hadiszalagon, és a porosz másodosztályú Vaskeresztjét. Parancsnoki döntései előtt szerette személyesen megismerni a valós hadműveleti helyzetet, ezért rendszeres látogatója volt a lövészárkoknak, megfigye-

1915. aug. 21. kaptunk 6 ágyúlövést. Megfigyelte az olasz, hogy dolgozunk, és 15 czentis ágyúból lőtt ránk, mert eltávolodtunk, és valóságos csuda volt, hogy közülünk senkinek nem lett semmi baja, pedig elég jól lőtt a hitszegő talján. Csak a szerencse nincs vele a tudományával, amelyet már volt alkalmunk látni és tapasztalni idáig elegend. Mintha a szerencse csak a mi egyedüli tulajdonunk volna. És a taljának hiába ereje, tudománya, míg a szerencsét is el nem csábítja tőlünk, addig számottevő sikert szerintem nem arat. Az olaszok sokat lövik az állásainkat ágyúval, mert egy mély szakadék van köztünk. De idáig még sem nekünk kárt, sem maguknak eredményt, amely felemlítésre méltó volna, még el nem értek.

Szeptember és október⁹⁰ hónapokba elkeseredett küzdelem folyt a frontunk bal oldalán, két hónapi támadást kísérlett itt meg az olasz. A feszítésgnák⁹¹ folytonosan olasz nehéz ágyúk tüze alatt állottak. De ennek dacára is csak a birtokunkba maradtak, és a gyalogsági rohamok is a támadó vesztesége mellett visszaverettek, és azóta ott csend van, csak a nehéz ágyúk dörögnek, de gyalogsági támadás nincs. Annál sűrűbb a repülőgépek támadása, ha tiszta az idő, mindig gépek járnak a levegőben.

Újabb az olaszok a Rívai vonalra vetették magokat, ez a jobb oldalunkon van. Már hetek óta a legnehezebb ágyúkkal lövik éjjel-nappal a hegyoldalakon az erdőket, több helyet felgyújtották, és oda is sok vért pazaroltak már egy néhányszor, de idáig ott is kevés siker koronázta a fáradságukat. Éppen egyszer, egy alkalommal lőtték le csak egy repülőgépet Szeráda körül. A mi bandánk, a pianérok lementünk Kúardiába. Egy kis falu ez. Egy nagy kocsiszint, egy apró-cseprő épületet, latrinákat, fürdőt, utakat csináltunk. 1915. december 3-án mentünk le, és ott töltöttük a karácsonyt, az újévet. Elég jó meleg és nyugalmas helyünk volt ott. Újévben elment tőlünk a kommandósunk, elhelyezték, Főhadnagy Knoll, így hívták, német volt, de azért jó ember volt. A Stellungba⁹² mentünk febr. 10-én, onnét másnap kijebb, egy erőltetett állásba, az olaszok közelében. Éjjel árbájt van, nappal pedig, ha az olasz lő, alárm, és így pihenő szépen nincs, 8 éjjel-nappal háltam ott a havon, sátor alatt. El lehet képzelni, hogy milyen pihenés ez, az ellenség 2-3 száz lépésre. Szunnyad az ember, de keze a fegyveren, és ha lövést hall, rohan álmalloállításoknak és előretolt őrhelyeknek, ezzel elnyerte katonái megbecsülését. Azon kevés tábornok egyike volt, aki megkapta a 12 hetes folyamatos frontszolgálatért adományozott Károly-csapatkeresztet. Gyakran tartózkodott katonái körében, ismerte megismerte gondolkozásukat, és igyekezett javítani felszerelési, ellátási és higiénés gondjaikat. Magyar nemzetiségű egységeit hihetetlen katonai teljesítményekre sarkallta, ha a főherceg az ő körzetükben tartózkodott.

⁹⁰ 3. isonzói csata, 1915. október 18–november 3.

⁹¹ festung: erőd

⁹² Stellung: állás

ból a kijelölt helyére, ez nem egy irigylendő sors, és megőrli az idegeket. Itt lettem beteg és a második viziten spítálba⁹³ küldtek. Most itt vagyok Insbrukba, a spítálba.

1916. márcz. 6.

Insbrukba töltöttem 7 napot, spítálban. Egynapi és kétéji utazás után most itt vagyok egy kis csehországi városba spítálba, Pribram a neve. Voltam kint a városba, elég szép hely és minden épület czifra és kőből épült. Vettem kint képeslapokat, hazaküldöm emlékeknek, ha ugyan addig itt leszek.



7. kép. Horváth Lajos rajza, 1916, Insbruck⁹⁴

Márcz. 8. Újra kint voltam és vettem egy bicskát, elég drága. 3 korona 30 fillér, tokkal, ez csehországi emlék, ha el nem vész. Vettem két zsebkendőit is, mert nem volt egy sem már. Kapni nem kaptam, csak ezelőtt két évvel egyet Váradon, a magamé meg elnyűtt.

⁹³ spítál: kórház

⁹⁴ A kép Horváth Lajos naplójában található.

A kettő 45 krajczár; egy fél kiló alma 18 és 20 krajczár; egy pohár sör 13 kr., egy tea 13 kr. Erre most borult, ködös idők járnak. Annyiból a helyzet jó mégis, hogy kapok magyar újságot minden nap. A menázi reggel kávé, délbe leves, krumpli, hús, mártás. Este 4 óra kávé. Vacsora krumpli, káposzta, kása, az étel változatos. Elgondolkoztam, ha most ott lehetnék melletted és szemedbe nézve vagy válladra téve kezemet, nézhetném a csillagos égboltot. És közben elbeszelném neked az eseményeket és keserű élményeket, amelyeket már egy éve, hogy tetőled, akit mindeneknél ez világon jobban szeretek, oly mesze távolba átéltem, akkor... akkor talán nem égetné valami úgy a tarkómat. Igen, akkor talán megint boldog lennék.

Márczius 15.

Ma van márczius 15-ike a magyar sajtószabadság napja, amelyet a békevilágba mi, Magyarok megünnepeltünk. De most háború van. És pedig már a 20-ik hónapja. Elég hosszú idő, kivált annak, aki benne van. Én majdnem 10 hónapot éltem át fronton egyfolytában. És most a spítálba vagyok. Tüdőcsúcsburullal jöttem be.

Ma szép idő van, itt, Csehországba és ki is lehet menni a városba minden délután. A kollegák kint vannak, de én most nem mentem ki, mert nincs kedvem. Sokat gondolkozok a jövő felől, hogy mikor lesz vége ennek az európai embergyilkolásnak, amelynek a világ fennállása óta nincs párja a világ történetében. És ez rettenetes ma a 20. századba, hogy a legműveltebb népek ölik egymást ezerszámra, és féltő, hogy ez annyira divat lesz, hogy ezután talán nem is tudnak nélküle a diplomaták megélni. Ennek a vértengernek nincs már semmi értelme és még a tűz mindig terjed, aminek az a jele, hogy már nincs erő, amely eloltaná, és így végigperzseli az egész világot. Ma már újabb ellenségünk van, és ez Portugália, amely elkobozta a kikötőibe horgonyzó német hajókat. De úgy vagyunk Amerikával is, hogy hovatovább ellenünk támad. Mert Anglia befolyásolja és Anglia az egész világot sorompóba állítja Németország ellen. Tehát mentől tovább megy ez a háború, reánk nézve annál rosszabb lesz. De hiába, az Entente halálra ítélte Németországot és vele minket, magyarokat is és ezt a mentől hosszabb háborúval akarja megvalósítani. Valóban a németek küzdelme páratlan, ahogy ez ellen a gyalázatos kimerítő cselszövények ellen küzdenek. Hisz ellenségeink közül az orosz maga megfelelt volna erejével a központi hatalmaknak, normális számítás szerint, de nem így történt, mert ma az orosz megtépázva vonaglik. A kis Belgium, Szerbia, Montenegro eltaposva. Itália 10 hónapja vérzik eredménytelenül. Most jelenleg pedig a germán óriás a Revanche Franczin⁹⁵ köztársasággal mérkőzik, egyik legfontosabb,

⁹⁵ Franciaország az 1871-ben Versailles-ban kikiáltott Német Császárság, számukra szégyenként megélt

de a legnehezebb pontján is a Nyugati frontnak. Verdunnél folyik az élet-halál harc, mégpedig az ebbe a háborúba is páratlanul álló heveséggel és buzgalommal óránként 25 ezer töltet repül Verdún egyes pontjaira. A francziák elkeseredetten védekeznek és ellentámadásokkal igyekeznek föltartóztatni a németeket.



8. kép. Horváth Lajos rajza, amely saját kórházi fejtábláját ábrázolja

De a már 3 hét óta tartó offenzívában is tért nyertek a németek, és több fontos külső erődöt megszállottak. Úgy látszik, hogy a németek minden erejüket megfeszítik. Mintha az lenne az utolsó felvonulása ennek a világtragédiának. Talán érzik, hogy most van a leghelyesebb úton a béke felé. Mert az angolok után a francziák azok, amelyek a hosszú háborút akarták. Ha ugyan a németek ezen szándékukat meg nem hiúsítják. Mert a németek most, hogy Arany szavaival éljek, úgy vannak, mint Toldi Miklós, midőn a cseh óriással párviadalra kelt és oda kiáltotta hogy...

„Meg kell itt most halni, tudod egyikönknek
Nem szükséges aztán csolnak holt embernek”

Érzik ezt a francziák is, mert a fő politikusok kritizálnak, vitáznak, ami annak a jele, hogy baj van.(...)

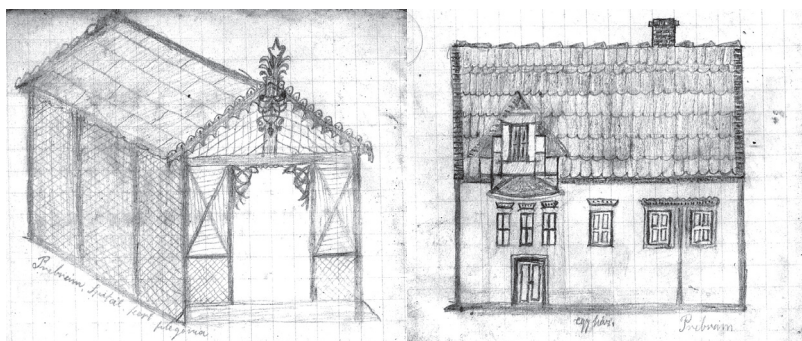
16. Márcz.

A verduni küzdelem tovább folytatódik, de most a legújabb az olaszok új offenzívája, amint a „Pesti Napló” írja az olaszok az ötödik nagy offenzívába fogtak és már előre töréseket próbáltak is újra csak Görz táján, az Isonzó mentén és Tiroiban is egyes helyeken, (...) és majd elvállik, hogy mi lesz a következménye.

eseménye miatt kezelte prioritásként a visszavágást. A Horváth Lajos által használt kifejezés erre utal.

17. Márcz.

Voltunk egy ingyenes előadáson ma délután, de nem értettünk semmit. Valami viaszbábok beszélgettek egymással, civil és katonatisztek kosztümjébe voltak öltözve, de mert a beszéd csehül folyt, épp ezért semmit sem értettünk. A játékot kis viaszbábok tréfás testgyakorlata fejezte be és hazamentünk. A terem elég szép és nagy volt. Igazán szép épületek vannak itt mindenütt. Csehországba kő és téglá az egész, és szép kis város ez a Příbrám, egy dombon van egy klastrom vagy kálvária itt a város mellett, és vasárnap meg is tekintem, ha jó idő lesz.



9. kép: Horváth Lajos rajza: A kórház épülete Píbramban

10. kép: Horváth Lajos rajza Egyházi épület Píbramban

Ma van 18-a Sándor napja, szép idő van, voltam sétálni, megittam egy pohár sört, és most itthon vagyok, az ágyamon fekszek, gondolkozok és unalmamba írok jegyzeteket, érdekesebb mozzanatot az életemből. De vajon meglátja valaha az, akinek szánva van? Ez a kérdés ma még megoldhatatlan probléma, amelyre az eljövendő idők vannak hivatva felelni.

Márcz. 19.

József napja van ma és újra szép idő van ma, a menázi délbe krumpli törve, egy kis hús, este krumpli meg virsli. A krumpli itt minden nap van és krumpli itt a fő étel, mert kenyér helyett is ezt adnak este és délbe.

Ma voltam kint és fent is voltam a kálvárián, ahonnan út is vezet a városba, és igazán szép a belseje, a katolikus vallás minden ceremóniájával felszerelve. A falakon freskó és szent képek vannak. Itt vannak a bazárok is, vettem egy kis czifra képet 40 krcz., és egy porcelánpipát 30 krcz., egy gyűrű 15 kr, egy függő tű 15, összesen 1 forint. Most már vacsora van és itt az asztalon újra a krumpli, bőribe főzve, és egy tányérban egy kis vala-

mi hús maszatos mártásféle, ez a vacsora, így élünk itt. De a beteg embernek igaz, hogy nem is sok kell, csakhogy ám nem mindenki beteg itt, legalábbis nem annyira, minthogy a vizitnél tetteti magát, mert a vizit után sokszor, mint mikor az ember egy muszájbeli kellemetlenségen átesik és a számára jól végződött, ha az orvos elmegy, felugranak az ágyból és úgy verik egymáshoz a papucsot, lepedőt, paplant és úgy dulakodnak, az orvosságot pedig, ha keserű, rendszeren, kanalankint a köpőcsajka fogyasztja el.

Ma van **márcz. 20.** most reggel még hűvös az idő, fél kilencz az óra, a vizit már megvolt, amely gyorsan megy, mert öt perc alatt a tizenöt beteg meg van vizitálva. Nekem a hátamat hallgatta meg és följegyezte, hogy kapok mediczint, ami magyarul orvosságot jelent. Ha az idő szép lesz, délután újra kimegyek. Most azon töprengek, hogy mért is nem kapok én levelet, hiszen már 16 napja itt vagyok és majd mindennap írtam és mégsem kapok levelet, hogy lehetnek otthon és hogy mi van velek, azt nem is tudom. Akarnék hazaküldeni egy kis csomagot, hogy a pakkom kevesbedne, de elébb már levelet várnék. Hát az biz soká jön. Éppen most olvasták a leveleket a szobába, de már nekem megint nem volt és ma már újra nem lesz. Borzasztó ez és kezd már bosszantani. Nincs mit tenni, csak várok.

Ma van **márcz. 23.** kint voltam a kálvárián, vettem újra két gyűrűt 2 kr. egy medalin a király és Vilmos császár dombornyomású fejképe 30 krajczár, egy öngyújtó 20 kr. Ma írtam haza egy zárt levelet, de ide még mindig nem kaptam.

Márcz. 24., ma sincs levelem, pedig ma is kettőt írtam. Nem tudom, hogy mi az oka, hogy nem jön levelem. Ma újra voltam kint, vettem megint képeslapokat, darabja 4. kr. és vagy 12. színes katonai képet ruszki, talján, francia, szerb, magyar katonákat ábrázol. Most este van 6 óra. Az időjárás viharos és eső is esik, az ég is zengett, villámlott. Már újságot nem olvastam 4 napja és nem tudok semmit, hogy mi van a fronton. De legjobban azt szeretném, már ha levelem jönne. Na meg azt, ha ennek a rossz világnak is vége lenne már, éppen elég volt az ilyen világból. Különösen a szegény bakának, amelyen a legnagyobb súllyal van a mai háború minden borzalma. Adja Isten, hogy már vége legyen valahára, ma sincs több feljegyezni valóm.

Márcz. 25. Itt ma ünnep van még, levelet sem osztottak idáig, most 10 óra valami katolikus ünnep van. Ma már az idevaló betegek elmentek a városba, délután kint voltam én is és láttam az erre szokásos temetést, amelyen rézdudás banda kísért a gyászkozsit. Már két temetést láttam itt, de az egyiknél volt banda csak és a temetés itt is nagy czeremóniával megy, a kocsit egyenruhás testőrök kísérték és a katolikus czeremóniák szerint temetnek. Éppen Tiroloba is ilyenforma a temetés. Hanem a temető

itt Pribramba igen szép és sok pénzbe lehet. Minden sírnak gyönyörű kifaragott keresztköve van, művészi drága munkák és bévésve némelyeknek a fényképe is, és a sírok gyönyörű sorrendbe mintha egy század katona állna díszszemlén.

Márcz. 26. van ma. Vasárnap van és voltam a templomba, most reggel itt van az épületbe a templom egy nagyszobába, ahol minden reggel Istentisztelet van és a betegek szoktak ide járni, a szertartás katolikus. Szép oltár van itt és van orgona is, nekem az orgona hangja volt a legszebb, mert egyebet nem értettem semmit. Délután voltam kint, egy pohár sört ittam 13 kr. Egy temetési menetet végignézttem, és a városban már egy hete, hogy sem pipadohányt, sem cigarettadohányt, meg cigarettát nem lehet a trafikokban kapni, mert nincs. De ez nem érdekel, most az a legnagyobb bajom, hogy hazulról egy levelet sem kapok, nem tudom, hogy áll a világ, százfélét gondolok, de hiába.

Ma van **márcz. 27.**, ma sincs levelem és már még a napokat sem számlálom, mert akkor rosszul érzem magam. Most hideg szél fú kint. Voltam a városba, ittam két pohár rumot 10 kr., sétáltam és hazamentem.

Márcz. 28. Nincs levél, újra kint voltam. Vettem 3 mellűt. Az első 60 kr., a második 35 kr., a harmadik 15 kr., két gyűrű 30 kr.

Márcz. 28. Újra csak nincs levelem, de legalább azt írják hát meg hazulról, hogy ne várjak vagy valami nagy baj van otthon? Nem tudom, mi lehet. De akkor milyen nagy baj is van, talán ez a legnagyobb, mert így nem tudom, mi történt velük és még talán nagyobbat gondolok, mint a valóság. Hiába, tehetetlen vagyok. Délután sétáltam egy kicsit és hazamentem, nincs kedvem semmihez. Este krumplit pucztam a konyhán.

Márcz. 29. Nincs levél. Olvastam újságot, de nincs benne semmi. Magyarázik ugyan valami békehírről, de én nekem az kicsi ahhoz, hogy valami közeli békébe higgyek.

Márcz. 30. Ma nem voltam kint, mert zord idő van és az éjjel hó esett. Itt sem hagyják az embert pihenni, mert délutánonként mindig rukkoló gyakorlat van, akik nem fekvő betegek. Az este valami hegedűkoncert volt, de én nem mentem el, 4 hegedűs játszott, dalárda is énekelt, de mi, magyarok ennek az idegen áriának nem sok értelmét élvezzük, épp azért nem mentem el. Ma ment el egy poljác nemzetiségű a szobából Crushál József, azért jegyzem fel, mert érdekes ember volt a szobába. Zord kinézésű, de jószívű

ember volt, játszani és kártyázni nagyon szeretett. De már elment közülünk és kézszerítással elköszönt, nekem sokáig eszembe fog jutni.

*Ma van **márcz. 31.** Úgy látszik, hogy jó idő lesz. Ma elköltöztünk a szobából egy emelettel feljebb volt a szobánk. A vizit már megvolt, és már leveleket is osztottak, de nekem most sincs. Igaz, majd elfelejtettem, hogy tegnap kaptam Harmati komától egy levelet és írja, hogy a csomagom megjött, de ő visszaküldte, vagyis visszacímmezte, és hogy Szőke Károly koma is a spítálba ment márc. 5-én, tehát Szőke nem kapta meg a leveletem, én nem tudom, miféle kurzusról ír Harmati, hogy tanultak valamit és ott együtt voltak, de az, hogy mit, nem írja. Ma küldtem neki levelet, hogy megjött a válasza és írjon bővebben a kurzusról. s a több.*

*Ma van **április 1.** Szép idő van ma, de azért nem voltam kint, mert nincs kedvem semmihez, ma sem jött levelem, de én írtam haza kettőt, ha erre sem jön semmi, igazán nem tudom, hogy mihez kezdjek. Hogy az ördög vigye el már ezt a háborút. Igaz, olvastam az újságba, hogy egy angol tudós, valami Shaw⁹⁶ nevű elítélte a háborút, és a béke mellett nyilatkozott, de csak Amerikába, mert manapság a tudósoknak, ha igazságot mondanak, hát Amerikába kell menni. De azért az én véleményem az, hogy ha Shaw Európának még a legokosabb embere is, senki se hitegesse magát azzal, hogy a béke szózata akármit is jelentene. Hiszen Shaw kezdettől fogva ellene volt a háborúnak, ezt hangosan is hirdette, de csak Amerikába. Otthon nem hirdethette, mert azért van minden háborús államban cenzúra, hogy a háború ebben, amíg tart, senki se izgathasson. Shaw békeszózata még nem általános jelenség, és nem lehet rá azt mondani, hogy ahá, az angolok már nem akarják a háborút és most akadt egy, aki ezt megmondta. Az angolok eddig sem akarták a háborút (de hát ki akarja?), csak bizonyos angolok akarták, ezek a bizonyos angolok rá tudták és rá tudják kényszeríteni a többi angolra az akaratukat, és rá Shaw-ra azt, hogy a saját hazájába befogja a száját. Ha kiabálni akar, menjen Amerikába, és ha a háborús államokba az igazi tudós emberek a Shaw békeszózatával kapcsolatba amit gondolnak, azt ki akarnák mondani, mindnyájoknak Amerikába kellene menni. Most, amikor már áll a háború, egyáltalán nem jelent semmit, hogy a népek, az emberek akarják-e a háborút. Senki sem akarja, de attól nem fog abbamaradni. Majd ha azok, akik azt hiszik, hogy Ők kénytelenek akarni már, nem tudják folytatni, vagy elhiszik, hogy nem tudják, akkor vége lehet. Addig a tudós nyilatkozhatik, ahogy neki tetszik, persze csak Amerikába. A háború pedig megy a*

⁹⁶ George Bernard Shaw (1856–1950), irodalmi Nobel-díjas drámaíró, a háború elejétől fogva a béke mellett volt.

maga czéltalan czélja felé. És az emberek fájó szívvel nézik a telet, hogy milyen szép fehér, a tavaszt, hogy mily üde, a nyarat, hogy milyen gyönyörűen virágos, az ősz, hogy milyen bánatosan hervadt. Mintha csak azt mondaná az embereknek, hogy ti balgák, miért siettek a halálba azáltal, hogy egymást gyilkolják, holott láthatnátok rólam, hogy a hervadás, a halál, az az örök természet törvényei szerint úgyszint minden földön élő lényre önként, magától megjön és miért irigykedtek, gyilkoljátok egymást, mikor kivétel nélkül mindnyájan meghaltok, amint a Biblia-író jelzi, hogy nincs itt nekünk maradandó városunk. Az embereknek ezek után meghasad a szívük belé, hogy nekik ölniük kell, de azért mégis ölnek, mert nem tehetnek másként. A háború erősebb, mint ők. S akik valóban erősebbek volnának a háborúnál, azok olyan gyengék, hogy ezt az erősségüket nem tudják, vagy nem akarják működtetni. Tehát Shaw beszélhet. Békében is azt mondták, hogy viczel, ha valami egyszerű, igazságot beszélt. A békevágy, amit kifejez éppúgy vicz, ahogy a többi volt. De minden hivatalos hatalom óvakodnék beugordani a vicznek, mert mindegyik tudja, hogy nem vicz és még egyet jegyzek fel, hogy olvastam egy könyvről kritikát. Kíváncsi vagyok a Berend Miklós doktor harczi téri naplójára, amely a kritikus szerint egész más színekkel festi a háborút, mint a többiek, és sem nem tesz hozzá, sem el nem vesz belőle. A kritikus azt mondja, hogy el kell olvasni mindenkinek, azért, hogy az olvasók a háborút megutálják. Még csak annyit, hogy nekem is van személyes tapasztalatom a háborúról és szeretném összehasonlítani vele, ezért kíváncsi vagyok rá. Ma már nem jegyzek többet, hisz evvel a betűzéssel csak az unalmamat és bizonytalan gondolataimat szoktam elűzni és a kalandozó szellememet foglalkoztatom egy kicsit, de most tovább már nem fecsegek, mert késő idő és elmondom a saját magam szerkesztette háborús estéli imámat és megyek aludni.

Ápr. 2. *Ma vasárnap van és nagyon szép tavaszi idő jár, de azért nem szeretek kimenni. Hoztak újságot és ezeket olvasgatom, írnak békéről is, de úgy, hogy magok sem hisznek benne, csak festik az ördögöt a falra, hátha valóra válik. Olvastam egy jóslatot is, mely egy angol bankártól eredt, aki már háromszor igazat mondott és a maga halálát is megjósolta, ami akkorára bekövetkezett. A háború végét 1916. június 17-re jósolta. Én részemről semmiféle jóslásokban nem hiszek, de azért a sok közül ezt az egyet ide feljegyzem. Az újság egy francia lapból vette át, amely naivan hozzá fűzte, hogy hála Istennek, már csak három hónapig tart a háború. Hej, bárcsak igaz volna.*

Ápr. 3. *Ma is jó idő van, és volt nagyvizit is. Az ezredorvos vizitált, egyéb különös újság nincs semmi. Újra írtam haza két levelet, mert csak nem jön hír hazulról.*

Ápr. 4. Újra jó idő van, erre általában elég jó idő jár, kint voltam a városba és a piacon volt egy gyors fényképész 25 kr.-ért készített egy fényképet, amely egy kis kerek medalin, egy függő kép, olyan mint a mellű. Elég jól sikerült, és jól nézek ki rajta, jó lesz ez Vilmának. Majd ha hazakerülhetnék, praktikus mellű lesz ez, vettem egy kis finom reszelőt is 15 kr., mert van egy gyűrűm és kidolgozom, még a frontról hoztam, saját gyártmány, az olasz ágyú srapeljének⁹⁷ a hegyéből való, és kipallérozom egy kicsit, mint igazi háborús emlék értékes lesz.

Ma van ápr. 5. Most délelőtt megvolt a vizit, egyéb esemény nincs. Hanem ám délután kaptam egy levelet is hazulról, de ez is idejét múlta, mert márcz. 20-án íródott, a posta felvette 28-án, tehát a levél az időt elaludta valahol. Írtam azonnal egy képeslapot, Pribram látképe rajta.

Ápr. 6. van ma. A vizit megvolt és írtam egy borítékos levelet, amely szép rózsás nyomású. Ma hozzáfogtam a gyűrűhöz és szépen kidolgoztam egy ágyú srapelgolyója van a kövén, két oldalt mellette homorú cső alakban van a köve, két sarkán két-három oldalú dísz, az egyik oldalán a nevem, a másikon meg Tirol van felírva és belé vágva, ennyi az egész gyűrű a valóságba, amely a saját magam munkája. Voltam kint is ma és meglátogattam egy fűrészgyárat, amely gőzzel jár és villanyt is gyárt magának, 6 fűrészre szelte a fatönköt, és hat szál deszka, 10, vagy legfeljebb 15 perc alatt készen van. De itt is munkáshiány van. Ezzel összekötte van a gyáruddvaron még egy cementgyár is, amelyet szintén csak az a gép hajt, mert kémény egy van. Van itt egy fél óra járásnyira a várostól egy municiógyár⁹⁸ is, amely nyersanyagot állít elő inkább, és rezet, ólmot, cizint, vasat meg ezüstöt. Amely érczkövek alakjában bányásztatik ki, és megy a mosodába és úgy osztályozzák aszerint, hogy melyik darabba melyik fajta fém több, úgy rakják őket széjjel. Ez egy nagy gyártelep, és a munkás házai egy egész kis falut tesznek ki, innét is van vagy két darab érczkövem emlékeknek.

Ápr. 7. Ma jó idő van, írtam haza egy képeslapot és egy postai levelezőlapot. Kint is voltam, a város végén, a gyepen szoktunk heverni mink, magyarok itt vagyunk, most 4-en, 6-an voltunk, de kettő már elment haza kérvénnyel. Ma láttam egy téglagyárat is, de ez nincs üzemben és áll. Elég nagy gyár, de most még a tavaí gyártmánya is ott van a színek alatt. Most itthon vagyok, estve van és minden délután krumplitisztítni járok a konyhára, a vacsora krumpli móring, virslivel.

⁹⁷ srapel: golyókkal töltött, a levegőben időzítve robbanó repeszgránát

⁹⁸ Értsd: municiógyár

*Ma van **ápril 8.**, délelőtt 10 óra, a vizit megvolt, újságot olvasok, a Világ című napilapot. Andrási út 47. VI. kerület. Ennek a lapnak feljegyzem az Ápril. 6.-iki 97. számát, a vezércikk „Legite...”, amely a városok és faluk közti különbséget világítja meg a háborúba és a falvak javára dönti a mérleget. dr. Berend M. Harctéri naplója, ára 6 kr. Kapható Linger Volfner cég, VI.k. Andrási út 16 szám.*

***Ápril 9.** nincs semmi feljegyznivalóm, csak annyi, hogy voltam kint és vásároltam apró-cseprőt, mert pakkot akarok hazaküldeni.*

***Ápril. 10.** Most reggel elment közülünk Bereczki Sándor, Sarkadra való volt, és még maradtunk hárman, és pedig Czepele János, Brátkai, Biharból, 37-es, decemberi rukkolás. Aztán egy túl a Dunán, Somogyba való, Vésőre, Karnics János, a 44-esektől, a somogyi rosseb ezredből és én magam, ennyien vagyunk magyarok, és igaz, kaptam egy lapot Váradról, Gerda Sógor bácsitól is.*

***Ápril. 11.** Ma elküldtem a pakkot, és pedig egy téli ing, egy pár lábszárvédő, egy muff, egy haskötő, két konzerva doboz, három czibak, egy fogó vasból, egy fésű, egy cigarettatöltő, egy bádogflaska, egy kis lapos üveg, egy porcelánpipa, 12 kép, 6 fényképes lap, és 4 gyűrűt, 4 mellűt, egy havasi gyopárt, egy kis fadugót, és egy bádog biciklist a kisfiúnak. 11-én írtam Budapestre egy német–magyar nyelvtanért, nem tudom, hogy elküldik-é?*

***Ma ápril. 12.** Voltam a városba és vettem egy kis csavarsatut, meg egy kis kalapácsot, ára 2 kr. 40 fill. Küldtem levelet Váradra és Rábéra is.*

*Ma van **ápril. 13.** Az este voltam egy előadáson, de nem, értettem semmit sem, és ma nem voltam kint, mert hideg, szeles eső esett. A leveleim csak nem érkeznek, most már este van éppen. Most kaptam a már említett kis asszonytól egy pakli dohány, egy pár napra be van a dohányom rendezve.*

*Ma van **ápril. 14.** Délelőtt vizit utána hála Istennek most kaptam egy levelet hazulról, az én egyetlenem írta, Vilma. Ápril. 8-án kelt, de a bélyeg 10-én, tehát 10-én lett feladva. Ide jött 4 nap vagy 3 nap, mert ma reggel már itt volt, és elég hamar, hisz tudom, hogy hazai levél hamar jön, csak írják meg, és ami a fő, küldjék el. De az enyém össze-vissza jár, Ponciust, Pilátust, hogy az ördög vigye el, ezt a nyomorult cenzúrát. Ma újra írtam egy képeslapot haza és egyet Rábéra, András bácsinak, de még korán reggel, a leveletem otán⁹⁹ kaptam, és most hozzáfogok írni haza egy zárt levelet.*

⁹⁹ otán: utána, aztán

Megírtam a leveletemet, és ma **ápril. 15-én** reggel el is küldtem, borítékos, ez a 4-ik zárt levelem. És amit vártam, megjött, ma éppen a konyhán voltam krumplitisztítani, midőn jött a postás és jelentette, hogy Budapestről megjött a könyv. Ez pedig az én várt német–magyar nyelvtanom, utánvéttel jött és fizettem érte 1 kr. 55 fillért. Aztán a reporton jelentettem és a birtokomba vettem, a jövő titka lesz, hogy a hozzája fűzött reményeim mennyire valósulnak meg. Ma este pedig újra voltam egy előadáson, és pedig ezúttal nem hiába, mert most egy 16 tagból álló zenebanda játszott, és pedig egy karmester aki dirigált, 4 rézdudás, 2 dobos, 2 klárinétes, egy fivolás, 4 muzsikás, és 2 bőgős. A program négy felírást darab volt és szép volt, igaz, hogy nekem idegen ária, de ezek dacára is szépen hangzott, és sokat tapsoltunk. Most már a többi előadáson is részt veszek. Az újságból újra elolvastam egy jóslási bolondságot, és pedig hogy a háború 31 hónapig tart, ezek szerint 1917. januárba és februárba lesz vége. De én nem hiszek a jóslásokba. Az újságok is kezdenek már sok bolondságot írni.

Ma van **ápril. 16.** virágvasárnap, most reggel voltam templomba újra, az orgona szépen szólott és én imádkoztam magamba, egy apáca szépen játszik és énekel vele minden reggel, a vizit megvolt. A délebéd leves, káposzta, krumpli, hús. Most pedig tanulok a könyvből, nem megyek ki, mert hideg van és nagy szél fú, a hó is esik már, tegnap is esett.

Ápril. 17. Ma kaptam hazulról egy levelet, most választják a kis Imrét otthon, mert még mindig szopott. András bácsi otthon van egy hónapi szabadságra, ez nem rossz csemege a mai világba. Küldtem haza képeslapot, Váradra is, és egy lapot Budapestre, a „Világ” napilap könyvosztályának. Egy könyvet rendeltem, a címe „Az özvegy falu” és még három kis füzetet. A címei „A lép virága”, írta Farkas Pál. „Galamb a kalitkába”, írta Mikszáth. Az özvegy falut, írta Lőrinczi György. Az innepre várom őket.

Ma van húsvét, **ápr. 23.** Ma oda vannak az itt lakó betegek szabadságon. A szobában 14-ből 4-en vagyunk, 3-an magyarok és egy polák, galíciai. Tegnap kaptam egy lapot, és visszajött a válasz is Budapestről, hogy nem küldik a kért könyvet utánvéttel, és 4 kor. 82. fillért küldjek előre. Pénteken kapott mindenki két szivart. Ma pedig egy-egy tojást. Kaptam egy lapot is újra. Harmati koma írta és már elmentek onnét, ahol voltunk.

1916. ápril. 25.

Most nincs jó idő és ma nem voltam kint. De úgy sejtem, hogy már 30-án újra menni kell innét, pedig azt hittem, hogy itt végre megpihenek. De már látom, hogy nincsen valóságos nyugalom. Míg bé nem fedez a sírhalom. Hogy hová kerülök, azt nem

tudom, annyit tudok, hogy beteg vagyok, egyebet nem. Itt idáig elég jó nyugodalmas hely volt, és már egészen megszoktam itt. A koszt is elég kielégítő volt. Tegnap kaptam újra egy képeslapot hazulról, és írtam is Harmatinak.

Itt most ezen noteszt hazaküldöm, és tartsd meg emlékül, mert sok érdekes dolog van benne és saját élményeim a háborúból. Részbe csak egy-egy eseménynek a magjai, amelyről, ha lesz még idő, hogy találkozunk, sokat beszéllek. De már tele van jegyezve és az írás a sok zsebbe hordástól ellágyul és ezért hazaküldöm és tartsd meg.

Írtam 916 Ápril 29.

Harmadik harctér

II. világháború (1939–1945)

Az I. világháború és annak következményei gyakorlatilag a még több pusztítást és szenvedést hozó II. világháború melegágyává váltak. A megkötött békeszerződések legtöbb esetben diktátumok voltak, melyekkel a nemzetek és államok nem voltak megelégedve. A győztesek is olyan mértékű veszteségeket szenvedtek, hogy gazdaságilag és társadalmilag is meglehetősen rossz állapotba kerültek, mindkét fél elégedetlen volt. Mindezekon felül „vörös pestis” szabadult Európára, a háború végére szovjet típusú kormányt kiáltottak ki Budapesten is, de még a glasgow-i városházára is kitzúzték a vörös zászlót.¹⁰⁰ Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott, Magyarországgal aláírták a trianoni békediktátumot, amelynek revíziója alapjává vált a két világháború közötti magyar bel- és külpolitikának. A bekövetkező, szörnyű háború okai tehát alapvetően területi jellegű konfliktusokból fakadtak, amelyhez az önrendelkezési jogot és annak hiányát, valamint érzelmi okokat is szorosán társítanunk kell.¹⁰¹ Alfred Döblin, német orvos tömör megfogalmazása is ezt a folyamatot tárja a szemünk elé: „*A ma államai a nemzetek sírhantjai.*”

Magyarország a II. világháborúba 1941-ben lépett be, majd szinte utolsóként tudott annak terhétől megszabadulni. A háborús évek soha nem látott pusztulást és megrázó kódtatást okoztak nemzetünknek. A hátszág is megérezte a háborús mindennapokat, katonáink pedig a harctereken hullajtották vérüket. Vékony Gyula visszaemlékezése¹⁰² egy magyar katona mindennapjaiba ad bepillantást, aki országunk területén zajló hadműveletek szemtanúja és résztvevője volt.

¹⁰⁰ Ferguson 2012. 145.

¹⁰¹ Ferguson 2012. 142.

¹⁰² A napló Zsiga Sándor tulajdona, ezúton mondunk köszönetet, hogy hozzáférhetővé tette azt. A szöveg

Vékony Gyula leírása a II. világháborúban betöltött szerepéről

Leírni óhajtom, mit szenvedtem katonaként, és mit az orosz fogságba. Igaz, hogy ezt elfelejteni nem lehet, de azért az írás jobb, mert az nem felejt. Az 1942. évbe október 5-ikén vonultam be katonának. Képzelteti mindenki, milyen érzés az, mikor a bátorító helyen csak mindenki keservesen sír. Én, aki eddig is fájdalommal gondoltam búcsúzásom perceire, e jelenetre leborultam az asztalra, és keservesen zokogtam.

Végre megembereltem magam, felvettem katonaládámat, és könnyes szemmel búcsúztam, hej, milyen volt az az érzés, mi szívemet nyomta, azt csak az tudja megérteni, aki már ezt megpróbálta. 1942. október 5-én reggel 8 órakor léptem át az Esze Tamás laktanya¹⁰³ küszöbét, milyen érzés volt az akkor, azt gondoltam, na most átléptem, de innen élve ki nem megyek. Elvezettek a többi újonc társaimhoz, és mikor végre összegyűltünk vagy hatszázan, sorakoztattak bennünket, és egy orvos százados megvizsgált és beoltott bennünket. Oltás után elmentünk fürödni az új laktanyába¹⁰⁴. Mikor visszamentünk elosztottak bennünket századokhoz. Én felkerültem a harmadik emeletre, a hatodik lövész századhoz. Mikor felmentünk legelőször is ebédet kaptunk. Tésztalevest és tört kolompírt, hogy mennyire igaza volt nagyapámnak, mikor azt mondta, hogy kapsz a csajkába háromujjnyi tésztalevet, és két vaskanál kolompírt, azt most tudtam meg, mikor megpróbáltam saját magam. Ebéd után kezdtek felszerelni bennünket. Mikor kikaptunk minden felszerelést, bevezettek bennünket szobáinkba. És elkezdtek a tisztések mutogatni, hogy mit hova kell rakni, végre eljött az éjszakai lefekvés. De én egész éjszaka nem aludtam, bántott az, hogy lehet, szülőházamat örökre elhagytam. Végre is elértük az éjszaka elmúlását, felvirradtunk 1942. október 6-ra. E napon elmentünk a templomba, templom után kezdtek biztatni bennünket a tiszték, hogy eltelik a katonaidő, és engedelmesnek kell lenni, azután pihenők lett egész nap. Egy pár nap múlva megtudtuk, mi az igazi katonai élet. Ugyanis egy ruszin újonc bajtársunk összerondította a vécét, ezért kaptunk olyan reggeli csuklót¹⁰⁵, hogy nem felejttem el soha. Attól kezdve mindig kibaszással teltek el napjaink. Végre eljött a nagy gyakorlat, 1943. év május 23-tól június 23-ig, ez megint pokol volt számunkra. A nagy forróság és a nagy menet szomjúsággal, csak tetőzték kínjainkat. Végre eljött június 23., és hazajöttünk Újfaluba, Azután megkaptuk az egy hónapi aratási szabadságot. 21

digitalizását végezte: Makleit Béláné, munkájáért ezúton is köszönetet mondok.

¹⁰³ A berettyóújfalui laktanya. Épült: 1925-ben. K. Sándor: 2008. 38.

¹⁰⁴ A laktanyát 1936-ban bővítették új szárnyakkal. K. Sándor: i. m. 38.

¹⁰⁵ csukló: alaki kiképzés

napot belőle arattam, és a többi pihenéssel akartam eltölteni, de számításom balul ütött, ugyanis vasárnap lévén Teréz rávett, hogy menjünk el Tarjánra¹⁰⁶, az aranyos babám látogatására. Két napig voltunk ott, neki teljesen elég volt, ahhoz, hogy engem magához hódítson. Otlétem alatt én úgy megszerettem, hogy akkor azt gondoltam, hogy soha többé mást nem szeretek. Kedden reggel kikísért a tarjáni falu végéig, itt elbúcsúztunk egymástól, és boldogan gondoltam akkor azt, hogy végre van valaki, aki engem is szeret, és nehezen várjuk katonaidőm letöltését. Mikor hazajöttem, azonnal lefeküdtem és jó érzéssel, boldogan aludtam el. Alvásomból nagyanyám költött fel, hogy levelet kaptam, és olvassam el. Mikor felnézek, látom, hogy hivatalos, felbontom, olvasom, azonnal bevonulni. Este éppen harangozták a kilencet, mikor elindultam. Nyolc nappal előbb, mint a szabadság ideje tartott. Behívásomból arra következtettem, hogy a frontra visznek, de csak őrségpótlásra hívtak be.

Behívásom után folytattuk tovább katonaeletünket, és vártuk az újoncokat nagy örömmel. Mert azt tudtuk, ha az újoncok bejönnek, mi öreg katonák leszünk, és nem kell, mint eddig, háromszor naponta a folyosót felmosni, és minden este takarodóig, sok kolompírt pucolni, és abból keveset megenni. De hála Istennek, én nem sokat voltam újonccokkal, mert 1943. október 5-én, bevonulások napján indultunk a derecskei állomásról Nagyváradra, 1140 olasz foglyot átvenni, és ezt a német parancsnokságnak Hamburgba átadni. Az úton nagy éhséggel küzdöttünk, naponta kaptunk 1 fél komiszt, ahhoz reggel egy olyan kocka kávé, mint egy gyufáskatulya, délbe 5 dekányi szárított füstölt húst, este két olyan gyönyörű almát, mint egy dió. Mikor aztán a kis táskából a tiszteknek is kifogyott az élelem, azt a parancsot adták, civilektől az élelmet elvenni, neveiket felírni, és kijelenteni, hogy a legközelebbi katonai parancsnokságnak átadjuk élelmiszerüket, névsoraikkal együtt, erre a civilek úgy megijedtek, hogy meg sem álltak hazáig. Nekünk meg volt mit enni egész úton. Németországban az összes katonák, civilség örömmel fogadtak bennünket. Már ott, 1944 őszén is lehetett a háború nyomait egész úton látni. Épületek csonkjai, és félkezű, féllábú szerencsétlen emberek tömegeiről látszott, hogy ütött a német órája, velük együtt mi is elvesztjük a háborút. Ez útról hazajöttünk 1943. október 28-án. Azután elmentünk gyakorlatra Erdélybe, a románok közé. Itt is jó szerencse ért, mert az egyik napon hármónknak elveszett a bornyunk felszerelve, ez valahogy helyrejött, egy bakonszegi szakaszvezetővel loptunk az enyém helyett másikat. Mindössze csak nagyanyám párnacihájába került, ebből gatyát kellett csináltatni nekem, mert a lopott bornyúba az nem volt. Mikor innen hazakerültem a

¹⁰⁶ Valószínűleg Köröstarján (Bihar vm.)

századhoz, rövid idő múlva kikerültem a Nyíri istállójába, katonalovakhoz kocsisnak. Itt jó hely volt, mindig a jó meleg istállóba tanyáztunk, nagyapám minden héten hordta az utánpótlást. Itt tudtam meg, hogy a tarjányi szerelmes párom cserbehagyott. Zsiga Margit mindig mondta, hogy ő tudja nyíltan, hogy egy román kölyök jár a tarjáni drágasághoz, de én nem hittem el az utolsóig, de mikor megtudtam, se nagyon sajnáltam, mert nem is nagyon volt idő, mert hisz katonáék az efféle gondot hamar kiverik a fejéből. Ennél a csalódásnál nagyobb baj volt az, hogy 1944. február 3-án be kellett vonulni a kocsisságból a századhoz. Megkezdődött megint a valódi laktanyai katonai élet, szobarend, bakancspucolás gyakorlat, ilyen nem volt a Nyíri istállójába, de hála Istennek, ez a laktanyai élet is rövid ideig tartott. Ezután pedig legénye lettem egy hadnagynak. Innen pedig elkerültem 1944. év 3. hó elsején elkerültem a Pusztatenyői¹⁰⁷ lőszerraktárba. Itt voltam október 10-ig, ez idő már változatos volt. Az volt a legnagyobb baj, hogy innen 6 hónap alatt csak egyszer voltam otthon, nem minden héten, mint Újfaluból. Tenyői időm alatt, sokszor a halál fenyegetett. Jöttek a sok angol gépek, és nem tudtuk, melyik percben bombáznak bennünket.

Eljött szeptember utolsó éjszakája, ekkor néztem legelőször szembe a halállal. Az állomástól kaptuk a jelentést, hogy a faluszélén levő szalmakazlak között partizánok vannak megbújva. Erre mink, 12 honvéd, egy tizedes parancsnoksága alatt kivonultunk. Az állomáson csatlakozott hozzánk egy szakaszvezető és két honvéd, ezekkel együtt indulunk el. A tanyától ötszáz méterre félkörbe fogtuk a tanyát, puskát betöltve szurony fent, és lassan megközelítettük a tanyát. Egyszer csak éghetetlen nagy puska- és géppisztolypergésre lettünk figyelmesek, mely mind nekünk lett szánva. Erre mink mind meglepődve foglaltunk tüzelőállást, és mink is sortüzet zúdítottunk rájuk. De ők tülerővel rendelkeztek, ezért mink erősítést kértünk. Az erősítést megkaptuk, 36 honvéddel és egy őrmesterrel szaporodtunk. Megkezdjük tehát a leszámolást velük, és szembenéztünk egymás ropogó puska csövével. 1944 év október elsejére virradóra vége lett az öldöklő, elszánt harcnak. Mink voltunk 48 honvéd, egy tizedes, egy őrmester. Ebből elesett 15 honvéd, és az őrmester; 3 honvéd megsebesült. Elfogtunk 18 partizánt, meghalt 7, egy pedig comblövést kapott. Ez volt az első erőpróbám, ettől kezdve mindig féltém a puska használatától. Eljött 1944. év október 10-e reggel, vasárnap lévén, de azért folytatni akartuk a lőszerszállítást, mint eddig, hétköznap-vasárnap egyaránt. Mink vagy hatan a rakparton a lőszert raktuk az autóra, egyszer csak jön a napos, hogy szereljünk fel vagy húszan, partizánvadászatra, harckocsi is van velük, és azt mondta

¹⁰⁷ Pusztatenyő: Település Jász-Nagykun-Szolnok megyében, Szolnoktól délkeleti irányba, ma Tiszatenyő.

a főhadnagy, aki kilő egy harckocsit, 5 hold földet a nevére irat bárkinek. De mi, akik már előzőleg próbáltuk, húzódoztunk. De katonáék¹⁰⁸ a parancsot végre kell hajtani. Nekifogtunk tehát szerelni felfele. Egyszersak szaladnak mindenfelől az emberek, be a körletbe, kiáltják, itt vannak az oroszok, riadó. Felszereltünk tehát mindnyájan és sorakoztunk. Csak azóta gondolok rá, milyen esztelenség volt vezetőinktől kiállítani bennünket a laktanya elé, a síkságba. Egyszer csak elkezdett az orosz géppisztoly kelepelni, köztünk a golyó süvíteni, erre mink megindultunk a dróton keresztül, szántáson, vetésen egyenest Szolnoknak. Jelszónk, minél előbb elérni a Tiszán levő kompot, és azon minél előbb átkelni. Az akna csapódott közénk, és a golyó füttyölt köztünk, végre elértük a Tiszán levő kompot, melyen szerencsésen átkeltünk. Tovább folytattuk az utat Tápógyörgyéig, ez úton elhullott közülünk 39 fő, itt voltunk két napig, ez idő alatt egyszer ettünk, majd megdöglöttünk éhen. Október 13-án vagoníroztak be, és indultunk Veszprémbe, 8 napig tartott az út, ez is éhséggel, és szenvedéssel tölt el.

1944. október 15-e már a Dunántúlon várt bennünket, Ercsi községbe. E napon kaptuk az első orosz repülő-géppuskatüzet. Ezen a napon kért Horthy fegyverszünetet. Mikor az orosz repülők elmentek, három halottat ott hagyva, mozdonyainkat kilőtte, bementünk Iváncsa falvára gyalog. Micsoda öröm volt, mikor hallottok¹⁰⁹, hogy fegyverszünetet kért Horthy, de örömünk korai volt, mert másnap reggel már tudtuk, hogy Szálasi az ő dicső nyilasaival átvette a hatalmat, jelszó: most már kitartunk az utolsó szálig. Október 17-én megkaptuk a parancsot. Irány vissza Pestre, és ott megkaptuk a beosztásunkat. Az összesünket elosztottak újból, lőszerraktárokhoz. Mink vagy húszan elkerültünk a 9. lőszerraktárhoz, Pustavacsra. Itt is a koszt gyenge, munka hétköznap-vasárnap, reggel 6 órától, este 8 óráig, még hozzá gyakori autórakás éjszaka, csak tetőzték kínjainkat. Az összes ottlétünk csak nyolc napig tartott. A második nap kaptunk olyan bombázást, hogy azt hittem, elmúlik a világ. A nyolcadik nap este itt is elkezdődött a vég, megjöttek az oroszok. Most már másodszer menekülni, az orosz géppisztoly és akna tüzéből, este 6 órától, hajnali 2 óráig. Ekkor éhen, teljesen kifáradva szállásoltunk be. Ám a pihenő hamar véget ért, hajnalba jött hozzánk két nő, 1-1 kenyérrel és 1 kanna tejjel. Főhadnagyunk kijelentette, hogy enni élelmiszerünk nincs. Szereztünk egy zsák kolompírt, és nekifogtunk azt megfőzni. Eközben a nőktől kaptunk személyenként 1 deci tejet, és 4 deka kenyeret. Egyszer csak látjuk, hogy civilek szaladgálnak, és kiabálják nekünk, hogy a túlsó faluszélén bent vannak az oroszok. Erre mi elfoglaltuk

¹⁰⁸ értsd: katonáéknál, a katonaságban

¹⁰⁹ hallottuk

az előre kiásott tüzelőállásunkat. Páran orosz páncélosokat engedünk, gyalogságot feltartóztatunk. Megkezdődött tehát a harc. Létszámunk 126 fő, az oroszokét Isten tudja. Hullottak az áldások közénk, akna-záporosó. Megkaptuk a parancsot, visszavonulni az erdőig. Mire odaértünk, repülőről kaptunk olyan tüzet, hogy az erdőnél meg se tudtunk állani. Egyhúztomba a nőktől kaptunk 4 deka kenyéren és 1 deci tejen, golyók tüzeiben rúgtunk meg 5 kilométert, Pestszentlőrincig. Itt megpihentünk és parancsot kaptunk, hogy induljunk a törökbálinti lőszerraktárhoz. Útközbe találkoztunk először a dicső nyilasokkal, el akarták venni puskáinkat, de mink ezt megtagadtuk. Milyen is volt már a helyzet akkor Pesten, a Dunán a hidak felaknázva, erős nyilas katonai őrizet alatt. Mindennap általános riadó, szüntelen bombázással. Én már akkor beláttam és mosolyogva gondoltam, hogy Szálasinak és dicső kormányának napjai meg vannak számlálva, de azért megszökni nem mertem. Végre megérkeztünk Törökbálintra, itt voltunk 4 vagy 5 napig. Rossz napjaink itt is voltak, orosz repülő-géppuskarüzet kaptunk vagy 4-szer. Innen megint bevagoníroztak bennünket, és elmentünk szákszendi¹¹⁰ lőszerraktárhoz. A vagonba nem valami kényelmes helyünk volt. Felében 8 disznó, a másik felébe meg 36-an élveztük 8 nap a gőzölgő disznógané szagát. De végre megérkeztünk 1944. november 10-én, olyan éhesen, mint a farkas. Kihelyeztek bennünket a lőszerraktártól 5 kilométerre fekvő Bokod községbe. 1944 karácsonyán bekövetkezett a vég, itt is utolérték az oroszok bennünket. 1944 karácsony első napján kint állottam őrségbe, az orosz géppisztolypergést már jól lehetett hallani, olyan közel voltak hozzánk. Belegondoltam, milyen rossz karácsonyom van, ágyúdörgés és puskaropogás között kell eltölteni. Megkezdtük mi is a lőszerszállítást autóval, ki a frontra. 1945. február 12-én reggel 8 órakor, 5 autónkból kettőt lőttek ki, mink pedig nyolc órától délután 2 óráig fekdüztünk derékig érő hóban, az akna tüzei között, avval a hiszemmel, hogy soha többé vissza nem megyünk a többiekhez. 1945. február 15-én foglaltuk el véglegesen a lövészárkot. Ettől kezdve állandóan menekülve, élet-halál harcot folytattunk az oroszokkal. Január 28-án hajnali támadásba megfutamodtunk, és én menekülés közbe fent akadtam egy magas deszkakerítésen. Már elszánva azt gondoltam, hogy az orosz géppisztoly vesz le a kerítésről, de addig himbáltam magam, hogy a kerítéssel együtt a hóba zuhantam. Így tölt el az időm, minden percen a halálra számítva. 1945. március 18-ig ez volt az utolsó, és a legnagyobb harc, mibe részt vettem. Ugyanis ez a támadás március 12-én hajnalba kezdődött, tüzelő állásunkat 3 nap elhagyni nem tudtuk, sem minket élelmiszerral megközelíteni nem tudtak. Jött az orosz, mint a hangyaboly.

¹¹⁰ Szákszend: dunántúli település, Oroszlánytól északnyugatra.

Hiába volt nekünk, és tüzéségünknek minden erőlködése, az orosz visszább nyomni nem tudtuk, csak valameddig feltartóztatni. Március 17-én reggel kaptuk az utolsó állásunkba a legnagyobb támadást. Szóltak az orosz ágyúk, a Sztálin-orgonák¹¹¹ csakúgy szórták a halált hozó, fertelmes tüzeiket ránk. Én több társammal együtt beláttam, hogy minden erőlködésünk hiába, és sorsainkba beletörődve, tüzelő állásunkba bebújva, egyet se lőttünk. Végre belátták drága nyilas érzelmű tisztjeink, hogy minden erőlködésünk hiába, megkaptuk a visszavonulási parancsot. Milyen borzasztó egy ilyen visszavonulás, azt, aki nem próbálta, nem tudja elképzelni. Ágyú, aknavető, géppisztoly, repülőről iker géppuska, és kisebb méretű bombák szórták ránk halált osztogató veszedelmes tüzeiket. Ilyen veszedelemben nem számít senki semmire, akit találat ért, maradt ott, bajtársai még csak egy Isten hozzád-ot sem érnek rá mondani, mert hisz pár száz méteren az orosz, és aki tudott, menekült előle. Császár¹¹² előtt a falu végén bevetett bennünket a városparancsnok, hiába volt minden rimánkodásunk, hogy két nap éjjel, nappal éhen, szomjan szüntelen harcolunk.

Először is a Szákszendhez tartozó raktárnál húzgáltuk ki a robbanó zsinórokat, úgy, hogy a raktárt bármely pillanatba robbanthassák, már itt nem bíztak meg bennünk. Itt már német kamerádok¹¹³ is voltak velünk. Itt dolgoztunk egy nap és egész éjszaka a német felügyelete alatt. Ott voltunk a raktárnál, dolgoztunk egész nap vagy 42-en éhen, még csak megállni sem lehetett. Eljött az este, meghozták nekik az elmaradt ebédet, a vacsorával együtt, mink is odamentünk vagy hatan, de nem kaptunk semmit, a hű szövetségestől. A maradékot inkább kiborították a földre. Sosem felejttem el, hogy a borsószemet mikor szedtük felfele a földről, mit ők kiborítottak, egy pocakos német őrmester a többi helyeslő között, mondogatta nekünk, sajze, sajze¹¹⁴. Innen aztán bevittek bennünket a többiekhez Császárra. Jelentettük az alezredesnek, hogy megérkeztünk és pihenőt kértünk, nem kaptuk meg. Kiadta a parancsot a tisztnek, hogy belőlünk alakítsák meg rajaikat. Beszállásoltunk a falu szélén levő elnéptelenedett házakhoz. Egy rajunk kiment az előre megásott lövészárókba, őrségbe, mink pedig vagy 30-an egy szobákba készenlétebe voltunk és vártuk az oroszokat. Borzasztó volt ez a nap is, egész nap déltől kezdve 11-szer aknázott, és géppuskázott meg bennünket az orosz repülő. Rettentően bántott ez a gazemberség, hogy vagy nyolcvanunkat állítottak szembe egy hadsereggel, hiába zúgtak, hogy ennyin nem állhatunk mégse az orosz előtt, késza-

¹¹¹ Rakéta sorozatvető fegyver

¹¹² Császár: község Komárom-Esztergom megyében, a Kisbéri járásban.

¹¹³ bajtárs, katonatárs

¹¹⁴ német káromkodás

karva vérpadra állítottak bennünket, az alezredes ezt mondván, hogy Császárt nem hagyjuk az utolsó szál emberig. Végre eljött az este, én ügyeletes, egy tizedes napos volt, az emberek lefeküdtek ruhástól, de aludni egy sem tudott. Mert bár éjszaka egy puskalövést sem lehetett hallani, de mink tudtuk, hogy az orosz a nyomunkba, és kész a hajnali támadásra mink a szobában 30-an összebeszéltünk, nem megyünk sehova Császárról, szaladtunk már eleget, nincs értelme a további szaladgálásunknak, előtünk az orosz, messze hátul az angol.

Összebeszéltünk tehát, hogy Császáron vagy meghalunk, vagy fogságba esünk, de tovább nem megyünk. Egész éjszaka nem aludtunk, a kályhába tüzelgettem, egyszer csak meghallottam körülbelől 50 méterre mihozzánk a jól ismert orosz géppisztoly pergését. Erre elkiáltottam magam, riadó! Itt vannak az oroszok, míg a dicső nyilas érzelműek harcoltak, addig mink a pincébe vártuk a sorsunkat. Teljesen megkönnyebbültünk, mikor túl rajtunk meghallottuk az oroszok hurrá kiáltásukat. Reszketve vártuk, mi lesz velünk, egyszercsak beszédet hallunk, ugyanis a szobában már voltak vagy tízen, és azoktól kérdezték az oroszok, hogy magyarok-e, erre én is mondom társaimnak, menjünk fel, mert észrevesznek bennünket és közénk vágnak egy pár kézigránátot. Felmentünk tehát a pincéből. Azt hittük, hogy egyenest mikor felmegyünk, azonnal végeznek velünk, ehelyett az első szavuk az volt, hogy van-e bor a pincébe. Leraktuk puskáinkat, szuronyainkat örömmel, hisz nehéz volt már ezt viselni régóta. Fogságba estünk tehát, ezerkilencszáznegyvenöt március tizennyolcadik hajnalán.

Lehántuk tehát fegyvereinket, és sorakoztattak bennünket hátra, Pusztavám községbe, itt ötvenönből csináltak egy szakaszt, és kivittek bennünket egy erdőbe orosz utászok közzé osztottak bennünket, és itt utat csináltunk. Itt jó koszt volt, a kapitány mindig azt mondta, sokat főzni, mert éhen nem lehet robotolni. Csak az volt a baj, hogy összes felszerelésünk egy köpeny volt, ágyunk összekapart falevél, és kint kellett hálni az erdőbe. 1945. március 19-én estétől, április 2-án délig. Alig feküdtünk le, azonnal megfáztunk, tüzet pedig nem gyűjthattunk reggelig, mert a repülők lebombáztak volna bennünket. Másodikán délbe aztán összefogtak bennünket, és bekísértek bennünket vissza, Pusztavámra. Innen bekísértek az első fogolytáborba, Környére. Itt elkoboztak tőlünk bicskát, borotvát, és 940 pengőt. Lefertőtlenítették ruháinkat, megfürödtünk, nagy háromcentis szakállunkat, fertelmes boglyas hajunkkal együtt levágták. Itt voltunk vagy 5 nap, és azután indítottak Pestre bennünket. Soha nem felejttem el, hogy az 1945 húsvétját Pesten a Ferencz József laktanyába mint fogoly, éhen töltöttem el, és utolsó 10 pengő-

mön ekkor vettem egy cigarettát. Innen 2 nap gyalog mentünk Jászberénybe, itt a falu szélén a síkságba voltunk körükerítve dróttal, itt 8 nap voltunk, egy éjszakát, három téglán ülve töltöttem el a zuhogó esőbe. 8 nap múlva aztán útba indítottak bennünket, a hír az volt, hogy Debrecenbe megyünk veres katonának, de mikor a vonat Ladányból kiindulva Váradnak tartott, oda volt minden kedvem. Hely nagy bánat fogott el, mikor itt a peterdi állomáson állott a vonatunk. És én csak a vagon ablakán levő rácson nézhettem a falum felé. Végre aztán kiszállottunk Máramarosszigeten és itt elhelyeztek bennünket az előre elkészített, 2 sor szűrős drótos kerítésű lágerbe. Itt töltöttem 13 500-ad magammal éhen, egy szál dohány nélkül, 1945. május 9-ig egy keserves hónapot. Micsoda öröm volt nekünk 1945. május 9-e, a háború befejezésének ünnepe! Azt hittük most már megyünk haza, de örömünk korai volt, mert 1945. május 23-án éjszaka, zuhogó esőbe hajtottak be bennünket a nagy orosz vagonokba és ezen az éjszaka akkor azt gondoltuk, hogy örökre búcsút mondhatunk szülőföldünknek.

8 nap és 8 éjjel szüntelen mindig ment velünk a vonat. Hej, rossz volt ez is, 8 nap bezárva, 83-an voltunk egy vagonba, kétszer kaptunk naponta 3 deci burizst és 40 dkg kenyeret, és 83-an egy veder vizet. El lehet képzelni, hogy majd megdöglöttünk éhen és szomjan az egész úton. Végre a 8. napon, 1945. június elsején megérkeztünk, éhen, szomjan Oroszországba, Zaporos városába. Itt jó dolgunk volt 2 hétig, háromszor kaptunk naponta 1-1 liter sűrű burizst. Innen kikerültünk a Dnyeper partján elhúzó-dó gyár romtakarításához, a 110. lágerbe. Itt dolgoztunk 1945. június 15-től kezdve 1500-an, naponta háromszor kaptunk 7 deci levet. Itt aztán a rossz táplálkozástól legyengülve elkapott a betegség. Először is munka közbe ráesett egy tégl a bal kezem mutatóujjára, mely a körmöt róla teljesen leütötte, az ingem derekából leszakított darabbal bekötöttem, és tovább így dolgoztam. Este aztán bementem az orosz orvosnőhöz, és ez bekente, olyan erős orvossággal, hogy elszédültem. Azután pár nap múlva az összes ruhánk, és bakancsunk elszedték. Kaptunk olyan rossz ruszki ruhát, hogy nekem a fél seggem partija 3 hétig kint lötyögött. Kaptuk a deszkatalpú vászonbakancsot, ebbe kellett dolgozni. Ez aztán tönkretette a lábomat, bal lábam ujjja teljesen meggenyyesedett, és teljesen megdagadt. Lábam fején egy nagy vízhólyagforma lett. Ilyen állapotban mentem el a gyengélkedőre, itt aztán úgy megkínzott egy német orvos, hogy soha nem felejttem el. Először is leütötte bal kezem mutatóujjáról a felgyűrődött húst, azután egy vattával nyúlkaált bele, a nyavalya majd kitört. Aztán rátette bal lábamat egy székre, mint mikor a lovat vasalják, és elkezdte elevenen nyúzni, még csak el sem zibbasztotta. A poklok összes kínjait kellett kiállanom, de az operáció

mégsem sikerült. 2 nap után megint a fent említett módon megint jól megkínóztak, mikor elengedtek, felfogadtam magamnak, hogy most már nem bánom, ha le kell vágni a lábom, akkor sem darabolatom többet. Ezután elkezdett mindkét lábom dagadni. Észrevettem, hogy nemhogy a dolog, hanem még a mozgás is terhemre van, pár nap múlva elkaptak a policárok, hogy többszöri felszólításra sem dolgoztam. A büntetés ilyen estben az volt, hogy munkaidő után éhen kellett takarodóig dolgozni. Bementünk tehát mink is, és vagy huszónkat előkaptak, és a láger udvarán volt egy olyan vízhűtő gödör, mint a Nyíri-malomba, és az tele volt szénporral. Azt kellett kihányni, én mikor megláttam milyen munka ez, azt mondtam, nem bánom, ha az összes orosz mind egy géppisztollyal jön rám, akkor sem megyek bele, így is csupa genny a lábam, és derékig meg vagyok dagadva. Elmentem jelteni a diszpécsernek, egy pápaszemes zsidónak, az azt mondta, parancs, a parancsot pedig végre kell hajtani, ezután elmentem egy magyar századosi rangba levő lágerkórházi orvoshoz, az, mikor elpanaszoltam neki bajaimat, rám nézett és ezt mondta: „ember, haza akar maga menni? hisz magának csak pár napja van! A szívire megy a vér és megöli, reggel jöjjön a kórházba.” Másnap reggel aztán bementem a lágeri kórházba, itt alaposan megvizsgált az orvos százados és megmondta, hogy az Isten segíthet rajtam, mert orvosság számomra nincs. Itt három napig voltam. 1945. augusztus 5-én bevittek egy nagyobb kórházba. Itt már teljesen tele voltam vízzel, és levegőt is alig tudtam szívni. Sokszor felsóhajtottam, Istenem, ilyen fiatalon rokonaimtól távol, Oroszország vadidegen földjén fogok meghalni. De az Isten megmentett a halál torkából, mert én azt tudom, hogy nem az orosz orvosság kotyvalék mentett meg. Már 1945. szeptemberbe ki voltam a víztől tisztulva, csak néztem keservesen a nagy sovány lábszáram és karom, hova lett a nagy comb és kar? 85 kilóból 58 kila lettem, az orosz burizs és burgundilevél 27 kilát vitt le rólam, persze vele együtt erőmet is elvitte. Hej, most is sokszor belegondolok, de sok embert meg lehetett volna menteni a haláltól egy kicsit jobb kosztal, mert naponta 40 embert tett a halálbrigád örök nyugovásra. Keservesen teltek napjaink, éhesek és nagyon gyengék voltunk. Foglalkozásom: reggel felköttem és a szemédombról összeszedtem a kolompír haját és egy üres konzervdobozba megfőztem, azután csikket szedtem egész nap.

Az éjszakától féltünk, mint a tűztől, mert annyi poloskát, mint ott volt, a falusi ember el sem tud képzelni, egész éjszakát csak átszundikáltuk, mert ott nyugodtan aludni a nyüzsgő poloskától nem lehetett. Keservesen néztük a lenyugvó napot, ilyenkor mindig eszünkbe jutott hazánk, rokonaink és sokunknak egy otthon hagyott kicsi leányszív.

Nem tehattünk semmit, csak keserves sóhajtásunkat küldtük szeretteinkhez és oly jól esett ott a vadidegenben elbeszélgetni. Nehezen vártuk azt a percet, mikor kinyílik a lágerünk kapuja, és mondhatjuk, szabadok vagyunk megint, mehetünk haza, otthon hagyott szeretteinkhez és nem ragyog hátunk megett a ruszki szurony. Végre az is eljött, 1945. szeptember utolsó napján, délután magyar, német, jugoszláv, román nemzeti-ségűeket a lágerudvaron összegyűjtötték és az orosz lágerparancsnok beszédet intézett hozzánk, hogy Sztálinnak köszönhetjük, hogy hazamegyünk és most már bennünket bajtársaknak tekintenek, és el kellett háromszor kiáltani Huri! Huri! Huri! Ezután az orosz őrnagy személyesen kinyitotta a nagy drótkaput, és ő a kapu mellett tisztelegve állott, mi pedig díszmenetbe, őrség nélkül hagytuk el szenvedésünk helyét.

8 napig jöttünk Zaporositól, orosz vagonba, Máramarosszigetig. Itt megijedtünk, mert ugyanabba a lágerbe vittek bennünket, amelyikbe májusba voltunk. De pár nap múlva megőrültünk, mert most már magyar vagonokba szálltunk és hazafelé tartottunk. A határnál magyar hadnagy várt bennünket és beszédet intézett hozzánk, itt kaptuk meg az első magyar vacsorát, Csapnál. Vacsora után vonatba ültünk megint és most már Magyarország földjén robogtunk, mily jó érzés volt, magyarul kiabáltak hozzánk, adták a magyar kenyeret, ki-mit tudott. Egész úton azt hallottuk, Szegeden az elosztóba milyen szeretettel fogadnak bennünket, de nekünk nem így sikerült. 1945. október 20-án délelőtt érkeztünk Szegedre, a magyar parancsnokság avval fogadott bennünket, hogy a csaptól elzavartatott és a csaphoz őrt állítatott. Mink persze az őrt arrébb löktük és csak ittunk. Innen aztán még aznap délután útnak indultunk haza, és 1945. október 22-ikén délután 5 órára értem haza.

Most már pedig bezárom szenvedésem leírását, kérem Istent, hogy soha ilyen csapást ne adjon erre a népre. Hanem virágoztassa fel, és legyen újra szép, Nagy Magyarország!

Záró gondolatok

A fentiekben tehát három háborús naplót ismerhettünk meg. A visszaemlékezések közel 90 évet ölelnek fel (1859–1945), egy olyan évszázadot, ahol a haditechnika és a háborúk menete teljesen megváltozott, ahol összességében emberek tíz- és százmilliói haltak meg.

A szárd–francia–osztrák háborúban, amely ugyan egy elszigetelt, de hatalmas véráldozatokkal járó összecsapás volt, az elhunytak aránya a világ népességéhez viszonyítva 0,003%, volt. A nagy háborúban 0,6%, a II. világháborúban pedig már több mint 1,2%. Ez az adatsor jól szemlélteti a végbemenő változásokat, illetve azt, hogy a két világháború már az ellenséges haderők (és háttországbeli társadalmak) teljes felőrését tűzte ki célul.

A naplók meghatározó korszakokon átívelve generációkat kötnek össze, hiszen gyakorlatilag három nemzedéket fednek le. A II. világháborúban harcoló katona édesapja megjárhatta a nagy háború harctereit, míg nagyapja részt vehetett a szárd–francia–osztrák háborúban. Minden visszaemlékezésben hangsúlyos szerepet kap a hit, a hazaszeretet, valamint a kényszerűségből elhagyott család miatti aggodalom. Ezen felül azonban a kötelességtudatból teljesített szolgálat és kitarás is főszerepet kap, csakúgy, mint a reményvesztettség és csalódás. Ezek az életszerű naplók azért is fontosak számunkra, hiszen cenzúra nélkül, a pillanatnyi lelkiállapot függvényében számolnak be olyan eseményekről, melyekkel a történelemkönyvek lapjain találkozunk. A naplók és visszaemlékezések írói feljegyzéseikkel a ma emberéhez is szólnak, korokon átívelő, örök mondanivalókat is tartalmaznak olyan letűnt korszakokból, melyek a nem túl távoli múlt eseményeinek krónikásaivá teszik azok íróit.

Irodalom

BAKÓ Endre

2005 *Parasztköltő a Sárréten.* (Bihari Füzetek, 27.) Berettyóújfalu

BENCZE László

2001 *Solferino.* Budapest

CSARKÓ Imre

2014 Memento mori. Három bihari katona kéziratos naplója az első világháborúból. In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. 95–170.*

FERGUSON, Niall

2012 *A világ háborúja.* Budapest

HÓMAN Bálint–SZEKFŰ Gyula

1936 *Magyar történet, V. kötet.* Budapest

JACOBI Ágost (szerk.)

1938 *Magyar Műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban.* Budapest

K. SÁNDOR Mária

2008 *„Séta a faluvárosban” – Berettyóújfalu egykor és ma.* Berettyóújfalu

PILCH Jenő (szerk.)

1933 *A magyar katona vitézségének ezer éve, 2. kötet,* Budapest

SIPOS Péter

2000 A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzására. *Fons* 7.évf. 1.szám, 171–184.

SZURMAY Sándor (szerk.)

1939 *A magyar gyalogság.* Budapest

WATSON, Alexander

2016 *Acélgűrű.* Budapest

Imre Csarkó
Battlefield diaries

The collection of Bihari Museum has hand-written war diaries dated from various periods, and similar diaries still can be found also in family heritages. These descriptions can help people of present to get closer to our common past. Bloodsheds often happened in the previous centuries, and many Hungarian soldier lost their lives in battlefields. War diaries presented in this section were written in three different battlefields. The Franco-Austrian War (1859), the First World War (1914-1918) and the Second World War (1939-1945) connect multiple generations, and tell their true stories about suffering, heroism, hardship and persistence.

Imre Csarkó
Tagebücher der Kampfstätten

In der Sammlung des Bihari Museums und in den Schränken von Privatleuten sind handgeschriebene Kriegstagebücher aus verschiedenen Epochen bis heute auffindbar. Diese Beschreibung können die Menschen der Gegenwart zu unserer gemeinsamen Vergangenheit näher bringen. Die vergangenen Jahrhunderte waren reich an stürmischen Zeiten, auf den a Kriegsplätzen vergießen auch ungarische Soldaten ihr Blut. Die in diesem Kapitel publizierten Kriegstagebücher wurden auf drei Kriegsplätzen geschrieben. Der Sardinische Krieg (1859), der Erste Weltkrieg (1914–1918) und der Zweite Weltkrieg (1939–1945) verbinden Generationen, erzählen wahre Geschichte über Leiden, Tapferkeit, Vergeben und Beharrlichkeit.

Sándor Mária

„RÉGI FELJEGYZÉSEMRŐL IDE LEÍRTAM...”

JAKAB VILMA BIHARTORDAI HÁZIASSZONY ÚJABB FELJEGYZÉSEI

A Bihari Múzeum legutóbbi kötetében jelent meg forrásközlés Jakab Vilma, bihartordai háziasszony naplószerű jegyzeteiből.¹ A család által őrzött további naplókából, írásokból² most újabb részletet közlünk.³

Jakab Vilma 1903-ban született Bihartordán, földműves szülők harmadik gyermekeként. Fiatal lány korától kezdve cselédként szolgált Debrecenben és környékén. 1926-ban született meg gyermeke, Adél, akit ötéves koráig a leányanya szülei neveltek. Jakab Vilma később férjhez ment Gál Imréhez, aki a gyermeket nevére vette. A házaspár Budapesten élt, innen 1942-ben költöztek haza Bihartordára. A községben gazdálkodást folytattak, földet műveltek, állatot tartottak. Gál Imre hegedűn játszott, egy helyi zenekarral lakodalmakon, falusi rendezvényeken lépett fel. Gál Adél 1958-ban férjhez ment Nagy Istvánhoz, akitől közös gyermekük, Katalin Adél megszületése (1960) előtt elvált. 1966-ban kötött házasságot Takács Sándorral, aki örökbe fogadta a kis Katicát. Jakab Vilma 1979 karácsonyán, leánya, Adél 2011 januárjában hunyt el.

Jakab Vilma rendszeresen vezetett naplót, élete fontosabb eseményei mellett megörökítette a mindennapokat is. Feljegyzéseit többnyire kalendáriumok, illetve egyéb nyomtatványok⁴ lapjaira írta: valószínűleg időről időre különálló papírlapokon, füzetekben is rögzítette emlékeit, amit aztán később bevezetett egy füzetbe.

Jelen írásunkban ezúttal az ünnepnapokról: névnapok, illetve a karácsony és a szilveszter megünneplését megörökítő feljegyzéseket közöljük az 1939 és 1950 közötti évekből, és további egy bejegyzést még 1969-ből is.

Ez a naplórészlet egy 42 lapból álló, A/4 formátumú, vonalazott spirálfüzetben olvasható. Jakab Vilma a jelzett időszakból származó, egyéb írásokból másolta át a

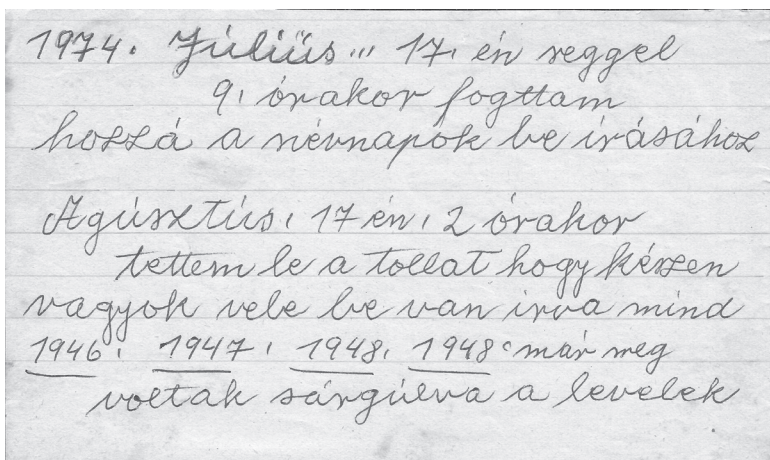
¹ Sándor Mária: „Írtam ide.... Jakab Vilma”. Egy bihartordai háziasszony feljegyzései, 1939–53. In: Sándor Mária (szerk.): A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Berettyóújfalú, 2014. 171–217.

² Jakab Vilma családjának tulajdonában. Itt mondok köszönetet Faragóné dr. Takács Katalinnak, Jakab Vilma unokájának, aki nemcsak a füzetet bocsátotta rendelkezésemre, hanem a családdal kapcsolatos adatokkal segítette munkámat.

³ Itt fejezem ki hálámat kedves munkatársamnak, Makleit Bélánénak, aki a szöveg digitalizálását végezte, továbbá a szöveggondozás fázisában értő meglátásaival, kiegészítéseivel is segítette munkámat.

⁴ Olyan nyomtatványok, amelyekhez hozzá tudott jutni, és üres lapjai voltak. Pl. az 1954–61 közötti feljegyzéseit, aminek a Mindentudó könyv címet adta, egy sörkereskedelmi célra készült nyomtatvány lapjaira írta.

füzetbe a bejegyzéseket egy hónapig tartó munkával, ahogy a füzetbe elhelyezett különálló jegyzetlapon szereplő mondatok megörökítik: „1974. július 17-én reggel 9 órakor fogtam hozzá a névnapok beírásához. Augusztus 17-én 2 órakor tettem le a tollat, hogy készen vagyok vele, be van írva mind, 1946–1947, 1948, 1949^s – már meg voltak sárgulva a levelek.”



I. kép. A füzetben elhelyezett cédula a bejegyzések bemásolásáról

A spirálfüzetben más, egyéb helyről bemásolt írások, illetve újságkivágatok is szerepelnek.⁶ Ezek közül az ünnepnapokról írt jegyzeteken kívül (amelynek a szerző naplórészletnek a *Névnapokról feljegyzések* címet adta) e helyen még az 1944-es frontátvonulás krónikáját közöljük, ami az ünnepekről szóló feljegyzések 24 oldala után következik közvetlenül, további négy oldalon.⁷ A bejegyzés utolsó mondata szerint – amit forrásközlésünk főcímének választottunk – 1974. november 20-án másolta be Jakab Vilma, szintén régi feljegyzésről.⁸

⁵ A kézírás szerint az utolsó év is 1948 – feltételezhetőleg elírás.

⁶ A füzet tartalma: Emlékezés a bihertordai református gyülekezet múltjáról. (12 lap); „Eredeti feljegyzésből leírtam: 1966. május 5–30-ig, ebbe a füzetbe maradandó emléknél leírtam 1974. június 30.” (kis cetli mellékelve: „V. 5-étől 30-áig lettem kész vele. Oláh Balázs tiszteletes úr adta ide.”); Névnapokról feljegyzések (24 oldal), 1944–1945 (4 oldal); újságcikk-kivágatok beragasztva: *Debrecen felszabadulása – Események napról napra 1944, képek Hajdú-bihari Napló 1974. október 20.* (3 oldal), *Debrecenbe érkezett a szabadság lángja* (1 oldal); „A Petőfi Termelőszövetkezet Párt és gazdaság vezetése által rendezett névadó ünnepségen ezzel a beszéddel köszöntötte Sanyi az ünnepeket. 1974. július 20.” (5 oldal) – Jakab Vilma vejeje, Takács Sándorra utalás; *Névadóköszöntés* 1976. augusztus 8-i dátummal

⁷ A frontátvonulás bihertordai eseményei megjelennek a 2014-ben kiadott forrásközlésben is (Sándor i. m. 188–190.), illetve a névanapi feljegyzések között is találunk utalást ezekre, azonban Jakab Vilma itt egy pontosabb összefoglalását adja a történeteknek, sok újabb adattal, amelyek közül többet az 1944 után eltelt 30 év távlatából tudott hozzátenni: pl. hogy az 1944-ben ledőlt templomtornyot csak 1970-ben építették újjá.

⁸ Nem ismeretes, hogy Jakab Vilma mennyi kiegészítést tett az eredeti feljegyzéséhez, illetve hogy mikor

Jakab Vilma feljegyzéseit, mint ahogy a korábban közölt naplóit is, egyes szám első személyben vezette. Házastársáról Imre megnevezéssel szól. A névnapi feljegyzésekben a saját (Vilma-nap – december 4.), illetve leánya, Adél névnapjához (január 28.) kötődő események sorát rögzíti 1945 és 1951 között. Megtudhatjuk, hogy kik érkeztek az ünneplésükre, s milyen módon köszöntötték a családot. Az írásokban többször megjelenő további tulajdonnevek: Sándor, Jakab Vilma öccse, illetve Ilonka, annak felesége, és gyermekük, a kis Ilonka. Szintén Jakab Vilma testvére, Mária (Mariska), férje Kara Benjámín és annak családja. Jakab Vilma öccse, József és felesége, Sarolta, továbbá gyermekeik: Erzsébet és Józsika is több évben köszöntik a névnaposokat. Az 1969-es bejegyzés Jakab Vilma veje, Sándor neve napjáról szól, ebben már megjelenik a szerző kis unokája, az 1960-ban született Katika. Visszatérő szereplők még a családon kívül: Adél barátnői, Gönczy Piroska a Bihartorda melletti Sáprról, illetve a szomszéd leány, (Varga) Magda. A faluból Csabai Gyula, egy alkalommal pedig Harmati László a családjával, valamint „Szőnyi Gábor bácsi”, „Szondi Sanyi”, és a távolabbi rokon Kara Sándorné és lányai. A férj, Gál Imre zenésztársai lehetnek Sziki Béni és Sziki Dezső, ez utóbbi a családjával szemben lévő házban lakott.

Jakab Vilma 1939-től karácsony és a szilveszter megünneplésének krónikáját is megörökíti. 1939–41 között még a szülőfalutól messze töltött fővárosi ünnepeket mutatja be, igen szűkszavúan. Az 1944-es bejegyzéseknél központi szerepet kapnak a faluba érkező orosz katonák.

A bejegyzések nem csupán az események sorát rögzítik a szerző sajátos szempontjából, hanem a hozzájuk fűződő érzelmeket is megörökítik. Az írásokból kirajzolódik egy bensőséges anya-leánya viszony.

A szöveget a füzetben szereplő sorrendben közöljük. A tájnyelvi kifejezési formákat meghagytuk, az egyes, napjainkban már kevésbé ismert szavak jelentését lábjegyzetben adjuk meg.⁹ A dülő- és határneveknél ugyancsak az eredeti leírásban szereplő formáját közöljük, de minden más esetben a mai helyesírást követtük, a sok helyen hiányzó központozást pótoltuk.¹⁰ Az értelmezéshez általunk szükségesnek vélt mondatkiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük. A számneveket azon esetekben jelöljük

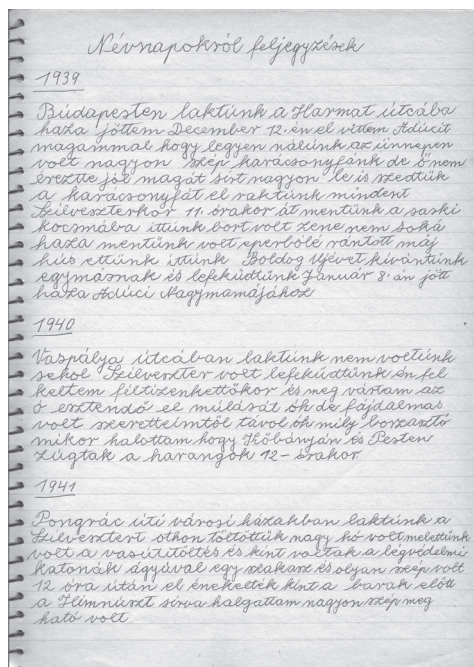
írta azokat, amikről a fennmaradt spirálfüzetbe másolta. A fogalmazásban ugyanakkor már megjelenik a másolás időpontjában uralkodó ideológia megközelítése: 1974-ben már az eseményeket Magyarország felszabadításaként említi.

⁹

¹⁰ A közlésben egyébként Sipos Péter ajánlásait vettük figyelembe. (A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. Fons. 7. évf. 1. szám. 171–184.)

számjeggyel, ahol Jakab Vilma is így írja, csak akkor írtuk ki betűvel, ha a feljegyzések szerzője is így tett. Az eredeti füzet új oldalainak első szavát dőlt betűs közlésünkben álló betűtípussal szedtük.

A naplók közlésével a néprajzi és a helytörténet-kutatás számára kívánunk forrás-ként szolgálni.



2. kép. A füzet azon lapja, amelyen az ünnepnapok feljegyzései kezdődnek

Névnepokról feljegyzések¹¹

1939

Budapesten laktunk a Harmat utcába', hazajöttem december 12-én, elvittem Aducit magammal, hogy legyen nálunk az ünnepen. Volt nagyon szép karácsonyfánk, de ő nem érezte jól magát, sírt nagyon. Le is szedtük a karácsonyfát, elraktunk mindent. Szilveszterkor 11 órakor átmentünk a sarki kocsmába, ittunk bort, volt zene, nemsoká hazamentünk. Volt eperbóle, rántott máj, hús. Ettünk, ittunk, boldog új évet kívántunk egymásnak és lefeküdtünk. Január 8-án jött haza Aduci nagymamájához.

¹¹ Ezt a címet adta a forrás szerzője, bár – mint a bevezetésben is leírtuk – a feljegyzések a névnapok mellett a karácsony és a szilveszter megünneplésére is tartalmaznak utalásokat, sőt az első

1940

Vaspálya utcában laktunk, nem voltunk sehol. Szilveszter volt, lefeküdtünk, én felkeltem fél tizenkettőkor és megvártam az óesztendő elmúlását. Ó de fájdalmas volt szeretteimtől távol. Ó mily borzasztó, mikor hallottam, hogy Kőbányán és Pesten zúgtak a harangok 12 órakor.

1941

Pongrác úti városi házakban laktunk, a szilvesztert otthon töltöttük. Nagy hó volt, mellettünk volt a vasúti töltés és kint voltak a légvédelmi katonák ágyúval egy szakasz, és olyan szép volt, 12 óra után elénekelték kint a barakk előtt a Himnuszt. Sírva hallgattam, nagyon szép, megható volt.



3. kép. Jakab Vilma és Gál Imre esküvőjük napján, 1938. szeptember 22-én

1942

Karácsony napja

Úrvacsorát vettem 10 év után, mert a szülőfalumtól mindig távol voltam, de mikor itthon voltam, vasárnapi napon Anyámmal mindig elmentem a templomba, Adél is, Én is. Kemencébe főtt a tyúkhúsleves, birsalmamártást elkészítettem, mielőtt elmentem.

Tészta volt, mákos, hosszú, túrós lepény, szalakárés¹², üres kalács. Hazajöttünk a templomból, megebédeltünk, elmosogattam. Akkorára harangoztak, elmentünk délután is, Anyám is, jó volt a templomi ünnepi áhítat alatt érezni magunkat. Hazajöttünk, jószág körül széjjelnéztünk, és átmentünk egy kicsit Anyámékhoz. Hazajöttünk, lefeküdtünk.

1942

Második napja a karácsony ünnepnek. Itthon voltunk, nem voltunk sehol, csak Anyámék¹³. Az ebéd húsvés volt, borjúhúsból pörkölt, mákos, túrós. Az idő nagyon hideg volt, kevés hó.

1944

Orosz tiszti konyha volt nálunk. Nagy vacsorák és ebédek voltak. Idejöttek sok tisztek ebédelni. Idejöttek október 20-án, elmentek november 16-án Tiszaigarra. Nagyon jó emberek voltak, Sándor, Viktor volt a szakács, mink mosogattunk, törölggettünk. Így telt el a november 5-ike. Mikor elmentek, hallatszott rólok, hogy Tiszaderzsen lebombázták őket. Én nagyon sajnáltam.

1944

Karácsony szombatja, vasárnap volt a reggeli dolgot elvégeztük a háznál, és három kereszt kóró vágásához kötélnak valót magunkhoz vettünk, és mentünk ki együtt mind a hárman a Király tiszteletes úr földjére kóróvágni. Sütött a nap, nem fáztunk, hamar megcsináltuk, összekúpoltuk és hazajöttünk 1 órára. Megebédeltünk, az ebéd készen volt, töltött káposzta és mákos, diós tészta. Adél el lett engedve Sáptra, Göncy Pirihez, én elkísértem a három fáig, hazajöttem, elvégeztük a dolgot, este lett. Szent karácsony ünnepének az estéje, a karácsonyfa elébe álltunk, meggyújtottunk egy pár szál gyertyát, és elénekeltük: Az Istennek szent angyala, aztán: Mennyből az angyal. Hét órakor lefeküdtünk. Nagyon sokat gondoltam Adélra meg Édesanyámra. Nyugodjon csendesen, békében.

Karácsony első napja. Felkeltünk, befűtöttem, megreggeliztünk és főztem az ebédet, csirkepaprikást makarónival. Elmosogattam, Adél elébe akartam menni, mert úgy beszéltük meg, hogy 2 óra után megyek elébe. Az idő száraz, poros út volt, a nap sütött. Ahogy az ajtón kilépek, Adél itthon volt, mert jött Jakab Margit néni és hogy ne jöjjön

¹² szalalkális – szalalkáli, sütési adalékanyag. A szalalkálit boltban vásárolták a háziasszonyok.

¹³ Értsd Anyáméknál

egyedül, eljött Ő is vele. Így aztán hamarabb is itthon volt. Átjött Ilonka is a kicsi Ilonkával, és így együttesen kimentünk a temetőbe az Édesanyám sírjához, vittünk ki fenyőágot. Ilonka bejött 7 óráig, aztán hazamentek. Adél meg én beszélgettünk ketten, hogy hogy érezte magát Sápon, és hogy milyen szeretettel fogadták, de nagyon sokat gondolt haza. Karácsony második napja. Elvégeztük a reggeli dolgot és mind a hárman mentünk kóróvágni, a hátunkon két kereszt kötélnek való, Imrének négy kereszt, és mentünk ki, a Pálfokára¹⁴ és míg kiértünk, mindig veszekedtünk. Adél egy szót sem szólt, hallgatott. Haragudott rám Imre, amiért ünnep első napján nem mentem, akkor jobb idő volt, süttött a nap is, most meg hideg, zúzos¹⁵, ködös idő, csak úgy marta a hideg az arcunkat, mikor kiértünk a faluból, fáztunk is nagyon. mikor odaértünk, azonnal fogtunk hozzá. Imre felét, mink ketten a felét, de csupa zúzos, jeges volt a kóró, a markom tele volt jeges hóval, meg fázott is a kezem nagyon, sirtam is kint. Adél túrta, sőt még engem is megcsókolt és nagyon vigasztalt, pedig hej, de nagyon sajnáltam őtet is. Mikor keservesen levágtuk, Imre ment kötni, de nagyon rossz volt kötni, mert jeges, zúzos volt és az inge tele lett hóval, a keze szárán folyt a hólé, akkor megint énrám haragudott, hogy jobb lett volna tegnap kimenni, ünnep első napján, akkor ezt a szenvedést nem kapta volna, haragudott rám. Kész lettünk nagy keservesen, 8 kereszt és 12 kéve napraforgó, összeraktuk és indultunk haza. Két órára értünk az otthonunkba, mikor jöttünk már nem volt olyan hideg, nem fáztunk egyikőnk se. Az ebéd töltött káposzta, és mákos, diós bejgli volt. A szomszédasszonyra volt bízva a jószágetetés.

1944

Szilveszter

Elvégeztem a reggeli dolgot. Elmentem a templomba a szomszédasszonnyal, mondta, hogy szóljak be, ő is jön. Nagyon szép istentisztelet volt, nagyon sokan voltunk. Az ebéd rántott leves volt, savanyú krumplifőzelék és rántott sült sonka. Ebéd után itthon voltunk, délután eljött Mariska, bent voltunk a szobába, és jött egy fiatal szovjet katona, hogy engedjük meg, hogy itt aludjon, a barátja meg a szomszédba volt, és azt mondtuk, hogy nincs itthon a gazda, mindjárt jön. Beszélgetett, hogy fáj a lába, 45 kilométert jött, megyen a frontra, ne féljünk, nem bánt bennünket, nincs fegyvere se. Imre jött is nemsoká, mondta, hogy itt nincs hely, két ágy van és hárman vagyunk, hanem elviszi és

¹⁴ Pálfoka: szántó föld neve Bihartorda északkeleti határán, Bakonszeg felé. Molnár Ambrus: Két sárréti falu határának helynevei (Bakonszeg, Bihartorda) Kézirat, DMNA 1364. 53. Vö. Kovács Attila: Település- és lakóház-felépítés Bihartordán. Kézirat, DMNA 1273-71

¹⁵ zúzmarás

elhelyezi. És kérdezte a szovjet katona Imrét, hogy magyar[-e]. Mondta, hogy magyar és eldalolta oroszul nagyon szépen *A Volga mentén*, rágyújtott. És hívta Imre, hogy mehetünk, és elköszönt, ment, elvitte Kékiék¹⁶. Ott hagyta, de nemsoká jött is utána, itt a szomszédba volt a barátja és ők elmentek magoktól, nem tudtuk meg, hogy hová. Mariska is elment haza, aztán mi magunk maradtunk, én nem éreztem jól magamat, korán lefeküdtem, hat órakor. És én mindig úgy szoktam szilveszterkor, hogyha le is fekszem, felhúrom az órát a 12-re, és meg szoktam hallgatni az óesztendő búcsúztatást. Kiállok az ajtóba, és úgy hallgatom végig, de most nem tudtam, mert minden órám elvittek az oroszok és így éjjel fél kettő volt, mikor felébredtem 1945-ben.



4. kép. Gál Adél a 18.születésnapján, 1944.június 10-én

1945 [január 28.]

Vártuk Sápról Pirikét, meg is érkezett délután fél kettőre. Adél is nagyon örült, beszélgettek, dominóztak, így eltelt az idő estig. A vacsora csirke- és tyúkaprólékból leves volt, grízgaluskával, aztán csirkepaprikás makarónival, utána bor. Átjött Kara úr meg Csabai Gyula, még táncoltak is Pirikéék. Itt volt Mariska is meg sógorom. Olyan szé-

¹⁶ Kékiékhez

pen muzsikált Kara úr; hogy egy-két nótát el is dalolt sógorom. Karák elmentek 11 órakor, Mariskák pedig fél egykor. Este mindenki szépen megköszöntötte Adélt, névestéje volt január 28. Lefeküdtünk és aludtunk a kései lefekvés után, de Adél és Pirike még az ágyban beszélgettek fél kettőig.

Január 29.

Felkeltem öt órakor, mert sütöttem két tepsi pogácsát. A lányok fél nyolckor keltek fel, mindent rendbe tettek. Reggeliztünk, volt tepsibe' sült krumpli, kolbász, oldal, sonkaszelet és finom tea és pogácsa. Reggeli után leckét kérdezett ki Pirike, ez volt úgy 10 óra körül, kopogtatnak az ajtón és egy orosz katona jött be. Ennivalót kért, adtunk neki és kérdezte, Adél, Pirike testvérek[-e], mondtuk, hogy igen. Tiszta új bőrkabát volt rajta és jó kesztyű, mondtuk neki, hogy cseréljük ki, azt mondta, hogyha Budapest kaput lesz, akkor visszajön és nekünk adja. A kesztyűre meg mutatta, dugjuk össze a kezünket, ha fázik. Nemsokára kézfogással elköszönt és elment, utána jött apám megköszönteni Adélt. Megkináltam tea és pogácsával, jött Sarolta Józsikával.

Nagyon szép verset szavalt el, majdnem sírtunk is, 11 óra körül jött Ilonka, kívánt ő sok minden jót, nagyon boldog neve napját Adélnak, őtet is megvendégeltem, ami volt, mindemből. Elment mindenki haza. Mi is megebédeltünk egy órakor, tyúkhúsleves csigatészttával, a hús kirántva finom krumplival, utána finom pogácsa, szalakárés tészta. A lányok nótát írogattak, beszélgettek, dominóztak. Estefelé átjött Kara úr Csabai Gyulával, Erzsike meg Józsika. Kara szépen muzsikált és dalolta is. Adélék táncoltak, Erzsike, Józsika beszélgettek, jól érezték magokat. Kara úr meg Csabai Gyula kilenc órakor elmentek, Erzsikéék is. Mi megvacsoráztunk, aztán lefeküdtünk. Pirike másnap a doktor úr kocsiján hazament Sáptra. Így telt el az 1945. évnek Adél névestéje és a neve napja is örömben.

1946

Nevem napja

Kisütöttem december 4-én háromféle tésztát, habosat egy tepsivel, egy tepsi túróst, egy tepsi lekváros rácsost. Vacsorára egy csirke volt tarhonyával, megvacsoráltunk, közbe átjött Magdus köszönteni, marasztaltuk, itt is maradt, vacsora után hazament. Szüleinek is egy tányéron a tésztákból [küldtem]. Később azok is átjöttek, ahogy beszélgettünk, hogy az ablak alatt szépen szól a tárogató. Jóska fújta, a kicsi Józsika meg danolta mellé, hogy sokáig éljen Vilma néném. Aztán bejöttek, adtam vacsorát, tész-

tákat, bort jól éreztük magunkat, még Magdus is visszajött szüleivel együtt. Jó sokáig fent voltunk, Adél, Magdus dominóztak.

Mindnyájan felvirradtunk erőben egészségben, elvégeztük a reggeli dolgot. Apám jött a tejér' és szeretettel megköszöntött. Azután reggeliztünk friss szalonna és tepertő, tea volt a reggeli. Jött Jóska Saroltával köszönteni, megkínáltam őket, ettek, jól érezték magokat, mi is. Két csirkét vágtam le ebédre és vacsorára, 10 óra után átjött Ilonka a kislánnyal, megköszöntöttek mind a ketten. A kicsi Ilonka is mondott köszöntőt, Ilonka sírt nagyon, Én is. Anyósom is eljött, azt is megvendégeltem. Ebéd volt csirke gulyásosan meg tészták, a kicsi Ilonka is velünk ebédelt. Erzsike nem tudott bejönni, mert beteg volt. Ebéd után játszottunk a kicsi Ilonkával, Szondi Sanyi is eljött köszönteni 3 óra fele, aztán végeztük az esteli dolgot. Este lett, megvacsoráztunk, csirkepaprikás volt nokedlival, tészta, tea, Ilonka volt még a vendégünk, este vártunk 8 óráig. Így telt el a nevem napja és az estéje, ki tudja, hogy a jövő esztendő mit hoz számunkra.

Karácsony XII. 26.

Reggeli dolgunkat elvégeztük. Megreggeliztünk, kávé-kalács. Adél készült a templomba, én itthon maradtam, főztem rucalevest, töltött káposzta is volt, meg a fokhagymás melle, combja, krumpli möring¹⁷, tészták. Megebédeltünk, délután nem jött senki Adél is itthon volt. Este átmentünk Ilonkáké, fél nyolckor hazajöttünk, meggyújtotta Adél a karácsonyfán a gyertyákat. Nagyon sokáig néztük, gyönyörködtünk benne, aztán elfúj-káltuk. Boldog karácsonyt kívántunk egymásnak.

1947. január 1.

Jó Isten segítségével felkeltünk, boldog új esztendőt kívántunk egymásnak, elvégeztük a reggeli dolgot, ettünk és készültünk a templomba. Ilonkáké fele mentünk, ő is jött. Nagyon sokan voltunk a templomba', nagyon szép prédikáció volt, nagyon megfigyeltem. Mondta a Tiszteletes Úr, hogy ma reggel sok százezer ember kint a fogságban ugyanazt kívánja saját magának és családja részére, amit én is tiszta szívemből kívánok Mindnyájunknak. Egy boldogabb új esztendőt, segítse haza a jó Isten az ott messze kint levő hadifoglyainkat az új esztendőben haza. Mindenkit az otthonába, családjához. Sírtunk, nagyon sírtunk, mindenki a templomba'. Többek között prédikálta azt is, hogy vajon ez az esztendő kinek, mit hoz, tartogat a számunkra, díszítünk-e karácsonyfát, vagy fejfát kell díszítenünk, viszontlátjuk-e szeretteinket, megtartja-e a

¹⁷ möring = tört krumpli. Vö.: Új magyar tájszótár III. Akadémiai Kiadó 1992. 1302.

jó Isten egészségünket. Sírtunk, nagyon sírtunk minden. Dél volt, hogy hazajöttünk a templomból. Ebéd volt orjaleves, krumpli és háromféle rétes. Ebéd után eljött Ilonka a kicsi Ilonkával, boldog új esztendőit kívántak szeretettel. A kicsi Ilonka elmondta a kis köszöntő versét: Én még kicsi vagyok, Pici szívem pici szám, Boldog új évet kíván. Nevettük, olyan jól állt neki, összevissza csókolgattuk. Mi is megcsókoltuk egymást és boldog új évet kívántunk egymásnak.

A délutáni istentisztelet után zászlószentelés volt a Kisgazdapártnak. Vig Feri tartotta a zászlót meg Garbera Margit, meg Jakab Tika.

Január 26.

Az idő nagyon hideg, zúzmarás, hideg tél van. Vasárnap este megtartottuk az én drága kislányomnak a neve napját, Édesapámék jelenlétükben, együtt. A kicsi Ilonkát elhoztuk nagy kendőbe, egész nap itt volt. Mikor levetkeztettük, azonnal Adél elébe állott és megköszöntötte a szokott kis verssel (Én még kicsi vagyok / Sokat nem mondhatok / Azt kívánja szívem szám, / sokáig éljél, Adélkám) összevissza csókolgattuk. Én főztem jó ebédet, Ilonka is eljött, csak apám nem érkezett. A borbélynál volt, ott meg sokan voltak és nem tudott jönni, úgy, hogy mink meg is ebédeltünk. Egy óra múlva érkezett meg, az ebédje melegen volt. Volt jó tyúkhúsleves csigával, hús kirántva, krumplimóring hozzá és sütemények. Volt hájas tészta, darázsészkek, szalakárés, elkészítettük tányérra, az asztalra tettük, kevés fogyott el belőle, a kicsi Ilonka nem is igen evett, csak egy kis húsleveset. Tele volt a játszási jókedvvel, játszottunk is vele. Apám elment előbb haza, Ilonka később, eszegettünk, beszélgettünk. Adél etetett, mert magunk voltunk itthon. Ilonka eljött estefele hazavitte a kislányt. Nagykabátba tettük, elvitte az örömünket is. Megvacsoráltunk, Ilonka még visszajött, úgy gondolta egy kicsit teljen még az idő, nézegettek fényképeket, Adél felolvasta az emlékkönyvét, aztán elolvasta a Hatvani professzor történetét és még sokat beszélgettünk. 8 óra: elment, szomorú, de bizakodó szívvel haza, így töltöttük el együtt a család Adélka napját egy kicsit előbb. Nagyon sokat gondolva és beszélgetve róluk, szomorúan Édesanyámról és Sándorról.

Január 28.

Kenyeret sütöttem, bevettem, utána megreggeliztünk, kint elvégeztük a jószágetetés sorját. Az ebéd paprikás krumplileves volt, utána finom csöregé¹⁸. Az ebéd is megtörtént, elmúlt a délután is, esteli munka elvégzése is és ahogy megvacsorázunk, ki-

¹⁸ csöröge

áltottak a kapun: Vilma néni. Kiment Imre, Kara Sándorné jött a lányaival, Erzsike, Irma, Mariska, eljöttek köszönten Adélt. Elhelyezkedtünk, az asztalt az ágy elé vitték, odaült Magda, Irma, Mariska, mink meg ültünk a kemence körül. Piroska vitte a szót az angórányúl-tenyésztésről, meg Mariskáékról. Adélék dominóztak, Ilonka fődozott, beszélgettünk, behoztam a süteményes tányért, kínálgattam a vendégeket, háromszor, négyszer, el is fogyott. Piroskáék elmentek haza 8 órakor, értök jött a fia, Sándor. Én sütöttem egy kis kolbászt azt megvacsoráltunk. Ilonkát hazakísértük, aztán lefeküdtünk. Tizenegyen voltunk az Adél névnapja estéjén.

Január 29.

Erőben, egészségben felvirradtunk mind a hárman. Tavalý, 1946-ban beteg volt Adél a neve napján. Én befütöttem, jó meleg volt a szoba, Adél még ágyba volt, megköszöntöttük mind a ketten verssel. Felkelt, felöltözött, kitakarítottunk, közbe jött apám a tejér'. Adélt megköszöntötte, meghívtuk, hogy reggelizzen velünk. Volt oldal, kolbász, sült krumpli. Közbe átjött Magda Adélt megköszönten, meg ő is szép verssel állott elébe. Ilonka is szép maga költötte verssel, megölelte Adélt, és a harmadik sornál már nagyon sírt, sírtunk mi is, megcsókoltuk egymást és megköszöntük a sok jó kívánságait, hoztam be neki a kemencéből jó meleg teát és süteményt. Utána jött Kara Mariska Adélt köszönten, őtet is megvendégeltem, elment. Elvégeztük az esteli dolgot és úgy határoztunk, hogy az este elég későn feküdtünk le, és talán már nem jön senki, és lefekszünk. Adél el is kezdett ágyazni, a szobába még széjjelláttunk, nem volt olyan késő, hát halljuk a nagy beszédet, szalad be legelő, utána Erzsike, Sarolta, megvárták egymást és kopogtattak az ajtón, mondtuk, hogy szabad. Sarolta, Erzsike szépen megköszöntötték Adélt, azután haptákba csapta magát Józsika, és ő szép verset mondott. Adél csókokkal megköszönte, mondtuk, foglaljatok helyet, behoztam a tányér süteményt, az asztalra tettem, kínáltam őket, el is fogyott. Jól érezték magokat, egy kicsit elbeszélgettünk.

December 2.

Hajnalba indultunk ki a kis otthonunkból, mind a hárman Sáptra, elutaztunk Kunmadarasra Jucihoz meg Nagynénihez. Alig mentünk el két telefonfa hosszát, hát a Jutka cica jött utánunk. Imre haragudott, hogy vissza kellett jönni, de csak visszajött, és betette a konyhába, mink addig ott álltunk Adéllal és hallottuk, hogy Rábén¹⁹ a toronyba ütötte a 4 órát. Odaért Imre és mentünk. Sápig nem találtunk senkit. Az állomásnál már sokan

¹⁹ Nagyrábé, Bihartorda szomszéd községe

voltak, ott vártunk egy fél órát, nemsoká jött a vonat.²⁰ Nehéz szívvel elkészöntünk, de hát már olyan régen el akartunk menni, mindig csak készültünk. Most már rászántuk magunkat és elmentünk. Ladányig²¹ álltunk, sok volt az utas, ott kiszálltunk, háromnegyed óra hosszat vártunk, és jött a vonat. Szép tiszta gyorsvonattal mentünk Karcagig. 7 órakor indultunk el Ladányból és odaértünk már negyed nyolcra. Ott aztán vártunk fél tízig, szép tiszta másodosztályú váróterembe'. Adél vett újságot, olvastunk, eszegettünk süteményt, fél tíz után jött egy kis vicinális vonat. Két kocsija volt, beültünk és mentünk, döcögöttünk Kunmadaras felé.

Körülbelül fél tizenegyre értünk oda, egy kis takaros állomás volt Kunmadaras. Kiszálltunk, nem várt bennünket senki, de nem búsultunk, Adél ismerte az utat, és mentünk, egy nagy széles utca, ez volt a Zöldfa utca, el is értünk a Juciék házokhoz. Én kiáltottam be, de egy kislány nézett ki, azt mondta nincs itthon Juci néni, a piacon van. Tessenek bejönni, bementünk, a két kis gyerek az a díványon ült, vártak bennünket, köszöntek, hozzánk jöttek, de nemsoká hazajött Juci is a piacról. Nagyon, de nagyon megörült, csókolgatott bennünket sokáig, aztán mondta, hogy foglaljunk helyet. Beszélgettük, közbe'főzött. Akkornap ott voltunk, másnap átmentünk tíz óra körül Nagynénihez. Megtartott bennünket ebédre is, vacsorára is, de Juciék²² aludtunk.

Csütörtökön megint Juciék voltunk, akkor délután indultunk is haza. Elbúcsúztunk Juciéktól, aranyos gyerekeitől. Az állomáshoz kikísért Nagynéni, meg volt nála egy vendéglány, Ilonka. Vártunk egy fél óra hosszat az állomásnál, de olyan hideg lett, ereszkedett le a köd, sötétedett. Nagynéniék el is köszöntek, hazamentek. Este lett, a villanyokat is felgyújtották az állomásnál.

Beérkezett a kis vicinális, beültünk, de tele is lett a kocsi azonnal, de abba' nem égett a villany. Sötétben ültünk, nyugtalanok voltunk, csak valami baj ne érne bennünket, érnék haza szerencsésen. Körülbelül hat órára értünk Karcagra, ott már világos volt, égtek a villanyok mindenfele, fél óra múlva jött a vonat Pest felől, beültünk, megtértünk, Adélka vett egy könyvet: 4 forint 50 fillér volt. A két jómadár volt a címe, de nagyon jó, vidám olvasnivaló volt benne. Egymás kezét fogva ültünk a vonatba, ott is világos volt, 15 perc múlva Püspökladányba értünk, ekkor volt este 7 óra, december 4-e csütörtök este, a nevem napja estéje. Kiszálltunk, egymásra vigyáztunk, bementünk a váróterembe, de nem volt hely, álltunk, közbe megpillantottuk Saroltát, mellette Kö-

²⁰ Más központozással: Odaért Imre és mentünk Sápig, nem találtunk senkit [értsd: senki ismerőst] az állomásnál. Már sokan voltak ott, vártunk egy fél órát, nemsoká jött a vonat.

²¹ Püspökladány

²² Juciéknál

vérné Kovács Gizi, Majosi Gyuszi, mentek Pestre, várakoztak a vonatra. Később lett ülőhely, én leültem, de Adél állva olvasott. A váróteremben viccelődtek, nevettek, úgyahogy, valahogy lassan eltelt az idő, kilenc órakerültünk, úgy örültünk, hogy azt le sem lehet írni, csak érezni lehetett. Kiáltották hangosan Sáp, Berettyóújfalu felé második vágány. Siettünk beszállni, örültünk nagyon, egymásra vigyáztunk, mondtuk, mindjárt otthon leszünk. Vár bennünket Imre az állomásnál, ahol megmutatta, ott fog állni, hogy fog örülni ő is, hogy hazaérkezünk. Füttyölt a vonat, hosszan éleget, még a szíveken is végigszaladt, 5 perc, 4 perc, 3 perc, mindjárt ott leszünk Sápon. Be is érkeztünk, ott állott Imre, ahol megmutatta, Adél kiáltott neki, szaladt azonnal, köszöntünk egymásnak, rögtön kérdeztük, nincs valami baj? Azt mondja nincs, csak a Jutka nem jött elő, tegnap este óta kereste mindenütt, hívta, de nem jött elő. Úgy búsultunk, hogy jól nézünk ki, a szép Jutkám odavan. Siettünk haza, az idő esős, sáros volt, gondoltuk, hogy hátha mi is hívjuk, és akkor előjön a Jutka. Az úton aztán beszélgettünk mindenről, az ottlétünk hogy telt el, hogy fogadtak bennünket, lassacskán hazaértünk. Közleledtünk, a faluhoz mindjárt hazaérünk – mondogattuk. Mindenütt jó, de csak otthon [a legjobb]. Már mikor a Mihályék kapujához értem, kiáltottam: Jutka. Adél is hívta, én is. Nem hallottunk, nem láttunk semmi neszt.

Bementünk a konyhába, hát szomorúan nyávog az ajtónál. Előjött a hívásunkra. Úgy örültünk neki, megsimogattuk, de olyan idegenül nézett ránk, menni akart ki, de nem engedték. Úgy elszokott tőlünk. Vetkeztünk le a gumicsizmákból, úgy fájt, meg elfáradt a lábunk, azonnal papucsot – az volt. Megyünk be a szobába, hát mit lát a szemünk, terített asztal várt bennünket a nevem napja estéje volt. Volt ital, minden. Hozott a hentestől kolbászt, szalonnát, egy tányérra tette. Üvegbe rum és kis poharak, tányéron sütemény. Megspórolta, amit itthon hagytam: túrós, lekváros és egy fél liter tejjel, azt is asztalra tette. Gyűjtötte, míg oda voltunk. Mikor ezeket megláttuk, nagyon megörültünk és jólesett a meglepetés, meg aztán a gyomrunknak is igen jólesett, mert mire hazaértünk, jó éhesek voltunk. Asztalhoz ültünk és megvacsoráltunk, de elébb megköszöntöttek, finom volt a vegyes rum, azután ettünk. Jó volt a vacsora, az idő 12 óra volt, lefeküdtünk, de reggel csak felébredtünk, mint szoktunk, végeztük a dolgunkat, de olyan jó volt idehaza, az otthonunkban lenni.

December 5.

Felkeltünk, megreggeliztünk, kávé volt és kolbász, ebédre főztem a nagy kakast, mert verekedett is a másikkal. Éppen jött Sziki Béni bácsi Dezsővel, lakodalmat megbeszél-

ni, el is mentek mind a hárman, elintézték, és mire ebédeltünk, hazajött Imre. Finom húsleves volt, a hús kirántva, utána sütemény, maradt vacsora is belőle, köszönteni nem jött senki, elmúlt, így telt el.

Karácsony – szenteste – 24.

Ilonkáké fele mentem délelőtt, 10 óra után. Jakab Erzsikéék esküdtek, és megnéztem kicsi Ilonkával, mert díszítették a karácsonyfát, nagyon szép volt, ott töltöttük a szent estét, szomorú emlékekkel.

December 25. – Karácsony

Felkeltünk a szép ünnepnapon, elvégeztük a szokásos munkát, megreggeliztünk. Kávé és kalács volt, meg kolbász, az ebéd is nagyon finom volt, tyúkhúsleves, a hús zsírba lesütve, krumpli móring, tészták, mákos és diós bejgli. Ilonka eljött a kicsi Ilonkával, hogy megnézi a karácsonyfánkat. Mikor ideérkeztek bementünk a szobába. Mikor meglátta, mondta rögtön, Adélka, milyen szép karácsonyfát hozott neked a Jézuska, biztosan te is jó voltál, mint én, mert nekem is nagyon szépet hozott, sok cukorkát ráakasztott. Anyukája hazament, a kislány itt maradt ebéden is, estefelé vittük haza. Egy kicsit otthon voltunk, aztán hazajöttünk. Míg itt volt a kicsi Ilonka, játszott, örült mindennek. Az idő hideg, havas volt.

December 26.

Felkeltünk, munkánk elvégzése után megreggeliztünk, a szokásos ünnepi reggelit és utána Adél meg Én készültünk a templomba. Voltunk sokan. Hazajöttünk, készítettem az ebédet. Kövérkacsa-aprólék volt levesnek, fokhagymáson a combja, utána köleskásás és túrós rétes. Nagyon finom volt. Ebéd után átmentünk Ilonkáké, láttuk a kicsi Ilonka örömit, hogy tudott az mindennek örülni, nagyon szép is volt a karácsonyfája. Hazajöttünk szomorúan, itthon is meggyújtott Adél egy pár gyertyát, két csillagszórót, de nem jött ének a szánkra. Hiányoznak az életünkből Édesanyám, Édesapám.

December 31. Szilveszter

Ilonkáké kedden, 30-án disznótoroztak, ott voltunk minden estig. 31-én, szerda délelőtt rétest csináltunk, káposztát töltöttem. Rétes kisült, utána betettem a káposztát a kemencébe, aztán elkezdünk öltözködni Adéllal, elmentünk a templomba, az idő egy kicsit sáros volt, de csak menegettünk sokan. Tele is lett minden pad, nagyon szép prédikáció volt. Hazafele hogy jöttünk, Herceg Irénnéval beszélgettünk, boldog új évet kívántunk egymásnak. Mire hazaértünk, Imre etetett, itatott, mosakodott, felöltözött, felment a

kocsmába, mert onnan mentek Rábéra muzsikálni, az Iparos Körbe. Adéllal 8 óráig olvastunk, malmoztunk, aztán lefeküdtünk. Én 11 órakor felébredtem, és bevártam az új évet. Szóltam Adélnak is, hogy keljen fel, de nem kelt fel. 12 órakor elkezdtek harangozni, negyed egyig szólt a harang. Adélt megcsókoltam és boldog új évet kívántam neki, azután lefeküdtem, de nagyon soká tudtam elaludni. Elmúlt az 1947-es esztendő is, futó felhők elvitték az esztendőt is, Anyám, Apám. Szomorú érzés futott bennem, mikor elharangoztak, vége, ez is elmúlt, mint a többi. Minden a múlté.

1948. január 28.

Kenyeret sütöttem, utána hájas tésztát, késsel vágottat, utána három tepsi szalakárést, két tepsi lekváros rácsost. Mire ezzel kész lettem, este hét óra lett. Megvacsoráltunk, Adélt megköszöntöttük, könnyek közt. Apám még tavaly köztünk volt, most Ő is hiányzott az asztalunktól. Lefeküdtünk, az eső esett.

Január 29.

Felvirradtunk Adél neve napjára. Szépen kitakarított, megreggeliztünk, børsajt, abált szalonna, tea. Imre átment a kicsi Ilonkáér', mert nagy sár lett, egész éjjel esett az eső. Lestük, vártuk, jöttek is, kiáltotta: szerbusz, jövök már; örömmel levetkezett. Adélt megköszöntötte. Nagyon aranyos volt, jól érezték magokat. Én kimentem a konyhába, megpucoltam a tyúkot. Közbe' megérkezett Magdus egy cserép virággal, de nagyon szép volt, Adélt megköszöntötte. Adél, Magdus dominóztak, kicsi Ilonka játszott, tíz óra után ájtött Ilonka, verset akart mondani, de a harmadik sornál a nyakába borult, ölelte, csókolta Adélt, nem tudott mondani többet semmit, sirtunk minden. Hoztam be tésztákat, megkináltam, beszélgettünk, közbe én főztem. 11 óra után eljött Szőnyi Gábor bácsi és mondja viccesen, hogy úgy hallotta, hogy Adél napja van ma. Mondtuk, igen, foglaljon helyet, de elébb Adél elébe állott és úgy a maga keresett szavaival, igazán, de nagyon szépen megköszöntötte. Adtam neki reggelit, azt mondta, hogy későn szokott enni, küldtem Mariskának is, ami jutott, meg tésztákat. Gábor bácsi mikor elment, akkor ájtött Mari néni, megköszöntötte Adélt, őtet is megvendégeltem, egy kicsit elbeszélgettünk, úgy fél 12 volt, hazamentek. Magdával Adél, Ilonka játszottak a malmójátékkal, én pedig hozzáfogtam az ebéd készítéséhez. Tyúkhúsleves, a hús kirántva, krumpli móríng, meggy mártás, utána háromféle tészta.

Ilonka hazament a jószágot etetni, mi is elmosogattunk, Adél törölgetett, aztán Ilonkával játszott, én is elvégeztem a konyhán. Bent voltunk, dominóztunk, rajzoltunk, a kicsi Ilonka ügyesen rajzolt, Magda még ájtött estefelé, Adéllal malmoztak, nemsoká

Adél hazavitte a kicsi Ilonkát, de előbb megvacsoráltattuk, ami volt délbe' és utána tésztákat. Mikor Ilonka elvégezte otthon a dolgát, visszajött a kicsi Ilonkával, hozott egy tányéron tepertőt, másik kis tányéron szőlőt. Hoztam be tésztákat, ettünk mindnyájan, a lámpát meggyújtottuk, Adél, Ilonka malmoztak egy kicsit. Én a kicsi Ilonkával játszogattam: Lánc, lánc, eszterlánci cérna. Erre csörög a dió, arra meg a mogyoró... Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelestül.

Így telt el az idő 8 óráig, a kicsit felöltöztettük, a viharlámpát meggyújtottam, Imre felvette ölbe és hazavitte, de a lámpát a kicsi Ilonka a kis kezébe hazáig [vitte], ekkorra elmúlt fél kilenc, hogy ágyazni kezdtünk. Elmúlt, eltelt, aki hozzánk jött örömmel és szeretettel fogadtuk, akik Adélt megköszöntötték a neve napján.

December 5.

Száraz, hideg, kemény fagy volt, kevés hó a földön, a fákon csipkés szélű zúzmara. Reggel felkeltem 5 órakor, befűtöttem. Adél kiment 6 órakor etetni a jószágot, Ő kint, Én bent végeztük a dolgunkat. Megmosdottunk, Én felvettem az új ruhámat, Adél megvarrta a nevem napjára, nekem adta a cseh cipőt is. Mire rendbe lettünk, fél 10 lett. Szőnyi Gábor bácsi eljött köszönteni, megkínáltam, egy tányér tésztát az asztalra tettem. Volt is, sütöttem bőven köleskásás túrós rétest, linzer pogácsát, lekváros és mákos kiflit, még egy mákos hosszú is sült. Nevem napján Adéllal ketten voltunk, mert Imre elment szombaton délelőtt 10 órakor Rábéra lakodalomba és vasárnap 2 óra jött haza, és elébem állt, levett kalappal és megköszöntött, verset mondott el, megebédelt és lefeküdt. Magdus jött át Édesanyjával köszönteni, megkínáltam őket, egy kicsit, beszélgettem velök a múltról, Mari is mondta, hogy volt, egy kicsit összeegyeztettük, hazamentek. Adél kiment etetni. Nekem fel kellett venni az új ruhát, és azt mondta Adél, hogy üljek le és olvassak, most a nevem napja van. Úgy is volt, szót fogadtam, olvagattam a jó meleg szobába', Adél közbe' bejött, malmoztunk, elvégezett odaki mindent. Megitatta a teheneket, bekerült Ő is, ketten egy kicsit elbeszélgettünk, készültünk asztán lefeküdni, így múlt el a nevem napja.

1949. december 4.

Mivel hétfőre esett ötödike, megtartottuk a nevem napját előtte való nap. Adél mindent szépen kitakarított, reggeli dolgunkat elvégezve felforraltam öt liter tejet, mert mindenkinek kávé adtam reggel. Kilenc órára eljött Szőnyi Gábor bácsi, ahogy a szíve diktálta szavakkal, nagyon szépen megköszöntött, adtam neki kávé, kalácsot. Fél tízkor jöttek Sándorék, a kicsi Ilonkával, virágcsokorral köszöntött meg, amely így hangzott: Virágok közt jártam az elmúlt napokban.... Sándor és Ilonka is megköszöntöttek, akkor bekészí-

tettem a reggelit, egy kicsit beszélgettünk, aztán hazamentek. Kicsi Ilonka itt maradt ebédre is. Az ebéd volt rucaleves, krumpli, meggy mártással, tésztát sütöttem, négy tepsi kásás rétest, lekvárosat is, meg egy nagy fonatosat. Egy tepsibe' túrós lepényt, aztán egy tepsibe' aranygaluskát, dióval. Estefelé hazavitte Adél Ilonkát, így telt el a nap. Imre Rábén volt muzsikálni, Adél meg Én olvasni akartunk egy kicsit, aztán lefekszünk. Hozzá se kezdtünk az olvasáshoz, kiáltottak a kapun: Vilma néni, megint, hogy Vilma néni, tessék jönni. Adél kiment kaput nyitni, hát Harmati Laciék jöttek, mikor beértek, Laci háptákba csapta magát és köszöntő verssel szépen megköszöntött, utána Ibolya, utána a kis Pippi, hogy: Én még kicsi vagyok, azt a kis verset, minden nevtünk és örültünk. Laci, Rózsika következtek sorba, ők is szépen megköszöntöttek, aztán mindenki helyet foglalt. Hoztam be a tányér tésztákat, üres kalácsot is, mindenki eszegetett, amelyikből tetszett. Beszélgettünk sok mindentről, a Füles Bagolyban²³ voltak sok viccek, olvastunk, nevtünk, nagyon jól éreztük magunkat. Tíz óráig itt voltak, akkor mentek el, kikisértük őket. Az idő sáros volt, de sütött a holdvilág. Jóska 6-án jött be köszönteni Józsiával. Kalácsot tudtam nekik adni, meg almát. Elfogyott minden tészta, de voltunk is sokan, különösen Laciék megleptek bennünket, aminek nagyon örültünk. Adja a jó Isten, hogy még sokszor érzük meg ezt a napot.

1950. január 29.

Felkeltünk, elvégeztünk minden reggeli dolgot. Tejet forraltam kávénak, kilenc óra után ájött Ilonka Adélt megköszönteni, azt mondta, hogy Apámék is jönnek a kicsi Ilonkával. Ilonkának adtam reggelit, kávé, kalácsot, egy kicsit beszélgettünk. Bejött Jóska is, utána érkeztek Apám, kicsi Ilonka. Megvendégeltém őket, kis idő múlva elmentek, a kicsi Ilonka itt maradt estig. Az ebéd volt tyúkhúsleves, sült hús, birsal-mamártás, tészták pedig, linzer pogácsa, szalakárés és aranygaluska. Estefelé kicsi Ilonka hazament, így telt el a nap. Este eljöttek a sógoromé, megköszöntötték Adélt. Mariska elhozta a köves gyűrűjét ajándékba Adélnak, itt voltak kilenc óráig, aztán elmentek haza. Így telt el a nap is, az estéje is, jól éreztük magunkat, lefeküdtünk mi is.

1950. december 4.

Nagy Irénke megérkezett a déli vonattal, meghívtuk, hogy disznótorozzunk, de el lett halasztva, mert nem volt só a boltba és el lett halasztva. Hozott a nevem napjára egy cserép, szép lila krizantém²⁴, itt volt két napig, aztán hazament. Délután sütöttem túrós lepényt,

²³ Füles Bagoly szórakoztató hetilap, rejtvényújság 1949-ben jelent meg. <http://nektar1.oszk.hu>. Utolsó leltés: 2017. február

²⁴ krizantém avagy margitvirág (Chrysanthemum)

lekváros kiflit. Éppen kiszedtem a kemencéből, megérkeztek Kara Sándorné Mariska, hoztak nagy csokor virágot, hófehér krizantém, őszi rózsával együtt, Adélnak meg egy szép új párnát ajándékba. Megkínáltam őket, elbeszélgettünk, nyolc óra után elmentek.



5. kép. Jakab Vilma lányával és unokájával 1962 karácsonyán

1969. március 18.

Névnapi alkalmára sütöttem pehely kiflit, túrós rácsost, és lekváros kiflit. Lemostam a konyhabütort, megpucoltam a gáztűzhelyet. Adélkáék egy órára jöttek haza, délután veteményeztek itthon a kertbe salátát, burgondit²⁵, répát, petrezselymet, de közben szemergett az eső, amit tudtak elvégeztek. Este az öregek napjára kellett menni Sanyinak. Ment Adél is, fél ötre itt volt a Volga kocsi a kapuba, elmentek. Katikával eltöltöttük az időt itt az udvaron, ickézett,²⁶ ott voltam, kint voltam vele fél hatig, aztán bejöttem. Én megpucoltam egy tyúkot vasárnapra, aztán 8 óra körül bementünk, Katikát elrendeztem, lefektettem, lefeküdtem én is, de nem tudtam elaludni. Negyed 12-kor jöttek haza, de akkor sem tudtam elaludni. Vasárnap sütöttem piskótát, Adél meg Sanyi segítette kavarni. Az egyik tepsivel jobb lett, mint a másik, mert Adél azt mondta, hogy tetéesebb²⁷ kanál lisztet tegyünk, és az keményebb is lett, mint a másik, de a töltelékkel nagyon finom lett. Sütöttem még kis apró pogácsát is, Sanyi hozott két kiló disznóhúst, fasírtot

²⁵ burgundi: takarmányrépa

²⁶ icka: ugróiskola

²⁷ jobban megrakott

csináltam belőle, főtt tojást tettem bele, ebből volt a vacsora, és vittek belőle. Másnap is maradt még belőle itthon, de volt számításba, hogy mennek Bakonszegbe, a Nászaszszonynak vittek meg a tésztákból is. Nagyon sok köszöntője volt Sanyinak. Voltak vagy ötvenen, ha nem többen, és kapott három üveg fél literes konyakot, asztán két üveg háromdecist, Brandyt, két üveg bort. Ezzel be lett fejezve a Sándor-napi jókívánságok, a tésztasütésem, a főzésem. Most már fogyasztjuk.

*

1944. október 8.

Néhány sor a múlt háborúról. Vasárnap délelőtt volt nálunk utcai harc, állandóan hallottuk a lövöldözést és az akácágak úgy tördelöztek le a levegő súlyától. Biztosan vasárnap délelőtt, 8-án lőtték le a templomtornyot a szovjet csapatok, a Pap Elek udvarán állott a tank és onnan. Le is dőlt a magas torony, hat német katona volt fenn, azok meg is haltak, úgy hozták le őket, csupa malterosan. Az iskola kapu bejáratánál voltak sorba lehozva. Egy katonának valaki ellopta a lábáról a bakancsot, mert mezítláb volt. Hogy ki tehette, hiszen abban az időben nem járkált az utcán senki. A hat német katonát ott temették el a Kossuth-szobor mellett, három sírhalom volt kereszttel megjelölve. A ledőlt toronynak a sok tetőbádoggja, fa szerkezete, gerendák ott volt a templomudvaron sokáig, míg el nem tudták hordani. A templomot úgy pucolták be, és maradt csonka toronynak, 1970-ig. Akkor csináltak, szép új tornyot. Mikor az utcai harc volt, a mi udvarunkra is csapódott be valami, ami nagy mély gödröt hagyott maga után. Szalmakazal volt a közel hozzá. Mink leszaladtunk az óvóhelyre, igaz, hogy még nem volt teteje, de mindenki elhúzódott. A golyó állandóan sivitott, volt egy kis idő, hogy csendesedett, és akkor fel mertünk jönni. Hát látjuk, hogy mi történt az udvaron. Három tyúkot, két rucát agyonvágott az akna, csupa toll a szalmakazal, az istálló ablaküvege darabokra kihullva, még szerencsénk volt, hogy nem a házunkat érte az a lövedék, ami beesett az udvarunkra. Az óvóhelyünk ott volt a kert hátulján, Szikiék felől. Az övéké is ott, volt meg a Csókáéké, de éjszakát nem töltöttünk ott, csak nappal mentünk oda, igaz, egy pár éjjel voltunk fent a padláson, a tengeri tetején a dunyha, párna, de nem tudtunk úgy sem aludni, mert egész éjjel mentek a lovas szekerek, hallottuk a beszédet, a lármát, hogy kocogtak a lovak. Mindig csak hallgatóztunk Adéllal, nem féltünk, nem is jött be senki, csak reggel vizet kértek.

Október 16.

Bejött az udvarunkra két kocsi, széjjelnéztek a lakásba', két szovjet katona volt. Gondolkoztak, beszélgettek egymással és magyarázták, hogy itt maradnak. Kimentek a kocsizhoz, és leemeltek egy nagy sparhetot²⁸, bevitték a konyhába és itt lett a tiszt konyha. Serdült Janiék volt a magazinjok.²⁹ Kerítés nem volt, le volt taposva. Kerten jártak keresztül, a két férfi volt a szakács, bemutatkoztak, Sándor és Viktor. Jó dolgunk lett, ettünk, amit főztek, mosogatni és törölgetni kellett. Jöttek dél felé a sok tiszt ebédelni, aztán elmentek, volt nő is köztök, az is tiszt ruhába'. Egy este a szoba egyik oldalára hatalmas nagy térképet szegelték fel és jöttek a sok tiszt. Tele volt a szoba velök, tanácskoztak. A tiszt konyha ideje alatt a kapunkban egy katona őrt állt, ő tudta, hogy ki jöhet be. November 20-áig volt itt a konyha.

November 20.

Felkeltünk, nemsoká elkezdtek pakolni, csak a sparheltot hagyták itt, az meg a Király Tiszteletes Úréké volt, érte jöttek. Kiment a kapun a két kocsi, elbúcsúztak, azt mondták, hogy írnak. Mennek Budapestre, de nem írtak, hanem úgy hallottuk, hogy Tiszaderzsnél a németek lebombázták őket, soha többet nem tudtunk rólok. Mikor a tiszt konyha elment, utánok már nem jött senki. Csend lett és nyugalom. Mi is kezdtük a szobánkat visszapakolni, megnyugodtunk, de más is a faluban. De a harc, az még tartott, a szovjet katonák küzdöttek a mi magyar katonáinkkal. Előre, míg Berlinig nem értek, azt hiszem 1944 karácsonyán volt a harc, olvastuk és rádió hallgattuk a borzalmas híreket. Hősiiesen küzdöttek a magyar és szovjet katonák, egyformán, Magyarország felszabadításáért.

1945

Egy szovjet tiszt volt eltemetve a Sziki Dezső kertjében, meg a zsidó temetőben is. Mind a kettőt kivitték a temetőbe, egy sírba elhelyezték, fakeszttel megjelölve. A Kossuth-szobortól is kivitték a hat német katonát, két koporsóba helyezték, és rúdon, emberek kivitték a temetőbe. Egy sírba tették, és az is meg lett jelölve fakeszttel: Hősi halottak. Ezt én láttam is, mert arra jártam répa levelet szedni. El is mentem odáig, megnéztem, négy ember behantolta, itt vannak eltemetve a mi temetőnkbe'.

Régi feljegyzésemről ide leírtam:

1974. november. 20.

²⁸ sparhelt: vas tüzhely

²⁹ bolt, tárhely magyarul

Mária Sándor
“Wrote down my old notes” (“Régi feljegyzésemről ide leírtam...”) –
Further memorandums of Vilma Jakab, a housewife from Bihartorda

The latest publication of Bihari Museum introduced the diary-like memorandums of Vilma Jakab, a housewife from Bihartorda. Now we continue publishing other parts of the diaries and notes preserved by the family; this time we'll cover memorandums of celebrations, such as namedays, Christmas and New Year between 1939 and 1950, and a further note from 1969. A separate section is dedicated to demonstrate the series of events individuals faced with in Bihartorda when the Second World War front line passed through the area. This source publication offers information to local history and ethnographic researches; we can familiarize with the festive traditions and eating customs of village people, and it also can support the research of ethnographic writing.

Mária Sándor
„Aus meiner alten Notiz habe ich hier eingetragen ...“ –
Neuere Notizen der Hausfrau Vilma Jakab aus Bihartorda

Im letzten Band des Bihari Museums erschien eine Quellenpublikation aus den Notizen von Art Tagebuch der Hausfrau Vilma Jakab aus Bihartorda. Aus den weiteren Tagebüchern, die von der Familie bewahrt sind, publizieren wir jetzt neuere Details: Diesmal werden die Aufzeichnungen über die Festtage: Feiern von Namens-tagen, beziehungsweise Weihnachten und Neujahr zwischen 1939 und 1950, und eine weitere Notiz aus dem Jahr 1969. In einer Sonderabschnitt wird der geschichtliche Ablauf des Frontdurchzugs des Zweiten Weltkriegs (Oktober 1944) in Bihartorda, aus vom Gesichtspunkt des durchlebenden Einzelnen, dargestellt. Die Quellenpublikation leistet Angaben zu Heimat- und Volkskundeforschungen: Man kann Informationen über Bräuche, Essen bei Dorffesten gewinnen, sie kann auch der Forschung der Volks-schriftlichkeit beitragen.

Gyönyörűné Erdei Judit

SZÚRRÁTÉT DÍSZÍTÉSŰ TÁRGYAK A BIHARI MÚZEUM TEXTILGYŰJTEMÉNYÉBEN

Jelen írásomban a „bihari specifikumnak” is nevezett bihari rátétes szűrök mintavilágának továbbéltetését vizsgálom.¹ Az útkeresés több évtizedes tárgyasult megjelenésének érdekes és gazdag anyaga található a Bihari Múzeum néprajzi gyűjteményének textíliái között. Vizsgálódásomhoz a múzeum néhány kapcsolódó tárgyát és fotóját hívom segítségül.²

A szúrrátét összetett szó. A szóösszetétel első tagja a szűr, jelentése férfifelsőkabát, pásztorok, parasztok öltötték magukra. Viselése csak a magyarságra volt jellemző, a magyarok területen volt fellelhető, Erdélyben és Magyarországon.³

Előjáróban a szóösszetétel első tagjával, azzal a textíliával foglalkozom, melyhez a rátétes technika és annak motívumvilága kapcsolódik.

A szűr

A szűr alapanyaga a juhgyapjából készült posztó, szűrposztó (pannus griseus, röviden griseus⁴), amit a gyapjúművesek, a szürkeposztó-szövők, a szűrtaácsok, vagy *szűrcsapók*⁵ készítettek el.⁶

Az 1400-as években Debrecen volt a csapómesterség⁷ központja.⁸ A szűrposztót a szövés után kallózták, ványolták, amelynek során a szövet víz és ütögetés hatására

¹ Korábbi tanulmányomban a Bihari Múzeum rátétes szűrjeit vizsgáltam. Gyönyörűné: 2014.

² Köszönetet mondok a Bihari Múzeum munkatársának, Szűcs Endrének az önzetlen segítségért, támogatásáért, valamint Kállai Irénnek a Berettyó Kulturális Központ igazgatójának és Korompainé Mocsnik Mariannának, a múzeum igazgatójának azért, hogy lehetőséget kaptam a néprajzi gyűjteményben való kutatásra, és minden segítő múzeumi dolgozónak.

Hálával tartozom továbbá Dr. V. Szathmári Ibolya néprajzkutatónak, aki folyamatosan segíti, és támogatja alkotói és kutatói tevékenységemet.

Ugyancsak hálával emlékezem a hirtelen elhunyt mesteremre, ifj. Szidor Jánosnéra, szúrrátétes népi iparművészre, aki megtanította és megszerettette velem a szúrrátétet és munkámat mindenkor támogatta.

³ Györfly 1930. (2004) 9.

⁴ Pach 2003. 128. A nagydisznódiak 1547-ből fennmaradt céglevele szerint az itt élő szűrtaácsok nagy mennyiségben állítottak elő szűrposztót. Uo. Pach. i. m. 56.

⁵ Pach i. m. 59. A csap szó a posztókészítés előművelete, a gyapjúkötegek felbontását, tisztítását, fonásra alkalmassá „csapkodását” fejezte ki, majd a jelentésbővüléssel kiterjedt minden mesterségbeli munkálatra, amellyel a szűr(ke)posztó készült, így vált a csapó igenév magyar műszóvá és akár személy vagy utcanévvé. Pach i. m. 128.

⁶ V. Szathmári 1987. 151.

⁷ Pach i. m. 22. Az 1395-dik évi szabadalomlevélben a „debreceni szűr-vég-szövőknek” „szép szabadalmakat engedélyeztek”, amelyet később megerősítettek. Pach i. m. 21.

⁸ Györfly 1926. 49.

összemegy. Az így létrejött anyag nagyon erős, tömör, jó hőszigetelő. Ezek a tulajdonságok teszik alkalmassá arra, hogy a folyamatosan szabadban vándorló, az időjárás viszontagságainak kitett pásztorok felsőruhájának megfelelő legyen. Sokszor ennek a textíliának a megjelölésére a szűrposztó helyett röviden a szűr szót használták, így pl. a „készüetlen szűr” vagy a „vég szűr” kifejezésekben.

A *szűrszabó* mesterek tevékenysége kimondottan csak a szűrök szabása és varrása volt. A mesterség központja Veszprém, Debrecen, majd Nagyvárad lett.⁹

Ezen férfi viseleti darab ősi voltát igazolja, hogy szabásmintája csupa egyenes szabásvonalakból áll. Jellegzetességei a kihajtott elej, ami nem ér össze, továbbá a nagy gallér, melynek két alsó sarkában egy-egy díszített korong, *csücskő* lóg,¹⁰ valamint a nagy bőség, amitől a szűr lepelszerűvé válik. Ujját gyakran bevarrták vagy befenekelték, így tárolási funkciót látott el, mintegy tarisznyaként szolgált. Eredetileg a szűröknek nem volt nyaka.

A szűr viselésének divatja az Alföldön többször változott, általános használata a 17–18. században volt,¹¹ de virágkorát élte még a 19. században is.

A *szűrök díszítése* kezdetben a részek összeillesztésénél megerősítő céllal jelent meg. Az idők során a díszítés és a részek arányai egyes tájegységenként eltérően alakultak. A szűrökön fellelhető díszítési módok a *hímzés*, a *rátét* és a *zsinórozás*. A színes posztóval való szegést kezdetben kézzel varrták. A *csipkésítés* a rátét egyik válfaja, melynek során csipkézett szélű, színes posztócsíkokat varrtak egymásra több rétegben.¹²

A szűrök *díszítőeleme* a címer motívum kivételével *kizárólag növényi dísz*,¹³ *virág*¹⁴ volt. Nem véletlenül nevezték a szűrszabók „virágóznak” a díszítést. A bihari és erdélyi szűrök fő díszítménye a szegfű, valamint a rózsa, a tulipán és a bimbó.¹⁵

A varrógép Kárpát-medencei megjelenése után a szűrszabók a hímzett szűrök mintáit mintegy leegyszerűsítve, s annak mintájára gyorsabban és egyszerűbben készítettek rátétes szűröket, amelyek ezáltal olcsóbbak is lettek a hímzetteknel, hamar meg is kedvelték a vásárlók.

Az 1870–80-as évektől jött divatba az ún. *nyakas szűr* Hajdú, Bihar és Kolozs megyében, a földművelő népnél, valamint Bihar megyében a pásztorságnál. Jellemzője,

⁹ Györfly 1930. (2004) 16.

¹⁰ Gáborján 2000. 25.

¹¹ Gáborján i. m. 7.

¹² Györfly 1930. (2004) 72–73.

¹³ Gáborján i. m. 65.

¹⁴ Tarján 2005. 179.

¹⁵ Lengyel 1978.125.

hogy a szűr eleje itt már összeér, válla rézsútosan vágott, ez az ún. *szecc*, ami lefelé az aljáig keskenyedő sáv, a gallér folytatása volt.¹⁶

Az új nyakas szűrt¹⁷ sajátos díszítménye miatt posztórátétes szűrnek is nevezték, Nagyváradról indult el Erdély felé az 1880-as években. Formája sokkal fejlettebb szabású, mint a nyakatlan szűr. Amikor kiindulási helyén viselése hanyatlani kezdett, Kalotaszegen újra divatba jött.¹⁸ Itt már minden darab nyers posztó alapon, fekete rátétes díszítéssel készült.¹⁹ A kalotaszegi rátétes szűrök különlegessége, hogy a posztóvirágokat nem cakkozták körbe.

A rátét

A rátét díszítmény, vagy *applikálás* igen ősi technika, világszerte elterjedt díszítési mód, sok fajtája van. Lényege az, hogy egy alsó anyagra egy felső anyagot varnak. Az alapanyag és a rátét egyaránt sokféle lehet. A bőr-, filc-, vászon-, batiszt-, tüllalapra kerülhet az alappal azonos anyagú rátét, de előfordulnak zsinór, fonal, gyöngy, gomb stb. rátétdíszítések is.

A rátét *jellegetessége, hogy a díszítményt mindig a rátétt anyagrész alkotja, de ez soha nem független a háttértől, csak azzal együtt érvényesülhet. Az esztétikai értéket, a szépséget az összeillesztett anyagok összhangja adja. Fontos, hogy egymásnak megfelelő anyagok kerüljenek össze. A díszítmények elrendezése, a felületkitöltés a formának, funkciónak megfelelő kell legyen.*

A díszítmények megszerkesztésénél meghatározó szerepe van a színeknek. A szín segíthet jól elkülöníteni a rátétet az alaptól, de a közeli színárnyalatok használatának is megvan a varázsa. Mindenkor fontos a színek harmonikus összecsengése, harmonikus együttléte.

A rátétdíszek lehetnek egyszerű geometrikus minták, stilizált növények, valamint figurális motívumok.²⁰

A *bihari szűrök rátéte* vékony posztó, vagy szövet, amelyet kezdetben nem, vagy alig metszettek ki.²¹ Későbbiekben a díszítmények levarrása után a szűrszabó egy kis csipkéző ollóval kimetszette, eltávolította a felesleges részeket.

¹⁶ Gáborján i. m. 14.

¹⁷ Györfly 1930. (2004) 31.

¹⁸ A varrógéppel való díszítést Kolozsváron Schéfer András mezőberényi magyar szabó honosította meg, aki 1870 táján telepedett le Kolozsváron és Biharból szerződötetett szűrszabó segédeket.

¹⁹ Faragó–Nagy–Vámszer 1977. 338.

²⁰ Lengyel 1975. 45.

²¹ Erre példa a Bihari Múzeum egyik ünnepi szűrje. (Leltári szám: BM I.76.12. Gyűjtötték: Hencidán) Közli Gyönyörűné 2014. 77., 85.

Ezeket a szűrőket posztóvirágos, vagy posztómetszett virágos névvel illették,²² jellemzőjük, hogy cakkosak.²³ Fő díszítőelemük a *szegfű*, amelyek a hullámosan emelkedő szár mellett helyezkednek el. A kerek virág felső részét mindenkor cakkok veszik körül, az alsó részén kehelylevelke található. A virágok közeit gyakran szabálytalan, többnyire trapéz alakú levelek töltik ki, amelyek a külső oldalon lehetnek cakkosak.²⁴ A gallér díszei több esetben dohánylevelé formába vannak elrendezve, bennük kis szimmetrikus csokrok, bokorvirágok, aszimmetrikusan hajló, vastagított töltött szárakkal.²⁵ Jankovics Marcell szerint ez a szűrőráte „virágfája” tulajdonképpen életfa.²⁶ Szép példákat láthatunk minderre a Bihari Múzeum fekete alapon fekete és nyers alapon fekete szűrőin.²⁷

Györfly István feltételezése szerint a fekete alapon fekete rátétdíszítésű ünnepi szűrők a nép között csak itt, Bihar és Hajdú megyében voltak elterjedve.²⁸ Nagyváradi, Berettyóújfalu és Nagyszalonta mellett Derecskén is készítettek rátétes díszítésű szűrőket.²⁹ Mint láttuk, Kalotaszegen is kedvelt viselet volt.³⁰ Itt előfordult, hogy a rátét alá piros, vagy zöld alátétet tettek, ezt a technikát nevezzük aláakásnak.³¹ Ezzel lehetett fokozni az applikált szűrők cifrázását.

A szűrőráte a bihari rátétes szűrők mintakincsének továbbéltetése

A 20. század elején egyre kevesebb igény mutatkozott a szűrők iránt. Ennek egyik oka az volt, hogy az első világháború után a posztókészítő központok kívül estek határain, ezért a posztó beszerzése problémássá vált. A korabeli Magyarországon csak egyetlen helyen, Veszprémben készítettek szűrőposztót. A szűrő háttérbe szorulását eredményezte a sokféle olcsó, gyárilag készített szövet és kész felsőruha megjelenése. A szűrő 1930-as évektől leginkább már csak a pásztorok viselték. Később, a II. világháború után, a térszek megalakulásával eltűnt a hagyományos paraszti és gazdálkodói életforma, s ezzel együtt a hagyományos öltözetük is megszűnt. Így, miután nem volt

²² Györfly 1930. (2004) 67.

²³ A virágokat cakkok veszik körül.

²⁴ Gyönyörűné i. m. 75.

²⁵ Lásd: a Bihari Múzeum egyik darabja. (Leltári szám: BM I.2001.16.) Közli Gyönyörűné 2014. 80., 90–91.

²⁶ Jankovics 1998. 92.

²⁷ Erre példa a Bihari Múzeum nyers alapon fekete rátétű szűrje (Leltári szám: BM I. 2001.19.), valamint, a fekete alapon fekete szűrők két darabja (Leltári szám: BM I. 2001.16. és a BM I. 2001.17.). Közli: Gyönyörűné 2014. 72., 78., 80., 88., 90–91.

²⁸ Györfly 1930. (2004) 61.

²⁹ Györfly 1930. (2004) 54–57.

³⁰ Kósa–Szemerkényi 1997. 129. 1. kép

³¹ Györfly 1930. (2004) 67–72.

igény a szűrkészítésre, az ebből a mesterségből élők is más tevékenység után néztek. A szűrszabó mesterség kihalásával, a magyarországi paraszti öltözködésből a durva, szűrposztó felsőruhák végérvényesen elmaradtak.³²

Szerencsére azonban a pásztorság körében akadtak olyanok, akik a változások közepette is szinte egyedülként ragaszkodtak hagyományos életmódjukhoz, így viseletükhöz is, ezáltal jelentős mértékben nekik köszönhetjük azt, hogy a szűr viselete és készítése nem merült teljesen a feledés homályába.

Az életmód változásával a hagyományos kézműves mesterségek léte jelentős veszélybe került. Központi beavatkozás próbált ezen segíteni úgy, hogy az állami vezetés 1953-ban két minisztertanácsi rendeletben határozta meg a tennivalókat. Az egyik rendelet életre hívta a *Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetségét*,³³ kijelölte annak működési területét és feladatait, továbbá rendelkezett a *Népi Iparművészeti Tanács*³⁴ megszervezéséről, feladatáról. A másik rendelet a „*Népművészet Mestere*” cím alapításáról és adományozásáról szólt³⁵. Mindezek az intézkedések a népművészeti tárgyak nagy mennyiségű termelését irányozták elő és az alkotók ösztönzésére szolgáltak.³⁶

Az ötvenes években országsszerte megalakuló háziipari szövetkezetek ott szerveződtek, ahol még élő hagyománya volt valamelyik népművészeti ágak. Tudományos felkészültségű szakemberek segítettek abban, hogy az új igényeknek, követelményeknek megfelelő tárgyak készüljenek. A kiindulás ismétlésből, másolásból állt, a szövetkezetekben azonban hamar kiemelkedtek azok, akik a tervezésben is jeleskedtek, tudásukat *Népi Iparművész* címmel ismerték el. A kor igényeinek megfelelő alkotások létrehozását ösztönözték a szakmai pályázatok és pályadíjak is.³⁷

A háziipari szövetkezeteknek kedvelt alkotói ágazata volt a *szűrátét-készítés*, sokan tanulták meg készítési technikáját, sokan, sokfelé alkottak és kísérleteztek, számos bedolgozónak nyújtott kereseti lehetőséget. Ugyanakkor a szövetkezetekben olyan mesteremberekkel is találkozhatunk, akik egykori mesterségüket folytathatták ebben az új szervezeti formában. Tudásuk, tapasztalatuk nagy segítség volt az egyes kézműves ágazatok újbóli életre hívásában.

Így volt ez a szűrátét-készítés terén is. *A legmesszebbre azok a tervezők jutottak a szűrök mintáinak továbbéltetésében, akik a bihari rátétes szűröket vették alapul.*

³² Flórián 1997. 625.

³³ Rövidítése: HISZÖV

³⁴ Röviden: NIT

³⁵ Fekete 1983. 9.

³⁶ Domanovszky – Varga 1973. 2.

³⁷ Domanovszky – Varga i. m. 2–3.

Megtartották a díszítményeket és egészen új, csodálni valóan bonyolult szerkesztési módokat találtak ki, új színhatásokra törekedtek. Új funkciót találva a szűrátét-készítésnek kis- és nagyméretű lakástextilek sorozatait készítették el. A legkiemelkedőbb alkotók között említhetjük a derecskei *id. Erdei Lajost* és *ifj. Erdei Lajost*, a berettyóújfalui *Mezei András*³⁸ és budapesti *Tóth Lajost*, akik meghatározó egyéniségek voltak ebben a szakmában.³⁹ Úttörő tevékenységükért mindannyian megkapták a Népművészet Mestere kitüntetését. A rátétes, vagy applikációval díszített szűrők mintavilága és technikai megoldásai igen jelentős mértékben az ő munkásságuk által maradhettek fenn az utókor számára, s váltak nagy mennyiségben gyártható terméké. Mezei András – aki kezdetben szűrőszabó volt, majd szűrátét-készítő lett a Háziipari Szövetkezet tagjaként – az általa készített lakástextileket *díszmunkáknak* nevezte,⁴⁰ hiszen igazából csak a szűrők díszítményeit éltették tovább.⁴¹ Az új funkciójú szűrátétes munkák színvilágukban eltértek a kiinduló forrástól, mintázatukat pedig mindenkor a díszítendő textília felületéhez, formájához és funkciójához igazodóan tervezték meg.

A háziipari szövetkezeteknek köszönhetően tehát országosan ismertté váltak a szűrátétes munkák, a népművészeti bolthálózat révén pedig sokfelé elkerülhettek, külföldre is szállították azokat. Így együttesen – háziipari szövetkezet, egykori mesterek alkalmazása, a szövetkezet bedolgozói és bolthálózata – felbecsülhetetlen szerepet tölthettek be abban a tekintetben, hogy ez a kézműves tevékenység fennmaradhatott és napjainkig megőrződött.

A rendszerváltást követően, a háziipari szövetkezetek egymás után szűntek meg. Mára már csak egy működik közülük, Heves megyében. Az idős mesterek közül országsszerte sajnos egyre kevesebben élnek és dolgoznak már. Jelenleg nincs megoldva a mesterség hivatalos oktatása sem, továbbélése veszélybe került.

*A szűrátét-készítés napjainkban*⁴²

A szűrátétes díszítésű tárgyak már nem posztóból, hanem filcből készülnek. Ez az alapanyag géppel nemezelt, színezett gyapjúból készül, nevezik Rába nemeznek is. Metszékora nem rojtosodik ki, de mivel nem szövött, ezért nem is olyan tartós.

³⁸ Béres 1955. 40.

³⁹ Domanovszky – Varga 1983. 29.

⁴⁰ V. Szathmári 2002. 21.

⁴¹ Ezeken a munkákon, a fekete alapon piros rátét alkalmazása különösen kedvelt volt, pedig ilyen színösszeállítással szűrők díszítéseként korábban nem találkozhattunk.

⁴² A szerző szűrátét készítő népi iparművész, a Népművészet Ifjú Mestere cím birtokosa, szűrátét-szakoktató, szűrőkészítő, szakoktatóként tanítja ezt a mesterséget húszéves szakmai gyakorlattal. (*A szerk. megjegyzése*).

A munkafolyamat

A tervezésnél és előrajzolásnál a valóságos méretekkel dolgozunk. A kerek virágok megformázása, ún. kiütése⁴³ után következik a két anyag egymáshoz rögzítése gombostűzéssel. Az előrajzolást száraz, elmosott szappannal,⁴⁴ esetleg dukkfestékkel végezzük.

A levarrásnál két, esetleg három⁴⁵ különböző színű filcanyagot varrunk egymásra hagyományos⁴⁶ varrógéppel, a bihari motívumokból megszerkesztve és a szűrátétben használt szerkesztési szabályokat követve. Ezután csipkéző ollóval a felső anyagból kimetszük, eltávolítjuk a felesleges részeket úgy, hogy az alsó filcanyag ne sérüljön. Ez a technikai megoldás a szűrök rátétes díszítményének metszésével teljesen megegyezik. A metszés 1–2 mm távolságra történik a levarrástól.

A minták egy részét levelezéses technikával tovább díszíthetjük, amely során a megfelelő helyre hosszúkás, csepp formájú lyukat vágunk, metszünk.

A darabok szélének lezárási módja függ a tárgy méretétől, funkciójától. Ha szükséges, hogy erős legyen, mint pl. egy falvédő, amit felfüggesztenek, tehát bírnia kell a tárgy súlyát, gyakran levarrott szél alkalmazunk, egyébként a terítők többségét szélcakkozással is díszítjük. Ekkor kiütővassal mintát ütünk az alsó anyag szélére.

A mintázásnál használt speciális szűrátétes eszközök az *alaklemezek*, a *sablonok*,⁴⁷ a *derékszögvas*,⁴⁸ a *kiütővas*,⁴⁹ a *csipkéző olló*⁵⁰ és a *szélcakkozó*.⁵¹

Csak a szűrátétnél használt szakkifejezések: *metszés, kiütés, szélcakkozás és aláarakás*.

Bihari szűrátétes minták

Mint már korábban említettem, a *bihari szűrátétes minta* jellegzetessége, hogy növényi ornamentikát tartalmaz, kivételt egyedül a magyar címer képez.

Legjellegzetesebb alkotóelemei: kerek virágok, hosszú virágok, rozetták, csücskők (ezek egykor a szűr gallérjának sarkán lévő csücskö nevű részen helyezkedtek el),

⁴³ A kiütővasról lásd a 49. jegyzetet. A kiütővassal történő kiütést nem minden szűrátét-készítő alkalmazza, pl. ifj. Erdei Lajos nem kedvelte. Számomra azért megfelelő, mert a kiütött szél vezeti a szemet, segíti a szabályosabb forma kialakítását. Mesteremtől, ifj. Szidor Jánosnétól így tanultam, neki közvetve a fent említett Erdei Lajos volt a mestere.

⁴⁴ A szappan nyoma csak addig marad az anyagon, amíg szükséges, utána könnyű eltávolítani.

⁴⁵ Ez az aláarakásos technikánál fordul elő.

⁴⁶ Vagy átalakított

⁴⁷ Fém-, papírkarton formák, különböző méretű körök, szívek, dohánylevelek.

⁴⁸ A terítők sarkának pontos megszerkesztéséhez.

⁴⁹ Speciálisan átalakított bőrlukasztó a kerek formák szabályos létrehozására.

⁵⁰ Nagyön éles hegyű olló.

⁵¹ A terítők szélének díszítésére szolgál.

nagyobb térkitöltők: a szív- és dohánylevél formák, egyéb térkitöltők: indák, levelek, szegélyek, továbbá díszítések, nyargalások.

Hangsúlyos elemként van jelen továbbá a *cakk*, mely két vonalelemből áll. A cakkok mérete fél centiméter. Funkciója lehet szegély, lezárás, vagy belső részek közötti elválasztás. A körbe levart cakksor a kör középpontja felé néz. A kör közepe felé, a tőből kiindulva egy virág nő ki. A fenti teljes körforma derecskei jellegzetesség. A bihari kerek virágok tövénél kehelylevelke található.

A *Szűrrátétes mintával díszített tárgyak* köre igen széles. Közöttük egyre nagyobb számban találunk napjaink igényeinek megfelelő és ahhoz igazodó, új funkciójú textíliákat is. Szűrrátét-díszítéssel készülnek különböző méretű és formájú terítők, falvédők, továbbá újságtartó, kefetartó, szalvétatartó, koktélszett, pénztárca, tolltartó, szemüvegtok, túpárna, tarisznya, hátizsák, papírzsebkendő-tartó, könyvjelző, naplőborító, könyvborító stb.

A szűrrátét-díszítés megkomponálásában a díszítőelemek megformálásán, kialakításán túl fontos szerepe van az alapanyag és a rákerülő rátét *színe* megválasztásának, variálásának is. Gyakran használatos a piros-fekete, a nyers-piros, a drapp-zöld, a drapp-barna színpár. A színek megfordításával a variációk száma tovább növekszik. Az újabb és újabb színű és árnyalatú filcanyagok megjelenésével tovább bővül a színvariációk köre is. Napjainkban kedvelt színhasználat a két azonos, vagy hasonló árnyalatú filc összedolgozása.

A díszítettség fokozására itt is – mint egykor a bihari posztómetszett szűrőkön – gyakran az *aláarakás technikája* szolgál. Ekkor az alap és a rátét közé új, más színű filcanyag kerül, amely – az indákat kivéve – minden minta alatt megjelenhet. Két fajtája van, az egyik az árnyékosan metszett, a másik, amikor a harmadik szín teljes szépségében érvényesül. Ezek az ún. szűrrátétes *színhármasok* piros-nyers-fekete, vagy drapp-nyers-zöld stb. színekben fordulnak elő, igen gazdag variációs lehetőséget hordoznak magukban.

A Bihari Múzeum szűrrátétes mintával díszített tárgyai

A múzeum textilgyűjteménye egyedülállóan gazdag, átfogó képet ad a rátétes szűrők mintáinak továbbéltetésének folyamatáról, a kezdeti kísérletektől egészen annak mesteri kiteljesedéséig.

Ezek a tárgyak mind színben, mind méretben, mind formavilágban, mind pedig rendeltetésüket tekintve sokféleséget mutatnak. A gyűjtemény több mint ötven évet

ölel fel, s a fél évszázad csaknem minden jelentős alkotótójától öriz a rájuk jellemző mintaszerkesztésű, szín- és motívumvilágú munkákat. A vizsgált tárgyak – egy kivétellel – a lakástextilek csoportjába tartoznak: párnahuzatok, különböző méretű, formájú és színű terítők, valamint mesterien szerkesztett, nagyméretű falvédők. A használati tárgyakat egy táska képviseli.

Lakástextilek

A lakástextíliák *mintaszerkesztésének* és *-tervezésének* időbeni változásait nagyon jól nyomon követhetjük a gyűjtemény *díszpárnáit* vizsgálva.

A korai időszak szép példája egy *díszpárnahuzat*⁵² (I. tábla 1. kép), mely az alapanyagokon túl a mintaszerkesztésével, motívumaival, kehelylevélkés virágmintáival, színvilágával és széllezárásával teljes mértékben megőrizte a bihari rátétes szűrök gallérjának szerkezetét. A középponti díszítmény a két alsó sarokból középirányba tükörképként néző egyforma bokorvirág, benne címer motívummal. A bokorvirágok csúcsa felett egy kisebb bokorvirág található a nyak felé függőleges irányba szerkesztve. A mellettük lévő térkitöltők folyamatos mintája egy-egy töből indul ki. Az egész párna teljes egészében olyan, mint egy szüregallér, annak mintegy másolata.

Kissé szokatlan megoldás, hogy a kehelyleveles kerekvirágoknál a belső minta nem kapcsolódik a többi részhez, külön helyezkedik el. Ez az eljárás a levarrást nehezítette meg, mert így a folyamatosság megszakadt. Veszélyt is rejt magában, mert hamarabb kibomolhat a varrás. A hosszú virágok belső mintája ugyanakkor egybekapcsolódó.

A szélek négy soros nyargalása – ami ebben az esetben csigának nevezett minta – és a belső minta között egy *gyári farkasfog* képezi az átmenetet, akárcsak régen a szűrőkön. Emiatt ez a díszpárna kivételt képez a gyűjtemény lakástextíliái között. Másolgyári készítmény nem jelenik meg a mintákban. A párna hátulja is érdekes, mert az elej és hátsó rész színvilágának felcserélésével egyfajta játékoság fedezhető fel a munkán. A fekete filc alapon egyetlen díszítmény található, az elején látható bokorvirág mintáktól eltérő, középen elhelyezett, nyers színű bokorvirág (II. tábla 2. kép). Ugyanezen megoldás megtalálható egy *fekete alapon piros rátétű díszpárnán*⁵³ is (II. tábla 2. kép), melynek külön érdekessége az is, hogy itt az elej díszítményei között egyáltalán nincs bokorvirág. Bihari jellegzetességként ugyanakkor megmaradt a virágok kehelylevélkés formája, a térkitöltők,⁵⁴ valamint a szűrök gallérján és szeccén megjelenő négy-

⁵² Leltári szám: BM I.89.42. (belső rész h.: 40 cm, sz.: 33 cm)

⁵³ Leltári szám: BM I.89.41. (h.: 60 cm, sz.: 30 cm)

⁵⁴ Indák, levelek, tölgyfalevél és félcseresznyés farkasfog.

soros nyargalás és levarrt szél is. (II. tábla 1. kép). Mindkét darab alkotója az egyik utolsó berettyóújfalui szűrszabó,⁵⁵ Mezei András.⁵⁶

Szerkesztésben sok rokon vonás fedezhető fel a már bemutatott *piros-fekete* és egy *drapp-zöld párnahuzat*⁵⁷ (III. tábla 1. kép) között. Mindkettőn megtalálható a széleket lezáró négy soros nyargalás, a levarrt szél. A belső minta mindkét esetben félcseresznyés farkasfog, amely egy sormintát ölel körbe. A kerek virágok és hosszú virágok belső elemei egy minta szép variációi. A hosszú virágok leveles toboz motívumok. A sorminták régen a rátétes szűrők aszaj részén helyezkedtek el.

A drapp rátétű párnát a 20. században készítették Berettyóújfaluban. Sormintájának töve többször fordul át a másik irányba, így szaggatottabbá válik, mint a piros rátétűé, valamint a virágok közötti rész kidolgozása is aprólékosabb. A drapp párnahuzaton az indák helyén nagyobb zárt részek találhatók. Ezt a zártságot jól ellensúlyozza a farkasfog ritka mintája, mert itt előtűnik az alapszín.

A sarkoktól induló motívumoknál, az oldal közepénél 2-2 egymás mellé csúsztatott hosszú virág oldja meg az átmenetet. Ez a rész kevésbé lendületes, folyamatos. A mintaszerkesztés, a motívumok kiegyensúlyozottságot, nyugalmat árasztanak. Az eredeti tulajdonos szerint berettyóújfalui *Tóth Lajosnak*,⁵⁸ a Népművészet Mesterének munkája, akinek Mezei András szűrszabó volt⁵⁹ a mestere.

Az utóbbi két párnahuzat az új formának és funkciónak megfelel, már nem másolják a szüregallérok elrendezését. Mindkét tárgy díszítése azonos szerkesztési elvet követ, téglalapformát képez, melynek közepét farkasfoggal emeli ki készítője, továbbá a farkasfog és a tölgyfalevél minta folyamatát megszakítja, áttöri.

A drapp párnahuzat (III. tábla 1. kép) mértani hatású, kissé merev, mert minden formája szögletes, élére állított négyzet,⁶⁰ vagy hosszanti elrendezésű téglalap. Széle levarrásánál a sarkazásos technika kezdetleges. A kerek virágokon és a cseresznye formáján látszik, hogy készítője nem használt kiütővasat. Ez jellemző a többi párnára is.

⁵⁵ V. Szathmári 2011. 106.

⁵⁶ Mezei András szűrszabó, szűrrátétes (1885–1969) Berettyóújfaluban. 1954-ben kapta meg a Népi Iparművész, 1959-ben a Népművészet Mestere címet. V. Szathmári 2002. 21. Dr. Sándor Mihályné Nagy Gabriella tanítónő arra ösztönözte Mezei Andrást, hogy a mesterség fortélyait adja tovább. I. Sándor–Sándor 2014. 285–286. Műhelyében tanult Reményi Béláné tanárnő is. Uo., ill. Nagy–Paróczai–Tamé 2006. 61.

⁵⁷ Leltári szám: BM I.2014.104. (h.: 59 cm, sz.: 39,5 cm).

⁵⁸ Tóth Lajos (1911–1976) szűrszabó, szűrrátétes, Berettyóújfaluban. 1955-ben kapta meg a Népi Iparművész, 1959-ben a Népművészet Mestere címet. V. Szathmári 2002. 23. Ugyanakkor van adat arról, hogy a berettyóújfalui Koós Imre is készített hasonló párnahuzatot. Bihari Múzeum adattára VIII. Ad/1818-2001.

⁵⁹ V. Szathmári 2002. 23.

⁶⁰ Ami a közép-motívum.

A piros rátétű párnahuzat középponti körszerű főmintája és a többi rész szögletesége között ellentét feszül. A szerkesztési tudás hiányosságát mutatja, hogy a belső rész kerek virágaiban nem körformába illő, hegyes formájú belső virágok vannak, és a tölgyfaleveleknek sincs megfelelő töve. Elég szokatlan megoldás az is, hogy a sorminta virágai fejjel befelé néznek.

Mesteri szerkesztési tudásról, kifinomult ízlésről tanúskodik *Erdei Lajos*⁶¹ 1970-es években készített *díszpárnája*⁶² (III. tábla 2. kép). A derecskei szűrőket kutatva rátaláltam *Kiss Zsigmond*⁶³ derecskei műhelyében készült rátétes cifraszűrőkre,⁶⁴ ahol a virágok töve még bihari kehelylevélkés⁶⁵ volt. Erdei Lajos szűrszabó családja ezen változtatott. A virágok körüli rész ezen a párnán is már kehelylevélkék nélküli szegfűkből áll, teljes kör- vagy cseppformát képeznek. Ifj. Erdei Lajos munkáin az Erdei szűrszabó család által készített derecskei szűrők, jellegzetes, rátétes motívumait éllette tovább, az ő újító szelleme révén ez a virágforma vált elterjedté.

A tárgy formája az előzőekhez képest változik, de a funkció megmaradt. A szélek eldolgozása is újszerű, a terítőkre jellemző. A párna hátulsó anyagát és az alapot összevarrás után egyszerre ütötték ki szélcakkozóval. Ezt a kifejezetten szűrőrátétes technikát örököltette meg a Bihari Múzeum archív fotója⁶⁶ (IV. tábla 1. kép), melyen a berettyóújfalui *Mezei András* szűrszabó, szűrőrátétes, népi iparművész, a népművészet mestere szélcakkozást végez. (Az alkotótól a Bihari Múzeum néprajzi gyűjteménye egy *fekete alapon piros szűrő mintadarabot* őriz.⁶⁷)

Erdei Lajos a párna szögletes alapformáját ügyes térszerkesztéssel körré alakította. A sarok hosszú virágos megoldása lehetővé teszi a szemet gyönyörködtető átmenetet, mert innentől már a körformák dominálnak, amiket a szintén a Bihari Múzeumban őrzött nagy körzővel⁶⁸ szerkesztett meg (IV. tábla 2. kép).

⁶¹ Valószínű, hogy ifj. Erdei Lajos a készítő, aki édesapja műhelyében tanulta ki a szűrszabó mesterséget. Id. Erdei Lajos (1880–1955) Derecskén alkotó népi iparművész (1955). Domanovszky–Varga 1983. 241. Ifj. Erdei Lajos (1910–1976.) hosszabb szünet után 1955-ben tért vissza a régi szakmájához, és még ebben az évben elnyerte a Népi Iparművész, majd 1965-ben a Népművészet Mestere címet. V. Szathmári 2002. 25. A család más tagja is a szűrőrátétes-készítő mesterséget követte, így ifj. Erdei Lajos testvére, Szabó Sándorné Erdei Piroska (1913–1998) is, aki 1967-ben megkapta a Népművészet Mestere címet. V. Szathmári 2002. 29.

⁶² Leltári szám: BM I. 2014.106. (III. tábla 2. kép)

⁶³ Kiss Zsigmond derecskei szűrszabó. Györfly 1930 (2004) 54. (Sajnos több adat nem ismert Kiss Zsigmondról).

⁶⁴ Györfly 1930 (2004). 60. 51. kép, 61. 52. kép

⁶⁵ Györfly 1930 (2004). 60-61.

⁶⁶ Bihari Múzeum Adattára (Leltári szám: BM.VIII.1018-99.)

⁶⁷ Leltári szám: BM. I.89.45. Közli Gyönyörűné 2014. 93.

⁶⁸ Leltári szám: BM I.74.294.

Az előző két párnahuzathoz hasonlóan itt is megjelenik a sorminta, amelynek indái aprólékosan kidolgozottak. A közép-motívum hat hegyével a párna közepe felé mutató dohánylevél, amit farkasfog választ el az előző szerkezeti egységtől. A derecskei rátétes szűrők aláakasztós módszerét használja a párna minden olyan részletén, ahol ez megvalósítható, még a levelezett koszorúk esetében is. A szélek koszorúja a közép-minta dohányleveleiben tér vissza.

A mértani formák ellentétét, a négyzet statikusságát, a közép-minta nyugalmát a körformába elrendezett sorminta ferdén forduló, kerek virágainak lendületessége el-lensúlyozza. Számos, új megoldást láthatunk az előzőekhez képest, ami mesteri szerkesztési tudásról tesz tanúbizonyságot. Erdei Lajosról nem véletlenül tartják azt, hogy a bihari tájon a legmagasabb művészi színvonalon őrizte meg és fejlesztette tovább a cifraszűrt díszítő posztórátétet.⁶⁹

A díszpárnákat, párnahuzatokat tanulmányozva megállapítható, hogy a posztómet-szett szűrőkről jelentős méretváltozás nélkül kerültek át a díszítmények az új funkciójú textíliákra. A piros rátétdíszítésű díszpárnán⁷⁰ pl. a széleket a levarrás előtt 4,5 centi-méteres, négysoros nyargalás zárja le, mely a sarkoktól indul és a szűrőkön alkalma-zott módon keretezi a párnahuzatot. A farkasfog, a cseresznye és virág motívumok mérete sem változott meg.⁷¹

A lakástextíliák körében a párnahuzatok mellett kedvelt volt a *terítő* is, melyek-re ugyancsak szép példákat találunk a gyűjtemény anyagában. Formáját és méretét tekintve igen sokféle lehet. A szerkesztés és tervezés ezeken már teljesen elszakad a szűrők gallérjának rendjétől. A szűrrátét díszítésű párnák közül a legutóbb elemzettel⁷² mutatnak nagy rokonságot, ami abból eredhet, hogy alkotóik a derecskei Erdei Lajos tanítványai voltak, látták az ő, esetleg családtagjai munkáit.

A kör alakú terítők többsége kisméretű. A méret és mintakincs adta korlátok itt hangsúlyozottabban jelentkeznek. Mindezek ellenére közöttük nincs két közel egyfor-ma mintázatú terítő sem. Mindegyik derecskei virágdíszítménnyel készült.

A zöld alapon drapp rátétes kisterítő (*V. tábla 1. kép*) közép-mintájának hatfelé osz-tottsága Erdei Lajos párnájával rokonítható. Motívumai, a hosszúszerű szegfűk csepp alakú hosszú virágban elhelyezve egy nagyobb, hatszirmú virágot formáznak. Ké-szítése a 20. század második felére tehető Berettyóújfaluban.⁷³ A kinyílt rózsalevelet

⁶⁹ Domanovszky–Varga 1983. 242.

⁷⁰ Leltári szám: BM I.89.41. (h.: 60 cm, sz.: 30 cm)

⁷¹ Leltári szám: BM I.2001.19. (h.: 115 cm, sz.: 88 cm, ujjá h.: 51 cm)

⁷² Leltári szám: BM I.2014.106

⁷³ Leltári szám: BM I.2014.99. (Átmérője: 22 cm)

tartalmazó hosszú virágokat farkasfog öleli körbe, követve a középminta formáját. A hullámos belső részt optikailag körré az inda egészíti ki, majd lezárul egy levelezett koszorúval és cakkozott széllal. Ügyesen szerkesztett, nagyon kellemes látvány, mind színben, mind elrendezésben harmonikus.

Ennek több tekintetben ellentéte a *fordított színállású kisterítő*⁷⁴ drapp alapon zöld rátéttel, bihari mintával, hét szegfű és egy csillagmotívum körül elrendezve (*V. tábla 2. kép*). Az alkotó a kinyílt szegfű virágok tövének azonos irányba történő elfordításával forgó mozgás érzetét kelti. Ezt a lendületet a szél kifelé cakkos farkasfoga és a középminta „álló” csillaga fogja vissza. A csillag motívum a rozetták, csücskök csoportjába tartozik. Ezek egykor az applikált szűrők gallérjának két sarkához varrt korongokon helyezkedett el. Általában centrális elrendezésű, tő nélküli formák, mert nem volt más mintákkal kapcsolatuk. Itt is önállóan jelenik meg, mint főmotívum. Szerkezete nem változott, csak új szerepkörbe került, így továbbélése biztosított a szűrőráttétben is.

Ezt igazolja Erdei Lajos tanítványának, a derecskei *Sárközi Béláné*⁷⁵ népi iparművész *kisterítője*⁷⁶ is (*VI. tábla 1. kép*). Itt egy margarétát⁷⁷ fon körbe koszorúval, melynek levelezése egyfajta körforgást indít el. Ezt szépen ellensúlyozza a tövel középirányba mutató kerek virágok sora. Az alkotó kiváló szerkesztési tudását mutatja, hogy a levelek és levelezés iránya a koszorúval ellentétes.⁷⁸ Végül a harmóniát egy levelezetlen koszorú nyugalma adja meg.

Sárközi Béláné egy *nagyobb, piros-fekete kerek terítőjének*⁷⁹ margarétát helyezett a közepére⁸⁰ (*VI. tábla 2. kép*). A nagy fantáziával megáldott alkotó mesterien kombinálta a hat levelezett koszorúval körülvett, kinyílt rózsalevelet tartalmazó, kerek virágot, egy szokatlan, ám a célnak nagyszerűen kialakított, levelezett koszorúval. Ezzel megoldotta a margaréta és a következő minták közti tér problémáját. A tövel befelé néző, bimbós rózsalevelekből álló sorminta szervesen kapcsolódik a belső részekhez. A szélt kétfelől cakkos farkasfog zárja le.⁸¹ Az első pillantásra statikusságot sugárzó elrendezést – ha alaposan megnézzük – a levelezett koszorúk lágy, azonos irányú körforgá-

⁷⁴ Leltári szám: BM. I.2014.99. A terítő alkotója nem ismert.

⁷⁵ Sárközi Béláné Derecskén élő szűrőráttét-készítő. A Népi Iparművész címet 1967-ben kapta meg. Szőlősiné-Zöld 2006. 44. Király Zsiga-díjjal 2016-ban jutalmazták. <http://nesz.hu/nesz/dijak-es-dijazottak/> Utolsó letöltés: 2017. február

⁷⁶ Leltári szám: BM I.2002.18.

⁷⁷ Szintén a rozetták, csücskök csoportjába tartozik.

⁷⁸ Leltári szám: BM I.2002.18. (átmérő: 30 cm)

⁷⁹ Leltári szám: BM I.2002.19.

⁸⁰ Kállai et. al. 2008. oldalszám nélkül (alkotói portré)

⁸¹ Leltári szám: BM. I.2002.19. Szűrőráttétes terítő. Átmérő: 49 cm

sa és a belső levelezett koszorúformákat követő, finom dinamika teszi mértéktartóan mozgalmassá. Mindkét terítőt alkotójuk adományozta a Bihari Múzeumnak.

A gyűjtemény legnagyobb, eredetileg *nyers alapon, piros rátétű, kör alakú terítőjének*⁸² (VII. tábla 1. kép) középmentája szintén a szűrők csücskőjén lévő minták egy újabb változatát tartalmazza. Az ismeretlen alkotó, terítője használt állapotban került be a múzeumba, az alakja oválissá, az eredeti nyers szín pedig drappá vált. Szegfűk díszítik körben nagyon szabályosan, három, koncentrikusan táguló félcseresznyés farkasfog és sorminta ismétlődik rajta, az elrendezés az alkotó kísérletező kedvét mutatva.

A *négyszögletes terítők*⁸³ között is találunk olyat, amelyiknek rozetta a közepe (VII. tábla 2. kép). Alkotója a saroknál hosszú virággá váló, kinyílt rózsalevél segítségével szép példát ad a kör és a négyzet kombinációjának szerkesztési problémája megoldására. Szerkesztési és kivitelezési tudásával, nagy gyakorlatával méltó követője mesterének. A fekete alapon piros, szűrátét mintás alkotást szintén a Derecskén élő Sárközi Béláné népi iparművész készítette és ajándékozta a gyűjteménynek.

A téglalap alakú terítők között fellelhető *kisebb, fekete alapon piros rátétes munka*⁸⁴ (VIII. tábla 1. kép) szerkesztése és kivitelezése azért érdekes, mert a széllezárás visszaidézi a szűrőket, valamint a gyűjtemény szűrátétes párnáit. Szokatlan megoldású a dupla alap, amelyre az alapszínnel egyező cérnával varrta le készítője a kétsoros nyargalást. A kehelylevelkés tövű virágok és a félcseresznyés farkasfog is visszatérő motívum. A terítő tökéletes szerkesztésű, a belső elrendezés követi a külső formát. Berettyóújfaluban *Koós Imre*⁸⁵ készítette és ajándékozta a múzeumnak.

Az előzővel megegyező színállású az a *terítő*⁸⁶ (VIII. tábla 2. kép), amely a szintén Derecskén élő *Porkoláb Ferenc*⁸⁷ népi iparművész, a népművészet mesterének alkotása. A szűrátét-készítést autodidakta módon kezdte, majd a Komádiban élő *Nagy Gyula* népi iparművéstől tanult.⁸⁸ Terítőjének két nagy központi dísz szív formájú, amelynek nagy, belső tere a kitéltetés új lehetőségének szép példáját mutatja be a szűrátétben.

⁸² Leltári szám: B.M. I.90.9. (legnagyobb átmérője: 67 cm, átmérő 57cm)

⁸³ Leltári szám: BM I.2002.17. (h.: 30 cm, sz.: 30 cm)

⁸⁴ Leltári szám: BM I.74.314. (h.: 43 cm, sz.: 33-34 cm)

⁸⁵ Koós Imre berettyóújfalui szűrátét-készítőről kevés adattal rendelkezünk. Annyi biztos, hogy 1990-ben még alkotott. (A Bihari Honismereti Tábor néprajzi csoportja ellátogatott a mesterhez. Bihari Múzeum adataira 1818.2001.)

⁸⁶ Leltári szám: BM. I. 2014.123. 2014. (h.: 70 cm, sz.: 30 cm)

⁸⁷ Porkoláb Ferenc derecskei szűrátét-készítő. A Népi Iparművész címet 2001-ben kapta meg Szöllősiné-Zöld 2006. 42., Népművészet Mestere 2014-ben lett. <http://nesz.hu/a-nepmuveszet-mesterei/> Utolsó letöltés: 2017. február.

Leltári szám. BM I.2002.18.

⁸⁸ Kállai et al. 2014. 31. Kezdetben feleségével a Budapesti Népművészek Szövetségének voltak bedolgozók.

Az itt található kehelylevélkés, bihari szegfűs, kerek virágok a külső részeken hosszú formát nyerve jelennek meg. A virágok négyes tagolása a két szívben és azon kívül is mindkét oldalon kétszer jelenik meg. A terítő dinamikus mintáját a levelezett koszorú mellett a széleket lezáró tölgyfalevél adja. Az alkotó adományaként került a múzeumba.

Varga Lászlóné⁸⁹ szürrátét-készítő népi iparművész *nagyméretű terítőjének*⁹⁰ jellemzői sok közös vonást mutatnak a textilgyűjteményben megtalálható falvédőivel. Ő kivételt képez az alkotók között, mert a Hajdúságban, Debrecenben élt, alkotott.⁹¹ Érdekes, hogy virágainak formája mégis derecskei teljes kör, amelyen nincs kehelylevélke. Mesterének oktatója, vagy példaképe Erdei Lajos lehetett, mert a falvédőkön is csak derecskei mintákat használt.

A *terítő* (IX. tábla 1. kép). szélét levelezett koszorú zárja le. Levelezésének iránya megegyezik a sormintában felhasznált, azonos mintaelemmel, csak ott már hullámvázalással társul. Ez meghatározza a belőle kiinduló hosszúvirágok irányát. Befelé haladva a szerkezeti részeket farkasfog választja el. A következő sorminta virágai kerek, tövük iránya a belső rész felé néz. Ezt a nyugalmat az indák azonos irányú hajladozása teszi mozgalmassá. Ennek a résznek az ellentétes irányú elrendezése a nagy méretet érdekessé teszi, hiszen így vezeti a tekintetünket. Mégis a legizgalmasabb rész a legbelső, ahol a hat nagy körbe rendezett mintát a közöttük lévő, keretezett levelekkel játékosan élére állított négyzeteknek is nézhetjük. Nagyon igényesen kidolgozott, különlegesen szerkesztett alkotás, akárcsak a három, általa készített és adományozott *nagyméretű falvédő* is.

Az előző terítővel rokon a *fekete alapon piros szívmintás falvédő*⁹² (IX. tábla 2. kép) optikai játékosága. Három hegyével összeforgatott középinta van rajta, de ha a közöttük lévő, elforgatott szíveket nézzük, akkor négy főmotívumot látunk, és az előzőek elveszítik dominanciájukat. Ilyet csak olyan alkotó tud készíteni és engedhet meg magának, aki a mesterségbeli tudás mellett nagy fantáziával is megáldott és nagyon szereti, élvezi, amit csinál. Olyan alkotó, aki nem vész el a részletekben.

Varga Lászlóné egy újabb alkotásán⁹³ (IX. tábla 3. kép) a nyugodt részletek, a levelezett koszorú, a cakkos farkasfog, a tövvel befelé néző sorminta és a középrész szívmintái jelennek meg. Ha a térkitöltést figyeljük, körben a főmintákat érintő mintahullámvázalást veszünk észre, akárcsak a sorminták esetében is.

⁸⁹ Varga Lászlóné Debrecenben alkotó szürrátét-készítő népi iparművész volt. Tudását lányának, Csepreghy Tamásné Varga Piroksa szürrátét-készítő népi iparművésznek adta át. Nagy–Paróczainé–Tárné 2006. 64.

⁹⁰ Leltári szám: BM I.93.106. (h.: 140 cm, sz.: 58 cm)

⁹¹ Debrecenben *Vámosi Frigyesné*től tanult. Nagy–Paróczainé–Tárné 2006. 64.

⁹² Leltári szám: BM I.93.107. (h.: 140 cm, sz.: 70 cm)

⁹³ Leltári szám. BM I.93.107.

Az egyik legnehezebb szűrátétes díszítési mód az *aláarakás*. Egy kisebb tárgyon is nagy odafigyelést, sok plusz időráfordítást igényel, nemhogy egy közel kétméteres falvédőn.⁹⁴ A *nyers alapon piros rátétű és fekete aláarakásos falvédőn* a kiváló szerkesztés mellett nagyszerű kivitelezésről is tanúbizonyságot tesz Varga Lászlóné.

Az aláarakás szerkesztésének két fajtája van. A főbb motívumok aláarakásával kiemelhetjük a kívánt részleteket, vagy minden mintát aláarakunk. Ezen a falvédőn minden virág aláarakott, kivéve a levelezett koszorút. Akárcsak a szűrőkön, itt is a cifrázás a cél. A rengeteg munka elérte célját, csodálatos látványt nyújt.

Készítőjének kísérletező szelleme mutatkozik meg *az azonos színű, de aláarakás nélküli falvédőn*⁹⁵ (X. tábla 1. kép) is. A szélek kétsoros csigának nevezett nyargalásánál az alapon túlengedi a rátétet és a terítőkre jellemző módon szélcakkozza. Így a rátét színe dominál. Ennek a lakástextíliának a szerkesztése merész, már feszegeti és áttöri a határokat, a szó mindkét értelmében. A korábban vizsgált díszpárnáknál ez a fajta próbálkozás nem volt elég sikeres és esztétikus. Ezzel szemben itt már ez a különleges megoldás jól átgondolt. A textília legfőbb erénye az, hogy olyan elrendezésű mintákat szerkeszt egy elnyújtott főmotívummá, amelyeket korábban senki. Mindez szemet gyönyörködtető látványt nyújt, egyáltalán nem érezzük túlzásnak. A nagyméretű tárgyak között itt már megjelenik a csillag csücskő minta is, szám szerint nyolc, de nem fődíszként, hanem beépítve a kompozícióba.

E két utóbbi falvédő különbözik a sorminták számában. Ennek oka a középinta és a falvédő szélessége, a kompozíciós elképzelés lehet. A Debrecenben élő és alkotó Varga Lászlóné minden Bihari Múzeum-beli tárgyán derecskei kinyílt rózsalevelet találunk.

Használati tárgyak

A posztómetszett szűrők díszítményeinek továbbéltetésének egy újabb lehetőségét jelentik azok a kisebb, vagy nagyobb méretű használati textíliák is, melyekre napjainkban egyre gyakrabban kerülnek fel rátétdíszítések. Ilyen tárgyakra gondolhatunk, mint a könyvborítók, szemüvegtokok, papírzsebkendő- és mobiltelefon-tartók stb., s egyre több viselet-kiegészítő tárgyon, mint például a táskákon is megjelennek ezek a díszítmények. A Bihari Múzeum gyűjteménye egyetlen ilyen rátétdíszítésű tárgyat, egy *női táskát*⁹⁶ (X. tábla 2. kép) őriz, alkotója ismeretlen.

A táska anyaga posztó, bélése selyem. Rendeltetésének formája megfelel. Az ünnepi, nyers alapon fekete rátétes szűrők színvilágát követi,⁹⁷ a tárgy méretének és formá-

⁹⁴ Leltári szám: BM I.93.109. (h.:190 cm, sz.: 68 cm)

⁹⁵ Leltári szám: BM I.93.108. (h.:160 cm, sz.: 66 cm)

⁹⁶ Leltári szám. BM I. 93.147.

⁹⁷ Lásd pl. a Bihari Múzeum BM I.2001.19. leltári számú szűrje. Közli Gyönyörűné i. m. 79., 80., 88.

jának megfelelő mintaszerkesztéssel. Bihari kehelylevélkés virágainak elrendezése kiváló szerkesztési tudásra vall. A tárgy két táska összevarrásából jött létre. A táskák felső részénél varrták össze azokat, itt rögzítették a vállpántot is. Kiegészítői, a fém patentok, kapcsok, bőrszíjak illeszkednek a táska egészéhez. A szélek a minta színével azonos színű bőrrrel szegettek, keretozettek, a vállszíja is fekete. Minden táskarész egyenként 3 zsebet tartalmaz, amelyet egy-egy patent zár be. A két rész önállóan is megállná a helyét. A táskaelemek közötti hátlapok is mintások, ennek szükségessége vitatható, mivel viseléskor nem látszik. A négy oldalon elhelyezett minta mindegyike más és más. Felfedeztem közöttük a nagyszalontai szűrszabó *Katona Mihály*⁹⁸ mintakönyvének csücskő mintáját.⁹⁹ (*X. tábla 3. kép*) A Bihari Múzeum textilgyűjteményének egy bihari rátétes szűrén¹⁰⁰ is megtalálható ez a specifikusan bihari, ritkán használt minta.¹⁰¹

A táska egyik felének patentje közelében egy szépen ívelt, fekete I betűforma rátét látható, ami arra utal, hogy megrendelésre készülhetett, nagy valószínűséggel a táskatulajdonos hölgy keresztnevének kezdőbetűje lehetett, tehát tulajdonjelzés.

A megformálásában és díszítésében egyaránt igényes táska készítője valószínűleg bőrműves közreműködését is kérhette a kiegészítők elkészítésénél. Ez is példája annak, hogy a szűrrátétet-készítők többsége nem rendelkezik egyéb mesterségbeli ismeretekkel. Viseletvarróval, bőrművessel közösen kell, hogy létrehozzák alkotásaikat, ha újítással próbálkoznak. Ritka és szerencsés szituáció az, ha egy alkotó több mesterség ismeretében önállóan hozhatja létre alkotásait.

Mint ahogyan a fentiek is mutatják, a Bihari Múzeum nagyszámú, szűrrátétes tárgyai, textíliái egy átfogó képet nyújtanak a posztómetszett szűrők rátétes díszítményeinek továbbéltetési törekvéseiről. Ebben a maga nemében ritka, igen gazdag gyűjteményben a kor minden neves szűrrátét-készítőjének van munkadarabja. Ezért teljes keresztmetszetében vizsgálható a mesterség változása, az alkotói sajátosságok és egyéni jellemzők egyaránt. Az általam vizsgált tárgyak bemutatják azt a sikeres folyamatot, ahogyan az egyes alkotók a mesterség továbbéltetési lehetőségeit keresték, kikísérletezték és sikeresen meg is találták, igazodva a kor elvárásaihoz és igényeihez. Ezek a munkák felbecsülhetetlen szerepet töltenek be egy ritka kézműves tevékenység fennmaradásában, továbbéltetésében, s a ma élő alkotókat is arra kell, hogy ösztönözze, hogy merjenek kísérletezni, megújulni.

⁹⁸ Katona Mihály szűrszabó volt Nagyszalontán, akinek „applikációs-rajzkönyvét” a „Néprajzi Tárnak sikerült megszerezniük”. Györfly 1930. (2004). 53–54.

⁹⁹ Györfly 1930. (2004). 78. és 101. 114.

¹⁰⁰ Leltári szám. BM I.2001.15. Közli Gyönyörűné i. m. 79., 92.

¹⁰¹ Gyönyörűné i. m. 93.

A lakástextilek divatja jelenleg múltóban van. Ezért, a hatvanas évek problémájával ma is szembe kell néznünk. Milyen tárgyakon éljenek a minták tovább? Hogyan lehet a mindennapi életben használható tárgyakon megjeleníteni ezt a sajátosan egyedi, magyar kézműves mesterséget?

A szürrátét újításból született és ma is új irányokat keresnek az alkotók azért, hogy az emberek mindennapjainak részeként, a jövő számára tovább éljen ez a bihari sajátosság.

Irodalom

BÉRES András

1955 *A debreceni cifraszűr*. Múzeumi füzetek, Debrecen

DOMANOVSKY György–VARGA Marianna

1973 *Népi iparművészet 1953–1973*. Magyar Nemzeti Galéria, Népi Iparművészeti Tanács, Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége Révai Nyomda, Budapest

1983 *Mai magyar népi iparművészet*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

FARAGÓ József–NAGY Jenő–VÁMSZER Géza

1977 *Kalotaszegi magyar népviselet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

FEKETE Aladárné (szerk.)

1983 *A magyar nép iparművészet harminc éve* [kiállítási katalógus]. Budapest

FLÓRIÁN Mária

1997 *Öltözködés. Magyar néprajz IV. Életmód*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 585–764.

GÁBORJÁN Alice

2000 *Cifraszűrök*. Néprajzi Múzeum, Budapest

GYÖNYÖRÚNÉ Erdei Judit

2014 *Rátétes cifraszűrök a Bihari Múzeum gyűjteményében*. In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX*. Berettyóújfalú. 71–94.

GYÖRFFY István

1930 (2004) *Magyar népi hímzések. A cifraszűr*. Karcag, a szerző kiadása.
(Reprint kiadás: Nap Kiadó Kft.)

1983 (1926) *Alföldi népelet*. Gondolat, Budapest

I. SÁNDOR Ildikó–SÁNDOR Mária

2014 *Egy székely tanítónő Bihar hagyományaiért*. Dr. Sándor Mihályné Nagy Gabriella néprajzi és közművelődési tevékenysége. In: Sándor Mária (szerk.), *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX*. Berettyóújfalú. 277–301.

- JANKOVICS Marcell
1998 *A fa mitológiája*, Debrecen
- KÁLLAI Irén–MAGYAR Zita–TÖRÖK Istvánné–VERESSNÉ BALOGH Anikó
2014 *20 éves a Bihari Népművészeti Egyesület*. Berettyóújfalu
- KOVÁCS Károly
1997 *Népművészet a nyolcosztályos gimnázium V–VII. osztálya számára*, 15–17 éveseknek, 2. kötet. Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest
- LENGYEL Györgyi
1975 *Kézimunkák. Új technikák-új megoldások*. Magyar Nők Országos Tanácsa. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
1978 *Népi kézimunkák*. Magyar Nők Országos Szövetsége. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- NAGY Mária–PARÓCZAINÉ Simay Ildikó–DR. TAR Károlyné
2006 *Kézművesek Debrecenben* (Hagyományörzők sorozat.) Debrecen
- PACH Zsigmond Pál
2003 *Szürkeposztó, szűrposztó, szűr. Fejezetek a magyarországi szövőipar korai történetéből*. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 31.), Budapest
- SZÖLLŐSI Imréné–ZÖLD Klára
2006 *Tízéves a Derecskei Kézműves Kör*. Debrecen
- TARJÁN Gábor
1993 *Mindennapi hagyomány*. Néprajzi ismeretek mai használatra. Tankönyv 12–18 éves tanulók számára. Budapest
2005 *Folklór. Népművészet. Népies művészet. Kalauz a magyar népművészethez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- V. SZATHMÁRI Ibolya
1987 Hajdúböszörményi szűr. In: Nyakas Miklós (szerk.): *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VI*. 1987. Hajdúböszörmény. 151–172.
2002 A szűrkészítés, szűrhimzés, szürszabó mesterség, szürrátét. In: *Élő népművészet Hajdú-Bihar megyében I*. A Népművészet Mesterei Debrecen, 13–29.
2011 Népélet a Berettyó mentén a XVIII–XX században. Gazdálkodás, kereskedelem, kézművesség, viselet, táplálkozás. In: Kállai Irén (szerk.): *Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig*. 96–115.

Judit Gyönyörűné Erdei
Hungarian felt overlay (“szűrrátét”) works in the textile collection
of Bihari Museum

“Szűr” is a typical Hungarian cloak-like felt coat that had been worn by men. It is made of woollen felt compressed by various methods, which can well withstand extreme weather. The craftsmen specialized to produce this type of coat were called felt coat tailors (“szűrszabó”). After sewing machines were spread across Hungary the tailors of Bihar created so called overlay felt coats that appeared also in other regions of the Carpathian Basin later. After felt coats disappeared from everyday clothing felt overlay decorations persisted on home textile products.

The wide range of felt overlay works and textiles of Bihari Museum provides a comprehensive view on the efforts aimed to save decorative overlay patterns of felt coats. This uniquely rich collection presents works from all of the recognized felt overlay makers of the era. Therefore the changes of the craftsmanship, characteristics of the craftspeople and individual features can also be examined at the same time. Products analysed by the study demonstrate a successful process how certain craftspeople searched for the opportunities to preserve their craftsmanship, and made attempts and finally found the way to align it to the expectations and needs of these times. Their works are invaluable for the preservation and survival of this rare craftsmanship.

Judit Gyönyörűné Erdei
Gegenstände mit Verzierung durch Szűr-Applikationen in der Textilsammlung
des Bihari Museums

Der Szűr ist ein typisches ungarisches Kleidungsstück von Art Mantel, diese wurden von Männern getragen. Der Stoff war ein Gewand, gewoben aus Wolle, verdichtet durch verschiedene Verfahren, der gegen unterschiedliche Witterungsbedingungen widerstandsfähig ist. Er wurde von Szűr-Schneidern gefertigt. Durch die Verbreitung der Nähmaschinen in Ungarn fing man in Bihar die sog. Szűr-Mäntel mit Applikationen herzustellen, von hier breitete es bis zu Regionen im Karpatenbecken aus. Mit Verschollen der Szűr-Tracht ging die Verzierung durch Szűr-Applikation nicht unter, sie überkam auf verschiedene Wohntextilstücke.

Die Gegenstände, Textilien mit Verzierung durch Szűr-Applikationen des Bihari Museums legen ein umfassendes Bild über Weiterlebensbemühungen der Verzierungen durch Szűr-Applikationen. In der einzigartigen, sehr reichen Sammlung gibt es Stücke von allen namhaften Szűr-Applikationsmeister. So kann die Veränderung der Kunst in ihrem Querschnitt untersucht werden, sowohl die Schaffens- als auch die Einzelmerkmale. Die in der Studie untersuchten Gegenstände stellen den erfolgreichen Vorgang dar, wie die einzelnen Schöpfer nach Weiterlebensmöglichkeiten der Meisterschaft suchten, experimentierten und Erfolg hatten, angepasst den Erwartungen und Ansprüchen der Epoche. Diese Meisterstücke spielen eine unschätzbare Rolle im Weiterbestehen einer seltenen Handwerkertätigkeit.

I. tábla



1. kép. A BM I.89.42. leltári számú díspárna eleje jellegzetes bihari szűrgallér elrendezéssel. Mezei András alkotása.



2. kép. A BM I. 89.42. leltári számú díspárna hátulja, amelyen a bihari szűrőkre jellemző bokorvirág motívum jelenik meg az elej színeinek felcserélésével.



1. kép. A BM I. 89.41. leltári számú díszpárna. Mezei András készítette



2. kép. A BM I.89.41. leltári számú díszpárna, amelyen a bokorvirág az első oldal alapjának színével egyezik meg.

III. tábla



1. kép. Ez a díszpárna valószínűleg Tóth Lajos munkája, az új formának megfelelő, új szerkesztési elv megjelenésére szép példa. (Leltári szám: BM I.2014.104.)



2. kép. Az Erdei Lajos által készített, aláakásos díszpárna a készítő tökéletes tervezési tudását dicséri. (Leltári szám: BM I. 2014.106.)

IV. tábla



1. kép. Mezei András szélcakkozás közben. Eszközei: tőke, szélcakkozó és fakalapács. (Biahri Múzeum adattára Ad/VIII.1018-99.)



2. kép. A BMI.74.294 leltári számú körző, amelyet a párnák és terítők körformáinak az anyagon történő könnyebb kiszekerzéséhez használtak.

V. tábla



1. kép. A kerek terítő főmotívumának szerkesztése Erdei Lajos párnájának közepével rokon. (Leltári szám: BM. I.2014.99.)



2. kép. A kerek virágok tövének azonos irányba történő elforgatásával örvénylő hatást ért el a készítője. (Leltári szám: BM I. 2014.100.)



1. kép. A BM I.2002.18. leltári számú szűrrátétes terítő. A stabilitás és forgás harmonikus szerkezetté válik Sárközi Béláné alkotásán.



2. kép. A BM I.2002.19. leltári számú szűrrátétes terítő mesteri szerkesztési tudást, tökéletes kivitelezést tükröz. Sárközi Béláné munkája.

VII. tábla



1. kép. Terítő bihari kehelylevélkés kerek virágokkal. (Leltári szám: BM I.90.9.)



2. kép. Négyzet alakú szűrrátétes terítő. A minta elrendezése a kör és négyzet közötti átmenet szép példája. Alkotója Sárközi Béláné. (Leltári szám: BM I.2002.17.)



1. kép. A terítő érdekessége, hogy az alap dupla, és a szélcakkozás után az alapon kétsoros nyargalás található, majd csak az után jön a piros rátétdísz.

Készítője Koós Imre. (Leltári szám. BM I. 74.314.)



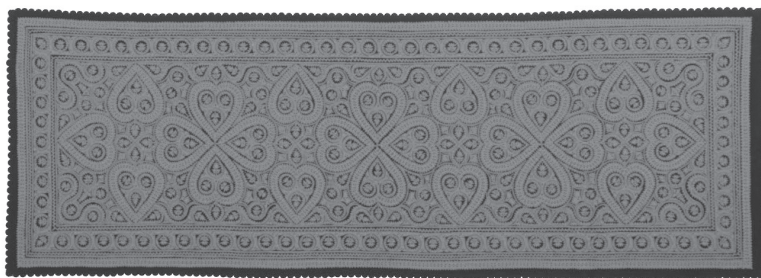
2. kép. Porkoláb Ferenc terítője. Tölgyfalevél szegélyű, nagy szív mintás alkotás.

(Leltári szám. BM. I. 2014.123.)

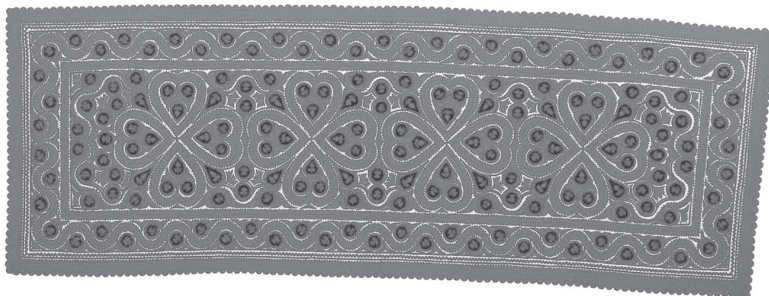
IX. tábla



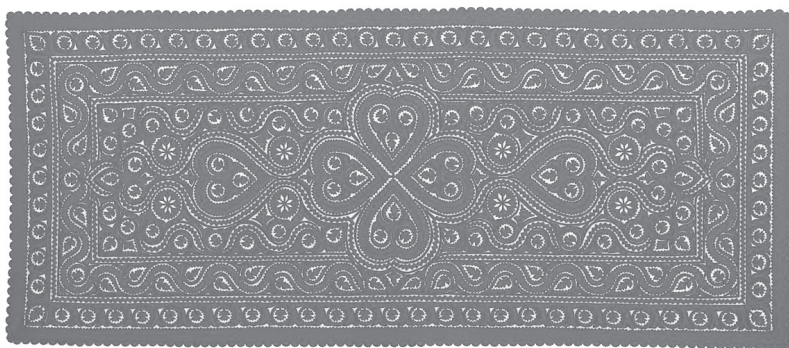
1. kép. Varga Lászlóné terítője. A kör és az élére állított négyzetek optikai játéka teszi különlegessé. (Leltári szám. BM I.93.106.)



2. kép. Szerkesztési bravúrt láthatunk a szívformák elforgatásával, optikai játékot. Varga Lászlóné alkotása. (Leltári szám. BM I.93.107.)



3. kép. Az aláakásos technika és a hullámzó motívumok teszik különlegessé ezt a tárgyat. Varga Lászlóné munkája. (Leltári szám: BM I.93.109.)



1. kép. Varga Lászlóné falvédője. (Leltári szám: BM I.93.108.)
A belső mintaszerkesztés a körbefutó farkasfoggal egy hatalmas,
szokatlan, a kereteket áttörő formát képez.



2. kép. A szűrrátétes gyűjtemény
legkülönlegesebb darabjának
eleje kehelylevélkés virágaival,
anyagával és színeivel az applikált
szűrőket idézi.
(Leltári szám: BM I. 93.147.)

3. kép. A két részből összeállított női táska.
(Leltári szám: BM I.93.147.) A cseresznye-
koszorúból kinövő kehelyleveles virágminta
nagyszalontai jellegzetesség.



Sándor Mária

MEZŐTÚRI MÁZAS KERÁMIA BIHARI KISGYŰJTEMÉNYEKBEN

Bihar vármegye ma Magyarországra eső területein az egykor, a háztartásban nagy mennyiségben használatos kerámiaedények különböző, elsősorban alföldi fazekas-központokból kerültek ide¹. A Bihari Múzeum kerámiagyűjteményének példáján már láthattuk,² hogy Berettyóújfaluban és a környező településeken nagy számban használtak az egyik kiemelkedő alföldi fazekasközpontban, Mezőtúron készített edényeket. Jelen tanulmányban hét bihari kisgyűjtemény kerámiatárgyait vesszük vizsgálat alá,³ kiemelve a Mezőtúrról származó darabokat.

A vizsgált gyűjtemények közül több is helyi pedagógus kezdeményezésére jött létre, iskolai keretek között. Magyarhomorogon az 1960-as években Szabó Jenőné magyar–történelem szakos tanár kezdett tárggyűjtésbe. Napjainkban a községi könyvtár 2016-ban felújított termében kap helyet a több száz darabos gyűjtemény, amelyből 50 darab a kerámiatárgy.

Furtán az 1980-as években Vadász Levente iskolaigazgató kezdte meg a néprajzi és helytörténeti vonatkozású tárgyak gyűjtését, a ma szintén több száz darabos kollektív⁴ az egykori iskolai szolgálati lakás épületében található, a Furtai Általános Művelődési Központ tartja fenn. A gyűjtemény 33 darab kerámiatárgyat tartalmaz.

A Hencidai Helytörténeti Gyűjtemény alapját a Szabó Andor református lelkész által gyűjtött tárgyak jelentik, amely később kiegészült a lakosság adományaival.⁵ Jelenleg a régi iskolai épületben nyert elhelyezést, a község önkormányzata és a Hencidai Református Egyházközség közösen tartja fenn. A vizsgált gyűjtemények közül a hencidai rendelkezik a legtöbb kerámiaedénnyel: közel 100 darabot őriznek itt a fazekasmunkákból.

Nagyrábén a művelődési ház 1963-as létrehozásakor annak igazgatója egyik legfontosabb jövőbeli céljául a néprajzi értékek megőrzését tűzte ki. 1965-ben adtak ki felhívást, melynek eredményeként a helyi lakosok több száz tárgyat vittek be a művelődési házba. Ezt követően épült fel az intézmény udvarán – egy nagyrabéi középparaszti lakóház mintájára – az összegyűlt tárgyak bemutatására szánt épület, melynek

¹ Dankó: 2007. 41.

² Sándor 2011.

³ A vizsgálat közvetlen előzménye a 2014-ben a Bihari Múzeum járási múzeum mintaprojektje kapcsán különböző bihari kisgyűjteményekben végzett szakmai tevékenység volt: több helyen tárgytisztítást, állagmegóvó műtárgykezelést, nyilvántartási munkát végeztünk.

⁴ A szakmai nyilvántartási munkák a Bihari Múzeum 2014-es járási mintaprojektje kapcsán kezdődtek el, ennek során a kerámia- (33 db) és a textiltárgyak (66 db) kerültek leltárba.

⁵ Kolozsvári–Sándor: 2011. 48.

végleges átadására csak 1993-ban kerülhetett sor.⁶ A nagyrábéi tájház kiállítása⁷ az utóbbi időnkig is bővült, 2015-ben 300 tárgyat számlált⁸, amelyből 40 darab tartozik a népi kerámiák közé.

Biharkeresztesen először 1996-ban fogtak helytörténeti gyűjtésbe Dankó Imre szakmai irányításával.⁹ A gyűjteményben napjainkban 20 darab kerámiatárgy található.

A csökmői tájház egy magánkezdeményezés eredménye. A helyi Z. Nagy Tiborné Kádár Irén nagyszülői örökségét, egy 100-150 éve épült, háromszatú lakóházat ajánlotta fel közösségi célokra. 2005-ben, a ház felújításával egy időben kezdtek hozzá a tárgyak gyűjtéséhez.¹⁰ Napjainkban a Csökmői Hagyományörző Egyesület által üzemeltetett tájház 429 darabos tárgyi gyűjteményéből¹¹ 22 népi cserépedény.

A legfiatalabb gyűjtemény a Bojti Tájházé, amelyet 2010-ben hozott létre a Bojtért Egyesület. A háromszatú lakóházban elhelyezett tárgyak gyűjtése már a korábbi években megkezdődött. 2016-ban 28 darab kerámiaedényt tudunk összeszámolni.¹²

Minden vizsgált kisgyűjteményről elmondható, hogy tárgyai az adott településről kerültek be, itt használták azokat.¹³

Jelen tanulmányban ezek közül a feltételezett mezőtúri¹⁴ edényeket mutatjuk be,¹⁵ edénytípusonként csoportosítva.

A mezőtúri fazekasság régi múltra tekinthet vissza, már a középkorban is kiváló adottságokkal, alapanyaggal rendelkezett.¹⁶ 1900-ban pedig 114 fazekast írtak itt össze.¹⁷

A mezőtúri áru kereskedő révén került el távolabbi vidékekre, vagy a fazekas maga vitte készítményeit vásárba. Általában az ilyen, házaló fazekasok azokra a vidékekre

⁶ Kolozsvári–Sándor: i. m. 70.

⁷ A gyűjtemény egy részét külön helyiségben raktározza a fenntartó önkormányzat.

⁸ A tárgyakról digitális felvételeket és nyilvántartást készítettek a Bihari Múzeum szakmai irányítása mellett a művelődési ház munkatársai.

⁹ Kolozsvári–Sándor: i. m. 20.

¹⁰ Kolozsvári–Sándor: i. m. 31.

¹¹ A nyilvántartási munka 2008-ban Nagy László etnográfus szakmai irányítása mellett történt.

¹² Jelenleg nem működik a tájház Bojton, a műtárgyakat az eredeti tulajdonosok elvitték.

¹³ Kivételt képez a Csökmő Tájház, amelynek kiállításában a szeghalmi Sárréti Múzeum néhány műtárgya is szerepel letétként, ám ezeket a darabokat a népi cserépedények vizsgálatába nem vontuk be.

¹⁴ A települések legtöbbször a szakirodalom említi az alföldi fazekasközpontok mellett a révi és gömöri fazekastermékek használatát is. pl. Dankó: 2011. 336. Hencidára az első világháborúig Erdély felől érkeztek áruikkal fazekasok. Varga 1996. 117.

¹⁵ A Mezőtúrhoz közeli Karcagon élő fazekasok közül is többen készítettek mezőtúri stílusban edényeket. A 19. század második felében pl. Rab Imre (Nagy Molnár: 2007: 75.), vagy a 19. század végén–20. század elején Ácsi Kovács János. (Nagy Molnár: i. m. 77.) Arról is van tudomásunk, hogy karcagi fazekas vásárolt Biharban. (Dankó 2007. 40–42.)

¹⁶ Nagy Molnár: i. m. 17.

¹⁷ Kresz: 1978.: 3.

vitték árujukat, ahol nem foglalkoztak agyagedény készítésével.¹⁸ Az Alföldön szinte csak Hódmezővásárhely és környéke, Szentes, Orosháza maradt ki a vásárcsokortól. K. Sebestyén János (szül.: 1879) túri fazekas szerint Bihar volt a legfőbb árusítási terület.¹⁹

Mezőtúron a 19. század elején mázatlan feketeedényt égettek,²⁰ a század közepén tértek át a mázas áru készítésére. Kezdetben főként zöld mázas edények készültek, amelyeket gyakran fekete színnel, írókával díszítettek a máz alatt. A sokszínű díszítés, a virágzás fehér mázas alapszínre az 1860-as évektől jellemző. A mezőtúri kerámiaedények jellegzetes zsemlesárga, ún. „dudi” alapszínének használata az 1870-es évektől kezdődik.²¹ Az ornamentika hasonló az előző korszakéhoz: különálló, lefelé hajló virág, avagy egyenes szár menti díszítmény. A körvonal mindig sötétbarna, a díszítés pedig vörös, zöld, néha kevés kék. A túri kerámia virágkora az 1880–1890-es évek, a XX. század eleje, ezt nevezzük az írókás díszítés klasszikus korszakának. Elhajló, ferde szárú virág mellett egyre gyakoribb a folyó minta, „körülkoszorú”. „Kerek rózsza”, „őszirózsza”, „kis apró rózsza” motívumokat rajzoltak „kacsaringós levél” és „kígyólevél” közé.

A századforduló után az országban rendszeresen tartottak agyagipari tanfolyamokat, amelyek megtanították a fazekasokat a műmázak használatára. Ekkor kezdődött el Mezőtúron a krómzöld, a pink, a fehér és a világoskék színű cseréptárgyak készítése, az 1910-es tanfolyamtól kezdve az írókát egyre inkább elhagyták, és áttértek az ecsettel való festésre. Ez a technika a motívumok egyes részeinek belső felépítését és színeit alakította át, a motívumok szerkezete hasonló maradt a korábbi korszakokéhoz.

Mezőtúron a legfontosabb edénytípus a *korsó* volt, az itteni fazekasok erről nevezték magukat korsósoknak.²²

A túri korsónak jellegzetes formája volt: a viszonylag keskeny fenékből egyenesen induló forma enyhe íveléssel szélesedett az edény magasságának körülbelül kétharmad részéig, s a válla fokozatosan szűkült, így a legnagyobb átmérője viszonylag magasra került,²³ a legdíszesebb része a korsó válla.²⁴

¹⁸ Molnár: 1938. 20.

¹⁹ Kresz: é. n. 307. Idézi Sándor: 2011. 184.

²⁰ A mezőtúri kerámia stíluskorzeit Kresz Mária határozta meg (Kresz: 1978), monografikus feldolgozását pedig Nagy Molnár Miklós végezte el (Nagy Molnár: 2007.)

²¹ A sárgás földfestéket az Arad megyei Dud községből hozatják, innen az elnevezés.

²² A nagy vastartalmú túri agyag égetett formában átveszti a vizet, amely a korsónál előnyös tulajdonság, hiszen meleg időben is hűvösen tartja az ivóvizet. (Kresz: 1991b. 532.)

²³ Nagy Molnár: i. m. 114.

²⁴ Mivel szívárog belőle a víz, ezért a korsó helye a pitarban van az alacsony vizespadon, ahová felülről esik a tekintet, ezért alakították így a díszítésmódot. (Kresz: 1991a. 42.)

A mezőtúri korsó másik jellegzetessége a fül kialakítása: a korsónyakban lévő rostával egy magasságban rögzítették az edényhez, majd kissé felfelé húzták, így a fül a szájig ível, s ettől a magasságtól kezdve hirtelen lefelé hajlik. Erre a lefelé hajló részre került rendszerint az iváshoz kialakított nyílás, az ivócsecs.²⁵

A Hencidai Helytörténeti Gyűjteményben találtunk egy olyan korsóra²⁶ (1. kép), amely a mezőtúri kerámia fehér mázas, az 1850–60-as évekre tehető²⁷ korszakában készülhetett.²⁸ Formája karcsúbb, nem annyira vállas, mint a későbbi, jellegzetes túri korsó. A díszítmény színe ezen az edényen zöld és barna, a vállon barnával húzott virágszirom található zöld pettyekkel és rozsmaringággal. A hasán a – későbbi mezőtúri edényeken is látható – többszörös záró csíkmotívum is zöld színű, akárcsak a nyakon lévő ferde vonalkázás.

A vizsgált kisgyűjtemények további korsói már kivétel nélkül dudi alapszínűek. Díszítésük jellemzően a vállra barna írókával húzott inda mentén elhelyezkedő virágmotívumokból áll, a válluk alatt pedig több, barna csík zárja le az ornamentikát,²⁹ amelyből a legfelső rendszerint hullámvonal.

Régebbi darab lehet az a két, erősen sérült korsó, amire Nagyrábén³⁰ és Csökmön³¹ bukkantunk. Mindkettő vállán barna írókás hullámok között (amely a nagyrábéi edényen koszorúszerűen egymás mellé húzott körvonalak, a csökmői korsón hullámszerű ágmotívum³²) csak néhány pöttynyi, szíromszerű kitöltést találunk. Az igen nagy felületen lepattogzott földfesték és máz felismerhető színei a barna mellett: vörös, zöld és nyomokban fehér.

A vállon lévő díszítés majdszak teljes egészében épen maradt a Bojton megőrzött korsón.³³ (2. kép.) A füllel szemben fekvő koszorú barna írókával kontúrozott zöld és kék levelekkel, a központi elem piros színű, vonalkázással kialakított virágfej. A fül mellett, két oldalt egy-egy kisebb, fekvő leveles ág.³⁴ A korsó száját zöld színbe mártották, a nyakán barna és fehér függőleges sávozás látható.

²⁵ Nagy Molnár: i. m. 115.

²⁶ Hencidai Helytörténeti Gyűjtemény L. sz. nélkül. M.: 32 cm

²⁷ Kresz: 1978: 8.; Nagy Molnár: i. m. 48.

²⁸ A fehér alapszín viszonylag rövid ideig jellemezte a túri fazekasságot, ugyanis a nagy vastartalmú mezőtúri agyag nem bírta a fehér festéket, lehámlott az edény faláról. (Kresz: 1960. 329.)

²⁹ A dudi színű korsóknak ez a jellemző díszítési módja. Nagy Molnár: i. m. 115–116.

³⁰ Leltári szám: NrTh. 2015.78. A szája letörött. M.: 31 cm

³¹ Leltári szám: TCS 08.213.1. M.: 34 cm. A leltárkönyv 1890-re teszi készítése idejét.

³² Ehhez hasonló díszítésű korsót a Bihari Múzeum is őriz. Közli: Sándor 2011. 196. 1. kép

³³ Leltári szám nélkül. M.: 31 cm

³⁴ Hasonló díszítésű szilkét közöl P. Szalay: 2002. 162.

Csak a füllel szemben találunk ornamentikát az egyik mezőtúri korsón, amelyre Hencidán bukkantunk.³⁵ (3. kép.) A vállon egy egyszerű fekvő, ötlevelű ág vörös, zöld, és a nyomok alapján feltételezhetőleg fehér színnel. A levelek körül hiányzik a kontúr, a barna íróka a levelek közötti pöttyökkel és kaccsal jelenik meg a növényi díszítőelemben. Barna írókával van kialakítva – a szokásos, vállat lezáró, többszörös csíkozás és a nyakra függőlegesen húzott függőleges sávozás mellett – a fül két oldalán olvasható K, illetve Sz betű.

A vizsgált bihari kisgyűjteményekben őrzött további három mezőtúri korsó³⁶ már későbbi készítésű: a vállon lévő vörös, fehér, illetve kék színű virágmotívumokat zöld levelek között ecsettel festették. A többségükön megtalálhatóak a barna írókás csíkok zárómotívumként, de olyan korsó is előfordul a múzeum gyűjteményében, amelyről mindez hiányzik.³⁷

A *butykoskorsó* szűk nyakú hasas pálinkásedény, a vizeskorsóhoz hasonló a formája, de nincs rostélya, és elszűkülő piciny száján kiöntőt alakítottak ki.³⁸

Két butykoskorsót mutatunk be, amelyek a Hencida Helytörténeti Gyűjteményében lelhetők fel. Mindkettő dudi alapszínű, vállukon vízszintesen körbefutó virágmotívumok között ún. karéjos leveleket³⁹ találunk. Az egyik butykoson⁴⁰ (4. kép) barnászvörös színű, fekvő tulipánfejeket zöld és fehér színű lekerekített, illetve karéjos levelek követnek a fül alsó illesztésének vonalától. Minden motívumot barna írókás kontúr vesz körül. A száj alatt a függőleges csíkozást barna és fehér színnel húzták, a száj és a fül teteje zöldre színezett.

A másik butykoskorsón⁴¹ (5. kép) a barna íróka csak a has alatti zárócsíkoknál jelenik meg: a váll ötszirmú virág és karéjos levél motívumainak kontúrjai, valamint a szárok karcolással⁴² készültek. A virágszirmok vörös, illetve világoskék szirmúak, a karéjos levelek zöld, helyenként szintén világoskék színnel vannak kitöltve. A szájperem zöld színű, alatta függőleges vörös hármás csíkok és fehér vízszintes sávozás váltja egymást. A butykos nyakánál a kiszélesedő részen, a karimánál zöld pontsor.

³⁵ Leltári szám nélkül. M.: 25 cm

³⁶ Hencidai Helytörténeti Gyűjtemény, leltári szám nélkül. M.: 34 cm, Nagyrábéi Tájház, leltári szám: NrTh 2015.25. M.: 36 cm

³⁷ Tájház, Csökmő. Leltári szám: TCS 08.211.1. M.: 29 cm

³⁸ Igaz–Kresz 1965: 117.

³⁹ A karéjos levelet a hagyomány szerint idős Badár Balázs honosította meg a mezőtúri díszítménykincsből a 19. század vége felé. Nagy Molnár: i. m. 64.

⁴⁰ Leltári szám nélkül. M.: 27,5 cm

⁴¹ Leltári szám nélkül. M.: 24,5 cm

⁴² A karcolásos kontúrt a Mezőtúr és más központok fazekasságára nagy hatással lévő Badár Balázs alkalmazta. Nagy Molnár: i. m. 52.

Ugyancsak a víz tárolására szolgált a *kanta*, amelyet Mezőtúron a korsóhoz hasonló jellegzetes formával készítettek: a teste, füle ugyanolyan jellegzetes, de a nyaka nem szűkül be és nincs benne rostély. Két típusát készítették Túron: a bő szájú kantának (amelyben gyakran tejet és bort is tároltak⁴³) 10-12 cm volt a szájátmérője, míg a szűk szájú változatnak ennél kisebb.

A szűk szájú kanták egyik legjobb állapotban fennmaradt példája a biharkeresztesi gyűjteményben lelhető fel.⁴⁴ (7. kép) Vállán barna írókás, zöld, vörös és fehér karéjos levélbokor és vörös közepű, fehér szirmú virágfej váltja egymást. A fül mellett 1905-ös évszám. A fülén ivócsecset alakítottak ki.

A hencidai gyűjtemény egyik túri kantája⁴⁵ törött fülű, csorba szájú, és – valószínűleg használat során a szennyeződéstől – zöldre színeződött. Így az alapszín egyáltalán nem, a motívumok színének csupán egy része látszik, ám az alákarcolt kontúrok – karéjos levelek és négyszirmú virágfejek – alapján a keresztesi kanta egy időben későbbi párjának mondjuk, bár itt a nyakon függőleges csikozás helyett vízszintes tulipán nyoma látszik. A törött fül felső részének belsejében látható kis lyukacska arra utal, hogy ennek a kantának is lehetett egykor ivócsecse.

Ugyancsak későbbi lehet az a szintén Hencidán használt kanta,⁴⁶ amelynek vállán a kék, vörös és zöld karéjos levelek között háromszög alakú szirmú kék és vörös virágok látszanak. A kontúrt ennél a darabnál is az alákarcolás adja.

Nem lehet tudni, hogy korsó-e vagy kanta volt az az edény, amelynek száját lefűrészelte egykori használója.⁴⁷ A formája alapján feltételezzük, hogy ez is Mezőtúron készülhetett: dudi alapon barna vízszintes és függőleges barna-vörös és fehér csíkok szabálytalan méretű közönlődve egyfajta négyzethálós díszítést eredményeznek az edény felületén. A felső két sávban fehér hullámvonalak nyomai látszódnak.

A *kancsó* kívül-belül mázas, folyadék tárolására szolgáló edény.⁴⁸ Az orros kancsó hasa törésvonal nélkül ível a nyakba. E típus egy igen értékes példájára jelen vizsgálat gyűjteményei közül a nagyrábéi tájházban bukkantunk.⁴⁹ (6. kép) Felirata szerint

⁴³ Kiss: 1955. 52.

⁴⁴ Leltári szám nélkül. M.: 37 cm.

⁴⁵ Leltári szám nélkül. M.: 39 cm.

⁴⁶ Leltári szám nélkül. M.: 28 cm (letörött nyakkal)

⁴⁷ Nagyrábéi tájház. Leltári szám: NrTh 2015.53. M: 28 cm. Eredeti szája és füle valószínűleg letörött, így a felső részt lefűrészelve mintegy bődönlődve használhatták tovább az edényt.

⁴⁸ Igaz-Kresz: i. m. 114.

⁴⁹ Leltári szám: NrTh 2015.112. M.: 30,5 cm

1881-ben, megrendelésre készült Mezőtúron.⁵⁰ A hasán körbe barna írókával rajzolták a mintát, amely hullámos vonalban körbefutó inda, erről leágazó, sűrűen festett vörös és fehér levelek, illetve virágfejek adják a gazdag díszítést.⁵¹ Alul piros-fehér-zöld sávozás látható, felette olvasható a barna írókás felirat. A fülön barna vízszintes, a nyakon pedig hármás piros függőleges csík között fehér vízszintes sávozás látható. A kiöntő cső („orr”) és a szájerem zöldre festett.

A vizeskancsó formánál a hasból törésvonallal, hirtelen emelkedik ki a nyak.⁵² A szintén Nagyrábén őrzött kancsó⁵³ dudi alapszínű, szája és füle zöld színbe mártott. Hasán különálló motívumok ismétlődnek: barna írókával húzott X alak, közepén fehér pettyel, a vonalak között egymással szemben zöld, illetve vörös petty.

A *bödön* élelmiszer tartására szolgáló edény fedővel vagy kihajló szájjal.⁵⁴ A vizsgált hét kisgyűjtemény mindkét kerámiabödönre valószínűleg Mezőtúron készült. Az egyik keskeny fenekű, füles darab,⁵⁵ amelyet Csökmön használtak, a kantához hasonlóan kissé vállas, emiatt „kanta állású bödön”-nek is nevezték.⁵⁶ (8. kép) A használat során barnásra színeződött edény⁵⁷ alapszíne valószínűleg dudi volt. Hasán, a két füle között barna írókás hullámvonal fut körbe, amelyen zöld levelek és vörös virágfejek ágaznak le. A vállon a vizeskancsónál megismert különálló motívumok ismétlődnek: barna írókával húzott X alak (ívesebb vonalban, mint a kancsónál), közepén fehér pettyel, a vonalak között egymással szemben zöld, illetve vörös petty.

Másik, Magyarhomorogon használt bödönünk⁵⁸ egyenes falú,⁵⁹ a két világháború között készülhetett. A fehér alapszínen pink, világoskék, piros, sárga, ecsettel festett, fekvő virágbokor díszítés látható.

⁵⁰ Teljes felirata: „Készült ez a nagy órondi kancsó Kemend Béni gazdának Mezőtúron 1881-ben.”

⁵¹ Hasonló kancsót közöl Nagy Molnár: i. m. 174. (41. kép). A hullámos vonalra rajzolt dús mintára példa butykoskorsón P. Szalay: 2002. 178. (341. kép), szilkén uo. 162. (276. kép)

⁵² Igaz–Kresz: i. m. 114.

⁵³ Leltári szám: NrTh 2015.69. M.: 17,5 cm

⁵⁴ Igaz–Kresz i. m. 104.

⁵⁵ Leltári szám: TCS 08.191.1. M.: 26,5 cm

⁵⁶ Nagy Molnár 2007. 106. Kanta állású mezőtúri bödönre közöl példát: P. Szalay: 1991: 232–233. (8–11. kép), illetve Uő 2002: 165. (287–292. kép); Nagy Molnár i. m. 186. (66. kép), illetve 166. (25. kép)

⁵⁷ Feltételezhetőleg a máz hajszairepedésein a használat során beszivárgó szennyeződés színezhette el az edényt. Magyar Zita fazekas, népi iparművész közlése.

⁵⁸ Leltári szám nélkül. M.: 25,5 cm

⁵⁹ A két világháború között készült, egyenes falú bödönök oldalára korongokat erősítettek fogó gyanánt (Nagy Molnár i. m. 108.), amelyek hasonlítottak a 19. század végén készült mozsár alakú bödönökre. Korábbi, írókás díszítésű, mozsár alakú mezőtúri bödönre közöl példát: P. Szalay 1991: 234. (12–13. kép), illetve Uő 2002: 166. (293–296. kép), illetve Nagy Molnár i. m. 187. (67. kép)

A szilke kívül-belül mázas tárolóedény.⁶⁰ A mezőtúri szilkék viszonylag széles fenekűek, gömbölyű testűek, különböző méretűek.⁶¹

Fehérrel és zölddel töltötték ki a barna írókás kontúrt a Hencidán használt dudi színű szilke⁶² kerek leveleinél. (9. kép) Az edény hasán a három egyszerű mintacsoport: kerek levélpár között vékony vonalokból álló stilizált virágfej („rozmaring-ág”⁶³). Az edény szájpereme és a fül felső része zöld színű.

Nagyrábén találtuk azt a szilkét⁶⁴ (10. kép), melynek alsó, a korszónál, kantáknál is megfigyelhető, záró csík motívuma felett barna írókás karéjokban vörös, fehér, illetve zöld festés található.⁶⁵

A korszónál már megismert, karéjos leveles virágkoszorú fut körbe a dudi alapú szilkén.⁶⁶ (11. kép) A díszítőelemeket karcolással kontúrozták, amelyeket zöld, fehér-világoskék és vörös színekkel töltöttek ki.

A Furtai Helytörténeti Gyűjtemény egyik nagyszilkéje⁶⁷ világos barna alapszínű. A fekvő virágkoszorú elemeiről hiányzik mindenféle kontúr, ecsettel húzott, kacsakarिंगós, zöld levelek és vörös virágfej (öszirózsza) váltják egymást.⁶⁸

Ugyancsak Furtán őriznek egy zöld alapszínű, ecsetes festésű szilkét,⁶⁹ amely már a két világháború közötti időszakban készülhetett. Erre utal a használt szín és az ecsetes festés is: a hason körbefutó, fehér, öszirózsás motívum a jellegzetes alakú levelekkel és világoskék kisebb virágokkal.

A köcsög tej tárolására használatos cserépedény,⁷⁰ a paraszti háztartásban nagy számban fordul elő. Különböző úrtartalommal készítették a félliterestől a háromlitere-sig.⁷¹ A mezőtúri köcsögöt megtaláljuk kívül mázatlan formában is: ekkor legfeljebb csak egy-két fehér földfesték díszíti a nyakánál.⁷² A mázas köcsögöt használták tejhordásra, mert a tehéntartó gazda az alapján tudta számon tartani, melyik edény kié.⁷³

⁶⁰ Igaz–Kresz: i. m. 102.

⁶¹ P. Szalay: 2002. 69.

⁶² Leltári szám nélkül. M: 24,5 cm

⁶³ Nagy Molnár: i. m. 63.

⁶⁴ Leltári szám: NrTh. 2015. 55. M.: 20 cm.

⁶⁵ Ehhez hasonló szilkét közöl P. Szalay: 2002. 162. 272. kép. A barna írókás karéjokra korszók esetében is találunk példát még: Sándor: 2011. 196. (1. kép.), P. Szalay: 1991. 236 (16. kép), illetve Uő. 2002. 167 (300. kép)

⁶⁶ Magyarhorogói Helytörténeti Gyűjtemény. Leltári szám nélkül. M.: 23 cm

⁶⁷ Leltári szám: FHtGY 2014. 22. M.: 24 cm

⁶⁸ Hasonló levélformát közöl kantán Nagy Molnár: i. m. 186. (65. kép), szilkén P. Szalay: 2002. 164. (240. kép)

⁶⁹ Leltári szám: FHtGY 2014. 21. M.: 18 cm

⁷⁰ Igaz–Kresz: i. m. 109.

⁷¹ Kiss: i. m. 55.

⁷² Nagy Molnár: i. m. 109.

⁷³ Kresz: é. n. 225.

A bihari kisgyűjtemények nagyszámú mázas köcsögei – kevés kivétellel – készültek Mezőtúron is. Jellemzőjük, hogy többnyire az egyéb edénytípuson is előforduló, ecsettel festett virágmotívumokkal díszítettek. Alapszínük igen változatos: a dudi⁷⁴ mellett fehér,⁷⁵ kék⁷⁶ színnel találkozhatunk.

A *butella* pálinkának való kisebb tárolóedény, jellegzetesen alföldi tárgyfajta, általában megrendelésre készült.⁷⁷ Az 1850-es évektől kezdve a túri korsósok is készítették a hódmezővásárhelyiek hatására.⁷⁸ A vizsgált bihari kisgyűjteményekben három ilyen edény található: mindhárom zöld mázas, hasáb alakú butella. Kettőt közülük a csökmői tájház őriz: az egyik díszítés és felirat nélküli,⁷⁹ a másik⁸⁰ (12. kép) karcolt díszítéssel készült. Felirata: *Én, K. Nagy Gábor / készítettem ezt / a csinos butélli / át az Cs. Nagy / Lajos számára / Túron 1892./ november 15-ken.* Másik oldalon: *Ez butela / tulajdonom / ha elvész szol / gáltazsd kezem / hez barátom / mert nem meg / unt jószágom.* A két keskenyebb oldalán karcolt inda látható. A talpa ívesen behajlik, ami mezőtúri jellegzetességnek tekinthető.⁸¹

Felirata alapján korábban, 1883-ban készült a Magyarhomorogon használt butella⁸² (13. kép), amelynek letörött a szája. Csak az egyik oldalán található felirat az évszám alatt.⁸³ Az edény talpának ívelése itt más alakú: két kisebb ív között egy kis háromszög alakú bemetszés látható mindkét oldalon.⁸⁴

Mezőtúron az 1850-es évektől készítettek mázas *tálasedényt*.⁸⁵ A tálak nemcsak használati, hanem díszítő funkcióval is rendelkeztek, falra függeszthető mivoltukból fakadóan.⁸⁶

⁷⁴ Például Hencidai Helytörténeti Gyűjtemény Leltári szám nélkül. M.: 26 cm, és ugyanott Leltári szám nélkül. M.: 22,5 cm

⁷⁵ Hencidai Helytörténeti Gyűjtemény. Leltári szám nélkül. M.: 24,5 cm

⁷⁶ Bojti Tájház gyűjteménye. Leltári szám nélkül. M.: 26,5 cm

⁷⁷ Kresz: 1990. 51.

⁷⁸ Kresz: 1991. 45.

⁷⁹ Leltári szám: TCS. 08.205. M.: 20 cm

⁸⁰ Leltári szám: TCS. 08.206.1. M.: 19 cm

⁸¹ P. Szalay: 2002. 181. (356. kép) és uo. 182. (358. kép)

⁸² Leltári szám nélkül. M.: 18,5 cm

⁸³ *Ez a csárdás butéllija / Gazdájának tulajdona / Pálin kával szen / tetesék az tarisznyába / tetesék ked / vesem is maj meg / tölti más nap regelre / elteszi.*

⁸⁴ Hasonlót közül P. Szalay: 2002. 181. (356. kép), illetve 182. (358., 360. kép)

⁸⁵ Nagy Molnár: i. m. 97.

⁸⁶ Nagy Molnár: i. m. 96–97. A tálakat – amennyiben nincsen fülük – legtöbbször a fenékszögben kiképzett lyukaknál függesztik a falra. Magyar Néprajzi Lexikon 5. kötet

A nagyméretű tálaknak két változatát formázták: az egyik fajta viszonylag keskeny aljú, kifelé egyenesen szélesedő, fül nélküli paraszttál.⁸⁷ Ebből a típusból többet is őriznek a bihari kisgyűjtemények.

Csökmőn bukkantunk rá arra a darabra,⁸⁸ amely peremének külső oldalán barna hullámvonal díszítés van, belül pedig a perem alatt nemzetiszínű sávozás fut körbe.⁸⁹ Ez utóbbi díszítésmód a kiegyezés után csaknem valamennyi mezőtúri edénytípusra felkerült, de a leggyakrabban a tálakat jellemzi.⁹⁰

Egy csökmői tálnak⁹¹ (14. kép) az öblében egyszál vörösfejú virágot festettek zöld levéllel.

A perem külső oldalán szintén barna hullámvonal található, ahogy a következő tálon is, amelyet Furtán őriznek.⁹² (15. kép) A perem alatti nemzetiszínű sávozást itt is megtaláljuk, ám alatta a belső falon három, tulipánfejből álló, zöld leveles virágbokor fekszik, a tál belső felületének alig több mint egyharmadát kitöltve.

A másik nagyméretű tálforma a vájling, amelynek jellemzője, hogy a tálnál öblösebb, rendszerint kiöntőnyílást és két függőleges fület is találunk rajta.⁹³ A vájlingok közé tartoznak – formájukat tekintve – a kétfülű szűrőtálak, amelyek oldalát és alját sűrűn átluggatták.⁹⁴ A nagyrábéli tájház gyűjteményében található dudi alapszínű szűrőtálról⁹⁵ (16. kép) feltételezhető, hogy Mezőtúron készült. Külső falán található a díszítés: a talpán két szál zöld levelű, kék fejú virág, oldalán ugyanezekből a virágokból koszorú fut körbe.

Az egyéb, apróságok kategóriájából kiemelünk egy Magyarhomorogon őrzött viszonylag ritka fazekasmunkát⁹⁶, amely egy hordókulacs felső darabja lehetett,⁹⁷ oldalán, hasán ecsetes festésű zöld leveles inda.

⁸⁷ Nagy Molnár: i. m. 97.

⁸⁸ Leltári szám: TCS 08.276.1. Átmérő: 32 cm. A 31–32 cm átmérőjű edényt nevezik „negyedik tálnak”. Kiss i. m. 76.

⁸⁹ Hasonlót közöl Novák: 1999. 99. (183. kép), illetve Sándor: 2011. 200. (17. kép)

⁹⁰ Nagy Molnár: i. m. 97.

⁹¹ Leltári szám: TCS 08.198.1. Átmérő: 36 cm

⁹² Leltári szám: FHtGY 2014.9. Átmérő: 29 cm

⁹³ Nagy Molnár: i. m. 97.

⁹⁴ Nagy Molnár: i. m. 98.

⁹⁵ Leltári szám: NrTh. 2015.90. Átmérő: 33,5 cm

⁹⁶ Leltári szám nélkül. M.: 17 cm

⁹⁷ A *hordókulacs* 3–10 kicsi, összeragasztott hordócskából áll, amelyeket csövekkel illesztenek egymásra és egymás mellé oly módon, hogy az építmény körvonalaiiban háromszöget alkot. Ennek is van szája, lába és akasztója. Mindegyik formát egyedileg készítették, általában megrendelésre, és gyakran évszámmal, névvel látta el mestere. Magyar néprajzi lexikon.

A hét vizsgált bihari kisgyűjteményben őrzött, közel 300 darab fazekasmunkát áttekintve megállapíthatjuk, hogy – eltérő arányban – mind tartalmaz mezőtúri kerámiát. Mivel az edények gyűjteménybe kerülése igen esetleges, ezért a települések és a használt edénytípusok közötti összefüggésekre nézve nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni. Mindenesetre megállapítható, hogy a mezőtúri fazekasok legjellemzőbb edénye, a korsó, illetve a kanta közül két gyűjtemény: a furtai és a magyarhomorogi egy túri edényt sem őriz. Mindkét helyen maradtak meg korsók és kanták is – Magyarhomorogon ez a két edénytípus a kerámiagyűjtemény csaknem felét teszi ki –, de ezeket nagyrészt a bihari Rév község fazekasai készítették.⁹⁸ Nagy számban képviseltetik magukat mindkét helyszínen a bihari hegység román fazekasfalvaiból származó mázatlan, ún. körösi korsók is. Mindegyik vizsgált gyűjteményben találunk mázas köcsögöt, feltételezhető mezőtúrit is közöttük. Szilkéből a Biharkeresztesi Helytörténeti Gyűjtemény és a Bojti Tájház kivételével – e két helyen egyáltalán nem őriznek ebből az edénytípusból – mindegyik vizsgált helyszínen találunk mezőtúri darabokat. A jellegzetes túri tálasedényből kevés található a bihari gyűjteményekben: a hétből csak háromban őriznek tálat (összesen hat darabot), de ennek fele bizonyosan túri készítmény. Egyéb edénytípusból: bödönből, kancsóból és butellából csak néhány darabot találhatunk a kisgyűjteményekben.

A bihari kisgyűjtemények kerámiaedényeinek vizsgálata adalékokat szolgáltat a fazekasközpontok termékeinek elterjedéséről, vásárkörzeteinek pontosításához. A gyűjtemények egyéb központból származó edényeinek vizsgálata a jövő feladata lesz.

⁹⁸ Furtán a 10 ilyen edényből három kanta révi, Homorogon 23 korsó és kanta közül 10 készült itt.

Irodalom

DANKÓ Imre

- 2007 Hogyan, hol szerezték be a sárrétiiek a cserépáru szükségleteiket? In: *Rálátás*. VIII. évf. 3. sz. 2007. III. negyedév. 39–43.
- 2011 *Magyarhomorog*. Debrecen

IGAZ Mária–KRESZ Mária

- 1965 A népi cserépedények szakterminológiája. *Néprajzi Értesítő* XLVII. 87–131.

KISS István

- 1955 *A mezőtúri agyagipar*. Kézirat. EA 9710

KRESZ Mária

- É. n. *Mezőtúri fazekasság*. Gyűjtőcédulák 1951–1955. EA 4453
- 1960 Fazekas, tálás, korsós. *Ethnographia* LXXI. 297–379.
- 1978 *Mezőtúr fazekassága 1913–1914. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban*. Bp.
- 1991a *Magyar fazekasművészet*. Budapest–NoviSad.
- 1991b Agyagművesség. In: Domonkos Ottó–Nagybákay Péter (szerk.): *Magyar néprajz III. Kézművesség*. Budapest. 524–600.

KOLOZSVÁRI István–SÁNDOR Mária (szerk.)

- 2009 *Tájházak és kiállítóhelyek Biharban I*. Berettyóújfalu

NAGY MOLNÁR Miklós

- 2007 *Népi kerámia a Nagykunságban*. Karcag

NOVÁK László

- 1999 *Kerámia Nagyköröson*. Az Arany János Múzeum kiállítási monográfiái III. Nagykörös

MOLNÁR Ilona

- 1938 *Mezőtúr fazekasipara*. Kézirat. EA 4057

P. SZALAY Emőke

- 1991 Mezőtúri kerámia a Déri Múzeumban. In: Gazda László–Módy György (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1991. 225–264.
- 2002 *Magyar népi kerámia a Déri Múzeumban I*. Debrecen

SÁNDOR Mária

- 2011 Mezőtúri mázas kerámia a Bihari Múzeum gyűjteményében. In: Sándor Mária (szerk.) *A Bihari Múzeum Évkönyve XV–XVI*. Berettyóújfalu. 183–202.

VARGA Gyula

- 1996 Gáborján, Hencida és Szentpéterszeg történeti néprajza. In: Rácz Zoltán (szerk.): *Örökségünk*. Gáborján, Hencida, Szentpéterszeg. 89–122.

Mária Sándor

Glazed ceramics of Mezőtúr in small collections of Bihar

Between 2014 and 2016 Bihari Museum offered professional support to the small collections of its operational area. The study analysed six ceramics collections among these: the traditional houses of the region of Bojt, Csökmő, and Nagyrábé, and the local history collections of Hencida, Furta, and Magyarhomorog. It is typical to each collection that their objects had been used by peasant households locally long ago. As there wasn't any centre of pottery in this area, the residents purchased their ceramics from merchants arriving from the pottery centres of the Great Plain and Bihar Mountains. One of the most significant centres was Mezőtúr. Most of the pots originate from Mezőtúr; there are many water jugs ("korsó" and "kanta", milk jugs ("köcsög"), jam jars ("szilke"), ornate bottles for holding the traditional Hungarian fruit brandy, i.e. pálinka ("butella"), and also bowls in the six small collections. These 19th and 20th century glazed ceramics of Mezőtúr are presented by the study.

Mária Sándor

Glasierte Keramik aus Mezőtúr in Kleinsammlungen in Bihar

In den Jahren von 2014-2016 leistete das Bihari Museum eine fachliche Unterstützung für die Kleinsammlungen in seinem Sammlungsgebiet. Von denen untersuchten wir die Keramiksammlungen in sechs Sammlungen: Im Heimatmuseum von Bojt, Csökmő und Nagyrábé, beziehungsweise in der Heimatsammlung von Hencida, Furta und Magyarhomorog. Es ist typisch bei jeder Sammlung, dass ihre Gegenstände in der gegebenen Siedlung einst in den Bauerhaushalten gebraucht wurden. Da es kein Töpferzentrum in dieser Region gab, ihre Einwohner bezogen die Keramikgefäße meist von wandernden Kaufläuten aus Töpferzentren in der Tiefebene und im Bihar-Gebirge. Als eines der solchen wichtigsten Zentren galt Mezőtúr. Den überwiegenden Teil der Gefäße der sechs Kleinsammlungen bilden die Produkte aus Mezőtúr: In größter Menge sind die Flüssigkeitskrüge, -kannen, Töpfe für Milchlagerung und Marmeladentöpfe, sind gleichzeitig auch detailliert bearbeitete Schnapsbehälter, ferner Schalen dabei in den Kleinsammlungen. Diese glasierten Keramikgefäße aus Mezőtúr vom Ende des 19–20. Jahrhundert sind in der Studie dargestellt.



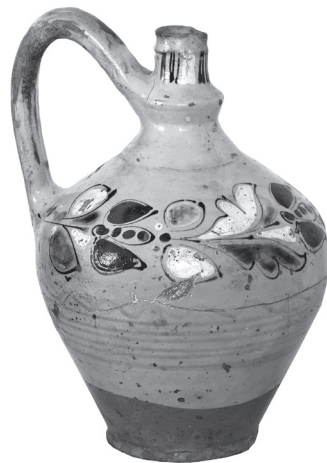
1.kép. Korszó



2.kép. Korszó



3.kép. Korszó



4.kép. Butykoskorszó



5.kép. Butykoskorsó



6.kép. Kancsó



7.kép. Kanta



8.kép. Bődön



9.kép. Szilke



10.kép. Szilke



11.kép. Szilke



12.kép. Butella



13.kép. Butella



14.kép. Tál



15.kép. Tál



16.kép. Szűrőtál

Bakó Endre

EGY FELEDÉSBE MERÜLT VERSGYŰJTEMÉNY: A BIHARI LANT (1920)

A kis kötet előszavát azért érdemes szóról szóra idéznünk, mert lényeges információkat tartalmaz:

„A Bihar megyeiek és Nagyváradiai Szövetsége bocsátja útjára ezeket a verseket, melyekkel a bihari poéták a legnagyobb bihari lantos: Arany János emléket ünnepelték a Vígszínházban, 1920. november hó 27-én tartott Arany János-ünnepélyén. Szövetségünk célja nem csupán az, hogy hontalan véreinket erkölcsileg és anyagilag támogassa, hanem hogy megőrizze azt a szellemi kincset, melyet Biharország nagyjai – elsősorban Arany János hagyott reánk. A magyar területi integritás szent gondolata így kapcsolódik össze a magyar szellemi integritás gondolatával. A költők dalaikkal növelik a hitet, hogy a reánk erőszakolt igazságtalan béke következményei csak ideiglenesek, megerősítik a reményt Szent István birodalmának feltámadása iránt, és mindenha tökéletesítik a haza iránti szeretetet. Budapest, 1920. november hó. Dr. Hoványi Géza, a Szövetség elnöke”

Ismerjük a szövetség részletes történetét is. A gondolat dr. Dajka Endre agyából pattant ki, a szervezést dr. Hlatky Endre és dr. Bary Zoltán vállalta. A tisztkart 30 tagú választmány segítette, később négytagú igazgatóságot is választottak. Az 1922. június 17-i közgyűlésen az irodalom világából a választmányba delegálták Bónyi Adorjánt, Nadányi Zoltánt, Zilahy Lajost.¹ A szövetség alakuló ülését 1920. június 5-én tartotta, s már július 27-én megünnepelte Nagyvárad város megalapítójának, Szent László királynak a napját. November 27-én pedig lezajlott az Arany János-émlékünnepség, amelyen az antológia szereplőin kívül Beóthy Zsolt, Herczeg Ferenc és Kozma Andor felolvasásai bővítették a műsort. *A bihari lant* tízezer példányban jelent meg, jövedelméből a nagyváradai menekülteket segélyezték. A szövetség ünnepségeket és előadásokat szervezett, és minden évben képviseltette magát Tisza István temetésének évfordulóján. Hivatalos lapja a Nadányi Zoltán, majd Szilágyi Lajos szerkesztette *Bihari Újság* volt (1920–1923). Utolsó közgyűlését 1926. május 12-én tartotta, majd szüneteltette működését.²

¹ Bihar megyeiek és Nagyváradiai Szövetsége évi rendes közgyűlése június 17-én. *Bihari Újság*, 1922. június 29. 4.

² Molnár: 1938. 19–20.

A BIHARI LANT

DUTKA ÁKOS, EMÓD
TAMÁS, JUHÁSZ GYU-
LA, NADÁNYI ZOLTÁN,
RITÓÓK EMMA, SAS E-
DE ÉS ZILAHY LAJOS
VERSEI



E KÖNYV JÖVEDELME A
BIHARI MENEKÜLTEKÉ

KIADJA

A BIHARMEGYEIEK ÉS NAGYVÁRADIAK SZÖVETSÉGE

ÁRA 20 KORONA

A bihari lant címlapja

A trianoni békeszerződést követően több irredenta versantológia látott napvilágot, köztük reprezentatív kiadványok (például a *Vérző Magyarország* Kosztolányi szerkesztésében), melyek a teljes magyar költői termésből, elit költők közismert verseiből válogathattak. E költemények a nemzet és a költészeti hagyomány szoros összetartozá-

sát kívánták reprezentálni: az anyanyelvi közösség szellemi gazdagsága költői alakban csúcsosodik ki. Az irredenta versek többsége műfajilag az elégiával kevert óda körébe sorolható. *A bihari lant* költői patinás remekművet nem hoztak létre (Juhász Gyula sem!), de minden szöveg tartalmaz több-kevesebb esztétikai értékmózzanatot, s ez alkalmi versek esetében nem kis erény. A szakmai kánon szerint ugyanis az alkalmi vers esztétikai értéket magával sodorja a retorika patetikus árja. De mi lehet az elveszett hazarészt sirató költeményeknek sine qua non-ja, ha nem a pátosz? S ha az igazság és a hősiesség inspirálta pátosz kivélt képez, a nemzeti értéktartomány veszteségéből származó megrendülés sem mondható gerjesztett érzelmeknek, hiszen ennek is lelki oka a megsértett igazság, a kizökkent világregend. Ne hallgassuk el azonban, hogy a magyar irredenta költészet eléggé sekélyes – még legfelsőbb szintje is: hasonlít az első világháború mesterségesen felajzott poézisére, azaz nélkülözi az intellektuális perspektívát, a történelembölcseleti megalapozottságot, csupán az érzelem húrjait pengeti. Holott a történelmi helyzet elégséges alapot szolgáltatott reális drámaiság kifejezésére is.

I.

De vegyük sorra a szerzőket és a költeményeket. Dutka Ákos nyitja a sort négy költeménnyel (*Haza kell mennem; Levél a váradi bodegába; Arany I–II.*), Emőd Tamás két verse következik (*El akarják venni; Arany*), Juhász Gyula egy verssel szerepel (*Ének Arany Jánosról*), Nadányi Zoltán két költeménnyel (*Piros-fehér-zöld; Arany*), Ritoók Emma ugyancsak két darabbal van jelen (*Nagyváradi; Arany*). Sas Ede egy (*Üzenet Biharba*) és Zilahy Lajos szintén egy lírai alkotással teszi le voksát az ügy mellett. A költők mindegyike kötődött Biharhoz, Nagyváradhoz, ha más-más módon is. Dutka Ákos, Emőd Tamás, Nadányi Zoltán, Ritoók Emma par excellence váradi költők, Sas Ede éveken át lapszerkesztő volt a „pakfon városban”, Zilahy Lajos Nagyszalontán született, Juhász Gyula ugyan csak bő három évet (1908. február–1911. június) töltött Nagyváradon. Ennek ellenére továbbra is a váradi költők közé számították³. De azok az évek kudarcokban bővelkedő, olykor sivár életének kivételesen gazdag korszaka volt, hiszen oroszlánrészt vállalt *A Holnap* antológiák szerkesztésében. Alkalmiságról esett szó, de tegyük hozzá, ez az alkalmiság nem külső inspirációból fakad, nem véletlenszerű terméke a költői szereptudatnak, hanem szükségszerű kivetülése nemzeti identitásuk és egzisztenciájuk krízisének. Mert túl azon, hogy sérelem érte magyarsá-

³ F. Diósszilágyi: é. n. 270.

gukat, valamilyen mértékben mindnyájukat személyesen is hátrányosan érintette az ország megcsonkítása: elvesztették szűkebb pátriájukat, vagyonukat vagy állásukat. Erről majd még lesz szó. Az objektív helyzeten az egyes ember, a költő sem tud változtatni, de nem kétséges, hogy a gondolat, a képzelet is valóságos (bár nem anyagi, hanem eszmei) létező, s mint ilyen, ható tényező. Az alkalmi költemények fő célja eleve az esztétikai világon kívüli hatáskeltés, mozgósítás valamire, legtöbbször egy feltételezett nemes célra.⁴

A bihari lant költeményeinek nagyobb része Arany Jánoshoz szól, mint a bihari géniusz jelképéhez, az alkotószellem megtestesítőjéhez. S bár Ady szerint még a templomot sem építettük fel, mint a zsidóság, amely aztán szétszóródva benne látta Izrael inkarnációjának ígérését, a bihari költők tudatában ez a templom Arany János életműve volt. A versek más része Váradot siratja. Mint Dutka Ákos *Haza kell mennem* c. költeménye. Ismeretes, hogy Dutka 1918 őszén, az őszirózsás forradalom után Budapestre költözött, s a Külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársa lett. A Tanácsköztársaságot és az azt követő történelmi időszakot szülővárosától távol élte meg, ahova soha nem tért vissza. (A román hatalom ugyanis nem kívánatos személynek nyilvánította.) Versének lírai szubjektuma azonban ezt erkölcsi kötelességének érzi:

Haza kell mennem – a földem izent.

A földem: a váradi nagytemető;

Haza kell mennem: apáink sírján

Inog a fejfa, mozdul a kő.

Anyánk házában idegen nóta,

Bujdosó koldus az árva hugom ...

Haza kell mennünk, a földem izent,

Ha oda veszünk is a vándorúton.

A versi beszélő státusa a hontalanság, a gyökerektől való megfosztottság érzése. Az egyes szám első személyű igehasználát hamarosan többesbe fordul (mennem – mennünk), ebben is kifejeződik a közös ügy ethosza, amelyet mítoszi sugallat („*a földem izent*”) tart ébren. Dutka hasonlatai, metaforái, szimbólumai (földem: a váradi nagytemető; inog a fejfa, mozdul a kő, bujdosó koldus stb.) a képalkotás legérzékenyebb dimenziójából vannak kiragadva, közel a magyar nóták érzelmességéhez. De ízlése megóvja a szentimentalizmustól. „Vádoló éneknek” nevezi versét, amelynek ráolvasás-szerűen ártó funkciót is szán: „*lázadó kinnak, sajtó kelésnek, / Hódító hordák útjá-*

⁴ Más kérdés, hogy a hamis tudatból származó alkalmi költemények pátosza objektíve káros.

ra fekvő, / Rejtett kígyónak, meztelen késnek”. Ő maga „bolygó lidérc” s „lobogó tűz” lenne otthon. Dalát, akárcsak József Attila, hírvivőnek szánja, hogy a szó parazsa „millió testvér szívében égjen”. A költői szerep tehát a mozgósítás, a cselekvésre való buzdítás. A költeményt keretező negyedik versszakban a föld már valósággal „parancsolja a hazatérést, a nagytemető lázad”, s az önmegszólítás helyett a testvért hívja társának.

A *Levél a váradi bodegába* inkább a nosztalgia húrjaira van hangszerelve, semmint a cselekvés akkordjaira. Címzettjei az otthon maradt fiktív barátok. A négy szakaszból szerkesztett vers első három szakának refrénje: „*Vér hullott a Terbetére*”. Ismeretes, hogy ez a sor, Ady Endre *Zilahi ember nótája* c. költeményéből való. A Terbete zilahi hegy, Ady ifjúságának földrajzi tájékozódási pontja. „[...] *Adynál minden testi-lelki mozgás: érzés, indulat, szenvedély, vérvesztés, vérhullás*”.⁵ Vagyis a költő szívének vére az ifjúsággal együtt elhullott, kiömlött, felnőttként nem lehet boldog. Dutka erre az allúzióra építi költeményét, szimbolikusan megidézhvén Ady által a régi Váradot, ahol most „*Balkán dudán vert harci dal*” – rivall. De idézi Juhász Gyulát is, aki rövid váradi tartózkodása során felpeszditette az amúgy is élénk irodalmi életet, s Dutkának hű társa volt *A Holnap* c. antológia szerkesztésében. A negyedik versszak hanghordozása reménykedővé vált, ide a belső logika folytán már nem illik a refrén, ily módon ez is a lírai jelszerűség eszköze:

*Egy este majd, ha elvonul az átok,
Magyar szívünk, ha újra összeforr,
Vidám jó estét köszöntünk mi rátok.
Vigyázzatok, hogy várjon régi bor.
Régi ének, régi bor a vén magyar pohárban
A váradi bodegában.*

Itt jegyezzük meg, hogy Dutka Ákos költői témavilága 1920 után kissé beszűkült, csak 17 évnyi szünet után jelentkezett új verseskötettel,⁶ de az anyaga ennek is többnyire régi darab. A korosodó költő mind többször merít ihletet ifjúkora irodalmi küzdelmeinek emlékeiből, s valósággal mítoszt sző Nagyvárad, A Holnap csoportosulás és Ady alakja köré. Könyvet is írt *A Holnap városa* címen. A magas életkort megélt Dutkának utolsó éveiben ez lett a fő témája, ám sajnos e költemények művészi nívója többnyire kívánnivalót hagy maga után.

Ugyanez vonatkozik a kiváló rímhallású Emőd Tamásra is, aki még korábban merült alá a váradi emlékek „tündér tavában”. Az antológiában egyik költeménye az

⁵ Földessy: 1962. 108.

⁶ *Cédrusfa csellón*, 1934.

El akarják venni című három nyolcsoros, páros rímes alkotás. A vers látszólag találmokra, rendszertelenül sorolja mindazt, amit el akarnak venni (nem nevezi meg, hogy kik), de a költői üzenet kódja a köznapi nyelvi jelrendszerből jelképrendszerbe vált. S bár a szemlélet egy kissé valóban kevert, azonban belső logikája rejtett fokozást sejtet a szövegben: a fő tendencia a konkrétól az absztrakt felé tart. Emőd mindig kedvelte a hazafias és népies motívumokat, ezekkel most is él (el akarják venni a magyar tanyákat, Rákóczi lovának lába nyomát, Petőfi sírját, az árvalányhajat a bojtár süvegéről stb.) s ez növeli a költemény határfokát, a befogadóra gyakorolt hatását. A harmadik versszak az elkeseredés abszurdumig fokozott víziója:

*Vegyék el, ha tudják a nap felkelését,
Rügy kifakadását, kakas ébredését,
Hajnal üdvözlését, füvek kikelését,
Magyarul verő szív magyarul verését:
Vegyék el, ha tudják a vén temetőket,
Fiatal szülőktől a megszületőket,
Szájuktól a hangot, hogy szó ne lehessen,
S a magyar anyától ne magyar szülessen.*

Nadányi Zoltán az impériumváltozás napjaiban még Nagyváradon tartózkodott, átélte a román csapatok bevonulását, majd 1920 nyarán repatriált. *Piros-fehér-zöld* c. költeményét azonban még Váradon datálta. A verset elsőnek a Bihari Újságban publikálta ezzel a dedikációval: „Gálfalvi Réthy Zsolt ezredes úrnak tisztelettel ajánlom.”⁷ A vers három belső egységre tagolódik. Az első logikai szakasz a személyes élményből fakadó hányódás remény és lemondás között, végül az emberfeletti erő felismerése: „minket a Sors ujja közt sodor”. A második rész epikus betét, voltaképpen egy anekdota előadása: egy ablakban kitétték a paplant szellőzni, „zöld volt a párkány és piros a paplan, / közül a paplan huzata fehér”. A zárlatban aztán feltör az érzelmi láva:

*Nem harci zászló, melyet vércsatákban
várfalra tűz Negyvennyolc hőse, – nem!
véletlen csinje volt csak, ügyi paplan:
de négyyszer-ötször mentem el alatta
és úgy merült színébe a szemem,
mint szarvas szája a híves patakba.*

⁷ Bihari Újság, 1920. aug. 8. 3.

Költőnk az 1920-ban Budapesten kiadott *Furcsa vendég* c. kötetében is közölte a verset, de itt-ott megváltoztatott egy-két szót és betoldott néhány új sort. A leginkább feltűnő változtatás az, hogy *román csordák* helyett a későbbi közlésekben *román hadak* szerepel, ami jobban illik a költő emberi és művészi stílusához egyaránt. De ez nem azt jelenti, hogy lélekben lemondott volna ifjúsága városáról. A *Bihari cserkészek* c. vers is erről tanúskodik:⁸

(...)
*Váradon sáserdő verte fel az utcát,
iszonyú sáserdő, küszöbön se jutsz át.
Átkozott a magva, hegyes sás, gonosz sás,
acélból való sás, hideg és vérrozsda.
Szuronyok, szuronyok nőttek ki a földből*
(...)

Ritoók Emma (1868–1945) inkább regényeivel, majd irodalmi szalonjával (ahova Kosztolányi és Karinthy is eljárt)⁹ szerzett magának nevet irodalmunkban, semmint költeményeivel, de nem volt tőle idegen ez a műfaj sem: verskötete is jelent meg.¹⁰ *Nagyvárad*¹¹ c. költeményének versteremtő ihlete a temető, mint szakrális helyszín, az érzékivé átlényegített, s már-már szimbolikussá emelt eszmei alap, de ebben a versben erősebb a szubjektív kiáramlás, mint a Dutkáéban. A szerkezet is komplexebb; több rétegű. Rögtön az első sor jelzi a lírai alany traumáját, megdöbbenését: „*Mondják: Oradea Mare a neve.*” A „*Mondják*” általános állítmány hordoz valami bizonytalanságot: még fogalom és jelentés között nem végleges a kapcsolat. De azzá válhat, ezért a szó „Minden betűje újabb sebet szánt.” A második egység a múlt és félmúlt felidézése történelmi tényekkel és életképszerű intarziákkal, annak bizonyosságául, hogy Nagyvárad ezredéves magyar kohójában mindenki (sváb, lengyel, zsidó) és minden, még a Nap is magyarrá vált. Az e szövegrész után beillesztett szaggatott sor nemcsak lezárja a múlt képsorát, de vizuális funkciója révén jelzi egyrészt az alkotói lélekállapot dúltságát, másrészt az organikus fejlődés megszakadását. Nem véletlen, nagyon is tudatos sor következik, mely stilisztikailag az ellentétben rejlő hatásmechanizmust revelálja: „*Ma Oradea Mare a neve!*”

⁸ A vers nem jelent meg kötetben, csak újságban. Közli Bakó: 2006. 123.

⁹ Illés: 1968.

¹⁰ *Sötét hónapok*, 1920.

¹¹ A vers nem került be a kötetbe, amely a két forradalom 25 lírico-politikai reflexiója, ellenforradalmi nézőpontból. Noha a századelőn Ritoók Emma Balázs Béla és Lukács György barátja volt, mint a Vasármapi Kör tagja – erre egyik versében elvontan utal is –, de mind az őszirózsás, mind a proletárforradalmat elutasítja, mondván: „Mert hazug forradalom a vértelen”.

Majd dupla sorköz után két szerkezetileg különálló sor tűnik fel, amely első olvasásra informatív funkciót tölt be, valójában többértelmű jelentést hordoz:

Azóta gazdagabb a temető,

Porló magyar szívek felett magyar a kő...

E két sor egyik lehetséges értelmezése az, hogy az idegen uralom sok mindent megváltoztathat, átformálhat, de a temető őrizni fogja ennek a városnak magyar jellegét, magyar lelkületét, amit a sírkövek hirdetnek. Mert „a kő marad”. Ezért a temető léte nemcsak objektív, valóságos tény, de jelképi erővel rendelkező szellemi szubsztancia, így a korábbiánál is fontosabb érték.

A költemény szerkezetében újabb fordulatot hoz a szerzői intimitás, a nyílt utalás a személyes érintettségre. Édesapja „*el-elemlgette / és féltette Erdélyt*”, de azt nem sejtette, hogy „*Magyar városában, oláhok földjében / nyugodjék a teste.*” A költőnő mind a szókincs (szenvedés, seb, sikoltás), mind a felkiáltással torzult kérdéssel (Mivé lett, hová lett szép magyar városa!) adekvát módon képes érzékeltetni a tragédia mélységét. Az ismétlődő szaggatott vonal és a felkiáltásnak számító *Oredea Mare!* immár a szimfóniák vezérmotívumának szerepére emlékeztet. A következő egység a veszteséget tovább mélyíti: „Az egész vármegye egyetlen temető: / A magyarság sírja!”

De míg az az egy sír odaköthet minket,

– Magyar földbe tettük le a magyar testet –

Ha egy élő sincsen, akiért kellene,

Ha egy fedél sincsen, mi a mienk lenne,

Ott az atyánk sírja!

Azt a sírt nem hagyom, nincs olyan hatalom!

Az a márványkő, mely ott fekszik felette,

Tűzzé fellobogna, égő máglya lenne,

Magyar homlokunkra bélyeget égetne:

Ha soká mondhatná idegen bitorló:

Oredea Mare!

2.

Az Arany János szellemét megidéző versek is a politikai költészet szférájába tartoznak, mert nem a költő irodalomtörténeti-szellemtörténeti szerepét teszik mérlegre, hanem olyan ikonként mutatják fel, amely reményforrás, enyhíteni tudja a vereségtu-

datot. E versek művészi próbája az, hogy képes-e a költő olyan versteremtő motívumokat találni, tárgyiasságokat vagy személyi tulajdonságokat, amelyek organikus kapcsolatot létesítenek az aktuális eszmével: Erdély Biharral együtt elveszett, de szellemi kincsesháza, élén Arany János költészetével bevehetetlen vár, örökké magyar marad. S e legyőzhetetlen szellem hatalmas energiát tárol, az ősi tudásforma alapjának egyik rétegét, melynek kisugárzása révén nem reménytelen a felszabadulás. Ennek az eszme-nek poétikai tárgyasítása Juhász Gyula *Ének Arany Jánosról* c. költeménye, amelyet a szocialista kultúrpolitika a költő ellentmondásai, irredenta „elhajlásai” közé sorolt. Egyik monográfiusa így fogalmazott: „*A költő magyarságélményébe beszüremkedtek nacionalista-irredenta jellegű hangok is.*”¹²

A szociáldemokratákkal rokonszenvező, polgári radikálisnak mondott Juhász Gyula – ha szabad ezt a Németh László-i terminust az író által gondolt és nem elferdített értelemben használni – „mély-magyar” volt és hívő katolikus. Ezt bizonyítja életmű-ve; versvilága és publicisztikája egyaránt. De ez csak a bigott szemléletűek szemében ellentmondás, akik a színkálából csupán a fehéret és a feketét ismerik! Juhász Gyula azonosult az őszirózsás forradalommal, versben köszöntötte a munkásotthont stb., de a magyar sorsot, a nemzet jövőjét legalább annyira szívén viselte, mint Ady Endre.

A költeményt a bihari antológia számára írta, amely 1920. november 27-én került az olvasók kezébe, majd néhány nap múlva megjelentette a *Szeged* nevű lapban, szövegjavításokkal és egy versszakkal kiegészítve.¹³ Arany Jánost a Toldi és a Buda halála c. műveiből vett két-két közismert sorával idézi meg, s azokból bontja ki reményke-désre buzdító költői gondolatait:

*„Csillag esik, föld reng, jött éve csudáknak”,
De a folyók folynak, de a bércek állnak.
És még a mienk Ő,
S még ily Aranyunk van, nincsen itt elveszve
A remény, az élet, az Ige, az Eszme,
A magyar jövőendő.
(...)*

A szegedi változatban a költemény egy ötödik versszakkal bővült, amely kétségtelenül fokozza a költemény eredendően optimista kicsengését:

¹² Borbély 1983. 246.

¹³ A „Szeged” közlésében a cím alatt a következő szöveg áll: „*Elmondták a Bihar megyei költők dalnokversenyén.*” A javításokkal nem foglalkozunk, azok részletesen tanulmányozhatók a kritikai kiadásban. Péter 1965. 526–527.

*Mi pedig barátim, járjunk el a sírhoz,
A föltámadásról, mely biztatva hírt hoz,
Énekeljünk ottan.
Arany lelke szóljon, húsvéti haragszó –
Dicsőséget zengő, diadalt viharzó
Új magyar dalokban!*

Egy nagyobb kompozícióban ezt az eszmét önti művészi formába Nadányi Zoltán is *Arany* c. költeményében.¹⁴ Nem ő az egyedüli, aki erre az egy szóra bízta üzenetét, tudván, hogy a szónak varázsereje van. A költemény első része allegorikus versbeszéd, melynek révén a logosz érzékivé válik. A megszemélyesített Arany maga is része az allegóriának: egy kis csillogó ásóval kezében medret váj egy folyónak, amely aztán a tengernél mélyebb lesz, s áramlik, kanyarog. A folyó „*Körbefoly e honban / (...) / szent vizébe nem lép oláh bocskor, / idegen nem látja, csak mi árvák*”, (...)

*üzenetet hoz, visz, sírva zajlik,
útja mentén mindent átítat,
szomjú szájjal, térdepelve hajlik
habjába a magyar áhítat.*

Az allegória feloldása ezúttal nem nehéz feladat: az Arany által vájt, cirkalmazott folyómeder, melyet aztán kitölt az áramló „kék lé”, nem más, mint a magyar irodalom, jelesül a költészet. Az allegória átképzeléses jelentésében hallgatólagosan benne van, hogy a magyaros lelkületű és formájú versbeszéd megteremtője Arany János. Ez annyi kiegészítéssel igaz, hogy Petőfivel együtt tanították meg a költészet anyanyelvére a magyarságot.

A költemény vizuálisan is elváló második része szomorú helyzetkép a hódítók kezére került Várad életéből: „*hét rabot most visznek megkötözve, (...) szüzeinket röhögve botozzák*” stb. De ekkor a megfélemlített magyarok könyvet ütnek fel, „*és megfürdik lelkük a folyóban*”. Vagyis erőt merítenek Arany költészetéből. E szövegrészben váltakoznak a köznapi nyelv és a jelképi rendszer művészi szférájába tartozó információk, s ezzel a költő sajátos értelmi-érzelmi kettősséget teremt. A kurzív betűkkel szedett zárvány szintetikus összefoglalása a költő üzenetének:

*„Erdélyország nem hajol igába,
veszik, adják, de minden hiába,
mert ez a föld Arany Jánosé!”*

¹⁴ A Bihari Újságban a vers alatt ezek a sorok olvashatók: „Szerző felolvasta a Bihari Szövetség Arany-ünnepélyén, november 27-én a Vigaszínházban. Bihari Újság, 1920.

Arany c. versében Emőd Tamás is egy víziót bont ki, amelyben szerzői kilétének definiálása nélkül – nem túl részletezve – elképzeli azt a miliót, mely Arany Jánost 1849-ben körülvette.¹⁵ Még a költő fizikai habitusát is megpróbálja szóképekkel felvázolni: „...nagy dór homlokára / Görög redőket vont a néma gond / (...) Súlyos kezével hátrasimította / Sűrű-sörényű, toldis üstökét”. A találó metaforikus szintagmák pompásan illenek az ódai hangulathoz, és a vers eredendő eszméjéhez, az ábrázolás lényege azonban az emberfeletti szellemi képesség hangsúlyozása: „Időbe, térbe, sorsba, csillagokba / Látott a kis magyar nótárius. / Látott Mohácstól Trianonig mindent”. E sorokban implicite ellentét húzódik, amely a költő civil státusa és zsenialitása között feszül. S mert látta a jövőt, azért vont homlokára redőket a néma gond. A költeményt az Arany Jánostól vett vendégsorok nem csupán hangulatilag színezik, de tartalmilag is szervesen belenőnek a szövegtestbe. Az 1849-es magyar helyzetet is allúziókkal aktualizálja a saját korára:

„Várad kövecses uccáin” doboltak
A martalócok és a „harsonák,
Dobok szaván túl” Arany János zengte
A vértanúság szent magyar dalát...!

A sorok értelmezése az idősíkok kevertsége miatt ambivalenciát sejtet, de nem történelmi vagy irodalomtörténeti tanulmányt olvasunk, hanem költeményt, amelynek tudatszférájában az esztétikai külön-valóság törvényei uralkodnak. Az csak a képzelet játéka, hogy a román csapatok inváziója alkalmával Arany János a vértanúság szent magyar dalát zengte! De Ritoók Emma *Arany* c. költeményének szemléletét mégsem fogadhatjuk el. Ő úgy vélte, hogy Arany János, „a még nem ismert bú dalnoka” volt, „Ha könnye hullt, a múltakért beszélt”. A múlt minden bánata most feltört, „fájó élet lett a képzelet jaja”. Ám ez nem a költői fantázia alakzata, hanem ítélet esztétikai köntösbe burkolva. De ott sem állja meg a helyét, a valóságról nem is beszélve. Arany Jánost ugyanis nem a múlt, hanem saját jelene töltötte el aggodalommal, a nemzeti alárendeltség, majd a forradalom és a szabadságharc vérbefojtása, Petőfi halála stb. Költészete annyira közismert már az általános iskolában, hogy cáfolatunk igazolásra nem térünk ki. Másrészt, amint azt az irodalomtudomány bebizonyította, Arany nemcsak filozófiai meditációra, de mélabúra, pesszimizmusra hajlamos ember volt, innen borongós hangulatú költeményeinek egész sora.

¹⁵ A legújabb Emőd-kötet, az *Egy másik csillagon* c. (Bp. 2000) nem tartalmazza az itt elemzett verseket.

Az író felkiáltással forrósodott kérdése az, hogy az elszakított magyarságnak „*lesz-e dalja, / Hogy rab-»lánca csörgetést meg ne hallja*»”! A befejező sorokban magabiztos választ is fogalmaz:

*Lesz, míg magyar szavad érckondulása ver
Magyar visszhangot a fájó szívekben fel
S míg együtt sírom el verseid veled,
Bánat költője – csak most értelek!*

Bizonyos, hogy nem értette jól Arany költészetét! De jogos kérdésére az élet is megadta a választ: a kisebbségi, főleg erdélyi magyar irodalom számos értéket hozott létre, kiemelkedő alakjai mindmostanáig képesek remekműveket teremteni.

A költő-iparosnak mondott Sas Ede¹⁶ *Üzenet Biharba* c. költeménye nem marad alatta az antológia színvonalának. Ez is Arany Jánostól vett mottó égisze alatt született, amely aztán több versszakon átvonuló refrén lesz: „*Hallja László a templomban, / Kö-rös-víznek partja mellett*”. Múzsája tehát Szent László király, akinek mitikus jelenléte eleve poétikus, fenomenológiai távlatot ad a szövegnek. Személyes utalással indul a vers, mely a beszélő ifjúságának emlékeit emlegeti, s ezzel a tárgyhoz való „jussát” emeli ki. A valószerűség, a közvetlen megélés élményét szolgálja annak megvallása is, hogy erőpróbát jelent számára az alkotás: „*Millió szív zokogását / Dalba szívem hogy is zengje?*” De tudja azt is, hogy „*Tengerszem a költő dala, / Tengervihar reszket benne.*” Vagyis legyőzi a kételyt és a költői dalt méltónak tartja nagy történelmi katalizmák ábrázolására. A bihariakat így szólítja meg: „*Bocskaynak ivadéka, Toldi vitéz hajdú népe!*” Ezzel történelmi jártasságát, a belső körbe való tartozását, együttérzését juttatja kifejezésre a „gyáva zsarnok” által megtiport néppel. Ódai magasságokba ívelnek a következő sorok, Nagyváradot mint Biharország szíve-lelkét, s Nagyszalontát mint Arany János szülőhelyét aranyozza be olvadó szavakkal, amelyek átvezetnek a transzcendenciába: „*Hazajár a szalontai / Nótárius szellemárnya.*” A hatodik versszaktól a kissé átforgalmazott mottó funkciója az aktivitás érzékeltetése lesz: „*Meghallja majd László király*” a sok méltánytalanságot. S valóban, a következő szakaszban „*Újra fölkel László király*”, és mint Arany János legendájában (amiből egy teljes versszakot iktat ide a szerző), nincs, aki ellenálljon neki. Majd a záró sorokban kilép a képzelet, a legendárium világából és szavait az „elszakadott testvérekhez intézi, reményt öntve beléjük, s bízva „az Igazság húsvétjában.”

¹⁶ Hegedűs: 1957.

Zilahy Lajos a Horthy-korszaknak emlegetett 25 esztendő, a két világháború közötti időszak talán legdivatosabb magyar regényírója és színházi szerzője volt. Pályáját azonban ő is költőként kezdte, egy verseskönyve is megjelent *Versek* címmel, mint összegyűjtött munkáinak első kötete. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy szerepel az antológiában, annál kevésbé, mert Nagyszalontán született. Ezt a tényt az *Arany koporsójánál* c. versében nem mulasztja el felemlíteni: „*Földid vagyok, ki távol / Években élve jöttem Szalontáról*”. (Kötetében újraközölte a verset, de már *Arany János sírjánál* címmel és számos szövegmódosítást hajtott végre. Minthogy ez filológiai probléma, nem foglalkozunk vele, csupán annyit jegyzünk meg, hogy az új változat jobb, művészebb és történelemszemlélete világosabb. A közös származásra utalást is sokkal szerencsésebben oldotta meg: „*Rossz hírt hozok szegény Szalontánkról*”). A tíz szótagos sorokból szerveződő, páros rímű költemény egy amolyan dialógus egyik fele, tehát monológ, mert csak a költő beszél a Mesterhez, a válasz elmarad. Pusztulásról, vereségről ad számot, vad tüzről, melyben sok hajdú fiú lelte halálát. E változatban még homályos a költő történelemszemlélete: mit jelent az, hogy harc folyt a földért? Milyen földért?

*Hogy mondjam el, nagy harc folyt a földér',
És mint a tépett felszakadt ütőér,
Amit csikorgó, éles fogak marnak,
Úgy apadt, ömlött vére a magyarnak.*

Nem kétséges, Dutka Ákos az antológia vezérlírikusa, amit négy költeménye számszerűen is jelez. *Arany* címet adott két lírai darabjának is, s az első alá az 1918-as évszámot írta. Csakhogy megcsalta az emlékezete, ami azért feltűnő, mert a vers kötetben való megjelenése alkalmával ezeket a sorokat tette zárójelbe a cím alá: „*A költő születésének száz éves, szalontai ünnepére írta s Arany János művészetének örök templomában alázatos áhítattal zengi szörnyű korának véres szívű szegény költője.*” A memóriazavar talán abból származik, hogy a háborús viszonyok miatt az országos szalontai ünnepséget végül a háború utánra halasztották. Igen ám, de a Szigligeti Társaság 1917. március 18-án megtartotta az Arany János-emlékünnepelet, amelynek fő előadója Kosztolányi Dezső volt, s a műsor szerint Dutka Ákos nagy sikerrel interpretálta Arany emlékének szentelt költeményét.¹⁷ A lényeg persze az, hogy ihletett lírai alkotás került ki Dutka műhelyéből, minden során érződik, hogy nem volt szüksége

¹⁷ A nagyváradi lapok egybehangzó tudósítása. Lásd pl. „Nagyvárad”, 1917. márc. 20.

öngerjesztésre: a szorongással kezdődő költői vízió (Itt ül a Sfinks a Hajdúság mezőin, majd mint Titokzatos Rémm suhanva Szalonta ódon kőtornyára ül) tudat alatt Arany János-i sugallat. De kiderül, hogy varázsló, aki képes száz év kódét ellebbenteni, hogy megjelenjenek Arany János hősei és nyelvi értékei. A lírai alany szívének ez végső menedék: három versszakon át ódát zeng a magyar nyelv tiszteletére:

*Te vagy korsója lelkünk olajának
Piros tüzekre lánggal lobbanó,
Színes vagy, mint a szűrre varrt virágok,
Mély titkú, mint a messzi délibábok;
Nemes bánattal telt arany hajó.*

S ez az örökség Aranytól való, „*e szóval bánni, aki megtanított.*” Ez a bizonyosság „szemben sorsunk minden ellenével / Örök jövődönk boldog záloga.” A vers jambikus lüktetése és *a-b-c-c-b* rímképlete akusztikusan igazolja a magyar szóra vonatkozó szövegbeli hasonlatokat és metaforákat, mintha valóban arany hajón ringanánk!

A második, 1920-ban keletkezett költemény tragikus felütéssel, egy külön sorral indul (*Sikoltunk élő s holt magyarok!*), amely a második versszakban újra feltűnik, tehát lélektani nyomatékot kap. Az elkeseredett lírai alany ebben a versszakban Szalonta mesélő bronzlantját szólítja meg, s azután földrajzi nevekkkel érzékelteti a veszteséget (Érpart, Várad, Enyed, Körös, Hargita, Tátra), s minden névből érzelmi kisugárzás árad. Sűrű emocionális töltése van a Páris névnek is, csak éppen negatív töltése, amit az emfaticum szerepét betöltő „Hallod-e” fordulat eléggé érzékeltet:

*Hallod-e Páris e nagyszerű kórust,
Viharzó árját az ősi igéknek?
Hargita ormán s a Tátra alatt
Sohse lesz vége a régi mesének!”*

„Költő az legyen, mi népe” – üzenté Arany. A hét váradi költő Arany János szellemében cselekedett. Lelki vigaszról a költő valóban nem tud többet adni. Csakhogy a történelem nem a lélek, a képzelet dimenziójában történik meg, hanem a hatalmi erők érdekei által rángatott nyers valóságban. A költői vágynak, jóslatnak nincs garancialevele. S csodák csak a mitológiában, a hiedelemvilágban léteznek, a hétköznapi életben nem. Az idegenbe szakadt magyarság vezetői közül ezt Kós Károly ismerte fel leghamarabb, s 1921-ben *Kiáltó Szó*¹⁸ című röpiratarával megpróbálta felrázni a bénultságba dermedt magyarságot, s mondhatjuk, több-kevesebb sikerrel. Ő világo-

¹⁸ Kós: 1921.

san látta, hogy a történelmi Magyarország „nem akkor halt meg, amikor Párizsban temetését rendezték”. Majd: „Le kell vonnunk a tanulságot: szembe kell néznünk a kérlelhetetlen rideg valósággal, s nem szabad ámítanunk magunkat. Dolgoznunk kell, ha élni akarunk és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk.”

Mai távlatból nézve felvetődik a kérdés: felesleges vagy önámítás volt-e az irre-denta költészet, netán káros, mert csak illúziókat táplált? Az utcának készült izgató, fajmagyarkodó, mellveregető, gyűlölködő fajta, aminek ellenpróbája a valóság, min-denképpen! A művészi értéket is hordozó változat azonban történelmi, nyelvi és lélek-tani dokumentuma marad a nemzet tragikus sorsának és az egyes alkotóknak egyaránt.

Irodalom

BAKÓ Endre

2006 *Néhány dokumentum Nadányi Zoltán közszerepléseihez.* In: Kállai Irén (szerk.) A Bihari Múzeum X–XI. Évkönyve. Berettyóújfalú 117–128.

BORBÉLY Sándor

1983 Juhász Gyula. Bp.

HEGEDŰS Nándor

1957 *Ady Endre nagyváradi napjai.* Bp.

ILLÉS Endre

1968 Egy kékharisnya. (Ritoók Emma). In: Írók, színészek, dilettánsok. Bp. 611–613.

F. DIÓSSZILÁGYI Ilona

é. n. *Költő a Holnap városában.* Nagyvárad,

FÖLDESSY Gyula

1962. *Ady minden titkai.* Bp.

KÓS Károly

1921 *Kiáltó Szó*, 1921. január. Röpirat

MOLNÁR Imre

1938 Hogyan lett Biharországból Csonka-Bihar? In: Nadányi Zoltán (szerk.): *Bihar vármegye.* Magyar városok és vármegyék monográfiája. Bp. 1938. 9–20.

PÉTER László (szerk.)

1965 Juhász Gyula Összegyűjtött Művei. Versek, III. 1926–1934. Bp.

Endre Bakó
Forgotten poem collection: The Bihar lute (1920)

On 20th November, 1920 a Memorial Ceremony was held to János Arany by the Association for Residents of Bihar County and Nagyvárád (Oradea) in Budapest, in the Vígszínház, where seven poets from Bihar read out their poems. These poems were published by the Association under the title “The Bihar Lute” (“Bihari lant”). Some part of the poems mourn over losing Nagyvárád (Oradea) as the town was either the place of birth, or place of origin for them. Most of the poems, however, recall János Arany as the genius of Bihar. These ones are categorized as political poems, and as such they belong to the scope of casual poetry. There aren’t any fine piece of work among them; emotions rising from the recognition of loss overwhelms the aspects of wisdom, thus their influence can also be attributed to contemporary views. Their primary aim is expressing the national tragedy of Hungary, so they were intended to be intellectual documents. Although, they represent more or less aesthetic value, the evidence of which is the fact that each poet considered them to be part of their lifework.

Endre Bakó
Eine verschollene Gedichtsammlung: Laute von Bihar (1920)

Am 20. November 1920 veranstaltete der Verband der Einwohner von Komitat Bihar und Nagyvárád (Oradea) ein Fest mit Erinnerung an János Arany, im Theater Vígszínház in Budapest, wobei sieben Poeten aus Bihar seine Verse vorlasen. Die Gedichte wurden vom Verband unter dem Titel Bihari lant (Laute von Bihar) veröffentlicht. Ein Teil der Verse beweint den Verlust von Nagyvárád, denn die Stadt galt als Geburtsort für einige, als Horst zum Streichen. Die meisten Gedichte zitieren aber János Arany als Vorbild-Genius aus Bihar. Diese Verse zum Bereich der Politik, also der Gelegenheitsdichtung. Kein Meisterwerk ist darunter zu finden, denn das Gefühl aus dem Verlustbewusstsein treibt den philosophischen Ansichtspunkt ab, auch deren Wirkung ist in der damaligen Besinnung zu suchen. Ihr Zweck besteht vor allem in der sprachlicher Gestaltung des Nationalschmerzes, als solches sollte sie ein geistiges Dokument sein. Allerdings haben sie auch mehr-weniger vom ästhetischem Wert inne, ein Beweis dafür ist, dass sie vom jeden Schöpfer als ein Teil seines Lebenswerkes betrachtet wurde.

Szémánné Veres Gabriella

NAGY IMRE VIRÁGAI

120 ÉVE SZÜLETETT A PÓROK KÖLTŐJE

Költő Nagy Imre költészete a magyar irodalom kevésbé ismert vonulatához tartozik. A sárrétudvari parasztköltő sem életében, sem halála után nem került be az irodalmi köztudatba. Versei egy érzékeny lelkű parasztember lírai reakciói a nehéz életkörülményekre.

A Bihari Múzeum irodalmi gyűjteményének a múzeum alapítása óta (1974) jelentős hányadát képviselik a Költő Nagy Imre hagyatékából előkerült kéziratos versek, tárgyi emlékek és egyéb írásos dokumentumok, melyeket a költő lánya, Nagy Róza ajándékozott az intézménynek.

Ha végigtekintünk költészetének alakulásán, látható az öt verseskötet, amelyből a *Holtak derese* az egyedüli, amely 1940-ben, még Nagy Imre életében jelent meg, majd az *Összegyűjtött versek* 1943-ban, amit az *Álmatlan éj* követett 1958-ban, a *Tűcsök a máglyán* 1971-ben és a *Percnyi tavasz* 2002-ben. A több mint 70 éve lezárult életút azonban máig rejt ismeretlen elemeket. 2014-ben a Bihari Múzeum XVII–XIX. évkönyvében az eddig még ki nem adott versek kerültek bemutatásra, amelyek kéziratai a múzeum gyűjteményében megtalálhatók, de kötetben még nem jelentek meg¹. Az újabb kutatások és szerencsés véletlenek eredményeként azóta újabb költemények, illetve teljes kötettervek kerültek a múzeumba.

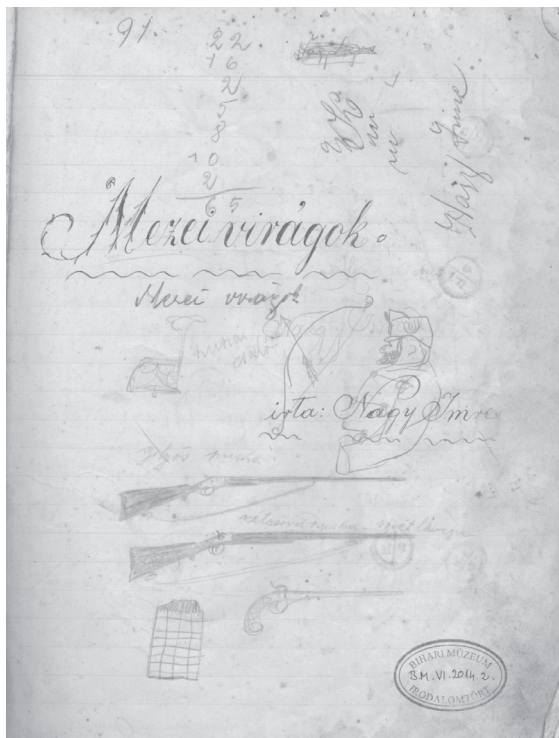
Jelentős leletnek számít Kovács Balázs ajándéka, aki nagyszülei ruhásszekrényében bukkant rá arra a pepita füzetre², melyben a *Mezei virágok* kéziratos kötet tervezete található. Körmendi Lajos írásában olvashatjuk Nagy Róza visszaemlékezését: „Egy alkalommal végrehajtó jelent meg a házunknál – meséli szomorkásan Nagy Róza –, s elvitt egy vastag, pepita mintázatú füzetet, tele versekkel. Azóta se láttuk többé.”³ Az előkerült füzet 130, többségében ismeretlen verset tartalmaz, más részük az 1929–30-as években a Magyar Falu c. néplapban jelent meg. A folyóirat 1927-ben jelentette be, hogy publikálási lehetőséget biztosít a parasztságnak. Nagy Imre 1927-től 1932-ig tartozott a lap kötelékébe, ahol sorra jelentek meg versei és 1929-ben elsőként nyerte meg a Magyar Falu költői versenyét és a fődíjat, a versírás bronztulipánját. Ez az el-

¹ Szémánné: 2014.

² Leltári szám: BM VI.2014.2.

³ Körmendi: 2003. 103

ismerés a Bihari Múzeum irodalmi kiállításában megtekinthető. A füzetben található verseket összevetve Balogh Ferenc Nagy Imre-bibliográfiájával megállapítható, hogy azok többsége az említett években keletkezett.



1. kép. A *Mezei virágok* kéziratos füzet címlapja a költő rajzaival
(Leltári szám: BM VI.2014.2.)

Valószínűleg azoknak a füzetben található verseknek a keletkezési ideje is erre az időre tehető, amelyek nyomtatásban még nem jelentek meg. A „pepita füzet”-nek nevezett kéziratos gyűjteménynek Nagy Imre a *Mezei virágok* címet adta, ezért az újonnan megjelent kötet⁴ is ezt a címet kapta annak ellenére, hogy nem a füzet teljes tartalma jelent meg benne. Az új kötet 2016 októberében, a költő születésének 120. évfordulójára jelent meg a Berettyó Kulturális Központ és Sárrétudvari Nagyközség Önkormányzata közös kiadásában.

⁴ Nagy: 2016



2. kép. A 2016-os kiadású *Mezei virágok* borítója

A *Kaszacsengés* című füzetre már Bakó Endre is hivatkozott a *Percnyi tavasz* című kötet előszavában⁵. A füzetet Sípos Károly bihardancsházai papköltő 1980. március 28-án adta a Bihari Múzeumnak⁶, ami 2002-ben, a *Percnyi tavasz* kiadásakora múzeum költözése miatt nem volt hozzáférhető. A *Kaszacsengést* Nagy Imre 1934-ben adta Sípos Károlynak. A 23 autográf versből öt a *Mezei virágokban* is fellelhető, három a *Percnyi tavaszban* már megjelent, de nagyjából még kiadatlan verseket tartalmaz, így a két füzet tartalma indokoltá teszi Nagy Imre életművének újbóli vizsgálatát. A *Mezei virágokban* a töredékes versek közül is helyt kapott néhány költemény, ezt az életmű lezártsága is indokolja, valamint az, hogy ezek a töredékek önálló versként is megállják helyüket.

⁵ Nagy: 2002.9.

⁶ BM VI.2014.7. A füzet 2014-ben került nyilvántartásba



3. kép. A *Kaszacsengés* c. kézirat címlapja Nagy Imre illusztrációjával
(Leltári szám: BM. VI.2014.7.)

Nagy Imre életútját gyermekkorától a szegénység, a nélkülözés és sorscsapások sorozata kísérte. 1896. október 23-án született Sárrétudvariban Nagy Jakab zsellér és Hegedűs Ágnes napszámoslány házasságába. Kilencévesen elveszítette édesanyját, majd baleset érte, amelyben bal karjára egész későbbi életére kiható sérülést szerzett. A napszámos sorsra predesztinált Nagy Imrének nem volt esélye a felemelkedésre, hiszen a fizikai munkát nem bírta, így élete örökös nélkülözésben telt. Gyermekkorától fogékony volt az irodalom, a kultúra iránt, de művelődési lehetőségei korlátozottak voltak. Hat elemiit végzett, ezek után autodidaktaként bővíthette ismereteit. Sorsa nem egyedi eset, hiszen ebből a mélységből emelkedett ki Szabó Pál, Sinka István is, de rajtuk kívül még számtalan népi író lehetne említeni, akiknek munkássága a XX. század eleji magyar irodalom palettáját színesíti.

Nagy Imre eleinte Sárrétudvari rigmusírója volt. Keresztelők, lakodalmak, temetések emlékeit szötte egyszerű versekbe csekélyke fizetségért. Versein érződnek olvasmányainak, költő elődjének hatásai. A népköltészet, Petőfi és Ady stílusa mindenképpen

kimutatható művein. 1928.január 2-án vette feleségül Rácz Zsófiát, akivel családot alapított. Gyermekeikkel és a nagyszülőkkel éltek együtt a szülei házában, amit verseiben következetesen viskónak nevezett.

Verseit saját elmondása alapján a napszámban, vagy este a munka végeztével írta, amikor ideje volt rá. Elsősorban a családot kellett eltartania, aztán ha maradt idő, energia, és kapott leselejtezett papírokat a községházáról, akkor verset is írt. A napszámot egészítették ki a lánykérő versek, lakodalmi köszöntők, halotti búcsúztatók.

Czine Mihály *a szegénység hiteles szavú emberének*⁷ nevezi Nagy Imrét, amely megnevezés magába sűríti költészetének, sorsának lényegét. A kötetben megjelenő versek témájában, hangulatvilágában megegyeznek a már korábban megjelentetett versekkel. A *Mezei virágok* és a *Kaszacsengés* címeket értelmezve biztosak lehetünk, hogy a paraszti világot természeti képekkel bemutató versek a már ismert Nagy Imre-hangulatot biztosítják. A Mezei virágok kezdő képei kijelölik azt az utat, amelyet költeményei követni fognak:

*Könnyes, bús dalaim:
mezei virágok,
pipacsok, vadrózsák,
kéklő szarkalábak,
kurucszirmok, zsályák-
virulásotokat
napsugár kísérje
hintsetek mosolygást
mindenki szívére.*

A virágok mint a szépség, esztétikum szimbólumai Nagy Imrénél a költészettel azonosíthatók. A pozitív képeket ugyanakkor a legtöbb esetben kiegészítik az egyéni sorsra utaló negatív jelzők. A lírai én nem lázad, rezignáltan beletörődik sorsába.

Ha az idő szempontjából vizsgáljuk verseit, egyértelmű, hogy nemcsak a jelen foglalkoztatja, de a múlt, illetve a jövő képei is megjelennek a versekben.

Gyermekkorára idilli képsorokban emlékezik vissza a *Mikor gyermek voltam* c. versben. Tavaszi képsorok mutatják be a boldog ifjúságot:

⁷ Czine: 1987.120.

*„Én is űztem tarka pillangókat
A rét ölén, mikor gyermek voltam
Ostromoltam a szarkafészkeket.
S játszogattam az utcai porban.”
(Mikor gyermek voltam)*

Habár konkrétan nem utal a származásra, de egyértelmű a vers olvasásakor, hogy az utca porában játszó, a zsidó ablakát betörő parasztgyermekről van szó, akit ha kell, korbáccsal büntetnek. Mégis csodás ez a kor, hiszen ott az édesanya ölelő karja, akinek szeretete mindenképpen felett a legfontosabb. A vers záró képei azonban megtörik az idillt. Kibontakozik egy temetés képe, amely közvetetten jelzi, hogy az édesanyját temetik. Ezzel az időponttal jelöli ki életében a szenvedések „fellegármáyainak” kezdetét. A lelkiállapot változását a természet átalakulása is követi. A *Mikor gyermek voltam* lényegében követi a *Hol vagy?* című, a *Tűcsök a máglyán* kötetben már megjelent vers logikai menetét, azaz a boldog gyermekkorral szembeállított bús felnőttkor bemutatását.

Ennek a kornak is megvannak a maga idilli elemei, amit rendre beárnyékol valamilyen tragédia, vagy negatív esemény. *Az alvégen...* szintén falusi életképet tár elénk, de ez már a felnőtt élet színhelye.

*„Az alvégen fehérlik egy kis ház
Kapujában rigódalos nyárfa
Kis tornáca, virágos ablaka
A szívemet talán most is várja.
...
Hej de egyszer megverték a dobot.
S dobszó után más lett a gazdája-”
(Az alvégen)*

A falusi képsor szokásos kísérő elemei a virág és madárképek szintén követik a vers hangulatváltozásait. A *mosolygó, rigódalos nyárfalomb* hanghatásokkal is ráerősít a pozitív érzésekre, amit a vers második felében lerombol a nyers valóság képe. Az erőteljes hanghatásokból lehet következtetni a változásra. Már nem madárdalt, hanem dobszót hallunk és kiderül, az elárverezett ház már mást boldogít és a lírai én csak a ház tetejéről elkergetett golyóval vállalhat sorsközösséget.

Általában a jövőképe sem optimista, a legtöbbször a sorsába beletörődő, a bajokat alázattal tűrő költő jelenik meg a versekben. Az Arany Jánossal való alkati hasonlóságot Tódor Györgyné is kimutatta. „Az elégikus hang mind a két költő esetében nem csak a »tragikus magyar sors«, korszellemével magyarázható, de az egyéniségükben fellelhető borongásra való hajlammal is. Indulatai talán nem voltak olyan mélyek, érzelmeiben is kisebb volt a feszültség, mint Arany Jánoséban, később Sinka Istvánéban.”⁸

A Magyar Falu c. néplap biztosított megjelenést a falvakban élő Nagy Imréhez hasonló sorsú, költői tehetséggel megáldott parasztembereknek. 1927 és 1934 között rendszeresen jelentek meg versei az újságban, amely 1929. június 7-én neki ítélte a versírás bronztulipánját. Az elismeréssel csekély pénzjutalom is járt, valamint a dicsőség és a falu megbecsülése. A jutalmat Sárrétudvariban a községházán adták át. Ez az első alkalom azon kevesek közül, amikor elismerésben részesült.

*„Virág röpiült az én kunyhómba
Csodás szép virág bronzszárnyakon.
Ti hívtátok zengő dalaim
Napsugárban, bánatárnyakon!
Ide szállt le kunyhóm falára-
És azóta szebbek álmaim:
Lelkem boldog falukban bolyong
Magyar hazám könnyes tájain.”*

(Bronztulipán)

A *Bronztulipán* c. vers csendes öröme emlékezik meg az eseményről. Kapcsolatba került a bihari költőkkel, de ez még nem elég ahhoz, hogy kötete is megjelenjen, arra 1940-ig várnia kell. A Mezei virágok szerkesztettsége miatt arra lehet következtetni, hogy ezt tervezte az első kötetének a költő.

⁸ Tódor: 2001. 150.

58

Bronztulipán.

Virág röpült ar én kinyhomba
Csodás szép virág bronzsármayakon. –
Ti hívótatok rengő dalaim
Napsugárban, bánatármayakon!

Tide szállt le kinyhóm falára –
És aróta sebbek almaim:
Lelkem boldog falikban bolyong
S magyar harám könnyes tájain.



59 De szépen szól. . .

De szépen szól: giling, galang!
A Sárréti erüst harang.
Szellők szárnyain merté arád
Hangja a betölt sok his harát

Giling galang: gyertek, gyertek:
Könnyes sívek, fájo' lekek.
Tinektek mól, - giling galang -

4. kép. A Bronztulipán c. vers kézírata a pepita füzetben

A Holtak derese megjelenése sem hozott áttörést pályáján, hiszen a kötet csak nagyon szűk körben terjedt. A példányokat maga próbálta eladogatni, de a költészetre nem volt igény környezetében. Talán, ha kevésbé visszahúzódó alkat, könnyebben boldogulhatott volna, de arra sem tudták rábeszélni, hogy költözzön Pestre. Sárrétudvari szűk közegéből nem is akart kitörni. Az *Egy lombárnyas tornácon* soraiban a békevágó a családi idillel kapcsolódik össze.

„Egy lombárnyas kicsiny tornácon
Szeretnék most csöndben pihenni
Hol a fecske és a lengő lomb
A béke himnuszát hirdeti.”

(Egy lombárnyas tornácon)

Nincsenek nagy vágyai, hatalmas indulatai a szerelemben sem. A *Melyikünk boldogabb* c. vers népdalszerű sorai egyszerű érzésekről szólnak.

„*Melyikünk boldogabb
Én e vagy a madár
A madár dalolni
Virágra jár*”

(Melyikünk boldogabb)

A szerelem maradandóságát a természet változásával állítja szembe. Az éneklő madár és a szerelmes verset zengő férfi párhuzama a vers végén válik szét és zárul a szerelem állandóságának üzenetével. „Nagy Imre akkor tudott idillt teremteni, amikor elrejtőzött a természetben, és vele egyesült, vagy amikor szívét a szerelem nyitogatta. A szerelmi idill tökéletes harmóniában van a természettel.”⁹

„*Egy ablaknál piros rózsza virul.
Gyöngyharmat hull selyem szirmairul
Odajárok rózsanyílást lesni
Szőke kislányt csókolni, ölelni.*”

(Egy ablaknál)

A szerelem árnyoldalát is megéneкли. A *Sötét felhő...* és a *Hűtlen rózsám*, mintha egymás kiegészítései lennének.

„*Sötét felhő szállt az égre
S eltakarta a napot
Nem látom már ragyogónak
Többé piciny ablakod.*”

(Sötét felhő...)

A növény és állat metaforák, valamint a természeti képek váltakozása összhangban követi az érzelmek változását.

„*Hűtlen rózsám virágos kertjében
ne járjatok aranyos pillangók.
Ne szálljatok ott a rózsafákra,
Mert azokra rút hálót szőtt a pók.*”

(Hűtlen rózsám)

⁹ Tódor: 2001. 161.

A rózsakert és a pók képe a szerelem hálójában vergődő költő helyzetét érzékelteti. „Az a parasztember, aki életének javarészét a természetben tölti el, szükségszerű, hogy gondolkodásában, szemléletében is a természetközpontúság uralkodjon. A dolgok mértéke a természet adta mértékkel mérhető. Ő nem a környezete kívülálló szemlélője, hanem környezetének, a természetnek egy része.”¹⁰

A magyarság sorsát szemlélve hangja sokkal határozottabb, mint amikor egyéni életkörülményeiről ír. A sárréti költő politizált is, ami miatt a hatóságok részéről többször zaklatásoknak volt kitéve családja is. Egy cikke miatt izgatás címén kétévi börtön várt rá, debetegsége és halála miatt nem vonult be. A várakozás izgalma hatja át a *Kigyúlt az ég...* kezdetű verset. A csodás hajnali mezőlátványa a magyarság szebb jövőjét aszociálja. A képsort újra természetes lírai közegebe, a természetbe helyezte Nagy Imre.

*„Az ég egy nagy bíborló biztatás.
Lángrózsákkal hinti be arcomat,
S én szívemben hajnalt váró vággyal
Megállítom két dolgos karomat.”*
(Kigyúlt az ég...)

A magyarság pusztulását komor látomásban idézi meg a *Szörnyű jóslat* c. vers, melynek a *Mezei virágokban* két változata is megtalálható. Ősi pogány szertartás keretében a táltos a nemzet megsemmisülését jövendőli. A romantika korának jellegzetes nemzethalál vízióit felvillantó költeményekhez hasonlóak képei. A verset a múltban megidézett jóslat jelenkori megvalósulásának komor képsorai zárják.

*„És teljesült, igaz lett a jóslat.
Halálmadarak árnya borult ránk
S a kardunkon emésztő rozsda ül
S egy óriási temető lett hazánk!”*
(A szörnyű jóslat)

Ha végigtekintünk Nagy Imre költészetén, megállapítható, hogy hangulatában sötét, borúlátó versekkel találkozunk leginkább. A komor, lemondó lelkiállapot egyértelműen a megélt keserűségekből fakad. A pórok költője nem tudott kitörni nyomo-

¹⁰ Tódor: 2001. 160.

rúságos sorsából. Nem érthette meg azt sem, hogy költészetét az irodalomtudomány méltányolja. A *Mezei virágok* kiadása tisztelgés kíván lenni nemcsak Nagy Imre, hanem az összes nehéz életű, tehetséges parasztember előtt, akiknek szöszölője kívánt lenni a költő.

A kéziratos gyűjteményben több versnek is megtalálható különböző variánsa, amik jól érzékeltetik egy-egy vers születésének fázisait. A változtatás hangulati különbségeket eredményez, így indokolt azok közlése is.

Irodalom

BAKÓ Endre

2004 *A pór testamentuma*. Debrecen

BALOGH Ferencz

1993 *A Költő Nagy Imre bibliográfiája*. Miskolc

CZINE Mihály

1987 Tücsök a máglyán. Nagy Imre versei. *Új Auróra*, 1987.2. 120–121.

FODOR András

1960 A zsellérvölgy hagyatéka. *Irodalomtörténet*, 1960.4. 397–398.

HEGYESI János

1987 Költő Nagy Imréről szólva. *Új Auróra*, 1987.2. 122–123.

KÖRMENDI Lajos

2005 *A költő, akinek a párnája is tövisből volt*. Bárka, 2005. 1. 98–104.

NAGY Imre

2016 *Mezei virágok*. Berettyóújfalu

SZÉMÁNNÉ Veres Gabriella

2014 Költő Nagy Imre verskéziratai a Bihari Múzeum irodalmi gyűjteményében. In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX*. Berettyóújfalu, 2014. 243–254.

TÓDOR Györgyné

2001 Nagy Imre költészete. In: Módy György–Kállai Irén (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve VIII–IX*. Berettyóújfalu, 2001. 139–169.

Gabriella Szémánné Veres
Flowers of Imre Nagy: the poet of peasants was born 120 years ago

On the occasion of the 120th birth anniversary of Imre Nagy, a poet from Sár-rétudvari the Local Government of Sár-rétudvari Large Village and the Berettyó Cultural Centre – Bihari Museum published his new poem collection, the “Flowers of the meadow” (“Mezei virágok”). The collection is based on the so called “checked booklet” presented to the Museum by a devoted literature-lover family from Paks. The poet’s daughter remembered this booklet was seized from his father by an executor in the ‘30s. The booklet found includes poems that hasn’t been already published in previous collections; they only could be read in magazines in the poet’s life. These poems are complemented with the content of a hand written booklet, the “Clinking scythe” (“Kaszacsengés”). Imre Nagy gave this booklet with his own illustrations as a gift to Károly Sípos, churchman and poet. “Flowers of the meadow” was the title the poet gave to his collection that was gathered into a simple school workbook; it also refers to the topic of the poems. Imre Nagy considered himself being the poet of peasants; he intended to be chronicler of the countryside and residents of Bihar. His works depict the difficult life of a peasant and his community.

Gabriella Szémánné Veres
Blumen des Imre Nagy. Vor 120 Jahren wurde der Dichter der Habenichtse

Zum 120. Geburtstag des Dichters Imre Nagy aus Sár-rétudvari veröffentlichte die Selbstverwaltung der Großgemeinde Sár-rétudvari und Kulturzentrum Berettyó - Bihar Museum den neuen Gedichtband des Dichters mit dem Titel „Feldblumen“. Den Stoff der Sammlung bildet das „Pepita Heft“, das 2013 von einer begeisterten Familie mit Literaturliebhabern aus Paks dem Museum schenkte. Die Tochter des Dichters hatte dieses Heft in Erinnerung, es wurde ihrem Vater vom Vollzieher in den 30-er Jahren genommen. Das wiederaufgefundene Heft enthält Versen, die in dem früheren Band noch nicht mit aufgenommen waren, sie erschienen nur in Zeitschriften zu Lebzeiten des Dichters. Diese Gedichte werden durch den Inhalt des handgeschriebenen Heftes Sensenklirren ergänzt. Dieses Heft wurde von Imre Nagy dem Priesterdichter Károly Sípos geschenkt, in dem auch die Illustrationen des Dichters zu sehen sind. Die Sammlung, die für ein einfaches Schulheft gefasst wurde, betitelte der Dichter selbst mit „Feldblumen“, was auch auf das Thema der Verse hindeutet. Imre Nagy behauptete sich als Dichter der Habenichtse, in seinen Gedichten wollte er der Chronist der Landschaft und der Bevölkerung in Bihar sein. In seinen Werken zeichnet sich das Leben eines Bauers mit schwierigem Schicksal sowie seiner Gemeinde.

Korompainé Mocsnik Marianna

MINT(A) NAGYMAMÁNÁL, A BIHARI MÚZEUM VÁNDORKIÁLLÍTÁSA

Kulturális örökségünk Biharban címmel a Bihari Múzeum II. járási múzeumprojektje 2015. július 1–2016. június 30. között került megvalósításra, amelynek célja a Berettyóújfalu vonzaskörzetéhez tartozó települések kulturális örökségének feltárása és a kulturális területen tapasztalható területi egyenlőtlenségek felszámolása érdekében a múzeum részéről kiállítások és közművelődési programok szervezése a projektben résztvevő településeken. A cél elérése érdekében szerveztünk időszaki vándorkiállításokat hozzájuk kapcsolódó múzeumpedagógiai programokkal és ismeretterjesztő előadásokkal. A járás iskoláiba kihelyezett múzeumpedagógiai foglalkozások és honismereti vetélkedő mellett több helyszínen családi programokat is megvalósítottunk.

A projekt vezetője: Kállai Irén etnográfus, földrajztanár, a Bihari Múzeum vezetője volt.

A projekt fő eleme: a MINT(A) NAGYMAMÁNÁL címmel megrendezett néprajzi vándorkiállítás. Ennek előzményeként 10 településen, helytörténeti kiállításokban, helyi kisgyűjteményekben és tájházakban végeztek kollégáink értékmegőrző szakmai munkát. A tárgyakat *dr. Krajczárné Sándor Mária* etnográfus és *Szűcs Endre* múzeumi technikus, műtárgyvédelmi asszisztens rendezték, leltározták, tisztították és fotózták.

A kiállítás története 2011-ig vezethető vissza, amikor is családi hagyatékból a múzeum gyűjteményébe kerültek Jakab Vilma, bihartordai gazdasszony 1939–53 közötti régi kalendáriumai sok-sok személyes, naplószerű bejegyzéssel.

A kalendáriumi feljegyzések a Bihari Múzeum Évkönyvének XVII–XIX. kötetében¹ 2014-ben megjelentek nyomtatásban is Sándor Mária muzeológus átiratában. Végigolvasva e 14 év rendhagyó emlékanyagát, körvonalazódik előttünk egy, a II. világháború viszontagságait is át/túlélő asszony életének hétköznapijai, mindennapi teendői, ünnepei, személyes érzései, aggodalmai és örömei.

¹ Sándor Mária: „Írtam ide... Jakab Vilma.” Egy bihartordai háziasszony feljegyzései. In: Sándor Mária (szerk.): A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. 171–217.

Sok, ma már nehezen kutatható adatra is bukkantunk a kalendáriumokban, amelyek a korszak megismeréséhez nélkülözhetetlenek. Például az a tény, hogy Bihar-tordán 1953. augusztus 18-án kapcsolták fel először a villanyt vagy a háború nehéz napjaiban csak kéthetente sütöttek kenyeret. De megtudhatjuk azt is, hogy mennyibe került a tojás a harmincas-negyvenes-ötvenes években. A bejegyzésekből átérezhetjük, miként élték meg a bihari emberek a történelem viszontagságait: az angolszász repülők megjelenését, az oroszok bevonulását, a németek futását vagy a románok megszállását. Egyedi, személyes történelem ez, amely ugyanakkor jellemezte Bihar XX. századi életét is.



I. kép. Jakab Vilma és leánya fotója, valamint a kalendáriumok

Ez a rendhagyó „memoár” adta az alapötletet a kiállítás tematikus egységeinek kialakításához, amelyek megjelenítik egy bihari gazdasszony mindennapjait. E tematikák kapcsolták össze a gyűjteménybe bekerült kalendáriumokat, valamint a járási múzeum mintaprojekt helyszíneit:

1. főzés, kenyérsütés
2. mosás-ruhatisztítás
3. állatok a ház körül – disznóvágás, tejfeldolgozás
4. veteményezés, befőzés
5. alföldi háztípus, népi építkezés
6. emberi élet fordulóihoz és naptári ünnepekhez kapcsolódó szokások

Néprajzos kollégáink: *Kolozsvári-Donkó Rebeka* és *dr. Krajczárné Sándor Mária* e témákat szem előtt tartva gyűjtötték össze a környező településekről a régi használati tárgyakat, hogy segítségükkel a látogatók elé varázsolják a múlt század ’30–’50-es éveinek világát.

Az egy éven keresztül Bihar 12 települését bejáró vándorkiállításunkhoz az értékes és különleges néprajzi tárgyakat a következő gyűjtemények biztosították:

Bakonszeg – Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény

Berettyóújfalu – Bihari Múzeum

Biharkeresztes – Helytörténeti Gyűjtemény

Bojt – Galambdúcos Bojti Porta

Csökmő – Tájház

Furta – Helytörténeti Gyűjtemény

Hencida – Helytörténeti Gyűjtemény

Komádi – Helytörténeti Gyűjtemény

Nagyrabé – Tájház Mezőgazdasági Hagyományok Gyűjteménye

Váncsod – Zsiga Sándor magángyűjteménye

A bemutatott tárgyak tematika szerint:

1. állattartás, tejfeldolgozás:
 - vajköpülő, sajtár
 - bilyogvas, kolomp, csengő, járom, béklyó, birkanyíró olló
 - kupulykó, csirkeitató
 - viharlámpa, kisszékek
2. disznóvágás:
 - disznóperzselő, villa, malaclábfogó
 - húsdaráló, húsvágó bárd, hurkatöltő, gyermekeknek készült hurkatöltő
 - zsírosbödön, fakanál

3. kenyérsütés:

- kenyértartó kosár, szakajtó kosarak és kendők, kenyérsütő abrosz, szita,
- gyermek szita, gyermek teknő
- kovászvakaró fa, kovászvakaró vas, kenyérsütő lapát, teknőláb, teknő, kovászfá

4. konyha:

- vászonszilke, tejesköcsög
- csigacsináló, derelyevágó
- habverő
- hímzett falvédő, hímzett gyermekkötény
- káposztagyalu, paradicsompasszírozó
- gyümölcsmosó tál, ételhordó, levesestányér és tál, bádogtányér
- kávédaráló, borsdaráló, fűszertartó, porcelán sótartó
- befőttesüveg
- porceláncsésze, szódásüveg
- vizeskancsó, poharak
- konyhabútor

5. mosás:

- mosószék, vízmelegítő lábas, mosószappan
- mángorló, gyermekmángorló, sulykoló
- szenes vasaló

6. építkezés:

- nádverő
- vályogvető, gyermek vályogvető forma, simítóvas

7. lakberendezés:

- hímzett falvédő, függöny, terítő
- törülközőtartó dísz törülközővel
- lavór állvánnyal, vízhordó kanna, gyermekkanna
- kerek állóka, etetőszék
- rádiókészülék

8. ünnepek:

- hímzett menyasszonyi ruha, hímzett zsebkendő, férfi vőlegényi viselet
- hímzett fejkendő
- hímzett keresztelőing, bölcső, pólya
- halottas kendő, tükör

A kiállított tárgyak mellett tablókon kiemelve látogatóink beleolvashattak Jakab Vilma asszony kalendáriumi bejegyzéseibe, melyek igazolják a mély érzésű bihari gazdasszony bölcs gondolkodását. Bizonyoságként álljon itt az 1950. december 25-én írt bejegyzése³:

„Az év múlásának december hónap a tanúja, hogy befejezi az esztendő. A mi megtört reményeinknek, melyek januárban oly magasán duzzasztották érzéseinket. Ez az önkritika hónapja, melyben szemlét tartunk afölött, hogy mit váltottunk be abból, amit az év elején fogadtunk, s rájövünk, hogy meg lehetünk-e elégedve magunkkal, vagy nem? Ez az önkritika csak decemberben szigorú! Más hónapokban olyan könnyen mondjuk a mulasztásra: Ah, majd megcsinálom a jövő hónapban! Decemberben ezt már nem merjük mondani, mert a jövő hónap a jövő esztendőt jelenti. S azért inkább magunkba szállunk és elismerjük a sok-sok hanyagságunkat.”

Ezen rendezői elveket követve a kiállítás forgatókönyvét készítette és a kiállítást rendezte: *Korompainé Mocsnik Marianna* etnográfus, múzeumpedagógus. Szakmai segítséget nyújtott: *Kolozsvári-Donkó Rebeka* etnográfus.

Az összegyűjtött anyagokból készült kiállítást elsőként 2015 tavaszán a *Bihari Múzeumban* láthatták az érdeklődők, majd Jakab Vilma szülőfalujába, *Bihartordára* látogatott a tárlat. Ezt követően *Zsáka, Furta, Nagykereki, Bojt, Biharkeresztes, Komádi, Nagyrábé, Bakonszeg, Csökmő* és *Körösszakál* következett. Ez utóbbi helyszín azért is fontos, mert a település tervei között szerepel egy helytörténeti gyűjtemény létrehozása, így a tárgygyűjtést inspirálhatja a múzeum vándorkiállítása. Minden helyszínen 3-4 hétig állt a kiállítás, s állandóan változott, alakult, hiszen minden helyszínen kiegészült még újabb, értékes, helyi, a tematikába illeszkedő tárgyakkal. Gyakran a településről gyűjtött bútorokkal színesítettük kiállításunkat, enteriőrt kialakítva, ami így minden alkalommal új arcot öltött.

A megnyitókra a következő helyszín művészeti csoportját hívtuk meg, bemutatkozási lehetőséget biztosítva a népdalköröknek, citerazenekaroknak, néptáncscsoportoknak, kézműveseknek, énekeseknek, mesemondóknak, amatőr színjátszóknak. Nem volt két olyan település, ahol ugyanolyan, vagy akár hasonló műsort láthatott volna a közönség, számos műfaj és még több korosztály találkozott ezeken az eseményeken. Így nemcsak a tárgyak biztatták időutazásra a látogatókat, hanem minden település a maga szellemi értékeit is bemutathatta, ezáltal egymást is megismerték a projektben résztvevő települések.

³ Nagy képes Kálvin kalendárium az 1950. közönséges évre: belső borítólappal Jakab Vilma bejegyzésével. Bihari Múzeum gyűjteménye. Gy. N./1263



3. kép. Kiállítás a Bihari Múzeumban
(2015. március–április)

4. kép. Beszélgetés a kiállításról
a látogatókkal
(Biharkeresztes, 2015. november 4.)



5. kép. Részlet a kiállításból (Komádi)



6. kép. Szoboszlainé Száva Szilvia és
Szűcs Endre a kiállítás megnyitóján
(Körösszakál, 2016. május 13.)

Közreműködő csoportok helyszínenként:

Berettyóújfalu – Szederinda Énekegyüttes

Bihartorda – Zsákai Ezüst Nyár dalkör és Zavicsár Krisztina

Zsáka – Megyes Dorina mesemondó (Furta)

Furta – Nagykereki Dalkör

Nagykereki – Fekete Sándorné, a Bojtorján Kézműves Egyesület vezetőjének történetei (Bojt)

Bojt – Fehér Mályva Népdalkör (Biharkeresztes)

Biharkeresztes – Komádi Idősek Otthona Őszike Színjátészó Csoportja

Komádi – Balogh Kinga Lili, Pongrácz Hanna, Szilágyi-Kondor Zsuzsa furulyások (Nagyrábé)

Nagyrábé – Bakonszegi Táncoslábú Nagyk

Bakonszeg – Csökmői Hagyományörző Egyesület – Kerekes Mihály citerás

Csökmő – Turzó Boglárka népdalénekes (Berettyóújfalu)

Körösszakál – Szoboszlainé Száva Szilvia és Szűcs Endre néptáncosok (Bihari Múzeum)

A megnyitók hangulatát emelte a vendéglátók szíves kínálása is, hiszen jóízűen kóstoltuk a kemencében sült pogácsát, a hagymával megszórt zsíros kenyeret, a finom tyúkhúslevest. Úgy, mint a nagymamánál.

Kiállításunkhoz múzeumpedagógiai programcsomagot is összeállítottunk, amelynek segítségével a foglalkozásokon muzeológusaink közreműködésével a települések óvodásai, diákjai, s egy-egy családi nap keretében az érdeklődő felnőttek is bepillanthattak egy bihari gazdasszony életébe minden településen.



7. kép. Múzeumpedagógiai foglalkozás
Csökmőn (2016. április 28.)

A Mint(a) nagymamánál kiállítással egy időben a településekre utazott egy történeti vándorkiállítás is, a leventemozgalom történetét bemutató tablósorozat, amely szemelvénytyszerűen idézte meg a korszak történéseit, kiemelve a berettyóújfalui és bihari vonatkozásokat. A sok képpel dokumentált anyag rávilágított továbbá a levente-

mozgalom szerepére az ifjúság nevelésében, a testi és szellemi fejlődésre ható pozitív hatására. Ez a kiállítás a korszak megismeréséhez nyújtott hasznos háttér-információkat a látogatóknak, hiszen Jakab Vilma kalendáriumi bejegyzéseiből tudjuk, hogy testvérbátyja is levante volt.

A *Szemelvények a levantemozgalom történetéből* című táblókiállítás kurátora kollegánk, *Csarkó Imre* történész volt.



8. kép. Csarkó Imre történész a körösszakáli kiállítás megnyitóján (2016. május 13.)

A családi napok keretében minden helyszínen a kiállításhoz kapcsolódóan Leventeprobát is szerveztünk a gyerekeknek, mellyel a játékos feladatok során elődeik próbatételeit idézték meg.



9. kép. Bojt – Bihari hétpróba (2015. október 20.)

Komádiban 2016-ban a Magyar kultúra napján múzeumunk a *Kelet Népe '80 – a Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig* című irodalmi vándorkiállítással gazdagította a település ünnepi programját, amely a néprajzi és történelmi vándorkiállításunkhoz szorosan kapcsolódott. A kiállítás kurátora *Szémánné Veres Gabriella* irodalmi muzeológus volt.



10. kép. Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus foglalkozása a komádi könyvtárban 2016. február 10-én

A vándorkiállításunk nemcsak a gyermekek, hanem a múltat szívesen felidéző felnőttek számára is informatív, érzelmeket megmozgató volt, hiszen egy-egy eszköz, felhangzó zene, vagy a kalendáriumból vett idézet, időutazásra buzdított mindenkit. Célunk a kiállításhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai programokkal az volt, hogy a családi napok élményt adóak legyenek, további kutatásra és a régi tárgyak megőrzésére buzdítsák a látogatókat.

A projektünk elérte a kitűzött célját, hogy a csatlakozott falvak értékeit, különleges tárgyait megmutassuk, ezzel is erősítve identitástudatukat. Reményeink szerint egymás és a helyi értékek jobb megismerése további együttműködési lehetőségeket tár majd fel, nemcsak Berettyóújfalú és a környező települések között, hanem a falvak összetartozását, kulturális, szakmai és civil kapcsolatait is megerősíti.

A programsorozat kapcsán a bihari értékek megismertetésével 2000–3000 főt értünk el a Berettyóújfaluhoz tartozó hátrányos helyzetű térségben.

A 12 hónapon át vándorló kiállítást minden település örömmel fogadta, de közülük is kiemelkedett Bojt, ahol több programmal is erősítették kiállításunkat. Az anyag szállítását a közúton 13 kilométerre, földúton mindössze 3 kilométerre lévő Nagykerekiből – igazodva a téma korszakához – nagymamánk hagyományos szállítóeszközével, lovas szekérrel oldották meg. A kiállítás megnyitója is különleges ünnep volt az alig 500 lakosú településen, hiszen az Idősek napjára meghívták az elszármazott bojtiakat is, akik örömmel nézték meg a hagyományos eszközöket, tárgyakat. A hónap végén pedig a gyermekek vették birtokukba a kiállítóhelyet, amikor is a múzeum munkatársai által vezetett *Bihari hétpróba* keretében ismerkedtek a tárgyakkal, versenyeztek, vetélkedtek, majd a szüret jegyében egy közös rajzot is készítettek. Köszönjük *Vass Mária* polgármester asszonynak és *Németh Marianna* közművelődési szakembernek a tartalmas, közös munkát és azt, hogy ötleteikkel segítették kezdeményezéseinket, éltek a felkínált lehetőséggel.



11. kép. A kiállítás szállítása Nagykerekiből Bojtra (2016. október 1.)



12. kép. Vass Mária polgármester, Kállai Irén múzeumigazgató,
Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus a kiállítás megnyitóján (Bojt)

Munkatársaink közül szakmai munkánkat segítették a projekt során: szakmai tanácsadóként *Kolozsvári István* etnográfus, *Kurcz Beatrix* közösségkapcsolati munkatárs, *Bagdi László*, *Bereczki Imre*, *Kisikánné Kondor Beáta*, *Kun Edit* és *Kun Tünde* munkatársak.

A megkezdett munkánk folytatását biztosítja a Bihari Múzeum III. járási múzeumprojektje: *Gyere velünk a Bihari Múzeumba* címmel, amely 2016. július 1–2017. november 30. között a területi múzeum pályázatban szereplő programjainak megvalósítását tűzte ki célul 12 településen (Bakonszeg, Biharkeresztes, Bojt, Csökmő, Furta, Komádi, Körösszakál, Mezősas, Nagykereki, Szentpéterszeg, Váncsod, Zsáka).

A fenti célok elérése érdekében 8-féle programsorozatot szervezünk, összesen közel 80 eseményt:

- 10 helyszínen óvodai vándorkiállítás (*A régi Sárrét vízivilága*)
- 10 helyszínen iskolai utazó kiállítás (*Szűcs Sándor nyomában*)
- 5 alkalommal egész délelőttös múzeumlátogatás, összesen több mint 200 diák részére
- 30 alkalom kihelyezett múzeumpedagógiai foglalkozás a *Múzeum a kosárban* program keretében
- 8 helyszínen múzeumandragógiai program költő Nagy Imre születésének 120. évfordulója alkalmából

- 15 történelmi játszótér a Bihari Múzeumban
- 4 kiemelt program: A magyar kultúra napján, a Berettyóújfalu város napján, a Múzeumok éjszakáján és a Múzeumok Őszi Fesztiváljához kapcsolódóan
- a Körösszakál emlékei – a magyar–román együttélés értékeinek gyűjtése – települési programsorozat pedig kiemelt eleme járási múzeumprojektünknek.

„Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökbe kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbíthatatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – áldjon vagy verjen a sors keze – ez a mi küldetésünk.” – írta Kosztolányi Dezső, és ezt a küldetést vállalja magáénak a Bihari Múzeum is, amikor a bihari értékeket bemutatja vagy házhoz viszi múzeumprojektje keretében. Tesszük ezt úgy, mint ahogy tették elődeink, mint ahogy azt láttuk nagymamánknál.

Marianna Korompainé Mocsnik
Just like at the granny's; travelling exhibition of Bihari Museum

In 2015 Bihari Museum compiled an ethnographic exhibition called “Just like at the granny’s” (“Mint(a) nagymamánál”), which became a travelling exhibition, and presented to 10 settlements of Berettyóújfalu District the daily life of our grandparents through their everyday objects and documents now having historical value.

The history of this exhibition originates from 2011, when the Museum’s collection was broadened with old calendars of a family heritage from the years between 1939 and 1953 that preserved many personal, diary-like notes of Vilma Jakab, a housewife from Bihartorda. Reading through these calendars we can depict the everyday life, chores, personal emotions, concerns and pleasures of a woman going through and surviving the Second World War. Keeping in mind these topics the staff of the Museum collected old household objects from the surrounding settlements in order to demonstrate the life of the 1920–1950 period. The exhibition travelled first to Bihartorda, the place of birth of Vilma Jakab, then it was followed by Zsáka, Furta, Nagykereki, Bojt, Biharkeresztes, Komádi, Bakonszeg, Csökmő, and Körösszakál.

Our exhibition was accompanied by a Museum Education Program. Our workshops led by our museologists allowed children visiting the above mentioned settlements’ kindergartens and schools, and also adults at family programs to gain an insight into the life of a housewife from Bihar. Workshops were complemented by the series of displays “Extracts from the history of Levente Associations” (“Szemelvények a leventemozgalom történetéből”) evoking the events of the period, and highlighting their aspects related to Berettyóújfalu and Bihar. These displays also highlight the role of Levente Associations in disciplining the youth, and its positive impact on the improvement of minds. In connection with the exhibition we offered Levente trials to children on family days.

Marianna Korompainé Mocsnik
Wie bei der Oma – Wanderausstellung des Bihari Museums

Das Bihari Museum gestaltete eine Volkskundeausstellung – im Rahmen des Bezirksmusterprojekts – im Jahr 2015 mit dem Titel „Wie bei der Oma“, die auf ihrem Wanderweg ein Jahre lang in 10 Siedlungen im Bezirk Berettyóújfalu das Alltagsleben unserer Großeltern zur Darstellung brachte, gestützt auf Gebrauchsgegenständen und Unterlagen, die heute bereits als museale Werte zu betrachten sind.

Die Geschichte der Ausstellung lässt sich bis zum Jahr 2011 zurückfolgen, wo die alten Kalendarien mit vielen persönlichen Eintragungen von Art Tagebuch, aus der Zeit 1939-53, von der Hauswirtin Vilma Jakab aus Bihartorda aus der Familienerblasenschaft in die Sammlung des Museums gelangten. Nach deren Durchlesen zeichnen sich vor uns die Alltage, Tagesaufgaben, Feste, persönliche Gefühle, Sorgen, Freuden einer Frau, die auch die Wechselfälle des Zweiten Weltkrieges durch/überlebte. Unter Berücksichtigung dieser Themen sammelten die Mitarbeiter des Museums aus den umliegenden Gemeinden die alten Gebrauchsgegenstände, um die Welt der 20–50-er Jahre des vergangenen Jahrhunderts mit deren Hilfe vor die Besucher hinzuzubringen. Die Ausstellung suchte zuerst das Geburtsdorf von Vilma Jakab, Bihartorda auf, anschließend Zsáka, Furta, Nagykereki, Bojt, Biharkeresztes, Komádi, Bakonszeg, Csökmő, Körösszakál.

Zu unserer Ausstellung stellten wir auch ein Museumspädagogik-Programmpaket zusammen, an dessen Stunden hatten die Vorschulkinder, Schüler der Siedlungen, sogar im Rahmen der Familientage auch die interessierten Erwachsenen die Gelegenheit, durch die Leitung unserer Museologen Einblicke ins Leben einer Hauswirtin in Bihar zu bekommen. Als Ergänzung dazu diente die Tableauserie mit dem Titel Musterstücke aus der Geschichte der Levente-Bewegung*, welche die Ereignisse der Epoche zitiert, hervorgehoben die Bezüge auf Berettyóújfalu und Bihar. Die Ausstellung macht ferner die Rolle der Levente-Bewegung*, ihre Auswirkung auf die geistige Entwicklung in der Jugenderziehung klar. Im Rahmen der Familientage veranstalteten wir Levente-Probe für die Kinder.

* Levente-Bewegung: Vaterländische Jugenderziehung Ungarns zwischen den beiden Weltkriegen.

Kállai Irén

SIKERES ÁTALAKULÁSOK – A BIHARI MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE 2014–2016 KÖZÖTT

A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. kötetében a 2011–2013 közötti időszakról szóltunk, mely az átalakulások és a lehetőségek jegyében telt el. Kulcsfontosságú volt múzeumunk történetében, hogy 2013. január 1-jétől már Berettyóújfalu Város Önkormányzatának fenntartásában, a Sinka István Városi Könyvtárral összevonva, egy intézményben működünk. Akkor azzal fejeztem be cikkemet:

„Összefoglalva: a Bihari Múzeum 2011–2013 között az országos átalakulások, át-szervezések közepette előremenekült, s ebben az időszakban meg is erősödött. A 2013. év végére teljesítette a területi múzeum besoroláshoz szükséges valamennyi feltételt, úgy, hogy közben minden korábbi, már meglévő gyűjteményét szakember muzeológus kezeli, s így nem kellett lezárni. Múzeumunk 2014 tavaszán meg is kapta az új működési engedélyét. A fenntartóváltás nálunk pozitív hatásokat indított el, újabb lehetőségeket biztosított, amelyet a lelkes, egyre fiatalodó munkatársi gárda maximálisan ki is használt. Ha ezek a folyamatok a jövőben is így folytatódnak, akkor a Bihari Múzeum ezentúl már nemcsak a város, hanem a járás kulturális központja is lesz, így nemcsak a városlakók, hanem a járás lakói is felkeresnek, és talán a megyéből és az ország más részéből is egyre többen látogatnak majd el Berettyóújfaluba a Bihari Múzeumért és programjaiért is.”

Ezek a mondatok akkor optimista terveknek, majdhogynem álmoknak tűntek, mert ne feledjük el, hogy még javában tartott a válság. A városok, települések megkapták ugyan önként vállalt feladatnak a múzeumok fenntartását, de akkor még közel sem tudták a kötelező feladatként ellátott könyvtári, közművelődési, kulturális intézményeiket sem a megfelelő színvonalon finanszírozni. Ilyen körülmények között a Bihari Múzeum csapata a korábbi évekhez hasonlóan újra előremenekült, kereste a pályázati lehetőségeket, s nemcsak kereste, de meg is találta. Az NKA-források megszerzése mellett a múzeum épületében székelő, s intézményünk mellett több mint két évtizede folyamatosan működő civil szervezetek¹ – anyagi és humán erőforrásokkal is – segítették a múzeum szakmai és közművelődési munkáját. Ez általában jellemző a vidéki múzeumokra – így a mi intézményünkre is –, hogy létfontosságú a múzeum mellett tevékenykedő civil szervezetek munkája. A forrásteremtésben, eszközbeszerzésben, s igen gyakran a humán erőforrásban, önkéntes munkával segítő civil szervezeteink nél-

¹ Bihari Múzeum Baráti Köre (1991), Bihari Múzeumért Alapítvány (1992), Bihari Természetbarát Egyesület (2005), Borosjenői Kádár István Hagyományörző Íjász Egyesület (2013)

kül a Bihari Múzeum ma nem lenne olyan sikeres, ismert a városban, a kistérségben, s mondhatni bizonyos tekintetben országos szinten sem.

2014 óta is fejlesztettük a gyűjteményeket, készítettünk számos időszaki kiállítást és sikeresen folytattuk a múzeumi közművelődési munkát is. A korábbi TÁMOP-os projektekben partnerintézményeink csoportjaival folyamatosan díjtalanul fenntartottuk európai uniós pályázatainkat.² Emellett új foglalkozásokat is kidolgoztunk, így az iskolákkal, később a KLIK³ Berettyóújfalui Tankerületével való korábbi szoros együttműködésekkel ezzel még jobban megerősítettük. Múzeumunk programkínálatát, szolgáltatásait a korábbi fejlesztések, illetve az időszak alatt létrehozott új ajánlatok jelentősen bővítették, a múzeumi, ezen belül a múzeumpedagógiai bevételeink pedig 2014-re a korábbi évek bevételeinek négyszeresére emelkedtek, s ezzel már bőven átléptük az egymillió forintos bűvös határt. Az elmúlt három évben is folyamatosan teljesítettük az évi 1,3–1,6 millió forint közötti működési bevételt. Bevételeink nagy része a múzeumpedagógiai jegyek, illetve programcsomagok bevételei. 2016-ban már a járás területén megvalósított, kihelyezett múzeumpedagógiai programok, előadások bevételei is megjelentek. Sajnos továbbra is minimális a múzeumunk felnőtt és kedvezményes (nyugdíjas) jegyek bevétele. Kevés a turista városunkban, illetve a helyi és a környékbeli lakosság díjtalanul is megtekintheti kiállításainkat rendezvényeinken (Múzeumok éjszakája, Múzeumok Őszi Fesztiválja, kiállításmegnyitók, könyvbemutatók, Tudástár előadás-sorozat) és egyéb programjaink alkalmával.

A Bihari Múzeum nemcsak Berettyóújfalu, hanem a járás, a bihari térség lakossága számára egy informális tanulási helyszín, az életen át tartó tanulás egyik fő forrása és helyszíne.

A közművelődési stratégiai tervünkben még 2008-ban a következőképpen foglalmaztuk meg a Bihari Múzeum küldetését: *„A Bihari Múzeum küldetése a bihari öntudat formálása, a lokálpatriotizmus erősítése mellett a múzeumi közművelődés biztosítása minél szélesebb társadalmi körben. A Bihari Múzeum gyűjteményeivel, kiállításával, programjaival a helyi identitástudatot erősíti, a bihari öntudatot fejleszti. A helyben kialakult, létrejött kulturális értékeket, és a Biharból elszármazott alkotók produktumait (alkotásait, gyűjteményeit, tárgyait) összegyűjtve azokat az utókorra hagyományozza, az itt élőknek, az innen elszármazottaknak és a hozzánk érkező ven-*

² TÁMOP 3.2.8.B–08-2009-0014 Bihari „múzeumi tanoda” c. projekt, TÁMOP 3.2.11/10-1-2010-0021 Bihari vándortarisznya c. projekt

³ Klebersberg Intézményfenntartó Központ – igazgatója Kapornai Judit

dégeknek összegyűjti, megmenti, megóvja, feldolgozza és megmutatja.” Ezen elvek alapján működünk a 2014–16 közötti időszakban is.

2013. január 1-jétől a város önkormányzata biztosítja az alapvető működési feltételeket és a forrásokat, de a pályázatokról ezen időszak alatt sem feledkezhetünk meg. Nemcsak rendezvényekre, programokra adtunk be pályázatot az elmúlt időszakban, hanem a szakmai pályázatokon is folyamatosan megmérettünk magunkat. 2004 és 2011⁴ után 2014-es tevékenységünkkel is pályázatunk az *Az év múzeuma* díjra, s az alapításának 40. évfordulóját ünneplő intézményünk végre el is nyerte ezt a címet. Idézet a bíráló bizottság indoklásából: „*a múzeumban őrzött tudás széles körű megosztásáért, az oktatásban, nevelésben játszott szerepéért a városban és a gyűjtőkörébe tartozó teljes területen.*” 2015. május 16-án, a 20. Múzeumok Majálisán, a Nemzeti Múzeum dísztermében vette át Kállai Irén igazgató az elismerést valamennyi szakmai munkatárs, dr. Krajczárné Sándor Mária etnográfus, múzeumpedagógus, Csarkó Imre történész, Kurcz Beatrix adattáros, közönségkapcsolati munkatárs, Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus, Szűcs Endre műtárgyvédelmi asszisztens-technikus és a támogatók, fenntartók, Dr. Vitányi István országgyűlési képviselő, Bulcsu László, a Hajdú-Bihar Megyei Közgyűlés alelnöke, Muraközi István, Berettyóújfalu polgármestere és Kolozsvári István kulturális menedzser jelenlétében. (Az oklevél és a díjátadásról készült csoportkép: 1–2. kép)

2015 májusában a kiállító 110 múzeum között a Bihari Múzeum sátrában két napon át mutattuk be műtárgymásolatainkat, a bihari szűrt, a gubát, a pásztorkalapokat, a derecskei kisbundát. A következő évben, 2016-ban is két napon át Budapesten, a múzeumkert sátrunkban műtárgymásolatokkal, kiadványokkal, érdekes játékokkal vártuk a szakma képviselőit és a nagyközönséget, fogadtuk a múzeumunk iránt érdeklődőket.

Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus kolléganőnk⁵ első önálló, jórészt saját gyűjteményi anyagunkra épülő *Kelet Népe '80 – A Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig* című kiállításával először indultunk a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *Az év kiállítása, 2015* pályázatán, mellyel kolléganőnk a szakmai bírálók elismerését vívta ki.

⁴ *Az év múzeuma* pályázaton 2004-ben, majd 2011-ben is a minisztérium különdíját kapta intézményünk.

⁵ Szémánné Veres Gabriella 2013 novemberétől dolgozik az intézményben, a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtárban, 4 órában könyvtáros a szentmártoni fiókkönyvtárban, 4 órában pedig az irodalmi gyűjteményt kezeli.

2016 tavaszán pedig a *Múzeumok éjszakája nívódíj-pályázatán* indultunk sikeresen és nyertünk 1 millió forintos támogatást a 2016-os év *Múzeumok éjszakája* programunkra. (3–4. kép)

A Bihari Múzeum, mint területi múzeum minden szakmai elismerést megkapott 2016-ig⁶, amit egy kismúzeum megszerezhet. Ennél többet már nem tudunk elérni, de ezt a magas szakmai színvonalat megőrizni, fenntartani, ez mostantól igazi feladat. Továbbra is megfelelni a korábbi elismeréseknek, a 2014-es év múzeumaként is folyamatosan bevonni a turistákat az újfalui és bihari embereket, az elszármazottakat kiállításainkra, programjainkra.

A járási múzeumi projekt indulásának lehetőségéről írtam legutóbbi beszámolómban, azzal, hogy eredményeiről a következő évkönyvünkben számolunk be.

A 2013-as év során már megszületett a minisztérium döntése és 2014-re már a kiegészítő, a mintaprojektet is támogató 21,143 millió Ft-os állami forrásból indítottuk el a Bihari Múzeum éves tevékenységét, ebből 8 millió forint járási múzeum mintaprojekt támogatása volt. (A projekt legfontosabb eredményeiről az *1. sz. függelékben* szereplő beszámolóban olvashatnak.) Nemcsak mi, megvalósítók éreztük sikeresnek és költséghatékónak a Bihari Múzeum járási múzeum mintaprojektjét, hanem a minisztérium s legfőképpen Dr. Vigh Annamária, a Közgyűjteményi Főosztály vezetője is. Bebizonyítottuk, hogy egy területi múzeum 5-6 fő szakmai státusszal már el tudja látni a térsége, nálunk a bihari járás 25 településének múzeumi feladatait – a régészet kivételével – a gyűjteménygyarapítás, nyilvántartás és a múzeumi közművelődés, és leginkább a múzeumpedagógia területén. Az ország két pontján, Berettyóújfaluban és Mosonmagyaróváron megvalósult mintaprojektek eredményeképpen a 2015. évtől a költségvetési törvényben⁷ megjelent egy külön fejezet, amelyre a járási székhelyen működő területi múzeumokat működtető önkormányzatok pályázhattak, a járásuk területén ellátott múzeumszakmai, leginkább múzeumi közművelődési feladatok ellátására. Az első ilyen pályázatot 2015 tavaszán írták ki s 2015. július 1-től 2016. június 30-ig lehetett megvalósítani. A második pályázatot 2016. év elején lehetett beadni és 2016 augusztusától 2017. december 31-ig lehet megvalósítani. Az első pályázaton Be-

⁶ Százhalombatta Önkormányzata és a Pulszky Társaság Kismúzeumi Tagozata Poroszlai Ildikó-emlékérmét 2012. november 7-én Nagykanizsán kapta meg a Bihari Múzeum. A múzeumi szakma ezzel is elismerte kiemelkedő tudományos és közművelődési tevékenységünket.

⁷ A Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről szóló 2014. évi C. törvény 3. melléklet II.7. d) pont szerint *járásszékhely települési önkormányzatok által fenntartott múzeumok szakmai támogatására* a központi költségvetés forrást biztosít.

rettyóújfalu Város Önkormányzata 1 millió Ft, a másodikon 3 millió Ft támogatást nyert. E sorok írásának idején a már a második ilyen programunk zajlik.

Fenntartás – szervezeti forma, átalakulások

A Bihari Múzeumot 1974-es megalapítása óta a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat tartotta fenn, a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága egyik tagintézményeként működött 2011. december 31-ig. Ezt követően egy évre a megyei múzeumi hálózat átkerült az állam irányítása alá, végül 2013. január 1-jétől törvényi változások miatt⁸ Berettyóújfalu Város Önkormányzatának fenntartásába került az intézmény, s mivel egy épületben van a Sinka István Városi Könyvtárral, és eddig is jól együttműködött a két közgyűjtemény, kézenfekvő volt, hogy összevonták. Az új intézmény a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár nevet kapta.

E sorok írója, aki 1992-től 2012-ig a múzeum igazgatójaként, 2013. január 1-jétől a Bihari Múzeum szakmai vezetőjeként dolgozott, 2013. szeptember 1-jétől irányította a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár összevont intézményt, koordinálta a 12 fő státuszon lévő munkatárs (ebből 6 fő könyvtárban, 6 fő a múzeumban) munkáját.

Alig egy év telt el, s az intézmény 2014. október 1-től részben átvette a Nova Villa 2010 Nonprofit Kft. jó néhány közművelődési feladatát és 2 fő munkatársát. Legfontosabb közművelődési feladatunk a Bihar Vármegye Képgaléria szakmai programjainak, kiállításainak megszervezése, lebonyolítása, valamint a városi nemzeti ünnepek, emléknapok, jeles napok megszervezése lett. Kolozsvári-Donkó Rebeka közművelődési szakember, etnográfus október 1-től, Kocsis Csaba népművelő december 1-től állt munkába az új közművelődési egységben. Leginkább a múzeumi munkatársak segítségével és a Nemzeti Művelődési Intézet kulturális közfoglalkoztatási programjában, valamint az intézmény közmunkaprogramjában foglalkoztatott munkatársak segítségével 2015. december 31-ig több mint 10 kiállítást szerveztünk a megújult kiállítóterben, a Nadányi Zoltán Művelődési Ház földszintjén. A Makk Kálmán Mozi emeletén lévő kisteremben Mozigalériát alakítottunk ki, ahol szintúgy 10-12 kiállítást

⁸ 2012. évi CLII. törvény: a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról. 30. § (3) szerint: „Azok a – nem megyeszékhely megyei jogú város területén lévő – muzeális intézmények, amelyek 2012. december 31-én a megyei múzeumi szervezetek tagintézményeként működtek, 2013. január 1-jétől a feladat ellátásához rendelkezésre álló személyi, tárgyi és pénzügyi feltételek egyidejű átadásával a működési engedélyükben meghatározott székhely szerint illetékes települési önkormányzatok fenntartásába kerülnek.

szerveztünk, amatőr helyi és térségi alkotóknak vagy az aktuális premier filmhez kapcsolódó magángyűjteményeknek (pl. Star Wars-kiállítás). A város szinte valamennyi kulturális civil szervezetének éves programjaiban is egyre gyakrabban részt vettünk, illetve azok megvalósítását koordináltuk. Egy év alatt közel 100 nemzeti ünnepet, emléknapot, vetélkedőt, civil szervezeti eseményt és egyéb közművelődési programot bonyolítottunk le.

Újabb közel egy év telt el, amikor a Nova Villa 2010 Nonprofit Kft. vezetői pályázata 2015 őszén eredménytelen lett, intézményünk pedig az egy évvel korábban átvett feladatok színvonalas és költséghatékony ellátásával bizonyította, hogy el tudja látni a közművelődési feladatokat intézményi keretek között is, sőt pályázni is tud. A város képviselő-testülete 2015. december 10-én kelt határozatával ezért úgy döntött⁹, hogy megszünteti a gazdasági társaságát és valamennyi közművelődési feladatát, a munkatársakkal és az épületek működtetésével együtt átadja az átszervezett új intézménynek, a Berettyó Kulturális Központnak. A Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár 14 dolgozójával, a Nova Villa 2010 Nonprofit Kft.-től átvett dolgozókkal és az új státuszokkal együtt immáron 28 fős, nagy intézménnyé váltunk.

2016. február 1-től működik a Berettyó Kulturális Központ¹⁰, amelyhez a következő egységek tartoznak: a Nadányi Zoltán Művelődési Ház, a Bihari Múzeum, a Sinka István Városi Könyvtár – melynek további egységei a fiókkönyvtár és a Berettyószentmártoni Információs Központ –, a Makk Kálmán Mozi, a Berettyó TV, a Bihari Hírlap és a Tourinform Iroda. (Az új intézmény emblémája: 5. kép)

Az intézmény vezetője *Kállai Irén igazgató* a székhelyen, a rendezvényházban rendezte be az igazgatóságot, itt található a közvetlen irányítása alá tartozó Tourinform Iroda is. A vezetői irodában-tárgyalóban csaknem minden héten értekezletet tart a négy szakmai vezetővel. A *Bihari Múzeum* vezetésére *Korompainé Mocsnik Marianna*, a *Sinka István Városi Könyvtár* vezetésére *Lackó Györgyné*, a *Médiacsoport*

⁹ 205/2015. (XII.10.) önkormányzati határozat:

Berettyóújfalú Város Önkormányzata Képviselő-testülete a Nova Villa 2010 Nonprofit Kft. jogutód nélküli megszüntetésének és végelszámolásának elrendelése esetén a Kft. tevékenységei közül a fizető parkolási rendszer és a Berettyóújfalú Kártya üzemeltetését a Herpály-Team Kft.-nek adja át, a közművelődési feladatellátást, a Makk Kálmán Mozi és a Tourinform Iroda üzemeltetését és a médiaszolgáltatás elvégzését költségvetési szerv keretei közé helyezi. Megbízta a polgármestert az ehhez szükséges átszervezés elindításával és lefolytatásával.

¹⁰ Az intézmény neve: Berettyó Kulturális Központ

Az intézmény rövidített neve: BKK

Székhelye: 4100 Berettyóújfalú Szent István tér 11.

Telefon: 54/400-475 (igazgatás) E-mail: berettyokk@gmail.com

vezetésére *Kogyilla Zsolt*, a *Nadányi Zoltán Művelődési Ház és a Makk Kálmán Mozi* vezetésére, egyben az intézmény igazgatóhelyettesi feladataira *Lisztes Éva* kapott megbízást.

E sorok írásakor már a város 2017-es költségvetése is elfogadásra került, s örömmel konstatálhatjuk, hogy idéntől a Berettyó Kulturális Központ munkatársi létszámában is fejlődik. 2017-re már *31 fő* álláshelyünk lesz, vagyis újabb 3 státusszal számolhatunk, melyből egyik a *Bihari Múzeum történész gyűjteményi munkatársa* lesz hamarosan. Így a Bihari Múzeum történeti gyűjteményeinek nyilvántartásában lévő több évtizedes lemaradást nagyobb hatékonysággal tudjuk ledolgozni, s a 2016-ban elindult új feladatot is maradéktalanul el tudjuk látni. A város új, a Budapest Főváros Levéltára mintaprojektjében megvalósuló TOPOTÉKA internetes felületének állandó gazdagítása, fotók, dokumentumok gyűjtése, digitalizálása, közzététele is részben az új munkatárs feladata lesz.

Személyi feltételek

A Bihari Múzeumban éveken át – és még 2013-ban is – öt állandó munkatárs dolgozott: Kállai Irén néprajzos, természettudományos muzeológus, múzeumigazgató, dr. Krajczárné Sándor Mária néprajzos muzeológus és múzeumpedagógus, Kurcz Beatrix és Kovácsné Kuklis Rita adattárosok, illetve Tóth Sándorné pénztáros-teremőr-könyvtáros. Szűcs Endrét 2008 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal foglalkoztattuk adatrögzítői munkakörben, illetve az európai uniós pályázatokban szakmai megvalósítóként. 2012-ben elvégezte a műtárgyvédelmi asszisztensi szakmai tanfolyamot, de csak 2013. december 1-től, Tóth Sándorné nyugdíjba vonulása után került 8 órás státuszra. Ettől az időszaktól sem teremőre, sem takarítója nem volt a múzeumnak, ezt a feladatot, valamint az adatrögzítői és egyéb feladatokat leginkább közmunkásokkal vagy önkéntesekkel, diákmunkásokkal (IKSZ¹¹) oldjuk meg. 2013 decemberétől a státuszok átalakításával már 8 órás történész segédmuzeológus, Csarkó Imre és 4 órás irodalmi segédmuzeológus, Szémánné Veres Gabriella (félállásban a fiókkönyvtárunk könyvtárosa) is az intézmény munkatársa lett. 2017 januárjától mindkét kolléga megkapta a muzeológusi besorolást. Ezzel megoldottuk a Bihari Múzeum több évtizedes történész muzeológusi hiányát. Végre sok év után az irodalmi gyűjtemény fejlesztése is újra napirendre kerülhet intézményünkben. A fél státusz múzeumi ügyintéző munkakör (mások 4 órában a könyvtár ügyintézője) mellett minden státusz 8 órás szakmai munkakör.

¹¹ IKSZ = Iskolai Közösségi Szolgálat – érettségi előtt 50 óra közösségi munkát kell teljesíteni a diákoknak

A munkakörök és a státuszok területén soha ekkora fejlesztés, ekkora átalakulás nem történt a Bihari Múzeumban, mint 2013-ban, amikor decemberre elértük, hogy 3,5 státuszon 4 fő, valamennyien muzeológusok és egyben múzeumpedagógusok (területük témáiban végzik a foglalkozások tartását) biztosítják a múzeumi gyűjtőkörnek megfelelő szakmai személyzetet: Kállai Irén a természettudományi, dr. Krajczárné Sándor Mária a néprajzi, Csarkó Imre a történeti, míg Szémáné Veres Gabriella az irodalomtörténeti gyűjteményekért felelős.

Az összevonás után az intézmény könyvtári egysége városi kötelező feladatként a város területét látja el, míg a Bihari Múzeum a város számára önként vállalt feladat, de a területi múzeum besorolást megkapta a 2014-es, legújabb működési engedélyében is.¹²

A területi múzeumok számára előírt minimális feltételeknek tehát megfelel a múzeum személyi állománya. Van műtárgyvédelmi asszisztense, s vannak a gyűjtőkörnek megfelelő végzettségű muzeológusai.

2015. március 1-től egy éven át dr. Krajczárné Sándor Mária etnográfus, múzeumpedagógus fizetés nélküli szabadságra ment. Az ő helyettesítésére Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus-múzeumpedagógust foglalkoztattuk szerződéssel, aki novembertől ugyan egy hónapig Hajdúnánáson volt alkalmazásban, de december 1-től – már készülve a Berettyó Kulturális Központ megalakítására –, visszaérkezett a Bihari Múzeumba múzeumpedagógusként, és felkészült a vezetői feladatok 2016. februári átvételére. 2016-ban még „csak” a szakmai feladatok irányítását végezte Kállai Irén mellett. A munkáltatói jogkör kivételével a teljes vezetői hatáskört, vagyis a pénzügyi gazdasági feladatokkal kiegészített szakmai vezetői feladatokat 2017 januárjától kapta meg.

Dr. Krajczárné Sándor Mária 2016. március 1-től mint etnográfus, néprajzos muzeológus, tudományos munkatársi munkakörre tért vissza az intézményi egységbe. Időközben, 2016 szeptemberétől elkezdte a doktori (PhD-) képzést a Debreceni Egyetemen. Visszatérte után gyűjteményi, nyilvántartási és kutatói munka mellett segítette Csarkó Imre és Szémáné Veres Gabriella, a két segédmuzeológus és a 2016-ban GINOP-os támogatással és megbízással foglalkoztatott Fekete Márk fiatal történész gyűjteményi munkáját is. Emellett több közművelődési program és múzeumpedagó-

¹² A Bihari Múzeum gyűjtőköre: természettudomány, történet, néprajz, irodalomtörténet.

Gyűjtőterülete: Az egykori Bihar vármegye ma Magyarországra eső települései: 1. a Berettyóújfalui járás közigazgatási területe; 2. a Derecskei járásból: Derecske, Esztár, Hajdúbagos, Hosszúpályi, Kismarja, Kokad, Konyár, Létavértes, Monostorpályi, Pocsaj, Sáránd, Tépe települések közigazgatási területe; 3. a Püspökladányi járásból: Báránd, Bihardancsháza, Bihartorda, Biharnagybajom, Földes, Nagyrábé, Sáp, Sárétudvari települések közigazgatási területe.

giai program megvalósításában is közreműködött. Ő a szerkesztője a Bihari Múzeum Évkönyvének és a legrégebbi civil szervezetünk, a Bihari Múzeum Baráti Köre ügyvezető alelnöke is. Több mint 10 éve ő szervezi, s teremti meg a forrásokat a Bihari Honismereti Táboroknak. (2016 nyarán már a 40. tábor valósult meg.)

2014-től a mai napig szinte folyamatosan dolgozik két-három fő közmunkás a múzeumi egységben. Ezen kívül 2013 novemberétől pedig a Nemzeti Művelődési Intézet által foglalkoztatott, a Bihari Múzeum Baráti Körével partnerségben működő, helyileg a Kálvin téri épületben feladatot ellátó tíz fő kulturális közfoglalkoztatott is a múzeumi és könyvtári programok megvalósítását segítette. A következő években több partnerszervezet bevonásával ezt a 9-10 főt sikerült folyamatosan a kulturális közfoglalkoztatási programokban feladattal ellátni a múzeumban és a könyvtárban, 2015-től a művelődési házban is. Múzeumi családi délutánjainkon, múzeumpedagógiai foglalkozásainkon, vagy a számos, az iskolák számára rendezett programcsomagjaink megvalósíthatatlanok lettek volna az ő munkájuk nélkül. A kulturális közfoglalkoztatottak jelenlétének is köszönhető, hogy több programot tudtunk szervezni, már a járás iskoláiban is meg tudtunk jelenni, s így a múzeumpedagógiai bevételeinket is meg tudtuk sokszorozni, hiszen egy-egy muzeológus (akik egyben saját szakterületük múzeumpedagógusai is) mellett dolgozó két-három kulturális közfoglalkoztatott a kézműves-tevékenységeket meg tudta valósítani, asszisztálni tudott a munkatársaknak.

Egyéb támogatott foglalkoztatási programokban 2014-ben Balázs Józsefné etnográfus, 2015 decemberétől Fekete Márk történelem szakos dolgozott az intézményben, mindketten a gyűjteményi nyilvántartási munkákban segítettek.

Elhelyezés, forrásteremtés

Berettyóújfalu városa az alapítás (1974) óta biztosítja múzeuma számára az épületet. A Bihari Múzeum 2001 nyár elején költözött át a volt községháza Kálvin téri épületébe, ahol a kiállítótermeken kívül három raktárt is berendeztünk, a festmények, a képzőművészeti anyag, a textilek és a restaurált, tisztított fatárgyak, bútorok tárolására. Ezeket a tereket már régen kinőttük, s több mint egy évtized alatt többször áthelyeztük a külső raktárunkat is. 2013 óta a Wesselényi utcai volt iskolaépületben tudjuk raktározni a néprajzi és történeti tárgyainkat. Az elkövetkező évek fontos feladata lesz a raktári állapotok javítása, esetleg európai uniós források keresése és új raktár, illetve látványraktár kialakítására.

2013. január 1-jétől a korábban a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága tagintézményeként működő Bihari Múzeumot 12,092 millió Ft állami támogatással vette át a város, amely 2012 megvalósult költségvetési adatai alapján a bér- és járulékköltségeken kívül minimális szakmai költséget tartalmazott.

Ez az állami támogatás 2014-ben 13,143 millió Ft-ra emelkedett, amit kiegészített további 8 millió Ft-os címzett támogatás a járási múzeum mintaprojektre.

2015-től, többek között a járási projekt sikeres megvalósítása miatt is 17,5 millió forintra emelkedett az állami támogatás, amit még 1-2 millió forinttal pótolta ki a járási feladatkörre kapott pályázati forrás. Ezt egészítette ki a város 5-8 millió forinttal és így az intézmény emelkedő működési bevételeivel és más pályázati bevételekkel elérte, hogy 2016-ra a város már több mint 28 milliót költött múzeumi szakmai feladatokra. Ez a 2012-es megyei tagintézményi költségvetésünknek több mint duplája.

Intézményi, múzeumi pályázatok 2014–2016 között

Év	Pályázat kiírója	A pályázat címe, témája	Elnyert összeg
2014	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	Katonaélet – Múzeumok éjszakája program	200 000 Ft
2014	Pulszky Társaság	„Az év múzeuma, 2014” (fődíj)	500 000 Ft
2014	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	Kelet Népe '80 – A Sebes-Kőrös partjától az Adler nyomdáig – időszaki kiállítás	500 000 Ft
2014	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	Bihari Múzeum állományvédelmi fejlesztésének támogatása	800 000 Ft
2014	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. kötetének kiadása	300 000 Ft
2015	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	Utazás a Guttenberg-galaxisba – a Bihari Múzeum Múzeumok éjszakája programja	190 000 Ft
2015	NKA Közművelődési és Népművészeti Kollégium	Szent Mihálytól Szent Miklósig, jeles napok táncázai a Bihar Táncgyüttessel	250 000 Ft
2016	NKA Közművelődési és Népművészeti Kollégium	Vízkeresztől Szent Ivánig, jeles napok táncázai a Bihar Táncgyüttessel	300 000 Ft

2016	EMMI – SKANZEN	Múzeumok éjszakája – nívódíj	1 000 000 Ft
2016	NKA Közgyűjtemények Kollégiuma	A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII. kötetének kiadása (megvalósítás 2017-ben)	300 000 Ft
2016	NKA Közgyűjtemények Kollégium	Cserkészlet 110 – időszaki kiállítás (megvalósítás 2017-ben)	300 000 Ft
2016	56-os Emlékbizottság	NE FELEJTS – Intézményi '56-os pályázat Múzeumi rendezvényeire, konferenciára, kötetre (áthúzódó 2017-re)	700 000 Ft
2014–2016 között		ÖSSZESEN	5 340 000 Ft

Egyéb szervezetek, intézmények múzeumi tevékenységet segítő pályázatai 2014–2016

Év	Pályázat kiírója	Szervezet	A pályázat címe, témája	Elnyert összeg
2013–2014	MOL	Bihari Múzeumért Alapítvány	Szakmai támogatás műtárgyvédrelemre	500 000 Ft
2014	Berettyóújfalu Önkormányzata	Bihari Múzeumért Alapítvány	40 éves a Bihari Múzeum, 20 éves az alapítványa – rendezvénysorozat	500 000 Ft
2014	LEADER HACS	Bihari Múzeumért Alapítvány	Egyedi tárlók, dobogók, paravánok elkészítése	1 199 997 Ft
2014	NKA	Bihari Múzeum Baráti Köre	XXXVIII. Bihari Honismereti Tábor	600 000 Ft
2014	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeum Baráti Köre	A Bihari Múzeum helytörténeti vetélkedői	100 000 Ft
2015	EMMI	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeum járási projektje	1 000 000 Ft
2015	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeumért Alapítvány	Bihari Múzeum 2015-os kiemelt szakmai programjai	300 000 Ft
2015	NEA	Bihari Múzeum Baráti Köre	A Bihari Múzeum Baráti Köre működésének támogatása	555 730 Ft

Év	Pályázat kiírója	Szervezet	A pályázat címe, témája	Elnyert összeg
2015	NKA	Bihari Múzeum Baráti Köre	XXXIX. Bihari Honismereti Tábor megrendezése	300 000 Ft
2015	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeum Baráti Köre	A Bihari Múzeum helytörténeti vetélkedői	100 000 Ft
2015	HAGE Zrt., NAGISZ Zrt., Fazekasné Dr. Sutus Lenke	Bihari Múzeum Baráti Köre	Apai örökség – Fazekas Ferenc 60 éves c. kiadvány támogatása	1 005 000 Ft
2015	Szerencsejáték Service Non-profit Kft.	Bihari Múzeumért Alapítvány	Berettyóújfalu Város Napja rendezvénysorozat májustól novemberig	4 900 000 Ft
2015	Hungarikum Bizottság	Furta, Juhász Erzsébet Hagyományörző Egyesület	Furtai Értéktarisznya programsorozatra foglalkoztatófűzetekkel	500 000 Ft a Bihari Múzeum szakmai tev.
2016	EMMI	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeum járási projektje (2016. július–2017. december 31-ig)	3 000 000 Ft
2016	Berettyóújfalu Város Önkormányzata	Bihari Múzeumért Alapítvány	Bihari Múzeum 2016-os kiemelt szakmai programjai	400 000 Ft
2016	NKA	Bihari Múzeum Baráti Köre	40. Bihari Honismereti Tábor megrendezése	300 000 Ft
2016	Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat	Bihari Múzeum Baráti Köre	Helytörténeti vetélkedő	50 000 Ft
2014 – 2016 között			ÖSSZESEN	15 310 727 Ft

A *Bihari Múzeumért Alapítvány* az alapvető céloknak megfelelően 2014–2016 között is segítette a múzeum tudományos, ismeretterjesztő és publikációs munkáját. Ezen időszakban is támogatta a tudományos kutatást, a Bihari Diéta és a Bihar-kutatás konferenciákat. Alapítványunk támogatásával készült el a Bihari Diéta IX., Berettyószentmártonról szóló kötete (2014 szeptemberében) s mind a három

évben a múzeum következő évi kártyanaptára 2000, illetve 3000 példányban. A Szerencsejáték Service Nonprofit Kft. által 2015-ben biztosított jelentős támogatás sok városi rendezvény megvalósítását segítette, tovább színesítette a Múzeumok éjszakáján kívül, a Berettyóújfalu Város Napja, a Bihari Szamadó Napok, a Magyarország, szeretlek! vagy a Szentmárton napja megrendezését is. A nagyvásárban több mint 2000 ember jelent meg Berettyóújfaluból és a járás kistélepléseiről, ezzel is erősítettük nemcsak Berettyószentmárton városrészt, hanem a berettyóújfalui és bihari identitást is. 2016-ban a Múzeumok Majálisára 1000 példányban nyomtatta ki újra az alapítvány a Bihari Múzeum magyar nyelvű leporellóját, s folyamatosan támogatja, és részben megvalósítja a Múzeumok éjszakája rendezvényünket. 2016-ban a Bihari értékek 5. füzetének, a Kádár vitéztől szóló múzeumpedagógiai füzetnek a nyomtatási költségeit finanszírozta a Bihari Múzeumért Alapítvány.

A Bihari Múzeum Baráti Köre partnerként részt vett a Nemzeti Művelődési Intézet szervezésben, 2013. november 1-jén induló kulturális közfoglalkoztatási programban. A partneri megállapodás értelmében 2014. április 30-ig összesen 14 fő dolgozott az egyesület kötelékében közösségi munkásként. Közülük 10 fő a szervezet székhelyén, további szerződések alapján pedig 1 fő a komádi Körös-Körül Egyesületnél, 1 fő a zsákai Juhász Erzsébet Hagyományőrző Egyesületnél, 2 fő pedig a Bihari Népművészeti Egyesület Tavasz körüti alkotóházában segítette a szervezetek munkáját. A 2014 szeptemberétől induló második kulturális közfoglalkoztatási programban 6 fő dolgozott az egyesület kötelékében. 2015-ben a szervezet a Nemzeti Művelődési Intézet keretein belül 3 fő közösségi munkást és 1 fő koordinátort foglalkoztatott, akik a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár közművelődési és szakmai munkájában nyújtottak segítséget. Az egyesület a 2016 márciusában induló IV. közfoglalkoztatási programban 2 fő közösségi munkást és 1 fő koordinátornak volt munkáltatója, akik a Bihari Múzeum gyűjteményi és közművelődési tevékenységét segítették.

A Bihari Múzeum Baráti Köre a közfoglalkoztatott munkatársak biztosításán túl a programok megvalósításához pályázati forrásokkal és önkéntes munkával járul hozzá. A 2014-ben Nagyrábén megrendezett, nagy múltú Bihari Honismereti Táborra a Nemzeti Kulturális Alaptól 600 000 Ft összegű támogatást nyert, a következő évben, 2015-ben ugyanez a pályázatkíró 300 000 Ft-tal járult hozzá a Létavértesen megvalósított hatnapos, bentlakásos programhoz. 2016-ban, ugyancsak a létavértesi Bihari Jurtatábor volt a helyszíne a jubileumi, 40. Bihari Honismereti Tábornak, amit az NKA 300 000 Ft-tal

támogatott. 2009-től a táborainkat a nagyváradi székhelyű Tanoda Egyesület közreműködésével valósítjuk meg, ahol évről évre 28–35 diák – rendszerint fele arányban a határon túli Bihar megyéből érkeznek – 5-6 napon át ismerkedik Bihar természetrajzával, néprajzával, közös kutatómunka segítségével. (2014–2016. évi táborainkról: 6–8. kép)

A Bihari Múzeum önkéntesei és közfoglalkoztatott munkatársai rendszeresen részt vesznek a múzeum minden programjában (Múzeumok éjszakája, Családi múzeum délután stb.). A helytörténeti vetélkedők megrendezéséhez ezeken túl pályázati forrással is segített nyújtott: 2014-ben és 2015-ben Berettyóújfalu Város Önkormányzatának Oktatási és Kulturális Bizottsága 100 000–100 000 Ft támogatást nyújtott, 2016-ban pedig a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 50 000 Ft-tal járult hozzá e 25 éve hagyományos program megvalósításához.

A Bihari Múzeum Baráti Köre határon túli kapcsolatain keresztül vesz részt intézményünk a Tanoda Egyesület és az ugyancsak nagyváradi Szacsvey Egyesület szervezésében több mint 10 esztendeje megrendezésre kerülő Magyar népi kultúra napja elnevezésű programban. Az egynapos rendezvény keretében a nagyváradi Szacsvey Imre Általános Iskola 4–8. osztályosai különböző kézműves-foglalkozásokon készíthetnek a magyar népi hagyományokhoz, népművészethez köthető alkotásokat. Ugyancsak a Tanoda Egyesület rendezi meg a Nyüstölő című néprajzi vetélkedőt a határon túli Bihar megye magyar általános iskolásai között. Két évben szintén a Szacsvey-iskola, 2016-ban pedig a nagyváradi vár volt a helyszíne a programnak. A Bihari Múzeum és a Bihari Múzeum Baráti Köre feladatlap-összeállítással, zsűrizéssel és eszközök biztosításával is segítséget nyújt az évente 60-80 főt megmozgató program lebonyolításában. 2015-ben jelentette meg az egyesület magánszemélyek és egyéb támogatók segítségével az Apai örökség című, a 60 esztendő Fazekas Ferenc nádudvari fazekasmestert bemutató kiadványt.

Fejlesztések

A 2009–2011 közötti időszak európai uniós nagy pályázatainak beszerzései, a régészeti kiállítás felújítása, a multifunkciós oktató-előadó tér kialakítása, az informatikai fejlesztések és a műtárgymásolatok elkészíttetése, beszerzése olyan soha nem látott fejlesztést jelentett, amelyeket nehéz felülmúlni. (Részletek a korábban megjelent írásban.¹³) Ettől függetlenül folyamatosan történtek fejlesztések most már hazai pályázati (NKA, minisztériumi) és saját költségvetési forrásból az elmúlt 3 évben is. Számítógépek és egyéb

¹³ Kállai Irén: Átalakulás-lehetőség – A Bihari Múzeum tevékenysége 2011–2013 (In: Sándor Mária (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX.* (Berettyóújfalu, 2014) 303–351. 311–312.

IKT-eszközök beszerzése, fejlesztése, valamint a műtárgyvédelmi anyagok beszerzése is folyamatos, de készültek adattári szekrények és irodai bútorok is a Tardy Anna-terembe, az Év múzeuma pályázat 500 000 Ft-os fődíjából 2015. év végén. Műtárgyvédelmi eszközbeszerzésünket szintén 2015-ben az NKA Közgyűjtemények Kollégiuma 800 000 Ft-os pályázati forrásából valósítottuk meg. Egy párologtató berendezést és egy ELSEC típusú digitális UV- és páratartalmat mérő műszert vásároltunk meg.

A járási múzeum mintaprojektből még 2014-ben a technikai feltételek javítására 1 244 070 Ft-ot költöttünk, amiből asztali számítógépet monitorral, szkennelrel, szünetmentes tápegységgel, WIN 7 és MS Office 2010 programokkal, NOD 32 vírusirtóval, valamint 1 db tabletet tartótokkal, 1 db fényképezőgépet memóriakártyával, táskával, 1 db iPhone-t mobil internettel és további 2 telefonkészüléket szereztünk be. A projekt második felében még egy notebookot és tartozékait (táska, egér, külső winchester, Windows 7, Office 2013, NOD 32 szoftverrel) szereztünk be, s vásároltunk még 3 db digitalizálót is, mely megkönnyíti a régi hangkazetták, bakelitlemezek digitalizálását, illetve az előadások, konferenciák hanganyagának digitalizálását. Ezek a fejlesztések az intézmény szolgáltatásait is bővíthetik a későbbiekben és segítik a nyilvántartási munkát is. A digitalizálásban az intézményben dolgozó kulturális köz munkásainkat is nagy haszonnal tudjuk foglalkoztatni. A projektből még 1 db szállítható, mobil, zárható tárlót szerettünk volna legyártatni 100 000 Ft értékben, de időközben a Bihari Múzeumért Alapítvány pályázati forrásból 1 millió Ft-ért készítettett dobogókat, tárlókat, paravánokat, így nem erre fordítottuk ezt a keretet, helyette ebből valósítottuk meg a Múzeum Digitár projektet (a program használata betanítással eredetileg nem volt része a mintaprojektnek, de végül is hasznosnak ítéltük meg a kipróbálását). Szintén a mintaprojektből 321 158 Ft-ot használtunk fel szakmai anyagokra és kisebb eszközökre a foglalkozásokhoz, az irodai munkához és a dokumentáláshoz. A papír-írószeren kívül a műtárgyvédelmi munkálatokhoz vásároltunk Xylamont és védőeszközöket. A komádi helytörténeti kiállítás bontási és csomagolási munkálataihoz agro-fátyol és légpárnás fóliát, védőeszközöket (kesztyű, pormaszk) a múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz alapanyagokat is beszereztünk. Elkészült a bihari leventemozgalom történetét bemutató 6 tablós kiállítás, amelyet 2015-től vándoroltattunk a járás területén, valamint 3 db tabló a városi sportszarnokban, a Bihari Számadó Napokon a projektet is bemutató kiállításához.

A Bihari Múzeum 2015-ben új *múzeumpedagógiai fizetesorozatot* indított *Bihari értékek* címmel. (Részletek a közművelődési fejezetben.)

Gyűjteményi munka

Gyűjtőmunka, gyűjtemények

A bihari táj tárgyi emlékeinek, írásos hagyatékának megszerzésére irányuló gyűjtőmunkánkban a legjelentősebb szerepe az ajándékozásnak van. A tárgyvásárlásra fordítható összeg évek óta nincs, vagy nagyon alacsony. 2014-ig kizárólag NKA-pályázati forrásokból, 2015-től már költségvetési forrásból vásároltunk műtárgyakat. A tervszerű gyűjteménygyarapítást lelassítottuk, mert a benti raktáraink zsúfoltak, a külső raktár is megtelt. Amíg nem sikerül a raktári állapotokon javítani, addig csak kisebb tárgyak, tárgycsoportok és leginkább dokumentumok gyűjtését és befogadását tudjuk vállalni. Ettől függetlenül az elmúlt három évben is jelentős gyarapodást mondhat magáénak az intézmény.

ÉV	2014	2015	2016
Gyűjteményi gyarapodás	39 tétel / 1973 db	16 tétel / 1666 db	26 tétel / 563 db
ebből	(db)	(db)	(db)
Néprajzi gy.	329	22	139
Általános Történeti Dokumentum gy.	209	1 195	97
Történeti tárgy gy.	4	34	12
Természettudományi gy.	3	–	–
Numizmatikai gy.	66	–	–
Irodalmi tárgyi gy.	15	14	5
Irodalmi kézirat gy.	13	1	–
Képzőművészeti gy.	17	–	3
Adattár	1 285	400	307
Adattári fotó gy.	32	–	–

2014-ben a gyarapodási naplóba 39 tétel, 1973 darab került. Ennek nagy része adattári anyag (ajándék és saját előállítás). További kiemelkedő tételek Cs. Erdős Tibor berettyóújfalui születésű kolozsvári festőművész 2 db festménye és 24 db reprodukciója, Trianon-gyászkendő.

2015-ben 16 tételben 1666 darabbal gyarapodtunk. Műtárgyvásárlás 40 000 Ft értékben történt, Bakó Endrétől első kiadású kötetek az irodalmi tárgyi gyűjteménybe kerültek. Egyéb kiemelkedő együttes: Horogh Gábor hagyatékaként, mely 683 db dokumentum és 16 db tárgy, ezen kívül a *Mundérba bújt történelem* című kiállítás kapcsán katonai egyenruhák részei (összesen 16 db), köztük egy komplett rendőr orvosi egyenruhával gyarapodott a múzeum gyűjteménye.

2016-ban 26 tételben 563 darabbal növekedtek a Bihari Múzeum gyűjteményei. Műtárgyvásárlás 47 000 Ft értékben történt. Ilyen úton a néprajzi gyűjteménybe 1 db kerekos rokka és 1 db szövőszék került. Egyéb kiemelkedő együttes: a berettyóújfalui Nyíri-malom dokumentumai, a furta Buczkó Veronika saját maga által varrt háztartási textielei, viseletei, illetve a varrógép, amivel készítette ezeket (összesen 68 db).

Könyv- és folyóirattárunk az elmúlt három évben is évente 125-250 dokumentummal gyarapodott. Vásárlás minimális történt, jórészt ajándékként és cserekapcsolat folytán kerültek a gyűjteménybe a kötetek és a periodikák.

Szakkönyvtári gyűjteményünk 2014-ben 125 darabbal gyarapodott. Ebből 107 db kötet, 18 db folyóirat, valamennyi ajándékként, cserekapcsolatként került a segédgyűjteménybe. A könyvtárat 32 fő használta 103 alkalommal, a helyben használt könyvek, folyóiratok száma 310 db, a szaktájékoztatások száma 20 alkalom.

2015-ben 186 darabbal gyarapodtunk, ebből 80 db kötet, 106 db folyóirat, amelyből mindössze 1 db a vásárolt. 29 fő kutató 114 alkalommal hasznosította a 295 db kiadványt. A szaktájékoztatások száma 11 alkalom.

2016-ban is jelentős emelkedés történt a gyarapodásban. Két darab vásárolt, 251 db pedig ajándék, cserekapcsolat, ebből 173 db kötet, 80 db folyóirat. 32 fő használta a gyűjtemény 285 darabját 109 alkalommal. A szaktájékoztatások száma: 16 alkalom. 2016 végére 14 499 darabból áll ez a segédgyűjtemény.

Nyilvántartás

Az elmúlt három évben sem tudtuk a nyilvántartási munkánkban az 1984-től kezdődően kialakult lemaradást teljes egészében megszüntetni. A történeti, a néprajzi, az irodalmi és az adattári gyűjteményekben történtek leltározások. Az új szerzemények mellett (amelyeket csaknem teljes mértékben beleltároztuk) a korábban bekerült tárgyak egy nagy részét vezettük be gyűjteményi leltárkönyvekbe, ezek száma meghaladja a több ezret.

2014-ben az adattárban Balázs Józsefné etnográfus szerződéses munkatárs munkájaként 3875 tétel (ebből 1285 db új gyarapodás, 144 korábbi gyarapodás), valamint 2446 db törzsanyag (korábbi évtizedekben felhalmozódott leltározatlan a múzeum életével, szakmai munkájával kapcsolatos dokumentum) került az adattárba. Emellett 416 db műtárgy, 222 db egyéb eredeti dokumentum került a Bihari Múzeum leltárkönyveibe.

2015-ben ifj. Bulcsu László néprajz szakos egyetemi hallgató szakmai gyakorlataán számos néprajzi tárgy leltározásának előkészítése valósult meg. Emellett 236 db korábbi gyarapodás került a gyűjteményi nyilvántartásba, az 55 történeti tárgy és 627 történeti dokumentum, 16 irodalmi tárgy és 5 irodalmi kézirat, valamint 400 db adattári dokumentum mellett.

2016-ban pedig Fekete Márk pályakezdő történész GINOP-os támogatással alkalmazott szerződéses munkatársunknak köszönhetően 1230 történeti dokumentum, 30 db tárgy és a 403 adattári tétel (ebből 307 új gyarapodás, 96 törzsanyag), muzeológusaink munkájaként pedig 136 néprajzi tárgy, 10 irodalmi tárgy és 1 kézirat került a leltárkönyvekbe.

Digitalizálás

A Bihari Múzeum valamennyi gyűjteményi leltárkönyve Excel adatbázisban számítógépen is elérhető. A korábbi időszakban vásárolt nyilvántartó programmal, a Lapodával nagyon sok gondunk volt, nehezen ment az adatok átkonvertálása az Excel adatbázisokból. 2014-től be is fejeztük a Lapodával való kísérletezést, viszont a járási múzeum mintaprojekt keretében kipróbáltuk a *Múzeum Digitár* nevű internetes felületet. Ezt a kollégák szívesebben használták, egyszerűbben kezelhető, s bizonyos publikus adatok rögtön nyilvánosságra is kerülnek e felhő alapú rendszerben, s a világ bármely pontjáról elérhető.

2014-ben a tervezett 500 db helyett 2510 db tárgy és dokumentum digitalizálása történt meg, ebből 191 db üvegnegatív a Barcsay-fotóarchívumból (leltározatlan) és 1490 db negatív a fotótárból előkészítésként a későbbi leltározáshoz, illetve revízióhoz. Emellett 680 db numizmatikai tárgy fotózása és 149 db irodalmi kézirat digitalizálása történt meg. Műtárgyfotó 2015-ben 257, 2016-ban 116 darabról készült. Dokumentum digitalizálása, szkennelése 2015-ben 1517 db, 2016-ban 2649 db valósult meg a kulturális közfoglalkoztatásban dolgozó munkatársaink segítségével.

Gyűjteményrendezés, revízió

A raktáraink zsúfoltak, ezért minden évben valamiféle raktárrendezés történik. A természettudományi, az irodalmi kézirat, és a numizmatikai gyűjteményben teljes egészében megtörtént a revízió 2013-ra. A történeti, ezen belül a tárgyi, valamint a néprajzi és a fotótárgy gyűjteményben is elkezdődött a munka 2014-től.

2015-ben folytatódott a külső raktár, valamint az épületben lévő raktárhelyiségek rendezése. A számtalan múzeumi program és foglalkozás miatt komolyabb pakolásra

nem volt lehetőség, így a digitalizálás kapott nagyobb szerepet ebben az évben. A papír alapú dokumentumok mellett több mint 1300 filmnegatív került digitalizálásra. Ez rendkívül időigényes folyamat, ugyanakkor nincs nagy helyigénye, és a fotótár gyűjteményrevíziójához elengedhetetlen.

2016-ban sor került az épületben lévő legnagyobb raktárhelyiség teljes átrendezésére. Az évek óta húzódó problémát már nem lehetett tovább halogatni a folyamatosan bekerülő újabb műtárgyak, valamint a múzeumpedagógiai segédeszközök gyarapódása miatt. Természetesen egy helyiségen belül ezt nem lehetett megoldani, így az időszaki kiállítóterem három hónapos szünetre „kényszerült”. Az épület adottságaiból adódóan a raktáraink nem túl nagyok, viszont a gyűjtemény folyamatosan gyarapodik. A 2016-os év végére már minden raktárunk kb. 90%-os kihasználtságú lett. Ez komoly problémákat okoz, és hamarosan arra is újabb megoldást kell találni, hogy az elkövetkezendő években a múzeumba kerülő tárgyakat hogyan raktározzuk.

Restaurálás, tisztítás, konzerválás

A Bihari Múzeum történetében először van szakképzett műtárgyvédelmi asszisztens végzettségű munkatársa az intézménynek, mivel 2012 nyarán Szűcs Endre befejezte a szakmai tanfolyamot. Emiatt a korábbi évekhez képest növekedett a tisztításra és konzerválásra kerülő tárgyak száma, 2014–2016 között is elérte az évi 200-300 darabot. Emellett minden évben az állandó kiállításban lévő kb. 200 tárgy is tisztításra került.

Megelőző műtárgyvédelem érdekében rovarirtást végeztünk a raktárakban és a kiállításban minden év augusztusában. Emiatt minden évben 2 hétre be is zárt a múzeum.

2014-ben, a pince átköltöztetésekor a külső raktárban polcrendszert építettek, emellett több mint 700 tárgy vagy tárgyelem került tisztításra és 22 tárgyat konzervált is a műtárgyvédelmi munkatárs. 260 db leltározás előtti tárgy tisztítását is elvégezte munkatársunk.

Állományvédelmi helyszíni bejárást 2014-ben 7 helyszínen végeztünk a járási mintaprojekt keretén belül (Bakonszeg, Biharkeresztes, Bojt, Csökmő, Furta, Hencida, Komádi, Nagyrábé, Zsáka – 15 alkalommal). Ezek közül 3 településen, Nagyrábén, Furtán és Hencidán több mint 400 tárgyat tisztítottak a projektben részt vevők a műtárgyvédelmi munkatárs irányításával. Hencidán a gyűjtemény összes szúval fertőzött fatárgyának vegyszeres kezelését elvégezték.

2015-ben 14 db néprajzi tárgyat a következő évben pedig 16 néprajzi és 2 történeti tárgyat konzervált a műtárgyvédelmi munkatárs. Tárgytisztításra 2015-ben 32 történeti, 421 néprajzi tárgy, 2016-ban pedig 72 történeti és 167 néprajzi tárgy esetében került sor.

A Bihari Múzeum munkatársai a lehetőségekhez képest mindig igyekeztek a legmegfelelőbb környezetet biztosítani a műtárgyak számára. 2015-ben az NKA Közgyűjtemények Kollégiumának támogatásával, pályázati forrásból két eszközt sikerült vásárolni, egy ELSEC 765 típusú mérőműszert, illetve egy párasító készüléket. A mérőműszer néhány másodperc alatt pontos értéket mutat. Négy érték mérésére alkalmas, így széles körben használható, különösen a fényérzékeny tárgyak kiállításánál van jelentős szerepe. Mivel országos szinten még most sem mondható gyakori mérőműszernek, így nagy jelentősége van, hogy egy területi múzeumban is megtalálható. A készüléket használhatjuk a járási mintaprojektben, a múzeum gyűjtőkörében található településeken, de bármilyen más intézményben is, ahol ilyen méréseket kell végezni.

A múzeum raktárai közül a képzőművészeti raktár az épület déli oldalára került, ahol nyáron elég száraz a levegő, és alacsony a páratartalom (35% az éves átlag). A műtárgyak ebben a helyiségben hosszú távon jelentősen károsodhatnak. A 2015. év végén vásárolt Brune B250 hordozható párasító készülékkel ezen a problémán próbáltunk segíteni. A jövőben újabb pályázati forrásokból szeretnénk további műtárgyvédelmi eszközöket és segédanyagokat, illetve az ehhez a munkához szükséges felszereléseket beszerezni.

Tudományos munka

Kutatás, továbbképzés, kiadványok

A Bihari Múzeum két fő kutatási témája Bihar és Berettyóújfalu története, különös tekintettel a két világháború közötti időkre és a bihari néphagyományokra.

Más hazai és külföldi kutatóhelyekkel közös kutatási témánk: a margittai faze-kasság története, melynek kutatását dr. Krajczárné Sándor Mária végezte. 2014 januárjában Margittán, Berettyóújfaluban és Nagyváradon volt a kutatás eredményeit ismertető tanulmánykötet bemutatója.

Munkatársaink évente 20–40 előadást, prezentációt tartanak országos, regionális, megyei és helyi konferenciákon, részint múzeumokban, közművelődési intézményekben, iskolákban.

A muzeológusaink, múzeumpedagógusaink minden évben több hazai országos, regionális, kistérségi és helyi konferencián, műhelymunkán, továbbképzésen is részt vettek, illetve előadtak: pl. több alkalommal Egerben, Debrecenben, Szentendrén és Berettyóújfaluban is az elmúlt 3 évben. Ezen kívül Tengelic, Bonyhád, Budapest, Visegrád, Eger, Jászberény, Hosszúpályi, Oszkó, Esztergom, Nagyrábé, Csökmő, Földes különböző szakmai eseményein is részt vettek előadóként is.

2014-ben megszerkesztettünk és kiadtunk két szakmai kiadványt. *A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX.* számában (NKA-támogatással jelent meg) minden muzeológus kollégánk publikált 1–3 cikket. (9. kép) *A Bihari Diéta VIII–IX. Berettyószentmárton* című összevont kötetet 200 példányban a Bihari Múzeumért Alapítvány segítségével adtuk ki CD-melléklettel. (10. kép) A kötet olyan sikeres volt, hogy 2015-ben még 100 példányt kellett utánnyomtatni. Sajnos a folytatás, a Mezei Milán által írt és szerkesztett, berettyószentmártoni családok történetét bemutató X. kötet csak 2017-ben készül el.

A 2. járási múzeumi projekt kapcsán került sor Költő Nagy Imre Mezei virágok és Kaszacsengés c. kéziratos füzeteinek kiadására Szémánné Veres Gabriella szerkesztésében, Sárrétudvari Nagyközség Önkormányzata együttműködésével. Költő Nagy Imre születésének 120. évfordulóján, 2016 októberében Sárrétudvariban emlékkünnepség keretében mutattuk be a Nagy Imre-kötetet.

Konferenciák, szakmai napok, tanácskozások a Bihari Múzeumban

2014. november 20-án már negyedik alkalommal került megrendezésre a Tudományos Bihar-kutatásért konferencia. A közgyűjtemények, a tudományosság és a történeti vármegyék kutatásának 21. századi lehetőségeire keresték a választ az előadók. Hiánypótló ez a kezdeményezés, amely mellé állt a Debreceni Egyetem Történeti Intézete és Néprajzi Tanszéke, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára is. Az előadások sorát Dr. Papp Klára (Debreceni Egyetem) nyitotta meg, aki ismertette a történelmi Bihar vármegye kutatási programját a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében. Ezután Dr. Szabadi István levéltárigazgató (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen) avatta be a hallgatóságot a régió levéltárában lévő, bihari református egyháztörténeti dokumentumok tartalmába. Később Dr. Lovas Kiss Antal (Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék) számolt be egy aktuális kutatási programról, melynek témája volt a 21. század eleji migrációs jelenségek az ártándi határátkelő térségében. Végül a biharkutatás.hu honlap fejlesztéseit mutatta be Kolozsvári István etnográfus, majd az elhangzottakkal kapcsolatos szakmai vita következett.

A 2008-ban életre hívott, és azóta két évente megrendezésre kerülő Bihar-kutatás konferencia egy kicsit formabontó programtervvel készült a 2016. évi rendezvényre. Stílusosan november 7-én a téma *A szocialista kori városok* voltak. A Bihar-kutatás programsorozatát mindig is az jellemezte, hogy figyelt az országos és nemzetközi kutatási trendekre és a legfrissebb eredményeket kívánta az érdeklődők elé tárni. A közös régióhoz tartozó megyék felé és a határon átívelő kapcsolatok erősítéseként romániai előadót is hívtak, s együttműködtek a budapesti Legenda Közművelődési Egyesülettel, akik korábban már két hasonló témájú és tematikájú konferenciát rendeztek, nagy sikerrel. A témával foglalkozó Hajdúböszörményből, Debrecenből, Szolnokról, Jászberényből, Budapestről és Nagyváradról érkezett történészek és levéltárosok számoltak be kutatásaikról. Az elhangzott referátumok megjelentetését online formában tervezték bemutatni, az Új Nézőpont (<http://ujnezopont.biharkutatas.hu/>) hasábjain, hogy minél szélesebb közönséghez juthassanak el a konferencián elhangzottak. A Bihari Múzeumért Alapítvány támogatásával várhatóan 2017 tavaszán papír alapon is megjelennek az előadások egy konferenciakötetben.

2016-ban a Bihar-kutatáson kívül még 4 konferencia és 2 szakmai fórum szervezésében és megvalósításában vettek részt a Bihari Múzeum munkatársai.

A Honismereti Szövetség XVI. Országos Kiadványszerkesztői Konferenciájának témája, címe: *Honismeret, helytörténet az oktatásban és kutatásban*. Helyszíne 2016. április 22–24. között Berettyóújfalu volt, egyes programelemeket a régiókutatási, helytörténeti, honismereti előadásokat a Nadányi Zoltán Művelődési Házban, a kerekasztal-beszélgetést a konferencia résztvevőivel a Bihari Múzeumban valósítottuk meg.

2016. május 3-án a Berettyó Kulturális Központ több egységével együttműködve, a Tourinform Iroda munkatársaival közösen szerveztük és rendeztük meg a Makk Kálmán Moziban a Bihari Turisztikai Fórumot, ahová a térség polgármestereit, turisztikai szakembereit, civil szervezeteit és a vendéglátós vállalkozókat invitáltuk.

Október 26-án délután a Bihari Múzeumban tartotta a Berettyóújfalu Református Egyházközség a reformáció napja és az 500 éves jubileumi emlékévre felkészülésként tudományos konferenciáját, melynek társszervezője volt intézményünk. Dr. Krajczár-né Sándor Mária kolléganőnk előadást is tartott ezen a délutánon.

1956 hőseire emlékeztünk a Bihari Múzeumban 2016. október 19-én. *Nagyszüleink harca értünk* címmel rendeztünk konferenciát az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójának tiszteletére. A programra elkészült egy tablókiallítás is, amelyen az előzmények ismertetése mellett, a helyi események és a helyi emberek által meg-

élt történetek kerültek a középpontba. A konferencián előadásokból ismerhették meg a résztvevők megyénk és városunk szerepét a forradalomban, valamint az itt történt eseményeket. (12. kép) Az elhangzott előadásokból az '56-os Emlékbizottság pályázati forrásából konferenciakötet készült, melynek bemutatóját 2017. február 28-án tartottuk.

Ablak a világra címmel a Magyarországi Tájházak Szövetsége kelet-magyarországi regionális találkozóját szervezte meg Korompainé Mocsnik Marianna a Bihari Múzeumban 2016. október 21-én. Az egész napos konferencia témája a kiadványszerkesztés volt, késő délután szakmai kirándulással folytatódott a program.

Bihariak a Pedagógusok Arcképcsarnokában címmel a Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület együttműködve a Bihari Múzeummal könyvbemutatót tartott az előadótérünkben 2016. november 28-án. Ennek keretében az érdeklődők megismerhették az egyesület munkáját és a Hajdú-Bihar megyei kötetsorozat jelentőségét.

Kiállítások

Állandó kiállítás

Még 2011-ben sikerült korszerűsíteniünk *A táj és az ember – Herpálytól a faluvárosig* című állandó kiállításunk egyik termét, a 2003-ban elkészült, régi (1980-as) installációval felépített régészeti kiállítást. A 21. századnak megfelelő technikák alkalmazásával interaktívabbá tettük a látogatók számára. Azóta az állandó kiállításban felújítás, változás nem történt. Ez a feladat 2017-től válik aktuálissá. (*Állandó kiállításainkról: 14–19. kép*)

Időszaki kiállítások

Időszaki kiállításaink témaválasztásakor továbbra is a korábban megfogalmazott kettős cél vezérel bennünket. Egyrészt fontosnak tartjuk a bihari vonatkozású témák feldolgozását, és azt, hogy a helyi alkotóknak, művészeknek bemutatkozási lehetőséget adjunk. Másrészt más múzeumok népszerű kiállításait is igyekszünk az itteni múzeumlátogatók elé tárni. (*Időszaki kiállításainkról: 20–45. kép*)

2014. január 17-én nyílt és március 22-ig volt *Tóth Sándor festőművész* kiállítása *Biharból Európába* címmel, majd március 31-től április 25-ig *Dajkáné Zsoldos Mária csipkeverő Csipkecsodák* című kiállítása. Mindkét kiállítást Kállai Irén szervezte. Csarkó Imre volt a kurátora a *Katonasors* című időszaki kiállításnak, mely az első világháború kitörésének centenáriuma alkalmából került megrendezésre május 14. és

október 10. között. Valamennyi muzeológus közös munkájaként készült el a jubileumi időszaki kiállításunk *40 év 40 tárgy – válogatás a Bihari Múzeum gyűjteményéből* címmel, amely október 20. és 2015. február 15. között volt látogatható. Rendhagyó kiállítást ebben az évben 3 alkalommal az előadóteremben rendeztünk. Október 1-től Csarkó Imre szervezésében *Biharban alkotunk I. Fényképkiállítás középiskolás diákok munkáiból*, majd október 15-től Kállai Irén és Kurcz Beatrix szervezésében óvodapedagógusok alkotásaiból nyílt tárlat, végül november 7-én nyílt szintén Csarkó Imre segítségével *Biharban alkotunk II. Rajz- és festménykiállítás középiskolás diákok munkáiból*. Valamennyi rendhagyó kiállítás a Múzeumok Őszi Fesztiválja keretében valósult meg. Október 17–18-ra Kállai Irén és Sándor Mária a Kabos Endre Városi Sportcsarnokban a Bihari Számadó Napokra készítette el a *Másolatok, műtárgymásolatok a Bihari Múzeum gyűjteményéből* című rendhagyó kiállítást.

2015. február 18-tól április 3-ig mutattuk be *Földesi László szerepi szobrász* kiállítását *Sárréti gyökerek* címmel, a kiállítás kurátorai Kolozsvári-Donkó Rebeka és Kállai Irén voltak. Kolozsvári-Donkó Rebeka immáron Korompainé Mocsnik Mariannával készítette el a *Mint(a) nagymamánál... a járási múzeum mintaprojekt helyszíneiről válogatott néprajzi kiállítást*, melyet a Bihari Múzeumban április 14-én mutattunk be és május 7-ig volt látogatható, majd vándorútra indult a járás területén. Május 28-án először Biharnagybajomban nyílt meg, július 2-án Zsákán, augusztus 12-én Furtán, szeptember 10-én Nagykerekiben. októberben Bojton és novemberben Biharkeresztesen volt látható.

Még Sándor Mária kezdte meg a szervezési munkákat, majd Csarkó Imre vette át a Tevan Alapítvány *Érdekességek a Tevan család és Könyvkiadó történetéből – Régi művek a XXI. század vásznain* című nyomdatörténeti vándorkiállítását, mely május 13. és augusztus 14. között volt látható Berettyóújfaluban.

Június 25-től október 14-ig a múzeum előadóteremében Annus Ferencné életképeit, a Bihari Múzeum legújabb szerzeményeit állította ki Kállai Irén és Szűcs Endre. Ez a kiállítás csak egy napra november 7-én Váncsodon is látható volt Annus Ferencné szülőfalujában. Október 9–10. között ismét bemutattunk néhány darabot a múzeum műtárgymásolataiból a Kabos Endre Városi Sportcsarnokban a Bihari Számadó Napokon.

Kállai Irén jóvoltából érkezett Berettyóújfaluba a *200 éve született Rómer Flóris* című vándorkiállítás, mely szeptember 8-október 2 között volt látható. Csarkó Imre immáron a *Biharban alkotunk III. Rajz- és fotókiállítás középiskolás diákok munkáiból*

című kiállítást nyitotta meg november 12-én a Múzeumok Őszi Fesztiválja keretében. Végül Szémánné Veres Gabriella első önálló kiállítását szervezte és rendezte meg *KELET NÉPE '80 – A Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig* címmel október 19-től, 2016. január 10-ig volt látogatható, majd ez a kiállítás is vándorútra indult. 2016. január 20-tól, a Magyar kultúra napja alkalmából egy hónapon át Komádiban volt látható másik két vándorkiállításunkkal együtt. Az irodalmi kiállításunk találkozott a *Mint(a) nagymamánál* című néprajzi és a *Szemelvények a Leventemozgalom történetéből* című Csarkó Imre által összeállított történeti tablókkiállításunkkal. A néprajzi és a történeti kiállítások ezentúl együtt kerültek bemutatásra még több településen a járásban 2016. február 25-től március 18-ig Nagyrábén, március 29-től április 7-ig Bakonszegen, a Miskolczy-kúriában, április 8–30-ig Csökmön, az Örökségünk Házában, s végül május 13–31-ig Körösszakálban. A *KELET NÉPE* kiállítás márciusban Komádiból Vésztőre került, ahol március 22–április 5. között volt látható, majd április 28-ig Biharugrán, végül május 9. és 30. között Dunaújvárosban volt kiállítva a Matrica Múzeumban.

Ezek mellett Berettyóújfaluban is szerveztünk rendhagyó kiállítást 2016-ban, például a Fráter László-teremben mutattuk be Ybl Miklós épületeit, munkásságát március 3–30. között. A kiállítás kurátora Török Péter volt. A múzeum előadótermében is mozgalmas volt az Múzeumok Őszi Fesztiválja, Blum Amram rabbira emlékezett dr. Krajczárné Sándor Mária kiállítása, mely a debreceni zsidó közösséggel partnerségben valósult meg. Szémánné Veres Gabriella Nagy Imrére emlékezett születésének 100. évfordulóján. A *Nagy Imre virágai* című a tablókkiállítást október 13–14-én a Bihari Múzeum előadótermében, majd október 18-tól Sárrétudvariban, a szülőfaluban mutattuk be. Október 19-én nyitottuk a *Berettyóújfalú és az 1956-os forradalom* című rendhagyó kiállításunkat szintén az előadóteremben. November 11–18. között a *Alkossunk együtt! – A nagy rajzolás* című programunk alkotásaiból nyílt kiállítás. Végül november 14–19. között Kabos Endre-emléknapon emlékeztünk a bihari olimpikezre a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum vándorkiállításával, *A magyarországi vívósport története* címmel.

2016-ban az időszaki kiállítóteremben Korompainé Mocsnik Marianna szervezett egymás után 3 kiállítást. Január 19. és február 29. között volt látható a *Viseletek viselei – Berde Sándor fotóit bemutató tárlat*. Április 19-től július 23-ig az érdi Földrajzi Múzeum vándorkiállítását fogadtuk *3276 expedíciós nap – Balázs Dénes nyomában* címmel. Július 27-én nyílt és szeptember 18-ig volt látogatható a *Büszke gyönyörűség – Rácz Erika ötvös népi iparművész és a debreceni Tafota Szalon* közös bemutatója.

Csarkó Imre szervezte a *Mundérba bújt történelem* című kiállítást a szeghalmi magángyűjtemény tárgyait saját gyűjteményi anyagokkal is kiegészítettük. Végül a 2016-os évet az időszak kiállítóteremben az *Adventi varázs – Karácsony fényei* című kiállítással zártuk. Korompainé Mocsnik Marianna szervezésében november 27-én nyílt meg a szentendrei Hubay-ház vándorkiállítása.

A hónap műtárgya kiállítási sorozatunkat, az időszak kiállítótermünk folyosóján dr. Krajczárné Sándor Mária javaslatára és szakmai vezetésével valósítottuk meg 2014-ig, majd 2016 márciusától már „A hét műtárgya”-ként folytattuk a honlapunkon és a Facebookon. Alkalmanként a Bihari Hírlap hasábjain találkozhatunk a Bihari Múzeum műtárgyaival.

Az állandó kiállításainkhoz és az időszak kiállítások nagy részéhez is dolgoztunk ki múzeumpedagógiai foglalkozásokat a különböző korcsoportok számára. Nálunk is csökkent a kiállításra érkező múzeumlátogatók száma, de szerencsére többszörösére emelkedett a múzeumpedagógiai foglalkozásaink és az azokon részt vevők száma is. Nemcsak a diákok és óvodáscsoportok látogatják egyre többen a Bihari Múzeum foglalkozásait, hanem folyamatosan nő a nagyrendezvényeink látogatóinak száma is 2014 és 2016 között:

	2014		2015		2016	
LÁTOGATÓI STATISZTIKA	db	fő	db	fő	db	fő
Teljes árú és múzeumpedagógiai jegyet váltó		2 448		3 418		4 582
Kedvezményes jeggyel belépő		172		385		27
Ingyenes (projektek, rendezvények közönsége)		9 647		6 861		10 932
Tárlatvezetések száma	30	491	29	607	33	831
Múzeumi foglalkozások/órák száma	257	5 164	260	5 825	287	6 042
– ebből óvodai, iskolai oktatást segítő	194	4 322	215	5 239	255	5 160
– ebből szabadidős, szakkör, vetélkedő, tábor	63	842	45	586	32	882
Egyéb múzeumi rendezvények	66	3 992	52	2 193	59	2 780
– ebből civil szervezeti és baráti körű esemény	15	192	12	271	6	66
– nagyrendezvények (MÓF, Múzeumok éjszakája stb.)	43	3 443	11	1 116	35	2 061
– tudományos rendezvények, előadások	8	357	29	806	18	653
ÖSSZES rendezvény / látogatószám	353	12 267	341	10 664	379	15 541

Az „*Iskolabarát múzeum*” megvalósítása érdekében a helyi oktatási intézményekkel már 2008 óta együttműködési szerződéseket kötöttünk, amelyek értelmében a pedagógus által tartott múzeumi órákhoz ingyenesen biztosítjuk a belépést, a termet és a szükséges egyéb eszközöket. Egy-két iskola három-négy pedagógusa él is ezzel a lehetőséggel évente több alkalommal. Az EU-s pályázatok fenntartási idejében, a pályázatban partner iskolákkal díjtalanul valósítjuk meg a programokat.

A KLIK Berettyóújfalui Tankerülete és személy szerint Kapornai Judit igazgatónő támogatja az iskolákat abban a törekvésükben, hogy minél többször hozzák diákjaikat a Bihari Múzeumba. 2014-re elértük, hogy nem csak a helyi, hanem még a járási iskolák is pályázati forrásokból akár teljes programcsomagokat vásárolnak meg. Ezek a programcsomagok jórészt a korábban kidolgozott két TÁMOP-os programunk legsikeresebb foglalkozásait, múzeumi óráit tartalmazzák.

Közművelődés

A korábbi évtizedhez hasonlóan az elmúlt három évben is igen nagy hangsúlyt fektettünk a közművelődési munkára, az időszaki kiállításokra, a múzeumpedagógiai foglalkozásokra, szakkörökre, programcsomagokra, az oktatótérben és a kiállításokban megtartott, valamint a vidéki iskolákba, településekre kihelyezett múzeumpedagógiai programokra és a nagyrendezvényekre. Múzeumpedagógiai foglalkozásaink, óráink, szakköreink, programcsomagjaink minden korosztály számára elérhetőek.

Múzeumpedagógiai, közművelődési kiadványok

2015-ben létrehoztunk egy új kiadványsorozatot *Bihari Értékek – a Bihari Múzeum múzeumpedagógiai füzetei* címmel. Új kolléganőnknek, Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus, múzeumpedagógusnak 2015 áprilisában–májusában első, legfontosabb feladata az első két füzet megírása, megszerkesztése volt. A furtai Juhász Erzsébet Hagyományörző Egyesület *Furtai Értéktarisznya* című Hungaricum-pályázatában intézményünk partnere volt az egyesületnek. A Bihari Múzeum vállalta múzeumpedagógiai programok, akadályversenyek, tárgy-, fotó- és rajzpályázat meghirdetését, kiállításépítést, záróesemény megszervezését, valamint két korosztály számára múzeumpedagógiai füzet megírását és kiadását. Ez a két füzet lett sorozatunk első két darabja: *Furtai barangoló I.* a 6–10 éves korosztály számára (borítóján piros alapú fehér hímzés mintával) a *Furtai barangoló II.* a 10–14 éves korosztály számára (borítóján kék alapon fehér hímzés mintával) készült el. A két füzetet munkatársainkkal

együtt két akadályversenyen próbáltuk ki, egyiken az alsó tagozat, a másikon a felső tagozat. A település valamennyi diákja részt vett a programon, s a pedagógusok azóta is folyamatosan használják a történelmi és honismereti órákon, szakkörökön.

2015 őszén készült el Szémáné Veres Gabriella irodalmi muzeológus, könyvtáros, pedagógus kolléganőnk tollából és szerkesztésével, a *Kelet Népe '80 – A Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig* vándorkiállításunkhoz kapcsolódóan azonos címmel a Bihari értékek 3. füzeté. A nyomdai munkálatokat az NKA Közgyűjtemények Kollégiuma pályázati forrásából biztosítottuk.

A 4. kötet szerzője és szerkesztője ismét Korompainé Mocsnik Marianna múzeum-pedagógus kolléganőnk volt, aki az intézménybe visszatérése után 2015 decemberében írta meg az *Amiről a Sárret mesél...* címmel megjelent füzetét, melyet azóta is részben a kiállításban, vagy a kihelyezett foglalkozásokon a 7–14 éves korosztálynál alkalmazzuk. A füzet *Az év múzeuma, 2014* díj támogatásából valósult meg.

Végül 2016 őszén, szeptember 23-ra, Kádár vitéz halálának évfordulóján rendezett emlékdélutánra jelent meg az 5. kötet a Bihari Múzeumért Alapítvány finanszírozásában. Csarkó Imre fiatal történész kollégánk szerkesztésében *Vitéz Kádár István és kora* címmel a 10–14 éves korosztály számára hoztuk létre ezt a történelmi témájú múzeum-pedagógiai füzetet, mely szintén alkalmas múzeumi és kihelyezett foglalkozások színesítésére, de vetelkedőt is lehet tartani a füzet anyagából. (*Az öt füzet borítója: 50–54. kép*)

Korábban megjelent kiállításvezető leporellónkat 2015 tavaszán megújítottuk és 1000 példányban kiadtuk a Bihari Múzeumért Alapítvány támogatásával. A Múzeumok Majálisán már ezt adtuk az érdeklődőknek. Szintén az alapítványunk finanszírozza évek óta a Bihari Múzeum könyvjelzős naptárát. Minden év elején májusra már megjelenik a következő évi naptár, melyen a családi programok és a kiemelt programunk, az alapítványunk által is támogatott Múzeumok éjszakája is jelölve van. A naptár egyben alapítványunk 1%-os kampányának része, s eljut nemcsak a berettyóújfalui, hanem a bihari látogatókhoz is.

Állandó programok

Családi múzeumi délutánok

A több mint 10 éves múlttal rendelkező programsorozatunkat minden hónap utolsó előtti szombatján rendezzük meg. Ezen a szombati napon 10–16 óráig díjtanuln látogatható a múzeum, s a 14 órától kezdődő programra részvételi díj befizetése nélkül jöhetnek a családok. (*55–60. kép*)

Időpontok – tematikák

2014-ben

január 18.	Alkossunk együtt! (festészet)
február 15.	Farsang
március 15.	1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékezete
április 19.	Csipkeverés
május 24.	Történeti akadályverseny a város napja alkalmából
június 21.	Múzeumok éjszakája (Katonaélet)
július 19.	A búza – Aratástól a kenyérig
augusztus 23.	Szent István öröksége
szeptember 27.	Vitéz Kádár István – Itthon vagy! Magyarország, szeretlek! program
október 18.	Családi program a Városi Sportsarnokban a Bihari Számadó Napokon
november 22.	Kukoricázzunk!
december 20.	Advent – Ünnepek előtt

2015-ben

január 24.	Szomszédolás – Vendégünk: Furta
február 21.	Itt a Farsang (Összefogás projekttel közös rendezvény)
március 21.	Szomszédolás – Vendégünk: Bojt
április 18.	Szomszédolás – Vendégünk: Csökmő
május 23.	Városi tudásrally
június 20.	Múzeumok éjszakája (téma: Gutenberg-galaxis)
július 18.	Szomszédolás – Vendégünk: Nagyrábé. Szántunk, vetünk, aratunk
augusztus 22.	Szomszédolás – Vendégünk: Nagykereki
szeptember 19.	Ars Sacra Fesztivál – családi séta a templomokhoz
október 24.	Nagy rajzolás – Múzeumok Őszi Fesztiválja
november 21.	Szomszédolás – Vendégünk: Püspökladány
december 20.	Szomszédolás – Vendégünk: Zsáka

2016-ban

január 23.	Megmaradásunk jelképe a magyar szürke
február 20.	Vendégünk: a Hortobágyi Pusztai Állatpark
március 19.	Ybl-emlékek között
április 23.	Vándorúton Afrikában
május 21.	Alaszkától a Tüzföldre
június 18.	Erdély – a világ közepe
július 23.	Ázsia varázslatos világa
augusztus 20.	Nem a ruha teszi az embert?!
szeptember 17.	Ars Sacra Fesztivál – Berettyószentmárton templomai
október 22.	Fegyverzettechnikai bemutató
november 19.	Ki volt a titkos egyenruhás? – Nyomozó játék
december 18.	Adventi varázs I. – karácsonyváró programok kicsiknek és nagyoknak

Helytörténeti vetélkedők

A *Berettyóújfalu története* című általános iskolás vetélkedőre minden év májusában, a múzeumi világnap és a város napja körüli időszakban kerül sor, és még azon a héten a középiskolásokat is várjuk a *Biharország története* című térségi helytörténeti vetélkedőnkre. Minden évben valamilyen aktuális évforduló vagy jeles bihari személyiség évfordulója adja a témát. Ezeket a megmérettetéseket már közel 20 éve rendezi meg az intézmény a civil szervezetek segítségével. Az általános iskolások 2014-ben Nadányi Zoltán, 2015-ben Kádár vitéz életéből, 2016-ban történeti-néprajzi témában mérték össze tudásukat. A középiskolások 2014-ben az első világháború emlékezetéből, 2015-ben Bessenyei György életéből, 2016-ban Szabó Pálra emlékezve vetélkedtek. (61–63. kép)

2016-ban „*Élni fogsz hazám, mert élned kell...*” címmel tavasszal hirdetett rajzversenyt a Bihari Múzeum a kecskeméti „*Alapítvány a '48-as hősökért*” támogatásával. *Bihari barangoló* címmel internetes levelezőversenyt is hirdettünk a járás általános iskoláinak történelem, irodalom és néprajz témakörben.

Múzeumok éjszakája

Magyarországon 2003-ban még csak 5 fővárosi múzeum nyitott ki éjszaka, 2004-ben már 29 intézmény tartott éjszakai programot. 2005-től csatlakoztak először a vidéki múzeumok a programhoz, akkor még csak 16 intézmény, de ezek között már ott volt a Bihari Múzeum is. A kezdetek óta minimális állami, NKA-s vagy költségvetési forrásból, némi városi támogatással és nagyon sok civil szervezet segítségével, önkéntesekkel, valamint a korábban még önálló könyvtár munkatársainak segítségével az intézmény munkatársai és közmunkásai szerveztek a kora estétől éjfélig tartó színes, élményprogramokat különböző tematikákban. A Bihari Múzeum éjszakai programja az elmúlt több mint 10 év során már nemcsak a berettyóújfalui lakosok nagy érdeklődéssel várt programja, egyre többen érkeznek hozzánk a járás kistérségeiről, határnyos helyzetű, kis falvakból, sőt 2-3 éve már Nagyváradról is vannak látogatóink. Évről évre arra törekszünk, hogy a meghirdetett tematikával összhangban olyan programokat szervezzünk, amelyek széles társadalmi köröket és a lehető legszélesebb korú lakosságot elérje. Már a 3-5 éves korú óvodások is megtalálják a számukra érdekes, játékos programot csakúgy, mint a nyugdíjasok, a családok. Amellett, hogy megfelelő szórakozást, hasznos időtöltést nyújtunk a vendégeinknek, a rendezvényeken rendszeresen fellépési, bemutatkozási lehetőséget nyújtunk a városunk, járásunk tehetséges, zenével, tánccal, irodalommal foglalkozó, képző- és népművészeti tárgyakat alkotó

fiataljainak, s bármilyen korú amatőr művészeti és hagyományörző csoportjainak, akiknek produkciói illeszkednek az adott év tematikájához.

A Bihari Múzeum 2005 óta az év legrövidebb éjszakához, Szent Iván napjához közel eső szombat éjszakáján mindig egy központi téma köré szervezett, különleges programmal várja a látogatókat. 2005-ben még „csak” egy éjszakai tárlatvezetést tartottunk 50 fő részvételével, 2006-ban honfoglaló őseink korát idéztük meg több mint 150 látogatóval. 2007-ben Berettyóújfalu 1930-as évekbeli életét már közel 800 vendégünk látta, 2008-ban a 20. századot elevenítettük fel, zenében, táncban, ruhákkal, kiállításokkal közel 900 látogató előtt. 1979-re emlékeztünk településünk városá nyilvánításának 30. évfordulója alkalmából 2009-ben, amikor már 1258 látogatót regisztráltunk. 2010-ben „arcunkat a fény felé fordítottuk” a lehető legkülönbözőbb műfajokban kerestük a fényes élményeket közel 400 látogatóval. 2011-ben a sport volt a központi téma közel 500 vendég próbálta ki az egyes sportágakat s tekintette meg a kiállításokat. 2012-ben közel 900 fő jelenlétében a méz körül pergett minden, 2013-ban pedig Szűcs Sándor és a vízi világ köré szerveződtek az események, a jégeső és vihar ellenére több mint 300 résztvevő számára. 2014-ben a fő téma az I. világháború kitérésének 100. évfordulója és a *Katonasors* című időszaki kiállításunk kapcsán a katonaelet volt, több mint 500 érdeklődő vett részt a programon. (64–67. kép) 2015-ben a városi könyvtár alapításának 65. évfordulója alkalmából a könyvek köré szerveztük a különböző programelemeket több mint 400 vendég számára, az *Utazás a Gutenberg-galaxisban – Minden, amit a könyvről tudni érdemes* címmel. (68–71. kép)

2016-ban a természettudományok felé fordultunk. 8 óra alatt a Föld körül Balázs Dénes nyomában címmel valósítottuk meg. (72–75. kép) Az EMMI és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum országos pályázatán a *Felfedezők az éjszakában* kategória *nívódíjjal* elismert és 1 millió Ft-tal támogatott programunkon több mint 500 látogató vett részt. 2016. április 19-én nyílt múzeumunkban a Magyar Földrajzi Múzeum (Érd) *3276 expedíciós nap, a múzeumalapító geográfus újraolvasva* című vándorkiállítása. Balázs Dénes – a Magyar Földrajzi Múzeum alapítója – 130 országra kiterjedő utazásai során kimagasló eredményeket ért el a karsztvidékek, a sivatagok, az őserdők, a jég világa és a vulkánok tanulmányozásában. A kiállítás ezeken a tematikus egységeken végighaladva mutatja be a világszerte geográfus munkásságát és életútját. A 2016-os Múzeumok éjszakája rendezvényünkkel a nagy utazó, világszerte geográfus előtt tiszteltünk. Éjszakai programjainkon 2014–2016 között állandó partnerünk volt a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum, akikkel oda-vissza csereprogramokat valósítottunk meg.

Bihari Múzeumpedagógia Évnyitók

Múzeumpedagógiai évnyitót először 2011. augusztus végén a TÁMOP 3.2.11-es projektünk záróeseményeként rendeztünk, majd 2012-ben már pályázati forrás nélkül is megvalósítottuk augusztus végén. 2013 óta pedig szeptember végén vagy október elején vártuk minden tanév elején a pedagógusokat, korábban csak a város és a Berettyóújfalui járás, 2016-ban, a 8. Bihari Múzeumpedagógiai Évnyitóra már a szomszédos, derecskei járás pedagógusait is. Az utóbbi 4 évben a KLIK-kel együttműködésben, Kapornai Judit igazgatónővel közösen szerveztük meg ezt a programot, melyen a MOKK (Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ) híreivel, információival a *Múzeumi a'la carte* felület bemutatásával és múzeumunk legújabb múzeumpedagógiai kínálatával vártuk az érdeklődőket. Emellett aktuális időszaki kiállításainkat és a Múzeumok Őszi Fesztiválja eseményeit bemutató kiselőadásokkal mutattuk be intézményünket a pedagógusoknak.

Múzeumok Őszi Fesztiválja

Mindhárom évben – ahogy a kezdetek óta mindig – csatlakozott a Bihari Múzeum az októberi országos rendezvénytársasághoz.

2014-ben október 1-től november 7-ig számos programot valósítottunk meg. Ebben az időszakban ünnepelte a Bihari Múzeum alapításának 40. évfordulóját is.

Október 1-jén fényképkiállítást nyitottunk középiskolás diákok fotóiból, október 6-án tartottuk a Bihari Múzeumpedagógiai Évnyitót. Október 15-én, Teréz-napon az óvónőkkel közös programot valósítottunk meg, kiállítást nyitottunk óvodapedagógusok munkáiból. Október 20-án jubileumi emléküléssel emlékeztünk a múzeumalapítás 40. évfordulójára. November 7-én rajz- és festménykiállítást nyitottunk középiskolás diákok munkáiból. *(2014-es Múzeumok Őszi Fesztiválja programjairól: 32–35. kép)*

2015-ben a *Kelet Népe '80* kiállításunkhoz kapcsolódtak a Múzeumok Őszi Fesztiválja főbb eseményei, illetve a Bihari Népfőiskola *Művelődés hete, tanulás ünnepe* rendezvényeihez is csatlakoztunk, így még újabb, szélesebb körű látogatócsoportokat szólított meg intézményünk. Október 19-én, a kiállításmegnyitón megzenésített Sinka István-verseket hallgathattak a résztvevők, majd Takács Miklós egyetemi adjunktus ismeretterjesztő előadást tartott a Kelet Néperől. Az *Irodalomtanárok éjszakáján* november 2-án a pedagógusoknak mutattuk be a kiállításához készült múzeumpedagógiai foglalkoztatófüzetet. November 10-én „*Múzeumi helyszínelés*”-re hívtuk a Berettyóújfalui Rendőrkapitányság dolgozóit. A rendezvény csapatépítő jellegű volt, valamint a múzeumba új látogatóréteget vonzott.

Hagyományos családi múzeumi délutánunkon október 24-én a családokat „Nagy rajzolás”-ra hívtuk, ahol hatalmas molinón a múzeumi élményeiket rajzolhatták meg. A vászonra a Kelet Népe folyóirat címlapja is felkerült. Múzeumpedagógiai foglalkozásokra felső tagozatos és gimnáziumi osztályok is érkeztek. November 12-én *A világ diákszemmel* címmel szerveztük meg középiskolás diákok III. fotó- és rajzkiállítását. Végül november 13-án az őszi fesztivált *Berettyószentmárton napján* múzeumpedagógiai programokkal a Hunyadi Mátyás Tagiskolában zártuk. Programunk végén Lúdas Matyi utcaszínházi előadást is szerveztünk 2 helyszínen a városban. (2015. évi Múzeumok Őszi Fesztiválja programjairól: 76–78. kép)

2016-ban 10-féle programot valósítottunk meg a Múzeumok Őszi Fesztiválja keretében. A *16+ múzeumi találkozások – Rejtély a múzeumban* tematikában programunk címe: *Döglött akták*. Szakmai programok, konferenciák tematikában két programot szerveztünk: *Irkák, leporellók, füzetek, kalauzok – kiadványkörkép a tájházakban* és a már korábban említett 1956-ra emlékező konferenciát *Nagyszüleink harca értünk* címmel. Ismét külön figyelmet szenteltünk az óvónőknek, Teréz napján tartottuk az Óvodapedagógusok Napját, a program címe: *Teszünk-veszünk, szorgoskodunk*. Az *Ősz(i)re hangoltunk* tematika keretében programunk címe: *Rejtély a múzeumban*. Ismét bekapcsolódtunk *A nagy rajzolásba Alkossunk együtt! – Ha ez a tárgy mesélni tudna....* címmel. *Utazó múzeum* tematikában programunk címe: *Nézz be hozzánk!* A *Mesterségek nyomában* témához a program címe: *Amiről a Sárrét mesél....*, illetve *Hallottátok-e hírét?* A *Múzeumi őszbúcsúztató* témához kapcsolódó programunk címe: *Miénk a tér! Sétálj, gyalogolj, bringázz velünk és fedezd fel!* – *Kulturális tereink másként* program címe: *Sétálj, bringázz velünk a Berettyó mentén!* (2016-os Múzeumok Őszi Fesztiválja programjairól: 79–82. kép)

Táncházak

Szinte már állandó programnak tekinthető Berettyóújfalú legrégebben működő néptáncsoportjával közösen megvalósított programsorozatunk. 2015 őszétől 2016 júniusáig kétszer pályáztunk az NKA Közművelődési és Népművészeti Kollégiumához a Bihar Néptáncgyűttessel közösen megvalósított havi rendszerességű táncházakra. A *Szent Mihálytól Szent Miklósig – Jeles napok táncházai a Bihar Néptáncgyűttessel* 4 alkalommal, majd *Vízkeresztől Szent Ivánig* tartó időszakban újabb 6 táncházzal elevenítettük fel a régi táncvási hagyományokat a Madaras Zenekar segítségével, mely programokhoz kézműves tevékenységeket, foglalkozásokat is kapcsolunk. Most már

mondhatjuk, hogy lassan egy éve hagyományossá vált Berettyóújfaluban havonta egy péntek esti táncház 19–24 óráig, ahol nemcsak a jelenleg is aktív táncosok, a Bihar Néptáncgyűttes diák és felnőtt táncosai, a Peszterce szabadidős néptáncscsoport, valamint a Diószegi Kis István Református Általános Iskolában működő csoportok, a Bajnóca Egyesület óvodás, iskolás és felnőtt táncosai, hanem az egykori néptáncosok, a szülők, az érdeklődők is kipróbálhatták a tánclépéseket. A különböző csoportok tagjai együtt lehettek, jól érezték magukat és ápolták a magyar tánc hagyományokat, s közben a Bihari Múzeum munkatársai és a Bihari Népművészeti Egyesület alkotói segítették a program megvalósítását és biztosították a nyersanyagokat, eszközöket a játszó-foglalkozásokhoz. A segítőkkel, megvalósítókkal együtt minden alkalommal 40-65 fő volt jelen a rendezvényeken. A két nagyrendezvényen (város napja, Múzeumok éjszakája tánc házi programjain) alkalmanként kb. 100-100 fő körüli közönséget sikerült bevinni a táncba. Összesen több mint 500 fő vett részt a tánc házsorozatban.

Állandó programjaink már több mint 15 éve a városi nagyrendezvényeken való megjelenés: múzeumi sátor a városi majálison, a májusi városnapon családi múzeumi délután programjának megszervezése. Minden év októberében, a bihari értékeket bemutató Bihari Számadó Napok rendezvényen a városi sportcsarnokban már nemcsak megjelenik a múzeumi stand, hanem 2014–2016 között egyik fő szervezője, rendezője, a színpadi programok összeállítója is az intézmény vezetője.

2014–2016-ig a Bihari Múzeum Baráti Körével közösen, dr. Krajczárné Sándor Mária vezetésével rendeztük meg a 38., 39. és 40. Bihari Honismereti Táborunkat. Nincs az országban még egy ilyen múzeumi szakmai tábor, amely 40 éve folyamatosan működik.

2014 őszén *Bihari Ki mit tud?* néven egy projekt keretében Berettyószentmárton helyi értékeinek bemutatását tűztük ki célul a Szász Tanyán. Ebből az eseményből nőtte ki magát 2015-ben és 2016-ban a szentmártoni nagyvásár, kulturális program, melyhez 2016-ban már a katolikus egyház is csatlakozott Márton-napi szentmisével.

2014-ben és 2015-ben az *Itthon vagy! – Magyarország, szeretlek!* országos programhoz is csatlakoztunk. A Bihari Múzeum kiállításai díjtanul látogathatóak voltak, népi gyógyászat, mese-monda témában előadások gyerekeknek és felnőtteknek, tánc ház, fáklyás felvonulás barantabemutatóval, tűzgyújtás, múzeumi családi délután, Kádár vitéz szobrának koszorúzása is része volt a programnak. 2015-ben a méhészekkel is együttműködve együtt rendeztük meg a Méhésztalálkozót, mézszentelés, mézlo-

vagok felvonulása, méhészeti eszközök kiállítása, rajzpályázat, mézkestoló és vásár is része volt a Mihály-napi programnak.

Rendhagyó, egyesítés minikiállításunkkal újabb célcsoportot értünk el. Hat éve már, hogy a Bihari Nótaest színpadháttérét megrendezzük. A bihari népi értékekből, múzeumi műtárgymásolatokból, vagy bihari népi iparművészek alkotásaiból minden év tavaszán, nőnapon vagy anyák napján a művelődési ház színpadán nótaműsor díszletének berendezése érdekes, új feladat. Alapítványunk korábbi kuratóriumi tagjának, néhai Csorba György vállalkozónak az ötleteként indult el ez a kezdeményezés. Szabó Lajos bihari nótaénekes azóta is, minden évben felkéri az intézményt e rendhagyó kiállítás megrendezésére.

Évek óta, de különösen a mintaprojekt idejétől egyre több helyen a járásban is bemutatkozik a múzeum tablókiállításokkal, ki- és felpróbálható műtárgymásolatokkal, népi játékokkal, érdekes kézműves- foglalkozásokkal, játékos feladatlapokkal, rejtvényekkel. Csak néhány példa a teljesség igénye nélkül: Körösszegapáti, Nagykereki, Komádi, Váncsod, Biharkeresztes, Nagyrábé, Mezősas falu- vagy városnapjain szinte minden évben megjelentünk. 2015-ben a Derecskei Almáskertben a tavaszi és az őszi programon is bemutatóztunk. A Bihari Táj Napján, Biharugrán kiállítással és foglalkozással, Zsáka, Újírász Juniálisán – a nemzeti összetartozás napján, áprilisban a nagyrábéi Sárrét íze, augusztusban az esztári Lecsó Fesztiválon is részt vettünk. Csarkó Imre kollégánk hathatós közreműködése révén 2015-től a Bajnóca Néptáncegyüttes által szervezett Berettyó Nemzetközi Néptáncfesztivál programjaiba is bekapcsolódik a Bihari Múzeum, az ide érkező külföldi csoportoknak bemutatja a kiállításokat, a várost, segítjük a programok megvalósítását is.

Új közművelődési programok

A 2015-ös s talán még inkább a 2016-os évünk közművelődési szempontból sok új programot hozott. A fizetés nélküli szabadságon lévő dr. Krajczárné Sándor Mária helyére, helyettesítésére Korompainé Mocsnik Marianna 2015. március 1-től érkezett a Bihari Múzeumba. Ő nemcsak a már meglévő múzeumi órákat, órasorozatokot vette át, hanem új foglalkozásokat hozott létre, valamennyi időszaki kiállításra dolgozott ki múzeumi órákat. Felújította a Kulturális Örökség Napjaihoz kapcsolódó programunkat és segítségével kapcsolódtunk be az Ars Sacra Fesztivál országos programsorozatba is. Vezetésével indult el a *Múltunk emlékei* néprajzi szakkörünk az álta-

lános iskola 5. osztályosai számára, a bihari népelet megismertetésére. Két történelmi tábor is szervezett 2016-ban: az *Időutazás Géza fejedelem és Szent István korába* című helyszíne a Bihari Múzeum volt, az *Időutazás a középkorba* című tábor helyszíne Zsákán a Rhédey-kastély volt. (89–92. kép)

Teszünk-veszünk, szorgoskodunk címmel óvodapedagógusok ötletbörzéjét szervezte 2016 végétől, az ünnepek jegyében. (Az első alkalom témája az advent volt).

A 2016-os Múzeumok Majálisán a Bihari Múzeum standjának megjelenését már az új múzeumvezető, Korompainé Mocsnik Marianna koordinálta. A közel 120 múzeum, tájház, kiállítóhely és galéria között Hajdú-Bihar megye egyedüli kiállítójaként Bihari négypróbára hívták a kollégák a látogatókat, amelyben a gyerekek és a felnőttek kipróbálhatták a korabeli ügyességi játékokat, felpróbálták a szűrt, a gubát és a kisbundát. A szellemi kérdések pedig Berettyóújfalu megismerését segítették. A múzeumvezető játékos múzeumi feladatokkal már a márciusi Utazás Kiállításán, Budapesten a vásárvárosban és a Debreceni Utazás kiállításán is invitálta az érdeklődőket a Bihari Múzeumba. E programokat a Berettyó Kulturális Központ vezetője és a Tourinform Iroda munkatársai koordinálták.

Az iskolai közösségi szolgálat évek óta elérhető a középiskolás diákok részére, a Bihari Múzeum folyamatosan biztosítja a lehetőséget az 50 órás közösségi szolgálat teljesítéséhez. Jelenleg 15 középiskolával van szerződésünk. A múzeumvezető és Kurecz Beatrix adattáros, közösségi koordinátor a témával foglalkozó konferenciákon és szakmai napokon is bemutatták intézményünket.

Nemcsak a diákokat várjuk önkéntes munkára, a felnőttek, nyugdíjasok számára is indított egy új programot Korompainé Mocsnik Marianna. *Segítünk, hogy segíthess!* címmel márciustól ingyenes képzést szerveztünk felnőtt önkéntesek részére. (95–96. kép) A program keretében 8 hónap alatt a jelentkezők megismerkedhettek a múzeumban folyó sokszínű munkával, a gyűjteményekkel, a raktárakban őrzött tárgyakkal, dokumentumokkal, pályázatainkkal és terveinkkel. S miután a résztvevők „kijárták” a múzeumi oskolát és bebizonyították elkötelezettségüket Biharország és múzeumunk iránt, Szent Márton napján ünnepélyes keretek között mint megbecsült segítőköt avattuk a múzeum önkénteseivé.

2016-ban indult el Berettyóújfalu Város Önkormányzata és Budapest Főváros Levéltára közös projektje *Topotéka* címmel. E programot a Bihari Múzeumban mutatták be a nagyközönség számára is *Hozd el és mutasd meg emlékeidet!* című nyílt napon. 2016 végére a múzeum munkatársai már több mint 200 dokumentumot, fotót tölthettek fel az internetes rendszerbe. (97. kép)

Blum Amram rabbira, a mádi csodarabbira (akit 1906-ban Berettyóújfaluban helyeztek örök nyugalomra) emlékeztek halálának évfordulóján a debreceni zsidó közösséggel együtt kiállítással is a Bihari Múzeumban, 2016. szeptember 29-én.

Tudástár – Szabadegyetem mindenkinek

Korábban is voltak előadások a Bihari Múzeumban, de 2016-tól folyamatosan, minden hónap második csütörtökén Korompainé Mocsnik Marianna koordinálásával indult el előadás-sorozatunk Biharország történelmének, irodalmi és néprajzi értékeinek, valamint a magyar kultúrtörténet emlékeinek megismerésére. Csarkó Imre *Szemelvények Esztár XX. századi történetéből* című könyvének bemutatója volt az első ilyen programunk. Márciusban a '48-as relikviák téma előadója Korompai Balázs történész (Déri Múzeum) volt. *Bihari nagyapám* címmel a múzeumvezető beszélgetett Keresztúri Mária költővel (Debrecen). Nyakas Miklós történész, nyugalmazott múzeumigazgató (Hajdúböszörmény) előadását *Báródság egy kutató szemével* címmel tartotta meg. Júniusban Korompainé Mocsnik Marianna a római magyar emlékeket mutatta be. Dr. Kubassek János geográfus-tudománytörténész, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója *Magyar emlékek Tajvan szigetén* címmel tartott előadást. Augusztusban Kiss Attila (Debrecen) *Nepálban jártam* című előadását hallhattuk. Szeptemberben vendégünk volt Balázs Lajos erdélyi néprajzkutató. Októberben Költő Nagy Imrére emlékezünk Szémánné Veres Gabriella irodalomtörténész előadásával és kötetbemutatójával. Novemberben Fekete András százados előadását hallhatták az érdeklődők az afganisztáni missziós szolgálatáról, majd Bagdi László: *Jobbra át! Avagy politikai hangulatképek a '30-as évekből* című előadásával zártuk az évet. (99–104. kép)

A fenti gazdag összefoglaló bizonyítja, hogy a 2016-ban 42 éves Bihari Múzeum jelentős muzeális intézmény, nemcsak városában, térségében, de országosan is ismert. Múzeumunk a lelkes kollégákkal, a segítőkkel, önkéntesekkel, a településeken dolgozó partnerekkel nagyon hatékony forrásfelhasználással látványos eredményeket ért el. Programjainkkal biztosítottuk közel a fél megye területén a kulturális javakhoz való széles körű hozzáférést, és erősítettük mindenütt a szakszerűség igényét, egyúttal pedig a látogatóbarát szemléletet.

E sorok írója 25 év múzeumvezetés után ezen írással nemcsak 3 év tevékenységét mutatta be és zárja le, hanem egyúttal a Bihari Múzeum működésének egyik jelentős fejezetét is. Átadja a stafétabotot Korompainé Mocsnik Marianna múzeumvezetőnek,

akinek ezúton is köszöni a segítségét e cikk, s leginkább a 2016-os események összeállításában. A következő 2-3 év történéseit már az ő tollából, az ő összefoglalásával olvashatják majd az érdeklődők következő évkönyvünkben.

Összefoglalva: a Bihari Múzeum 2014–2016 közötti időszaka fennállásának leg-sikeresebb éveit voltak. A 2014-ben alapításának 40. évfordulóját ünneplő intézmény méltó módon ünnepelte jubileumát, s olyan sikeres évet zárt, hogy ezzel végre elnyerte a rég áhított *Az év múzeuma* címet is. Az ünneplés befejeztével sem állt le azonban a fejlesztés. További fejlődés, előrelépés jellemzi a következő két évet is, amikor az álmok valóra váltak, sőt túl is teljesültek. A múzeumi szakmai tevékenység csaknem valamennyi területén jelentős előrelépés történt. A múzeum működése stabil, a munkatársi gárda, a szakmai csapat lelkes és fiatal, az intézményi egység magas színvonalon valósítja meg programjait, amit nemcsak a város és a járás lakossága értékelt, hanem a fenntartók is. 2016-ra programjaink látogatószáma is elérte a bűvös 15 ezret, ami egy 15 ezer fős kisváros számára igen jó adat.

A fenntartónk és felügyeleti szervünk, nemcsak folyamatosan biztosítják a fejlődéshez szükséges forrásokat, hanem büszkének is arra a múzeumra, amely már minden szakmai díjat megkapott, amit egy kisvárosi, területi múzeum megkaphat. S hogy a múzeumi szakma, a szakmai egyesületek és a minisztérium is elégedett a Bihari Múzeum tevékenységével, sőt mintaszerűnek tekintik tevékenységét, arra nemcsak a díjak, az elismerések a bizonyítékok, hanem az is, hogy 2014-től minden évben felkérték intézményünket, hogy különböző szakmai konferenciákon mutassuk be a járási múzeum projektet vagy az intézmény teljes tevékenységét. Ezek közül legjelentősebb felkérés a 2015-ben újra életre hívott Országos Múzeumigazgatói Konferencia. Visegrádra az OKSZ, az Országos Kögyűjtemények Szövetsége és az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kulturális Államtitkársága szervezte ezt a találkozót, ahol már az első konferencián megismerhették az intézményvezetők Bihar – Berettyóújfalui területi múzeumát, a Bihari Múzeumot.

Irén Kállai

Successful transformations –Bihari Museum between 2014 and 2016

Between 2014 and 2016 were the most successful years in the history of Bihari Museum. In 2014 we celebrated with due solemnity the 40th anniversary of the Museum's foundation, and had a very successful year that qualified us to award the "MUSEUM OF THE YEAR" title. The next two years were also characterized by further develop-

ment; we made significant improvements in almost every area of the Museum's professional activities. The operation of the Museum is stable, and the team of our colleagues and professionals is young and enthusiastic. The institutional unit implements our programs according to high standards, which is valued not only by the population of the town and the district, but also by the parent institution. In 2016 the number of visitors at our programs reached 15 thousand that means a great thing for a small town with a whole population of 15 thousand people. Our parent institution and supervising organization not only provides the appropriate resources required for our development, but they are also proud of our Museum that has already earned all of the professional awards available for regional museums. Besides these awards and appreciation gained from professional associations and the Ministry, our activities proved to be exemplary by the fact that we have been requested to present our District Museum Project or the whole range of activities of the Museum at various professional conferences in each year since 2014. Among these the most prominent invitation was the National Conference of Museum Directors held in Visegrád in 2015, where the district museum of Bihar and Berettyóújfalu, the Bihari Museum was introduced to the participants.

Irén Kállai

Erfolgreiche Wandlungen – Die Tätigkeit des Bihari Museums 2014–2016

In den Jahren 2014–2016 hatte das Bihari Museum die erfolgreichsten Jahre seines Bestehens. 2014 konnte die Anstalt ihren 40. Jahrestag ihrer Gründung – Jubiläum angemessen feiern, und schloss ein so erfolgreiches Jahr ab, dass sie damit den Titel MUSEUM DES JAHRES erlangte. Auch die folgenden zwei Jahre sind durch Weiterentwicklung, Fortschritte gekennzeichnet, in fast allen Bereichen der fachlichen Tätigkeit des Museums erfolgten bedeutende Weiteschritte. Der Betrieb des Museums ist solid, das Mitarbeiterteam, der fachliche Personalbestand ist begeistert und jung, die institutionelle Einheit realisiert ihre Programme auf einem hohen Niveau, was nicht nur von der Bevölkerung der Stadt und Bezirk, sondern auch von den Unterhaltern geschätzt ist. Im Jahr 2016 erreichte die Besucheranzahl unserer Programme belief sich auf zauberhaft 15 Tausend, es gilt als sehr starke Angabe für eine Kleinstadt mit 15 Tausend Einwohnern. Unser Unterhalter und Aufsichtsorgan leisten nicht nur Gewähr von erforderlichen Ressourcen für die Förderung, sondern sind stolz auf das Museum, das alle fachliche Preise erlangte, die für ein Museum in einer Kleinstadt, Bezirk zu erlangen sind. Und dass die Tätigkeit des Bihari Museum von der Fachbranche Museum, Fachvereinigungen und Ministerium als vorbildhaft betrachtet wird, wird nicht nur durch diese Preise, Anerkennungen, sondern auch dadurch nachgewiesen, dass unser Anstalt jedes Jahr ab 2014 ersucht wurde, den Bezirksmuseumprojekt oder die ganze Tätigkeit unserer Anstalt auf den verschiedenen Fachkonferenzen zu präsentieren. Darunter galt die Landeskonferenz für Museumsdirektoren in Visegrád im Jahr 2015 als die renommierteste, deren Teilnehmer sich mit dem bezirklichen Museum von Bihar, Berettyóújfalu, dem Bihari Museum bekannt machen konnten.

**Részletek a Bihari Múzeum járási múzeum mintaprojekt (2014)
záró beszámolójából**

A mintaprojekt célja: A Bihari Múzeum gyűjtőterületén működő, alacsonyabb szakmai besorolású intézmények „szakmai mentorálása” a szakmai tevékenység (gyűjteményi, közművelődési munka) figyelemmel kísérése, segítése. Új potenciális lehetőségek feltárása 11 településen. Lokális identitást erősítő programok, kiállítások szervezése, megvalósítása.

Helyszínek: Bakonszeg (Bessenyei-emplékház, illetve Helytörténeti és néprajzi gyűjtemény, kiállítás a Miskolczy-kúriában), Furta (helytörténeti gyűjtemény), Zsáka (Rhédey-kastély kiállítóhely), Csökmő (tájház, helytörténeti gyűjtemény – Örökségünk háza), Komádi (helytörténeti kiállítás), Biharkeresztes (helytörténeti kiállítás), Bojt (tájház), Nagykereki (Bocskai-várkastély), Hencida (helytörténeti gyűjtemény), Nagyrábé (tájház, agrártörténeti és néprajzi magángyűjtemény), Sárrétudvari (községi könyvtár – költő Nagy Imrere emlékezés)

Munkatársak:

Projektvezető-megvalósító: Kállai Irén (etnográfus, földrajz tanár, projektmenedzser)
Megvalósítók: Dr. Krajczárné Sándor Mária (etnográfus, múzeumpedagógus), Szémáné Veres Gabriella (irodalomtanár, könyvtáros), Kolozsvári István (etnográfus, térségi szakértő, tanácsadó), Szűcs Endre (műtárgyvédelmi asszisztens, múzeumi technikus, fotós), Kurcz Beatrix (kézművesfoglalkozás-vezető, önkénteskoordinátor, Kovácsné Kuklis Rita (gazdasági ügyintéző, pályázati asszisztens)

Eredmények

Gyűjteményi munka:

1. *Furta*, helytörténeti gyűjteményben tárgyak rendszerezése, nyilvántartás elkezdése: 100 tétel 104 darab, gyűjteménygyarapítás
2. *Nagyrábé, tájház*, portalanítás, kiállítás újrarendezése
3. *Komádi, helytörténeti gyűjtemény*. A műtárgyköltöztetéshez előkészület, csomagolási munkák irányítása, műtárgylista elkészítése
4. MÚZEUM DIGITÁR – műtárgyfotózás, tárgyleírás készítése 9 kisgyűjtemény – több mint 200 tárgy

Műtárgyvédelmi munkálatok: Monitoring során épületek alkalmassága, műtárgyak állapota, tisztasága, gyűjtemények gondozása szempontok alapján műtárgyvédelmi felmérés készült 9 településen (Bakonszeg, Zsáka, Nagyrábé, Furta, Hencida, Komádi, Biharkeresztes, Csökmő, Bojt)

Több mint 400 tisztított, konzervált tárgy 3 településen: Nagyrábén, Furtán. Hencidán. Ez utóbbi településen a gyűjtemény összes szúval fertőzött fatárgyának vegyszeres kezelését elvégeztük.

Kiállítások rendezése: állandó: 4 db; időszaki: 4 téma – 5 helyszínen

1. Nagyrábé, Kossuth Lajos Művelődési Ház: *A Berettyóújfalui Téli Gazdasági Iskola története* 2014.03.19.–05.06-ig, 2000 fő. Ismeretterjesztő előadással a megnyitón.

2–3. Bakonszeg, Helytörténeti gyűjtemény – „Nadányi-szoba” – helyi anyag újrendezése, kiegészítve a *Nadányi Zoltán, „a bihari trubadúr”* c. tablókkal,

Kardos Gézáné helyi népi festő kiállításának rendezése, emléksarok kialakítása

4–5. Szeghalom, Komádi, Vésztő: *Sinka István, a „fekete bojtár”, a bihari és a békési táj költője* c. kiállítás 2013-ban jött létre NKA-támogatással. 2014-ben vándorúton, január–április Szeghalom. Majd 3 héten át Komádiban a könyvtárban Sinka-múzeum-pedagógiai órával. Májusban Vésztőn a művelődési házban a Kárpát-medencei Sinka-szavalóverseny háttere, szeptemberben 2 múzeumi óra a kiállításban vésztői általános iskolásoknak.

6. *Sárrétudvari, (Könyvtár) Költő Nagy Imre 1 tablós kiállítás* – szavalóverseny hátterében

7. *Zsáka új állandó kiállítás a Rhédey-kastélyban: Képek Zsáka múltjából*

8. *Berettyóújfalu, Kabos Endre Városi Sportsarnokban október 17–18., 2 napos kiállítás – 40 éves a Bihari Múzeum címmel* kb. 50 m²-es stand építése műtárgymásolatokból, benne a *járási múzeum mintaprojekt tablókiállításával*, szemben velünk 5 db, 6 m²-es standon mini kiállítással muzeális intézmények mutatkoztak be (Bojt – tájház, Nagykereki – Bocskai várkastély, Komádi és Furta helytörténeti gyűjteményei és Nagyrábé település).

9. *Berettyóújfalu – A Leventemozgalom története* c. 5 tablóból álló kiállítás – megnyitó november elején a Nadányi Zoltán Művelődési Központban. 2015-től a kiállítás vándorol a járásban, s kiegészül helyi anyagokkal.

Néprajzi, helytörténeti adatgyűjtés:

– Anyaggyűjtés: a Bihari Múzeum, a debreceni Déri Múzeum Néprajzi Adattárában, a Méliusz Juhász Péter Könyvtár helyismereti gyűjteményében és fotótárában, a Debreceni Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben.

– Adatgyűjtés a sárréti népzenei archívumhoz: Csökmő, Örökségünk Háza, Sárréti Népzenei és Néptánc Archívum, dr. Bencze Lászlóné dr. Mező Judit népdalgyűjtő anyagainak rendszerezése

– „Összefogás a jövőért” projekt: értékkutatás-felkészítő program (6 település – Nagykereki, Gáborján, Kismarja, Nagykereki, Mezősas, Berettyószentmárton) értéktáras és a projektben dolgozó, illetve önkéntes munkatársai számára

- Katonai dokumentumok gyűjtésére felhívás (I. és II. világháborús)
- Mezősas: magángyűjtemény tárgyfelmérése
- Irodalmi gyűjteményünk rendszerezése, fejlesztése: Költő Nagy Imre-anyagokkal
- Hagyományos aratonap, Nagyrábé (filmfelvétel készítése)
- Gyermekjátékok, kenderfeldolgozás Nagyrábé, Bakonszeg (honismereti tábor)
- Kenderfeldolgozás, Furta

Közművelődés:

Múzeumpedagógiai foglalkozások, kulturális rendezvények: dec. 15-ig

- „Múzeumi Oskola” (kihelyezett múzeumpedagógiai foglalkozások: 11 településen, 33 alkalom (15 téma) 766 fő
- A múzeumban foglalkozások: a járás iskoláiból, óvodáiból 33 településről, 87 alkalom, 916 fő
- Tematikus játszóház: 7 településen, 9 alkalom (5 téma) 844 fő
- Falunapokon, települési programon: 13 alkalommal, össz.: 55 óra
- Tábor: 1 (38. Bihari Honismereti Tábor Nagyrábén, 6 napos bentlakásos)
- Vetélkedő, verseny:
 - 2 saját szervezés: 1 járási középiskolás helytörténeti, 1 levelezős minden korosztály számára;
 - 2 közreműködés: szavalóverseny (zsűrizés), Sárrétudvari;
 - Néprajzi vetélkedő, Nagyvárad (feladatlap-összeállítás, zsűrizés)
- *Járási rendezvények a Bihari Múzeumban:* 9 alkalommal, 348 fő részvételével Október 17–18. Bihari Szamadó Napok, Berettyóújfalu, Kabos Endre Városi Sportcsarnok: Bemutakoztak a Járási Mintaprojekt együttműködő partnerei: Komádi, Furta, Bakonszeg, Bojt, Nagykereki, Nagyrábé – a Bihari Múzeum standján foglalkozások, a látogatók száma a két nap alatt több mint 2000 fő

Illeszkedés más programokhoz, projektekhez

A MúzeumDigitár szoftver betanulása, alkalmazása:

- Bihari Múzeummal együtt összesen 10 helyszín, múzeum, köz- és magángyűjtemény bemutatathatja, és ezáltal a nagyközönség és a kutatás számára is elérhetővé teheti gyűjteményeinek minimum 20 darabját (összesen 200 db-ot a projekt végéig)
 - Publikált gyűjteményi nyilvántartás, böngésző beágyazása a tartalomszolgáltató már meglévő weboldalába és elérhetősége a Bihari Múzeum honlapján már megvalósult.
- Települési és tájegységi értéktárak létrejöttéhez támogatás (2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról 3. § alapján): 2014. május 27.*

a bihari járások Értéktár-bizottságainak találkozója a Bihari Múzeumban a Nemzeti Művelődési Intézet Hajdú Bihar megyei irodájával közös program
Szatyor program 2014. december 3-án a Bihari Múzeumban (BM, BMBK, NMI közös program)

Komádi – Molnár Balázs-emlékévek

Komádi Város Önkormányzata 142/2014. (XI. 24.) sz. határozatával hirdette meg a programsorozatot, mellyel a városban 100 éve született jeles néprajzkutatóra, a Néprajzi Múzeum egykori munkatársáról kívánt megemlékezni. A programsorozat keretében került sor a jelenlegi Helytörténeti Gyűjtemény új épületbe történő átköltöztetésére is. Mindezekben a Bihari Múzeum és civil szervezetei is részt vettek. A mintaprojekt keretében eddig megtörtént a *műtárgy-állomány felmérése*, a költöztetéshez szükséges *műtárgyvédelmi eszközök beszerzése*, valamint az új épület ismeretében az *új állandó kiállítás tématervének összeállítása*.

Ugyancsak Komádiban működünk közre a helyi Református Egyházközség programjában, melynek során leleplezésre került a Komádiban született *Sulyok István*, néhai királyhágó-melléki református püspök, valamint az itteni református templomban konfirmált *Tisza Kálmán* egykori miniszterelnök *portrédomborműves emléktáblája*.

Eredmények publikálása

Konferenciák, rendezvények:

- MAMUTT (2014. szeptember 17. Tengelic)
- 40 éves a Bihari Múzeum – jubileumi emlékülés (2014. október 20., Berettyóújfalú)
- Bihar-kutatás konferencia (2014. november 11., Berettyóújfalú)
- Hajdú-Bihar Megyei Koordinátori Munkacsoport Értekezlet (2014. november 18. Debrecen, Déri Múzeum)

Egyéb:

- A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. kötetben rövid előzetes mellett 3 tudományos cikk a projekt közvetlen hatására (Évkönyvbemutató: 2014. október 20.)
- Sajtó honlapunkon: <http://www.biharimuzeum.hu/muzeum/jarasi-muzeum-mintaprojekt>
- MÚZEUM DIGITÁR felületén
<http://www.museum-digital.de/hu/portal/index.php?t=home>

(A 2014-es járási múzeumi mintaprojektről fotódokumentáció: 105–108. kép)

**Részletek Kulturális örökségünk Biharban –
a Bihari Múzeum II. járási múzeum projektje szakmai beszámolójából**

A projekt megvalósítási ideje: 2015. július 1–2016. június 30. között

Ismét Berettyóújfalu Város Önkormányzata nyerte el a 25731-2/2015/közgyűjt. számú pályázatot a *járás településeihez kötődő kulturális örökség hozzáférhetővé tételének és a területi egyenlőtlenség felszámolásának támogatása* érdekében kiírt pályázaton.

A projektet még a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár néven működő intézmény kezdte el. 2016. február 1-től átszervezés miatt az intézmény átalakult és a Berettyó Kulturális Központ néven működő intézmény (igazgató: Kállai Irén) Bihari Múzeum egysége (múzeumvezető Korompainé Mocsnik Marianna) valósította meg.

A projekt helyszínei a Bihari Múzeum 2014-es évi mintaprojektjébe már korábban bevont 10 bihari település amelyek a 2 projektben is partnereik voltak: Bakonszeg, Bojt, Biharkeresztes, Csökmő, Furta, Hencida, Komádi, Nagykereki, Nagyrábé, Zsáka. A tervezett három új település Berekböszörmény, Esztár, Szentpéterszegen kívül, 1-1 esemény erejéig újabb települések is bekapcsolódtak a projektbe: Magyarhomorog, Körösszakál, Újiráz, Bihartorda, Sáp, Biharugra, Vésztő. Valamennyi település hátrányos helyzetű, Nagyrábé, Bihartorda a Püspökladányi, Esztár a Derecskei járás, a többi a Berettyóújfalui járás települései. Biharugra, Vésztő már Békés megye északi Bihari-Békési járásának települései, az egykori Csonka Bihar vármegye települései. Mindkét járás a leghátrányosabb helyzetű kistérségek egyike az országban, s a bihari múzeum erős tájkötődését jelzi. Múzeumunk függetlenül a megyehatártól irodalmi és helytörténeti szempontból is szoros kapcsolatokat ápol a Sarkadi járás néhány bihari településével.

A projekt vezetője ebben az esetben is *Kállai Irén* etnográfus, földrajztanár, igazgató volt.

A projekt asszisztense: *Szathmári Mária* ügyintéző, adminisztrátor 2015 decemberéig, 2016-ban a helyét *Kun Edit* ügyintéző adminisztrátor.

Szakmai megvalósítók: *Korompainé Mocsnik Marianna* etnográfus, múzeumpedagógus, *Csarkó Imre* történész, hulladékgyűjtési technológus, *Kolozsvári-Donkó Rebeka* etnográfus művelődésszervező, *dr. Krajezárné Sándor Mária* etnográfus, múzeumpedagógus, *Szémáné Veres Gabriella* irodalmi muzeológus, *Kurcz Beatrix* közösségkapcsolati munkatárs.

A projekt teljes a pályázatban tervezett költsége 4 100 100 Ft volt, amiből 1 millió Ft-ot nyertünk el, intézményi saját forrással 219 828 Ft-tal kiegészítettük.

A projekt elemei

1. Néprajzi vándorkiállítás – múzeumpedagógiai foglalkozásokkal: Mint(a) nagymamánál – a Bihari Múzeum vándorkiállítása és kapcsolódó programok. – Az évkönyvben külön írásban számol be a Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus, múzeumpedagógus, az egyik megvalósító.

2. Irodalmi vándorkiállítás

Megvalósítók: *Szémánné Veres Gabriella* irodalmi muzeológus, irodalomtanár, *Kurcz Beatrix* közönségkapcsolati munkatárs, *Szűcs Endre* műtárgyvédelmi asszisztens, múzeumi technikus, fotós

Kelet Népe 80' – a Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig c. vándorkiállításához kapcsolódó járási feladatok (a kiállítás nyertes NKA-pályázatból valósult meg): Sinka István, Barsi Dénes és Szabó Pál együtt alapították a Kelet Népe folyóiratot, erre emlékezik a tablókiállítás, mely a projekt keretében vándorútra indult.

A vándorkiállítások időpontjai – helyszínei, látogatói száma: 334 fő

2015.10.19–2016.01.20. Berettyóújfalu, Bihari Múzeum 70 fő

2016. 01. 20–2016.02.26. Komádi Könyvtár 58 fő

2016. 03.22–2016.04.05. Vésztő Sinka István Művelődési Központ 86 fő

2016.04.05–2016.04.29. Biharugra, Böllönyi-kúria 120 fő

Kihelyezett irodalmi, történeti múzeumpedagógiai foglalkozások: időpont, település, foglalkozás címe, résztvevők száma összesen: 317 fő

1. 2015.11.17. Magyarhomorog – Angyalka bárányok 22 fő

2. 2015.11.25. Komádi – Csonkatorony 21 fő

3. 2015.11.27. Csökmő – Honfoglalás 19 fő

4. 2015.12. 03. Komádi – Gyertyamártás 24 fő

5. 2015.12.04. Csökmő – Angyalka bárányok 27 fő

6. 2015.12.08. Szentpéterszeg – Angyalka bárányok 26 fő

7. 2015. 12.08. Furta – Angyalka bárányok 22 fő

8. 2015. 12.11. Berekböszörmény – Gyertyamártás 26 fő

9. 2016. 02.08. Komádi – Kelet Népe'80 10 fő

10. 2016. 02.08. Komádi – Kelet Népe'80 11 fő

11. 2016. 02.29. Sáp – Angyalka bárányok 19 fő

12. 2016. 05.27. Csökmő – Népi játék 90 fő

A Kelet Népet bemutató kiállítás és irodalmi téma mellett 2016 őszére is előkészültünk egy másik jeles bihari irodalmi évfordulóra, Költő Nagy Imre Mezei virágok és Kaszacsengés c. kéziratos füzetek kiadására Sárrétudvari önkormányzata közreműködésével. Költő Nagy Imre születésének 120. évfordulóján, 2016. októberében Sárrétudvariban emlékünnepe keretében mutattuk be a Nagy Imre-kötetet.

3. Történelmi vándorkiállítás és Utazó iskolai kiállítás a hozzá kapcsolódó múzeum-pedagógiai programokkal – Szemelvények a leventemozgalom történetéből c. vándorkiállítás

Megvalósítók: *Csarkó Imre* történész muzeológus, történelemtanár, hulladékgazdálkodási technológus. *Kállai Irén* etnográfus, földrajztanár, *Kurcz Beatrix* közösségkapcsolati munkatárs

A vándorkiállítást 2015. július 1–október 5. között 4 településre vittük el: Zsáka, Biharkeresztes, Nagykereki és Bojt. *Helyszínenként átlagosan 40-50 fő vett részt a megnyitón.*

A vándorkiállítást 2016. január 1–június 9. között 5 településre vittük el: Komádi, Nagyrábé, Csökmő, Bakonszeg, Körösszakál. *Helyszínenként átlagosan 35-45 fő vett részt a megnyitón.*

A kiállítás megnyitóján előadások (2015-ben 4 db, 2016-ban 5 db) a leventemozgalom történetéről, külön kiemelve a bihari vonatkozásokat. A megnyitót követően alkalom nyílt kötetlen beszélgetésekre. A kiállítások és beszélgetések hozadékaként több településről is kiderült, hogy hajdanán hol volt a leventeház és hol és milyen feladatokat teljesítettek vagy gyakorlatoztak a leventEIFjak. A kiállítás megnyitókön túlmenően minden esetben ajánlottunk ki foglalkozást is a kiállításához kapcsolódóan, mely lehetőséggel a települések éltek is.

Összesen 333 diák vett részt ezeken a foglalkozásokon (Zsáka: 40 fő, Biharkeresztes: 38 fő, Nagykereki: 25 fő, Bojt: 30 fő, Komádi: 50 fő, Nagyrábé: 25 fő, Csökmő: 60 fő, Bakonszeg: 30 fő, Körösszakál: 35 fő)

2016. január 1–2016. június 9. között 9 foglalkozást tartott Csarkó Imre, melynek témája a leventemozgalom volt. A foglalkozásokon felidéztük a Horthy-korszakot, a leventemozgalom kibontakozását, fejlődését, majd betiltását. Ezt követően leventeprobával idéztük fel a hajdan volt korosztályos próbákat, melyben ügyességüket és erejüket tudták megmutatni.

Falukutatás segítése és kiadvány szerkesztésében való közreműködés: Esztárban 2014-ben helyi lelkes amatőr gyűjtők közreműködésével megindult egy falukutatási mozgalom. A falukutatás célja volt, hogy Esztár 20. századi történelméből oral history útján 2015 decemberére egy kiadvány jelenjen meg. A gyűjtéshez kutatás-módszertani segítséget adtunk, valamint a lekérdezett interjúk átnézésében és a kiadvány szerkesztésében nyújtottunk segítséget.

Megjelent kiadvány: Csarkó Imre: Szemelvények Esztár XX. századi történetéből (Esztár, 2015)

4. Komádi – Molnár Balázs 100

Komádi Város Önkormányzata, a Magyar Néprajzi Társaság Tájékató Díj Alapítványa, valamint a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár 2015–2016-ra kettős emlékévet hirdetett a komádi születésű neves néprajzkutató, a Néprajzi Múzeum egykori munkatársa, Molnár Balázs születésének 100., valamint halálának 30. évfordulója alkalmából. Ennek részeként az intézmény vállalta, hogy elkészíti a Molnár Balázs munkásságát ismertető tablókiállítást, mely érinti a bihari térség komplex hagyományos paraszti életmódját – kiemelten a településmorfológia, a népi építészet, valamint a természeti és a paraszti gazdálkodás témaköreit. Ez határozza meg a kiállítás végleges tematikáját is, melyben kiemelkedő szerep jut a fenti témákat mintegy ötvöző, Komádit egykor a környék településeitől nagyban megkülönböztető kiterjedt tanyahálózat bemutatására.

A tablókiállítás felépítése: 1 db életrajzi tabló, 7 db tematikus tabló Molnár Balázs kutatásai nyomán, 1 db térképnagyítás.

A kiállítás bemutatására, egyben a kiállítás megnyitására – figyelembe véve a Komádi Város Önkormányzata által kidolgozott programtervet, valamint egyeztetve Molnár Balázs leszármazottaival is – a projekt befejezését követően, 2016 augusztusában, Komádi város napján sor került. A kiállításmegnyitóhoz emlékülés kapcsolódott, ahol ugyancsak ismertetésre és átadásra kerülnek a fent részletezett témákhoz kapcsolódó foglalkoztató anyagok.

Megvalósítók: *Kolozsvári-Donkó Rebeka* etnográfus, művelődésszervező, *Kolozsvári István* etnográfus, *Kállai Irén* etnográfus, földrajztanár

5. Utazó múzeum: Többgenerációs családi programok, 1 napos rendhagyó kamara-kiállításokkal, falunapokon, fesztiválokon részvétel)

Falunapok, rendezvények, helyszínek (helyszínenként legalább 50-150 fő részvételével):

2015-ben augusztus 1-jén Nagykereki Falunapon; augusztus 8-án Komádi Városnapon; szeptember 12-én Bakonszegen az Íjásznapon; október 3-án Furtán a Lovasnapon; november 7-én Váncsodon a Művelődési Házban

2016-ban április 23-án Nagyrábén a Sárret Íze Fesztiválon, május 7-én Csökmön a Gyermeknapon, május 21-én Biharugrán a Madárvártán A Bihari Táj napján– 1 napos rendhagyó kiállítással is – címerdomborítás foglalkozással, május 22-én Furtán a Gyermeknapon, június 4-én Újirázon – Gyermeknap és Összetartozás napja, június 4-én Zsákán a Juniálison.

Tevékenységek: Minden helyszínen mozgásos népi gyermekjátékok, múzeumi társasjátékok, több helyszínen címerdomborításos Biharország története foglalkozással.

Nagyszüleink játéakai: népi játék foglalkozás óvodásoknak, általános iskolásoknak, családoknak. A foglalkozás célja olyan tevékenységfolyamat kialakítása, melynél minden

gyermek élményeken keresztül olyan ismeretanyaghoz jut, amely által megismeri és alkalmazza az ügyességet és a mozgáskoordinációt fejlesztő népi gyermekjátékokat. A múzeum meglévő népi játékaival mellett új eszközök, játékok beszerzése, elkészítése: dominó, malom, csirkepofozó, ördögűző, csúzli, birkagyűjtés, fajójó, pörgettyű, „vesszőparipa” stb.

Árpád vezér nyomában: kihelyezett foglalkozás óvodás, általános iskolás korosztálynak és családoknak: honfoglalás kori életmód, női és férfi viselet bemutatása, felpróbálása, jurta szemléltetése. Honfoglalás kori magyarok hitvilága, sámándob használata. Az Árpád-kori kultúra és művészet, ősi motívumok. A nemezelés technikája elméletben és gyakorlatban (nemezlabda készítése).

A bihari specifikum rátétes szűr bemutatása, foglalkozás, a szűr felpróbálása fotózkodással. A szűrátét technikájának kipróbálása, metszés.

Műtárgymásolatok kiállítása, kipróbálható műtárgymásolatok (pásztorélet, népi kerámiák, a kenderfeldolgozás eszközei, a kenyérsütés eszközei, a Sárrett vízivilágának eszközei) a fogadó helyszín programjának tematikájához igazodva.

Célcsoport: Minimum 4-6 órás, néha 8 órás programok a települések különböző helyszínein, helyi családok számára (5–70 éves korcsoport) a múzeum munkatársainak részvételével, helyszínenként legalább 50-150 fő részvételével.

A programok, tevékenységek erősítik a lokális identitástudatot, bihari öntudatot, a magyarságtudatot. A résztvevő gyerekek, diákok, felnőttek, nyugdíjasok, családok együtt munkálkodnak, a közös tevékenységek segítik a generációk együttműködését is. Nagyszülők-unokák együtt próbálhatják ki a régi eszközöket a műtárgymásolatokat (pl. kendertörés, fonás, kenyérdagasztás). A programok segítik az intézmény múzeumi egységének elismertségét, egyre többen ismerik meg a kihelyezett programokon a Bihari Múzeumot és tevékenységét. A kis falvakban lakók megismerik saját értékeiket, a helyi muzeális intézményekkel, gyűjteményekkel szorosan együttműködve a falvak értékeinek feltárásában és hasznosításában – ezen programok segítségével is – is részt vettek a munkatársaink.

(A 2015-ös járási múzeumi projektről fotódokumentáció: 109–111. kép)

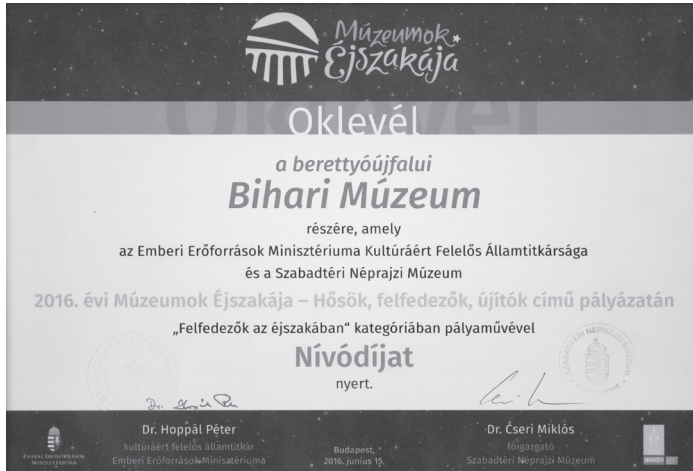
KÉPMELLÉKLET



1. kép. „Az év múzeuma, 2014” oklevél



2. kép. Díjátadó, csoportkép a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében



3. kép. A Múzeumok éjszakája nívódíjának oklevele



4. kép. A Múzeumok éjszakája nívódíjának átadásán dr. Török Petra főtanácsos (EMMI Kultúráért Felelős Államtitkársága Közgyűjteményi Főosztálya), Kállai Irén és Korompainé Mocsnik Marianna társaságában (2016. június 15. Debrecen, Déri Múzeum)



5. kép. A Berettyó Kulturális Központ logója (tervezte: Szűcs Endre)



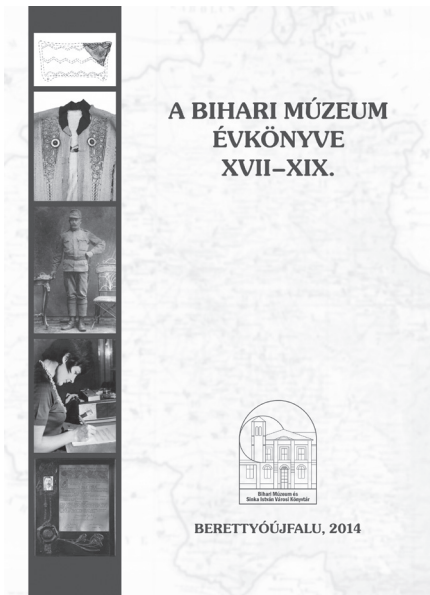
6. kép. A 38. Bihari Honismereti Tábor csoportja Bakonszegen (2014)



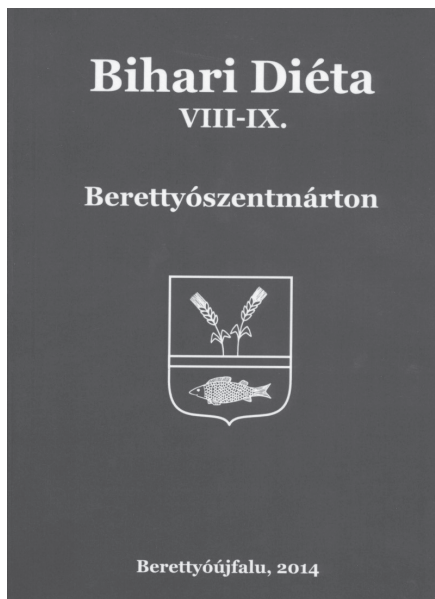
7. kép. A 39. Bihari Honismereti Tábor csoportképe (2015)



8. kép. A 40. Bihari Honismereti Tábor résztvevői Létavértesen (2016)



9. kép. A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. kötete (Berettyóújfalú, 2014)
(Honlapon elérhetősége: <http://www.biharimuzeum.hu/userfiles/BihMuzEvk2014.pdf>)



10. kép. A Bihari Diéta Berettyószentmártonról szóló, VIII–IX. kötete (Berettyóújfalú, 2014)



11. kép. Bihar-kutatás konferencia (2016. november 7.)



12. kép. Nagyszüleink harca értünk – 1956-os konferencia (2016. október 19.)



13. kép. Bihari pedagógusokra emlékeztünk a Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesülettel (2016. november 28.)



14–19. kép. Az állandó kiállítás hasznosítása: tárlatvezetések, foglalkozások



20. kép. Tóth Sándor festőművész *Biharból Európába* című tárlatán rendhagyó rajzóra (2014. év elején)



21. kép. Dajkáné Zsoldos Mária csipkeverő *Csipkecsodák* című kiállítása 2014 áprilisában



22. kép. *Katonasors* című időszak kiállításunk 2014. május 14-én nyílt, az I. világháború kitörésének centenáriuma alkalmából



23. kép. Földesi László szerepi szobrász kiállítása *Sárréti gyökerek* címmel 2015. elején



24. kép. *200 éve született Rómer Flóris* című vándorkiállítás 2015 őszén



25. kép. *Kelet Népe '80 – A Sebes-Körös partjától az Adler nyomdáig* című irodalmi kiállításunk 2015. október 19-én nyílt



26. kép. *Viseltek viselői* – Berde Sándor fotói 2016. január 19–február 29. között



27. kép. *3276 expedíciós nap* – Balázs Dénes nyomában (2016. április 19–július 23.)



28. kép. *Büszke gyönyörűség* – Rácz Erika ötvös népi iparművész és a Tafota Szalon közös kiállítása 2016. július 27. és szeptember 18 között.



29. kép. *Mundérba bújt történelem* 2016 őszén



30–31. kép. *Adventi varázs* – Karácsony fényei



32–35. kép Rendhagyó kiállítások, diákok és óvónők alkotásaiból a nagyteremben a Múzeumok Őszi Fesztiválja keretében (2014 őszén)



36. kép. Diák alkotók kiállítása a 2015-ös Múzeumok Őszi Fesztiválján



37. kép. *Alkossunk együtt!* című diákkiállítás 2016-ban



38. kép. 1848-as rajzpályázat kiállítása 2016 tavaszán



39–40. kép. Blum Amram-
emlékkiállítás 2016 őszén



41–42. kép. Kabos Endrére
emlékeztünk a
*Magyarországi vívósport
története* című kiállítással
2016 novemberében





43. kép. Rendhagyó időszaki kiállításunk a Kabos Endre Városi Sportcsarnokban a Bihari Számoló Napokon (2014)



44–45. kép. Ybl Miklósról emlékeztünk a Fráter László-teremben 2016-ban

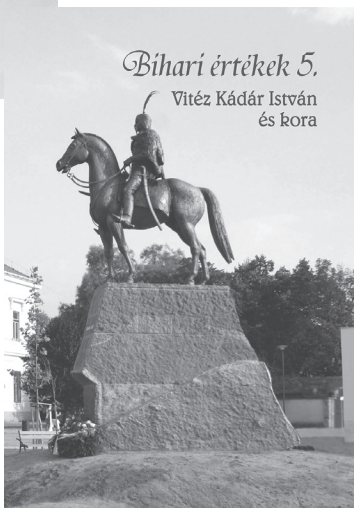
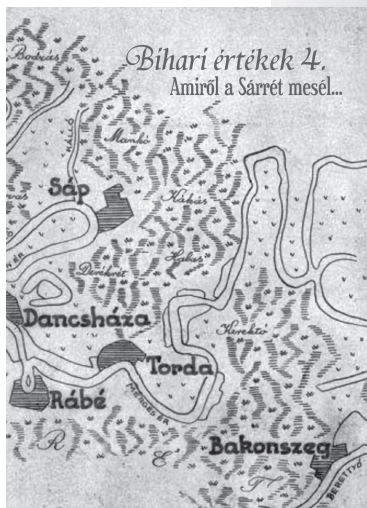


46–47. kép. A Bihari Múzeum
a Múzeumok majálisán...
(2015–2016)



48–49. kép. ... és az
Esztári Lecsófesztiválon
(2016. augusztus 27.)





50–54. kép. A Bihari értékek múzeumpedagógiai füzet sorozat első 5 számának címlapjai



55–60. kép. Múzeumi családi délutánok 2014–2016 között



61–63. kép. Hagymányos helytörténeti vetélkedőink 2014–2016 között



64–67. kép. Múzeumok éjszakája, 2014



68–71. kép. Múzeumok éjszakája, 2015



72–75. kép. Múzeumok éjszakája, 2016



76–78. kép. Múzeumok Őszi Fesztiválja programjai, 2015



79–82. kép. Múzeumok Őszi Fesztiválja programjai, 2016



83–88. kép. Ars Sacra Fesztivál 2015–2016



89–92. kép. Új táboraink: Szent István-tábor és a középkori tábor 2016-ban



93–94. kép. Néprajzi szakkör



95–96. kép. Segítünk, hogy segíthess – önkéntes képzés



97. kép. A Berettyóújfalu Topotéka nyitó rendezvénye (2016)



98. kép. Teszünk-veszünk, szorgoskodunk



99–104. kép. A Tudástár 2016-os eseményeiből

Válogatás a járási múzeumi mintaprojekt (2014) fotóiból



105. kép. Körösszakál, farsangi foglalkozás

106. kép. Furtai akadályverseny népi eszközök állomáshely



107. kép. Foglalkozás a bojti tájház udvarán

108. kép. Nemezelés Furtán



II. járási múzeumi projekt 2015. július – 2016. június



109.kép. Kelet Népe '80 kiállításnyitó Biharugrán



110. kép. Népi játék foglalkozás Csökmön



111. kép. Vetélkedő jutalomkirándulása, látogatás Nagyrábén
Ványi Gusztáv gyűjteményében

Támogatók:


Komádi Városi Önkormányzat

Berettyó Kultúrális Központ
Bihari Múzeum

A tablákiállítás az Emberi Erőforrások Minisztériuma
25731-2/2015/KOZGYUJT létszáma,
Kulturális örökségünk Biharban - a Bihari Múzeum
II. járási múzeumi projektjének támogatásából valósult meg.

Meghívó

Molnár Balázs
Komádi, 1915. február 20. –
Budapest, 1996. szeptember 8.



112. kép. Komádiban Molnár Balázásra emlékeztünk – a program meghívója



113–114. kép. Emlékezés Sárrétudvariban a Költő Nagy Imre sírjánál és a művelődési házban diák szavalóversenyyel